

Nummer 3–4 2023 • Årgång 60

SOCIOLOGISK FORSKNING

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund
Journal of the Swedish Sociological Association

TEMA
**KLIMAT-
KRIS**

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning har givits ut sedan 1964 och är en facktidskrift som publicerar vetenskapliga arbeten inom sociologins fält. Tidskriften riktar sig mot sociologer och andra grupper inom och utom akademien som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. Tidskriften har ett särskilt fokus på svenska och nordiska samhällsförhållanden. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt, recensioner av svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur, debattinlägg samt andra bidrag av relevans för svensk sociologisk forskning. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året.

Sociologisk Forskning publiceras med omedelbar öppen tillgång (open access) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0. Tidskriften indexerats löpande i Web of Science, Scopus, DOAJ, Artikelsök, Social Science Premium Collection (inklusive Sociological Abstracts) och SocINDEX. Alla texter i Sociologisk Forskning från 1993 och framåt finns öppet tillgängliga på tidskriftens hemsida. Tidskriften finns också tillgänglig via textdatabasen JSTOR (inom paketet Arts & Sciences X).

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Marcus Persson och Christian Ståhl

Ansvarig utgivare: Åsa Wettergren

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslagsbild: "Girl in Forest" skapat med hjälp av AI av Daniel Sjödin, lektor i sociologi, Örebro universitet.

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

Prenumerationshantering: Nätverkstan, Göteborg

Redaktion

Marcus Persson, Christian Ståhl,
Maria Brandén, Jelmer Brüggemann,
Daniel Persson Thunqvist, Ida Seing,
Mattias Hellgren, Lisa Ferm,
Tina Lidström, Selcan Mutgan,
Laura Fürsich, Erik Rosenqvist,
Karin Edberg, Kajsa-Stina Benulic,
och Johanna Annerbäck

ISSN 0038-0342 (tryckt version)

e-ISSN 2002-066X (elektronisk version).

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Redaktionsråd

Ylva Brännström Almqvist, Stockholms universitet
Patrik Aspers, University of St. Gallen, Schweiz
Alireza Behtoui, Södertörns högskola
Hannah Bradby, Uppsala universitet
Christofer Edling, Lunds universitet
Katrine Fangen, Universitetet i Oslo
Peter Hedström, Linköpings universitet
Mikael Hjerm, Umeå universitet
Tora Holmberg, Uppsala universitet
Kerstin Jacobsson, Göteborgs universitet
Bengt Larsson, Linnéuniversitetet
Christine Roman, Örebro universitet
Stefan Svallfors, Institutet för framtidsstudier
Östen Wahlbeck, Helsingfors universitet
Malin Åkerström, Lunds universitet

Adress

Sociologisk Forskning, Christian Ståhl
Linköpings universitet
Institutionen för beteendevetenskap och lärande
Avdelningen för pedagogik och sociologi
581 83 Linköping
sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Webbadresser

Tidskriftens hemsida: www.sociologiskforskning.se
Facebook: www.facebook.com/SociologiskForskning/
Instagram: www.instagram.com/sociologiskforskning/
Twitter: twitter.com/SociologiskF

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för socio-loger med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat nordiska sociologförbundets tidskrift *Acta Sociologica*, som utkommer fyra gånger per år, samt kan teckna en prenumeration på Sociologisk Forskning i tryckt form till reducerat pris.

Vill du bli medlem? Se Sociolog-förbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Åsa Lundqvist, Lunds universitet

Vice ordförande: Åsa Wettergren, Göteborgs universitet

Sekreterare: Ann-Zofie Duvander, Stockholms universitet och Mittuniversitetet

Kassör: Jonas Bååth, Lunds universitet

Ordinarie ledamöter: Andreas Henriksson, Karlstads universitet; Magdalena Kania Lundholm, Högskolan Dalarna; Emilie Larsson, Mittuniversitetet; Ylva Wallinder, Göteborgs universitet; Magnus Persson, Linnéuniversitetet.

Suppleanter: Hernan Mondani, Stockholms universitet; Josef Ginnervskov, Uppsala universitet.

Innehåll

Redaktörerna har ordet – Klimatfrågan är sociologisk	215
<i>Christian Ståhl och Marcus Persson</i>	
Klimatkrisens sociologi – Gästredaktörernas introduktion	219
<i>Kajsa-Stina Benulic, Karin Edberg & Karin M. Gustafsson</i>	
Har sociologisk forskning något att säga om klimatkrisen? En forskningsöversikt av det senaste decenniets publikationer.	229
<i>Linn Rabe</i>	
Krisbiografier – Att skapa mening kring skogsbränder och klimatkrisens temporalitet	251
<i>Linda Kvarnlöf & Sara Ekholm</i>	
Jag drabbas – det här får kommunen lösa – En intervjustudie med svenska villaägare som påverkats av översvämningar från skyfall	275
<i>Anna Malmquist, Mattias Hjerpe, Erik Glaas, Tora Lundgren, Per Gyberg & Sofie Storbjörk</i>	
Att energigemenskapa – Energigemenskaper som arena för klimatomställningens praktiker och politik	299
<i>Fredrik Envall, J. Daniel Andersson & Harald Rohrer</i>	
Livet från den ljusa sidan – Sociologi och föreställningen om det radikalt annorlunda	327
<i>Mikael Linnell</i>	

Hannes Lagerlöf.
*Conditional progress - technical rationality & wicked problems
 in nuclear waste management.*
 Göteborg universitet, 2023. Doktorsavhandling.
 Recension av *Mikael Klintman*.

Josefin Velandér.
*Hur blir djur mat? En kritisk studie av den etiska djurproduktionen
 i svenska ekologiska organisationer.*
 Karlstad university, 2023. Doktorsavhandling.
 Recension av *Karen V. Lykke*.

Magnus Boström.
The social life of unsustainable mass consumption.
 Lexington books, 2023.
 Recension av *Martin Hultman*.

Carl Cassegård och Håkan Thörn,
I apokalypsens skugga,
 Daidalos 2023.
 Recension av *Christian Ståhl*.

Miljösociologi i går, i dag och i morgon 371
Rolf Lidskog

Vem bryr sig om klimatsociologen? 379
Göran Sundqvist

Livsstilsförändring eller teknologisk fix – Tre sociologer
 diskuterar klimatomställningen 391
Linda Soneryd, Göran Sundqvist & Ylva Uggla

A speculative conversation on climate change and sociology 401
Sara Skarp, Lea Fünfschilling, Mikael Klintman & Mikael Linnell

Klimatfrågan är sociologisk

EN GÅNG I tiden, före Elon Musk, skrev en av oss ett inlägg på dåvarande Twitter om en bok, *Climate Change and Society* (Dunlap & Brulle 2015), som presenterade sociologiska perspektiv på klimatförändringar. En kommentar trillade snart in från en Twitterman som undrade vad klimatfrågan hade med sociologi att göra – det är ju en naturvetenskaplig fråga? Detta var en något oväntad respons för en sociolog, för självklart är klimatfrågan sociologisk.

Klimatet är en fråga för naturvetenskapen i den meningen att naturvetenskapen beskriver vad som hänt, vad som pågår och vad som med mer eller mindre stor sannolikhet kommer att hända framöver. Naturvetenskapen kan med hjälp av tillgängliga data göra prognoser utifrån olika scenarier där mängden utsläpp av växthusgaser och utrotandet av biologisk mångfald leder till olika konsekvenser. Men alla frågor som berör *anledningen* till att vi står mitt i en klimatkris, liksom alla tänkbara *lösningar* eller sätt att *hantera* den pågående krisen, är till sin natur sociologiska. Det är människan som har skapat krisen, och det är människan som kommer att behöva hantera den. Och om den inte kan hejdas, så behöver människan åtminstone försöka att begränsa dess effekter för såväl människor som för planeten.

Att det är en kris det handlar om finns det få seriösa bedömare som förnekar. Likaså är det svårt att hitta andra rimliga förklaringar till dess orsaker än mänsklighetens inverkan på ekosystemet. Ur ett sociologiskt perspektiv väcker klimatkrisen frågor om hur vi ska förstå samhällets först aningslösa anammande av tillväxtparadigmet, sedan deras oförmåga att ta hoten på allvar och till sist deras oförmåga att fatta de politiska beslut som krävs för att bromsa utvecklingen innan följderna blir katastrofala. Här kan analyser på makro-, meso- och mikronivå bidra med olika svar på allt från hur globala politiska och ekonomiska system fungerar som hinder för omställning till hur individer lyckas med konststycket att med full vetskap om implikationerna av sitt handlande ändå flyga till Sydeuropa på en weekendresa. Det är som Tim Morton skriver i sin bok om mörk ekologi:

Där sitter du och vrider om tändningen i din bil. Och det smyger sig på dig: du är en medlem av en vida spridd sak som kallas en art. [...] Jag har inte för avsikt att skada jorden varje gång jag startar min bil eller ångmaskin, och definitivt inte att sätta i gång en sjätte massutrotning [...]. Och till det kommer att jag inte skadar jorden! Min nyckelvridning är statistiskt sett betydelselös. Ur ett individuellt perspektiv är denna vridning inte konstig alls. [...] Men gå upp en nivå och något

märkligt händer. När jag lägger samman dessa handlingar så att de omfattar miljarder nyckelvidningar och miljarder kolskyfflingar så blir det fråga om just skada på jorden. Jag är ansvarig för antropocen som medlem av denna art. Jag är förstås ansvarig i den mån jag förstår global uppvärmning; det är allt som krävs för att faktiskt vara ansvarig för något. (Morton 2016:8)

Vi *förstår* i dag global uppvärmning. Vi *vet* vad weekendresor och nyckelvidningar får för konsekvenser för klimatet. Det är inte längre möjligt att hävda något annat. Ändå lever de flesta ungefär som tidigare. Det är dessa kognitiva dissonanser och politiska motsägelser som sociologin om klimatkrisen behöver förstå, som vi behöver kunna ta upp och analysera, som vi behöver kunna bidra med rimliga svar på och sätt att hantera. Det kan handla om klimatåtgärders genomförande i lokala kontexter, där beslut som ur ett klimatperspektiv verkar vettiga får stora konsekvenser för personer som bor långt från de platser där besluten fattats och som kan dra undan deras möjligheter till försörjning. Eller hur, på det globala planet, det generellt sett är de rikaste som både orsakar flest problem och har störst möjligheter att klara sig undan dem, medan de fattigaste får ta konsekvenserna. Det kan också handla om att förstå de strukturella förutsättningarna som gör att våra enskilda handlingar får dessa konsekvenser på aggregerad nivå och hur vi kan förändra dem.

Klimatkrisen är en sociologisk kris också i den betydelsen att sociologin behöver ställa nya frågor och reflektera över sin roll i samhället: vi behöver både skarpare analyser av de problem vi står inför och sociologisk kunskap om hur en klimatomställning ska kunna ske. Klimatkrisen är utan jämförelse den största samhällsutmaningen mänskligheten ställts inför, och eftersom det är samhällen det rör sig om behöver sociologin ägna sig åt denna fråga med all sin kraft. Sociologins perspektiv behövs för att kunna komma fram till rimliga och genomförbara strategier för en ny typ av samhälle som gjort sig kvitt fossilberoendet. För detta behövs också en sociologi om framtiden, om utopier och om nya sätt att tänka samhällen.

Carl Cassegård och Håkan Thörn beskriver i sin bok *I apokalypsens skugga* (2023), som en av oss recenserar i detta nummer, att den svenska miljörelsen har rört sig med tre olika typer av berättelser: den om det gröna framsteget som drömmer om en grön tillväxt, den apokalyptiska som söker förhindra katastrofen, och den postapokalyptiska som agerar utifrån att katastrofen är ett faktum som pågår här och nu. Cassegård och Thörn menar att miljörelsen behöver utgå från den sistnämnda berättelsen, men att detta inte utesluter handling, eftersom handling inte är betydelselöst. Vi menar att även sociologin behöver utgå från en sådan katastrofmedvetenhet.

I klimatkrisens spår behöver vi således både en postapokalyptisk och en utopisk sociologi, som både tar sig an de samhällsproblem som vi skapat genom industrialismens och kapitalismens århundraden och kan erbjuda alternativ. Det är vår förhoppning att detta temanummer av *Sociologisk Forskning* ska kunna vara ett litet steg på vägen mot en sådan sociologi. För att åstadkomma detta lade vi ansvaret för numret på tre gästredaktörer som alla är verksamma inom miljösociologin: Kajsa-Stina Benulic och Karin Edberg från Linköpings universitet och Karin Gustafsson från Örebro universitet. I

sin introduktion beskriver de mer ingående sociologins förhållningssätt till miljö- och klimatfrågor och sätter in numrets bidrag i denna vetenskapliga kontext. När numret nu finns i vår hand konstaterar vi att det rör sig om ett innehållsrikt och viktigt bidrag till den svenska miljösociologin som både inventerar den (bristfälliga) uppmärksamhet ämnet rönt, i synnerhet i *Sociologisk Forskning*, och visar på vägar framåt.

Vi önskar trevlig läsning!

Christian Ståhl och Marcus Persson
Redaktörer för Sociologisk Forskning

Referenser

- Cassegård, C. & H. Thörn (2023) *I apokalypsens skugga. Miljörörelser och industrikapitalism 1870–2020*. Göteborg: Daidalos.
- Dunlap, R. E. & R. J. Brulle (2015) *Climate change and society: Sociological perspectives*. New York: Oxford University Press.
- Morton, T. (2016) *Dark ecology. For a logic of future coexistence*. New York: Columbia University Press.

Klimatkrisens sociologi

Gästredaktörernas introduktion

The sociology of the climate crisis. Guest editors' introduction

Almost three decades have passed since the publishing of the last, and only, special issue on the sociology-environmental nexus in this journal. Since then, few of the articles published in *Sociologisk Forskning* have addressed climate change at all or in any substantial way. This silence could be interpreted as a quiet statement that sociology does not need to concern itself with climate change. However, no such line of argument is suggested in this special issue "Climate crisis", which (re)presents current Swedish sociological research on climate change. Many of the authors take a similar stance that (environmental) sociology should not shy away from the climate crisis and the societal project of transformative change. Rather, sociologic research should study empirical cases of climate transitions or transformations, and contribute suggestions, as well as explanations, to how such changes can be accelerated.

Keywords: Klimat, kris, förändring, miljösociologi, omställning

NÄR DET HÄR temanumret, "Klimatkris", publiceras har det varmaste året sedan mätningar påbörjades (WMO 2024) precis övergått i ett nytt år. FN:s klimattoppmöte i Dubai har nyligen avslutats. Mötet resulterade i ett avtal där fossilt bränsle för första gången inkluderades och där länderna enades om att en förflyttning bort från dessa bränslen behövs. Ingen konkret plan för utfasning lanserades dock, och det globala målet att inte överstiga en global temperaturökning på 2 grader ser ut att bli allt svårare att nå. Från att tidigare främst ha handlat om att undvika allvarliga klimatförändringar, signalerar IPCC:s senaste rapporter att vi nu är mitt uppe i en klimatkris som människor otvetydigt har bidragit till att skapa. I och med det väcks frågor om hur vi lever i, bidrar till och hanterar denna kris – som samhällsmedborgare, politiker, företagsföreträdare och forskare. Klimatkrisen relaterar till frågor om makt, kunskap, rättvisa och organisering, och är därmed i allra högsta grad en sociologisk fråga (Urry 2009; Dunlap & Brulle 2015; Dietz, Shwom & Whitley 2020; Lockie 2022). Förvånansvärt lite har dock publicerats i *Sociologisk Forskning* på temat klimat eller miljö. För nästan trettio år sedan, 1995, hade tidskriften ett specialnummer om miljö och risk, men sedan dess har bara ett mindre antal artiklar på temat förekommit (se Linn Rabes artikel i detta nummer). Detta temanummer kan därför sägas vara både *på* och *i* tiden.

Sociologisk Forsknings särskilda fokus på svenska och nordiska samhällsförhållan-

den innebär att detta temanummer har tillkommit i en social kontext som vid en internationell jämförelse präglas – eller åtminstone har präglats – av höga politiska klimatambitioner. Exempelvis har Sverige som mål att bli världens första fossilfria välfärdsstat utan nettoutsläpp av växthusgaser senast år 2045. När den nya svenska regeringen tillträdde efter valet 2022 valde den dock att lägga ner det departement som ägnat sig åt miljö- och/eller klimatfrågor och lade i stället frågorna under näringsdepartementet. Även om klimatmålet om nettonollutsläpp till 2045 ligger fast i det nyligen lanserade klimatpolitiska tillägget till Tidöavtalet har olika anpassningar gjorts. Exempelvis har etappmål gjorts om till kontrollstationer, vilket innebär en förskjutning i tid för när politiskt ansvar kan utkrävas (se Isaksson m.fl. 2023).

Parallellt med denna utveckling av den svenska klimatpolitiken höjs röster för behovet av praktisk politisk handling, men också av långsiktighet och av medborgerligt stöd för de insatser som görs. Förutom målsättningen att lyfta in miljösociologin som ett naturligt inslag i *Sociologisk Forskning* vill vi med detta nummer väcka den sociologiska debatten om sociologins roll i klimatkrisen. Det blir relevant inte minst om man betraktar dagens klimatrelaterade risker som både abstrakta och konkreta (Beck 2000[1986]; 2009[2007]), som därigenom har direkt inverkan på människors liv likaväl som de berör vår förståelse av framtiden. Frågan är inte längre *hurvida* sociologin kan bidra, utan *hur*. Hur kan sociologin bidra till att förstå och lösa klimatkrisen? Vilken är sociologins uppgift i förståelsen och hanteringen av de utmaningar samhället står inför på grund av ett förändrat klimat?

Temanummer: Klimatkris

Det stora intresse som visats för detta nummer och bredden i de bidrag som skickats in visar att den tidigare bristen på artiklar på temat klimat och miljö i *Sociologisk Forskning* inte avspeglar en brist på svensk sociologisk miljö- och klimatforskning. I stället bekräftar intresset det flera av bidragen i detta nummer också diskuterar (se Rabe samt Lidskog i detta nummer), nämligen att bristen på miljösociologiska artiklar snarare beror på att de publiceras i andra, ofta tvärvetenskapliga, sammanhang där just miljön och klimatet förenar diskussionerna.

Det är inget fel på att arbeta tvärvetenskapligt. Tvärtom är tvärvetenskaplighet av stor betydelse för möjligheten att möta den komplexitet som klimatkrisen är förenad med. Det tvärvetenskapliga akademiska samtalet är också en naturlig del av den forskarvardag som vi gästredaktörer för detta temanummer befinner oss i. Kajsa-Stina Benulic och Karin Edberg arbetar på varsin tvärvetenskaplig institution på Linköpings universitet, Tema Miljöförändring respektive Tema Teknik och social förändring, och Karin Gustafsson är vid sidan av sin tjänst i sociologiämnet forskningsledare för Centrum för samhällsvetenskaplig miljö- och hållbarhetsforskning vid Örebro universitet. Men vi ser också ett stort värde i att ämnet lyfts i den disciplinära kontexten. Därav vår önskan att få till stånd detta specialnummer. Genom att blanda olika texttyper – forskningsartiklar, recensioner och reflexionstexter – bidrar numret till att visa på den sociologiska forskning som pågår i Sverige om klimatkrisen både inom och utanför

det traditionella artikelformatet. Det gläder oss också att numret innehåller svenska, engelska och norska bidrag. En större blandning av olika språk är en styrka, inte minst därför att fler målgrupper då kan nås. En styrka är också att vissa av bidragen skrivits av forskare med flera decenniers erfarenhet av miljösociologi, medan andra skrivits av mer juniora forskare, både inom akademien i allmänhet och inom fältet.

Under de nästan trettio år som gått sedan specialnumret ”Miljö och Risk” utkom har miljöfrågan till stor del kommit att domineras av klimatet (Lockie 2022). Förskjutningen av fokus mellan temanumren är därmed naturlig, även om det ger anledning till självkritik: ett ensidigt fokus på klimat, hur akut frågan än är, riskerar att andra relevanta och minst lika akuta miljöfrågor, såsom exempelvis hot mot den biologiska mångfalden, hamnar i skuggan. Vår förhoppning är därför att det här specialnumret ska följas upp av andra miljösociologiska temanummer och enskilda bidrag. Ämnen såsom mobilitet, omställning och konsumtion kan dessutom, förutom att kopplas till klimat, direkt relateras till annan samhällsvetenskaplig (miljö)forskning.

För att betona frågans angelägenhet, men också den samhälleliga dimensionen av klimatfenomenet, har ändelsen ”kris” lagts till rubriken. Som vi ska se i bidragen finns det olika sätt att ta sig an krisbegreppet. Med betoningen på kris var intentionen också att visa på den bredd av potentiella underämnena som behandlar andra centrala sociologiska frågor, såsom makt, rättvisa, segregation, genus, sociala rörelser, kunskap och politiskt beslutsfattande på olika nivåer. Numrets bidrag visar också på just detta, hur klimatkrisen återaktualiserar dessa sociologins hjärtefrågor genom att i arbetet med att förstå denna kris fortsätta att brottas med klassiska frågor som förhållandet mellan individ och struktur och förståelsen av normförändrande eller normförstärkande processer.

Då förtjänstfulla översikter av det klimatsociologiska fältet finns i artiklarna av Linn Rabe och Rolf Lidskog väljer vi här att framför allt redogöra för hur temanumrets olika bidrag tjänar som exempel på hur sociologin kan bidra till att förstå och lösa klimatkrisen, samt hur de tillsammans visar på en bredd inom detta forskningsfält.

Temanumrets bidrag - från risk till kris

Temanumrets fem forskningsartiklar bidrar med nya empiriska och teoretiska forskningsresultat om klimatkrisen. De därpå följande fyra recensionerna utgör exempel på sociologisk forskning om klimatkrisen som förmedlas via andra kanaler än *Sociologisk Forskning*. Att hälften är recensioner av avhandlingar visar på en miljösociologisk återväxt. Avslutningsvis presenterar temanumrets fyra reflexionstexter det större sammanhang som denna forskning befinner sig i genom att reflektera över forskningsområdets utveckling liksom det pågående samtalet om ansvar för klimatkrisen samt sociologins roll i detta. Numrets bidrag, inklusive denna inledning, är skrivna av 27 forskare vid sex institutioner runt om i Sverige och en i Norge. Tillsammans ger bidragen flera olika svar på hur sociologin kan bidra till att förstå och hantera de utmaningar samhället står inför på grund av ett förändrat klimat.

För trettio år sedan var Rolf Lidskog gästredaktör för det ovan nämnda temanumret

om miljö och risk av *Sociologisk Forskning*. I sitt bidrag till det här numret reflekterar han kring miljösociologins utveckling, i Sverige och internationellt, sedan dess. Lidskog menar att miljöfrågor fått större genomslagskraft i samhället i stort samtidigt som miljösociologi som underdisciplin fortfarande har en relativt begränsad spridning – en situation som enligt Lidskog inte behöver innebära ett problem så länge den sociologiska kunskapen inkluderas och uppmärksammas. I den forskningsartikel som inleder numret fortsätter Linn Rabe samtalen om miljö- och klimatsociologins plats inom allmänsociologisk forskning genom att presentera och problematisera publiceringsmönster i svensk och internationell sociologisk klimatforskning i allmänsociologiska tidskrifter. Rabes studie har ett särskilt fokus på miljö- och klimatsociologins plats i *Sociologisk Forskning*, vilket lägger grunden till en självkritisk diskussion som börjar i detta temanummer, men som också fortsättningsvis behöver föras i Sociologisverige, om hur vi som forskargemenskap tar oss an och ger plats åt forskning om en av våra allra största samhällskriser.

Bland numrets övriga forskningsartiklar finner vi två olika teman: dels studier med ett fokus på den enskilda individens erfarenheter och upplevelser av klimatkrisens effekter och risker, dels studier som med fokus på infrastruktur och sociala strukturer undersöker hur klimatkrisen kan lösas och hur en mer hållbar framtid kan se ut. Med andra ord kan vi se hur den sociologiska kärnfrågan träder fram och i vad mån det är individen eller strukturerna som driver samhällsutvecklingen. Linda Kvarnlöf och Sara Ekholm samt Anna Malmquist, Mattias Hjerpe, Erik Glaas, Tora Lundgren, Per Gyberg och Sofie Storbjörk bidrar med empiriska studier av klimatförändringens negativa effekter i svensk kontext och visar hur klimatkrisen är sammanflätad med andra slags både akuta och påtagliga kriser, som skogsbränder och översvämningar. Studierna visar på hur klimatförändringarna och deras konsekvenser och risker görs förståeliga och hanterbara av den enskilda människan, men också hur kriserna är gemensamma och därmed sociala. Med detta fokus ger studierna tillsammans svar på frågan om hur sociologin kan bidra till förståelsen och hanteringen av klimatkrisen genom att sociologiskt visa på hur klimatkrisen blir reell i människors vardag. Genom empiriska studier och teoretisk begreppsutveckling förklarar studierna hur krisen hanteras eller inte hanteras, hur ansvar utkrävs och hur förväntningar ställs på det omgivande samhället.

I en något syrlig kommentar som Rabe refererar i sitt bidrag frågar Brechin (2008) om den sociologiska mittfåran kommer att ta sig an klimatförändringarna först när katastrofen är ett faktum, eftersom sociologer ogärna ägnar sig åt spekulationer. Den problematik som Kvarnlöf och Ekholm respektive Malmquist m.fl. analyserar som konsekvenser av skogsbränder respektive översvämningar kvalar måhända inte in som katastrofer på samhällelig nivå, men väl på individuell nivå och som socialt fenomen (se Kreps 1984). Studierna visar därmed att klimatförändringarnas effekter i dag kan förstås som katastrofala även i den svenska kontexten och även innan katastrofen är ett faktum på samhällsnivå. Kvarnlöf och Ekholm beskriver just hur människor som genomlevt skogsbränder knyter extrema väder till den plats där de lever, vilket placerar ”den globala och i viss mån abstrakta klimatkrisen rumsligt, nära och lokalt” (s. 269).

Kanske blir följderna av detta att fler sociologiska studier är att vänta när klimatkrisens effekter inte längre är enbart framtida, abstrakta risker utan risker vilkas sannolikhet ökat samtidigt som allt fler har egna levda erfarenheter av dem?

Både Kvarnlöf och Ekholm och Malmquist m.fl. sätter individuella erfarenheter i samband med samhällsstrukturer och samhällskriser och presenterar teoretiska verktyg som skulle kunna användas i framtida studier av klimatförändringarnas effekter, eller för att använda den terminologi som författargrupperna tillämpar: krisbiografier respektive klimatrelaterade bieffekter av det industrimoderna samhället.

Temanumrets återstående två forskningsartiklar tar sig an delvis andra frågor. Utifrån energigemenskaper analyserar Fredrik Envall, Daniel J. Andersson och Harald Rohrer hur möjligheterna till en rättvis och demokratisk klimatomställning förhandlas. Studien visar på hur energigemenskaperna befinner sig på ett diskursivt fält av aktörer där det rådande energisystemet är dominerande och starkt institutionaliserat. Studien visar bland annat på de utmaningar som finns i EU:s ambition att möjliggöra en diskursiv förändring och att genom energigemenskaper demokratisera energiproduktionen.

I Mikael Linnells artikel behandlas frågan om hur livet skulle kunna se ut i ett samhälle präglad av nedväxt utifrån föreställningar om ett sådant liv i den vetenskapliga litteraturen. Nedväxt får anta rollen som en radikalt alternativ strategi för hantering av klimatkrisen. Genom att behandla de alternativa framtiderna som utopier verkar Linnell i en tradition som kritiskt ifrågasätter det förgivettagna och rådande. Studien framhåller det förtjänstfulla i sociologiska föreställningar av radikala alternativ, men pekar också på tillvägagångsättets begränsningar. Utopierna må visa på alternativa sätt att leva, men lämnar lite utrymme åt det som skaver och ger därför begränsad vägledning i hur maktobalans, social stratifiering och konflikt ska kunna hanteras.

Gemensamt för Envalls m.fl. och Linnells studier är att de fokuserar på möjliga framtider. Men studierna skiljer sig åt i hur de gör detta. Medan Linnell använder sig av utopin som verktyg för att tala om och få syn på en annorlunda och mer hållbar framtid, problematiserar Envall m.fl. de konkreta erfarenheter som kan göras av det som nu sker på det diskursiva fältet kring energigemenskaper. Genom dessa perspektiv lyfter och problematiserar studierna de makt- och intressekonflikter som skapar begränsningar i de förändringsmöjligheter som finns. Studierna kan genom detta fokuseras som exempel på hur sociologin kan bidra med verktyg för att öppna vägar mot en hållbar omställning av samhället genom att identifiera både hur en sådan framtid kan se ut och vilka hinder som kan finnas för att förändringar ska kunna ske. Kanske är därmed spekulering något som sociologer kan ägna sig åt trots allt?

Temanumrets reflekterande texter tar sig på olika sätt an frågan om sociologins roll i relation till klimatkrisen. Om forskningsartiklarna utgör konkreta exempel på hur sociologin kan bidra till förståelsen av klimatkrisen, så tar dessa andra texter ett steg tillbaka genom att problematisera och undersöka sociologins framtida roll i relation till klimatkrisen. Två av reflexionstexterna utgör redigerade samtal mellan ett antal forskare som med sina olika sociologiska ingångar vrider och vänder på klimat och sociologi. Samtalen har förts utan inbördes samordning men tar ändå intressant

nog upp liknande frågor. Det första av dem utgår från vår fråga till Linda Soneryd, Göran Sundqvist och Ylva Uggla om hur vi utifrån ett sociologiskt perspektiv kan eller bör ta oss an ansvarsfrågan när det gäller klimatkrisen. I sitt samtal tar de bland annat indirekt upp den klassiska frågan om det är individer eller strukturer som driver samhällsomvandlingen, och i vilken mån vi kan förlita oss på tekniska lösningar i hanteringen av klimatkrisen. I det andra samtalet berör och problematiserar Sara Skarp, Mikael Klintman, Mikael Linnell och Lea Fünfschilling liknande frågor om ansvar, men de går också mer i detalj in på hur klimatförändringar och klimatkrisen kan beforskas sociologiskt, bland annat genom att diskutera sociologins förhållande till normativitet och hur sociologin bör utvecklas för att fortsätta vara ett relevant verktyg för analys av omfattande samhällsförändringar. Dessa redigerade samtal är ett relativt ovanligt format som förhoppningsvis kan inspirera till alternativa publiceringsformer och fler samtal kollegor emellan om hur sociologin kan bidra till att studera och hantera klimatkrisen.

I de två reflexionstexter som använt sig av essäformatet bidrar Lidskog och Sundqvist med ytterligare perspektiv på sociologins roll i relation till klimatkrisen. Vid sidan av den historiska tillbakablicken över miljösociologins utveckling i Sverige berör Lidskog i sin text sociologins förmåga och möjlighet att bidra till att lösa klimatkrisen både genom att visa på samhällets komplexitet och genom att diskutera hur samhällsförändringar kan ske. Han skickar även med den för disciplinen självkritiska frågan om vilken kunskap vi sociologer bör utveckla och vilken expertroll vi bör axla. Utifrån sin bok *Vem bryr sig – om klimatforskning och klimatpolitik* (2021) ger Sundqvist ett svar på denna fråga genom att argumentera för att och visa på hur sociologer kan bidra med samhällligt inbäddade kunskaper. Det handlar om förståelsen av hur kunskap och vetenskap är sammanflätad med (politisk) handling och hur detta krävs för att åstadkomma en klimatomställning.

Genom temanumrets fyra bokrecensioner får vi till sist också en utblick mot hur sociologin bidrar till förståelsen och hanteringen av klimatkrisen i andra sammanhang än *Sociologisk Forskning*. De två första recensionerna diskuterar avhandlingar på området som under 2023 lagts fram av Hannes Lagerlöf vid Göteborgs universitet och Josefin Velander vid Karlstads universitet. Lagerlöfs avhandling *Conditional progress - Technical rationality & wicked problems in nuclear waste management* recenseras av Mikael Klintman, som diskuterar hur Lagerlöf antar ett kritiskt förhållningssätt till den svenska kärnavfallshanteringen. Velanders avhandling *Hur blir djur mat? En kritisk studie av den etiska djurproduktionen i svenska ekologiska organisationer* recenseras av Karen V. Lykke, som diskuterar Velanders analys av hur maktrelationer mellan människor och djur, bland annat med klimatkrisen som kontext, upprätthålls inom ekologiskt jordbruk.

Livsmedelsproduktion, konsumtionsvanor och långsiktiga konsekvenser av samhällets energival är alla empiriska områden som är nära förknippade med klimatfrågan. Genom att bidra med analyser av maktrelationer och tekniktilltro utgör också avhandlingarna goda exempel på hur klimatfrågan teoretiskt kan bindas samman med andra miljö- och samhällsfrågor.

Vid sidan av avhandlingarna recenserar två böcker som även de publicerats under 2023. I Martin Hultmans recension av Magnus Boströms bok *The social life of unsustainable mass consumption* stiftar vi bekantskap med ytterligare en bok som i likhet med Sundqvists men på ett annat område uppmärksammar klyftan mellan kunskap och handling. Hultman beskriver en av bokens slutsatser – att den stora samhällsberättelsen behöver skrivas om och att detta innebär att fossilkapitalismen måste upphöra – som samtidigt självklar och omstörtande. I Christian Ståhls recension av Carl Cassegård och Håkan Thörns *I apokalypsens skugga* möter vi en studie som söker anledningen till att miljörelsen inte lyckats påverka hanteringen av klimatkrisen i tillräcklig omfattning. Svaret sägs ligga i att miljörelsen inte lyckats förmedla behovet av omfattande samhällsförändring och inte tillräckligt starkt ifrågasatt det rådande kapitalistiska systemet.

Väg framåt för Sociologisk Forskning i klimatkrisen

Även om vi med temanumrets texter menar oss kunna visa på den bredd som i dag karakteriserar svensk sociologisk forskning om klimatkrisen – i fråga om både innehåll och institutionstillhörighet – så är det viktigt att poängtera att det som publiceras i detta dubbelnummer endast är en liten del av forskningsfältet. Det finns ett antal perspektiv som inte är representerade i numret och som vi skulle vilja läsa mer svensk sociologisk forskning om i framtiden, däribland studier som tar sig an rasifierade, ålders- och genusrelaterade konsekvenser av klimatkrisen, relationen mellan det globala syd och det globala nord likaväl som teoretiska ansatser att förstå skiftet från miljö till klimat liksom från klimatförändring till klimatkris. En sociologiskt grundad debatt av den svenska och internationella klimatpolitiken och relationen mellan privata, politiska och frivilliga aktörer i klimatarbetet är likaså sådant vi gärna skulle vilja läsa mer om. Även mobilitet, eller avsaknad av mobilitet, förtjänar mer sociologisk uppmärksamhet, då det fått förnyad aktualitet genom den alltmer utbyggda digitaliseringen, coronapandemins restriktioner och inte minst kopplingen mellan fossilt bränsle och klimatförändringar. Vilka som har möjlighet att förflytta sig eller ta del av objekt och information från andra ställen, och på vilkas bekostnad detta sker, liksom frågor om hur den hållbara transportomställning som så många efterlyser bör genomföras och vilka konsekvenser den får för olika grupper är bara några exempel på sociologiskt relevanta ämnen.

Vi inledde med att påpeka att det var snart tre decennier sedan det senaste temanumret i skärningspunkten mellan sociologi och miljö publicerades. I det här numret står svart på vitt att endast ett fåtal artiklar som tagit sig an klimatkrisen har publicerats i *Sociologisk Forskning* sedan det förra miljörelaterade temanumret utkom. Tänk om det fortsätter att vara skralt med bidrag under de kommande decennierna och det dröjer ytterligare trettio år innan vi tar temperaturen på svensk miljösociologisk forskning igen? Om trettio år skriver vi 2053 i kalendern. Vi kommer således att ha passerat både 2045, målsnöret för netto-nollutsläpp i Sverige (Regeringens skrivelse 2023/24:59), och 2050, året då hela EU senast ska ha uppnått klimatneutralitet (EU 2021/1119). Tystnaden

om klimatkrisen i *Sociologisk Forskning* skulle kunna tolkas som ett ifrågasättande av varför sociologin över huvud taget ska engagera sig i klimatrelaterade frågor. Ett sådant ställningstagande lyser dock med sin frånvaro i detta nummer. Noteras kan också avsaknaden av kritiska blickar på gestaltningen av klimatförändringarna som just en kris som berör allt och alla. Det faktum att klimatförändringar bereds större plats i forskningen, i det offentliga samtalet och på den politiska arenan är inte nödvändigtvis enbart av godo, eftersom det kan skymma annat av vikt (Hulme 2023) och sätta i fråga exempelvis demokratiska värden (Brechtin & Lee 2023). Vad som i stället tycks förena författarna i numret är att (miljö)sociologin inte ska backa bort ifrån klimatkrisen och samhällsprojektet klimatomställning, utan ta tillfället i akt att studera de empiriska fall där svensk klimatomställning kan bidra med förklaringar såväl som förslag om hur omställningen kan påskyndas, inte minst utifrån den teoribildning om social förändring som finns inom det sociologiska fältet. Vi hoppas att sådana sociologiska bidrag löpande ska utgöra en del av *Sociologisk forskning* och att de diskussioner som introduceras i detta temanummer ska fortsätta att föras, här och på andra arenor. För att fortsätta detta samtal bjuder vi den 14 mars 2024, som en del av *Sociologidagarna*, in alla till ett panelsamtal med utgångspunkt just i frågorna: *Vilken roll ska sociologin ha i relation till klimatkrisen* och *Vilka konsekvenser kommer klimatkrisen att få för sociologin?*

Samtidigt kan vi tycka att det är dags att bredda sociologin i fråga om hur den tar sig an klimatförändringar, inte minst i den allmänsociologiska mittfåran. Inför detta nummer har vi noterat ett större intresse för att bidra med reflexioner kring sociologins roll än för att bidra med empiriska studier som tillämpar sociologiska teorier eller kommer med konkreta omställningsförslag. Detta reflexiva förhållningssätt har bekräftats i flera översikter (se Rabe i detta nummer) och verkar ha präglat klimatkrisens sociologi i snart två decennier. Ska det vara så även fortsättningsvis, eller är det dags också för sociologer att upphöra att enbart fundera på *huruvida* och *hur* klimatkrisen är sociologisk och ta klivet över i görandet?

Referenser

- Beck, U. (2000 [1986]) *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (2009 [2007]) *World at risk*. Cambridge: Polity Press.
- Brechin, S. R. & S. Lee (2023) "Will democracy survive climate change?", *Sociological Forum* 38 (4):1382–1392. <https://doi.org/10.1111/socf.12957>
- Dietz, T., R.L. Shwom & C. T. Whitley (2020) "Climate change and society", *Annual Review of Sociology* 46:135–158. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054614>
- Dunlap R. E. & R. J. Brulle (2015) "Bringing sociology into climate change research and climate change into sociology. Concluding observations", 412–436 i R. E. Dunlap & R. J. Brulle (red.) *Climate change and society*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199356102.003.0013>
- Förordning (EU) (2021/1119) of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ("European Climate Law").
- Hulme, M. (2023) *Climate change isn't everything. Liberating climate politics from alarmism*. Cambridge: Polity Press.
- Isaksson, K., R. Lidskog, E. Lövbrand & N. Nasiritousi (2023) "Klimatpolitiken behöver långsiktiga blocköverskridande uppgörelser." *Sydsvenskan* den 28 november 2023.
- Kreps, G.A. (1984) "Sociological Inquiry and Disaster Research." *Annual Review of Sociology* 10:309–330. <http://www.jstor.org/stable/2083178>
- Stewart, L. (2022) "Mainstreaming climate change sociology." *Environmental Sociology*, 8 (1):1–6. <https://doi.org/10.1080/23251042.2022.2043529>
- Regeringens skrivelse (2023/24:59) *Regeringens klimathandlingsplan – Hela vägen till nettonoll*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Urry, J. (2009) "Sociology and Climate Change." *The Sociological Review* 57 (2 suppl):84–100. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2010.01887.x>
- WMO (2024) "WMO confirms that 2023 smashes global temperature record" <https://wmo.int/news/media-centre/wmo-confirms-2023-smashes-global-temperature-record>. Press release, publicerad 12 Januari 2024, hämtningsdatum 12 Januari 2024)

Författarpresentation

Kajsa-Stina Benulic är biträdande lektor i miljövetenskap vid Linköpings universitet, Tema Miljöförändring och Centrum för klimatpolitisk forskning (CSPR). Hon studerar klimatkrisen och transformativ omställning med utgångspunkt i hur olika aktörer interaktivt skapar mening kring dessa fenomen. Forskningen fokuserar särskilt på relationen mellan personlig och samhällelig omställning och förutsättningar för kollektivt handlande.

Karin Edberg är doktor i sociologi och biträdande lektor vid Linköpings universitet, Tema Teknik och Social Förändring. Hon studerar klimatkrisen och relaterade omställningsprocesser genom att undersöka hur och varför energirelaterade vardagspraktiker uppstår, förändras och upprätthålls, samt hur platser för energiproduktion i olika utvecklingsfaser förstås och hanteras.

Karin M. Gustafsson är docent i sociologi vid Örebro universitet. Hon studerar klimatkrisen och förlusten av den biologiska mångfalden genom att fokusera vetenskapens roll i miljöstyrning, unga forskares socialisation i expertorganisationer, klimataktiva ungdomars tillit till klimatvetenskap samt betydelsen av samhällsvetenskaplig expertis för en hållbar omställning av samhället som svar på dessa miljö- och samhällskriser.

Kontaktuppgifter

Kajsa-Stina Benulic: kajsa-stina.benulic@liu.se

Karin Edberg: karin.edberg@liu.se

Karin Gustafsson: karin.m.gustafsson@oru.se

Har Sociologisk Forskning något att säga om klimatkrisen?

En forskningsöversikt av det senaste decenniets publikationer.

Does Sociologisk Forskning have anything to say about the climate crisis? A decadal overview of publications.

Over the past decade, there has been an international discussion on how mainstream sociological journals engage with climate change. This article provides an overview of the international debate and a contextual background for the special issue “Climate Crisis” in the Swedish mainstream sociological journal *Sociologisk Forskning*. An overview of the publications in *Sociologisk Forskning* between 2012 and 2022 shows that only 15 address climate change, of which eight are research articles. Half of these use climate change as illustrative examples and half apply sociological theories to cases. The term “ambivalence” is repeatedly employed. The article identifies similarities and differences between international journals and *Sociologisk Forskning*. The limited number of publications may validate criticism that mainstream sociological journals have a perspective on sociology that excludes climate change. At the same time, the published articles in *Sociologisk Forskning* contribute to normalizing climate change by drawing from established fields. The overview also highlights the relationship between general sociology and environmental sociology, concluding with a discussion on why *Sociologisk Forskning* specifically needs to increase the number of publications on climate change.

Keywords: sociology, climate change, sociological mainstream journal, disciplinarity, environmental sociology

I UTLYSNINGEN AV *Sociologisk Forsknings* temanummer ”Klimatkris” uttrycktes en vilja att väcka en sociologisk debatt om klimatfrågan och lyfta in miljösociologin som ett naturligt inslag i tidskriften. Formuleringen signalerar ett behov av ökat engagemang och stimulans för att uppnå detta. Den här litteraturgenomgången kommer att besvara frågan om i vilken omfattning och på vilket sätt klimatkris har diskuterats i tidskriften det senaste decenniet, detta för att orientera läsaren i samtalet och uppmuntra till fortsatt diskussion.

Varför undersöka just *Sociologisk Forskning*? Förutom relevansen för det aktuella temanumret, är *Sociologisk Forskning* den enda sociologiska tidskriften på svenska som har ett fokus på svenska samhällsförhållanden. Även om mycket kunskapsutveckling sker internationellt, så finns det lokala eller nationella aspekter av klimatförändringar-

nas effekter och lokala eller nationella kontextuella villkor för klimatpolitiken som är värda att ta i beaktande. Eftersom Sverige har velat ligga i framkant kring hantering av och anpassning till klimatförändringarna (Regeringsproposition 2017/18:163; Lidskog & Elander 2012) är det intressant att se på den sociologiska disciplinens insats som granskare eller pådrivare. *Sociologisk Forskning* riktar sig till både sociologer och grupper utanför akademien med intresse för aktuella sociologiska frågeställningar. Tidskriften har alltså en ambition att vara en plattform för den svenska sociologins utveckling, vilket gör det intressant att undersöka vad som sägs om klimatförändringarna här.

Sociologisk Forskning har återkommande reflekterat kring sitt eget innehåll. Till exempel har två totalomfattande översikter gjorts: först i samband med tidskriftens tioårsjubileum och återigen när *Sociologisk Forskning* firade 50 år (Sociologisk Forskning 2013). Den första översynen omfattar perioden 1964–1974 och har två indelningar: 1) sociologi som ämne, med artiklar om vetenskapsteori, metodologi, sociologins relation till andra ämnen och allmän sociologisk teori, samt 2) studier av särskilda samhällsområden. I den senare förtecknas organisering, social utveckling, politik, ekonomi, planering, arbete, lokalsamhälle, sociala problem, familj- och sexualliv, kultur och utbildning samt information och massmedia. Under perioden 2003–2012 är de särskilda samhällsområdena huvudsakligen desamma, men tillkommit har sociala rörelser, migration och etnicitet, religion, miljö och risk, maskulinitet, turism, idrott, hälsa, konsumtion och våld (Sociologisk Forskning 2013). Klimatförändringarna har alltså inte trätt fram som ett särskilt samhällsområde före 2012, men kan givetvis ha ingått som en del av andra områden, såsom miljö, risk och konsumtion.

Den här översikten tar vid där den senaste genomlysningen avslutades, alltså 2012, och undersöker alla publikationer i *Sociologisk Forskning* som nämner klimat. Har *Sociologisk Forskning* något att säga om klimatkrisen? Översikten gör inte anspråk på att beskriva svenska sociologers totala kunskapsbidrag på klimatförändringarnas område, utan fokuserar på publikationer i *Sociologisk Forskning*.

Sociologisk Forskning representerar här en allmänsociologisk tidskrift, och för att sätta in publikationsöversikten i ett sammanhang ska jag börja med att beskriva den internationella diskussionen om sociologi och klimatförändringar. Det förekommer en kritik om att allmänsociologin inte tar tillräckligt stort intryck av klimatförändringarna i sina analyser. Samtidigt väcks frågor om hur sociologin bör engagera sig och hur klimatförändringar kan påverka disciplinen.

Internationell debatt

Sedan 1990-talet har det närmast rått vetenskaplig konsensus om att klimatet håller på att förändras på grund av mänskliga aktiviteter. Klimatforskare har debatterat graden av allvar, men under de senaste 20 åren har det i princip handlat om ifall klimatförändringarna kommer ha stora eller mycket stora effekter. De senaste rapporterna från den internationella forskningspanelen för klimatförändring (IPCC) skiljer sig i stort bara sinsemellan i hur skarpa formuleringarna är. Med *mycket hög säkerhet* har IPCC slagit fast att om den globala uppvärmningen överskrider 1,5°C, vilket den kommer

att göra om inte utsläppen av koldioxid omgående begränsas mycket kraftigt, så kommer mänskliga och naturliga system att påverkas på ett allvarligt och oåterkalleligt sätt (IPCC 2022). Med lika hög säkerhet konstateras att klimatförändringarna redan nu har effekter på global matförsörjning, dricksvattenkvalitet, urban infrastruktur samt människors levebröd och hälsa (IPCC 2023a). Det slås också fast att klimatförändringarna drabbar socioekonomiskt utsatta grupper värst och motverkar social rättvisa på flera sätt, bland annat genom att minska möjligheterna att nå de globala hållbarhetsmålen (IPCC 2022, 2023a). Grovt talat konstaterar IPCC att roten till det onda bortom rimligt tvivel är människans aktiviteter inom industriell produktion och konsumtion (IPCC 2023b).

Att klimatförändringarnas effekter kommer att påverka samhället råder det inget tvivel om. För att tydligare signalera situationens allvar började olika företrädare under den andra hälften av 00-talet att använda en krisdiskurs. Al Gore blev viktig för populariseringen av termen ”klimatkris” när han använde det under sitt slutanförande vid FN:s klimatkonferens COP21, där Parisavtalet antogs (Paglia 2018). IPCC använder termen mer sparsamt, men beskriver ändå hanteringen av klimatförändringarna som *ytterst brådskande*.

När det gäller frågan om varför kunskapen om lägets allvar inte omsätts i proportionerligt kraftfulla åtgärder, har IPCC kritiserats för att göra förenklade antaganden om relationerna mellan vetenskap, samhälle och politik (Grundmann & Rödder 2019). Dessa förhållanden kan sociologin bidra till bättre förståelse av. Samtidigt har sociologin fått intern kritik för att inte tillräckligt uppmärksamma klimatförändringarna i sina analyser (t.ex. Lever-Tracy 2008, Koehrsen m.fl. 2020).

Den mest uppmärksammade kritiken kommer från Constance Lever-Tracy och publicerades i Internationella sociologförbundets (ISA) tidskrift *Current Sociology* 2008. Sedan hon gjort en litteraturgenomgång kritiserade hon sina kollegor i allmänsociologin för att vara så gott som frånvarande i kunskapsbyggandet om klimatförändringarna. Lever-Tracy (2008) hade sökt efter *climate change*, *global warming* och *greenhouse gas* i nio av de mest framstående engelskspråkiga, allmänsociologiska tidskrifterna¹ utan att få en enda träff i titel eller abstrakt för perioden 2000–2005. En fulltextsökning gav 29 träffar. Lever-Tracy (2008:452) skröder inte orden:

There is a mystery in this lack of interest in developments that could conceivably open the door to chaos and barbarism later this century, or whose prevention might require a transformation in the core processes of industrial society.

Lever-Tracy (2008) presenterar två orsaker till att allmänsociologin undviker klimatförändringarna. För det första att intresset för framtiden har minskat både i det postmoderna samhälle som sociologer studerar (med hänvisning till Giddens, Harvey och Bauman) och inom akademien, som formas i samtidens anda. För det andra att den historiska uppdelningen mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap påverkar

1 Acta Sociologica, American Journal of Sociology, American Sociological Review, British Journal of Sociology, Current Sociology, International Sociology, Journal of Sociology, Sociology och New Left Review.

sociologins inställning till naturen. Samhällsvetenskapen har traditionellt betraktat naturen som något stabilt, vilket har hindrat sociologer från att sysselsätta sig med naturvetenskapliga rön även i de fall de har något att säga om samhället (med hänvisning till Marx, Weber och Durkheim). Trots att sociologer har påtalat att ekosystem och sociala system kausalt inverkar på varandra ända sedan de globala miljöproblemen började conceptualiseras (se t.ex. Catton & Dunlap 1978), menar Lever-Tracy (2008) att uppdelningen i praktiken kvarstår.

Samtidigt ser hon en vändpunkt i allmänhetens intresse för klimatfrågan och hoppas att sociologin ska följa med i denna förändring. Hon föreslår att sociologer bör studera klimatförändringarna som ett vägskal inför framtiden och analysera hur olika beslut påverkar samhällsdynamiker och mänskliga relationer. Vad kommer att räddas och vad kommer att gå förlorat? Vilka kommer att vinna och vilka kommer att förlora på de val som görs?

Steven Brechin (2008), som granskat Lever-Tracys artikel, har gett en offentlig kommentar. Han menar att även om miljösociologer har analyserat globala miljöproblem under en längre tid,² så har varje uppmaning till allmänsociologiska tidskrifter att sysselsätta sig med det ömsesidiga förhållandet mellan samhälle och natur förklingat ohörd. Han bekräftar Lever-Tracys (2008) analys av orsakerna, men tillägger att en vedertagen uppfattning om vad som förtjänar disciplinens uppmärksamhet håller kvar klimatförändringarna i farstun. Han frågar sig:

Is it not more likely that the mainstream discipline will engage climate change as a central organizing factor only after the fact, that is, once disaster is upon us? (Brechin, 2008: 472)

Han medger att analyser av klimatförändringarnas effekter på samhället hittills har varit en övning i spekulationer, något som sociologer inte brukar ägna sig åt.³ Samtidigt påminner han sina kollegor om att sociologin som disciplin föddes i en epok som präglades av aldrig tidigare skådad social förändring, och att vi nu med all sannolikhet står inför en likvärdig eller ännu mer dramatisk förändring (Brechin 2008).

Reiner Grundmann och Nico Stehr (2010) poängterar dock en skillnad mellan då och nu, nämligen sociologins position i förhållande till klimatfrågan och därmed dess förutsättningar att påverka formuleringen av den. Även om sociologin har grundliga insikter om sociala förändringar, har klimatfrågan formulerats av de naturvetenskapliga disciplinerna. Enligt deras mening blir det därför svårt för sociologin att bidra till kunskapsutvecklingen på ett meningsfullt och berikande sätt.

Rolf Lidskog, Arthur Mol och Peter Oosterveers (2015) ställer sig ändå frågande till påståendet om det bristande sociologiska engagemanget. De kritiserar Lever-Tracy (2008) för att lägga alltför stort fokus på USA i sin sökning. Därmed exkluderas flera

2 Miljösociologin som underdisciplin började studera klimatförändringarna som ett uttryck för globala miljöproblem redan under 70-talet och kan i dag anses använda klimatförändringarna som en diagnostisk markör i samhällsteoretiska projekt; se t.ex. Ulrich Beck, John Urry, Slavoj Žižek och Bruno Latour (Blok 2012).

3 Det finns undantag, såsom Bell och Beck. Brechin (2008) menar dock att Beck i sina uppdateringar av Risksamhället (2000/1986) inte tillräckligt uppmärksammar klimatförändringarna.

bidrag, inte minst inom den europeiska sociologin, som enligt Lidskog och hans kollegor har klimatförändringarna som en mer naturlig del av sitt forskningsprogram.

Lidskog m.fl. (2015) framhäver att i dagens globaliserade verklighet är nästan alla platser, praktiker och aktiviteter sammankopplade med varandra. Klimatförändringarna är ett tydligt exempel på en utmaning som går bortom befintliga gränser, och därför kan nationen inte längre bestämma, organisera och avgränsa analysen. I stället finns en mosaik av delvis överlappande aktörer som svarar mot olika typer av krav på olika nivåer och inom olika sektorer. Detta utesluter inte att klimatförändringarna studeras på mikro-, meso- respektive makronivå, men Lidskog, Mol och Oosterveers (2015) framhäver vikten av att uppmärksamma hur fall är samkonstruerade och socialt inbäddade i mer övergripande sammanhang. Detta kan vara den avgörande faktorn för varför miljösociologer främst publicerar sig i internationella tidskrifter – antingen sociologiska tidskrifter med uttalat fokus på miljö och klimat eller tvärvetenskapliga dito (se t.ex. Koehrsen 2020; Lockie 2022).

En uppföljning

Drygt tio år senare följde Koehrsen och kollegor (2020) upp Lever-Tracys (2008) genomgång för att se hur de nio allmänsociologiska tidskrifternas förhållande till klimatförändringarna hade utvecklats. De noterade en ökning av antalet relevanta artiklar i tidskrifterna, men konstaterade att ökningen var liten och fortfarande enbart utgjorde en liten del av det totala antalet publikationer. De såg en publikationstopp 2008 (fem artiklar) och 2009 (sex artiklar) som en direkt reaktion på Lever-Tracys artikel. Merparten av dessa artiklar publicerades i *Current Sociology* och fördjupade eller gjorde tillägg till Lever-Tracys argumentation.

Efter det att debatten flammat upp stabiliserades den på en lägre nivå med som mest tre artiklar per år – med undantag för 2015 då åtta artiklar publicerades. Koehrsen och kollegor (2020) gissar att den allmänna debatten efter IPCC:s femte rapport och förväntningarna på FN:s klimatkonferens COP21 (som alltså resulterade i Parisavtalet) bidrog till det.

Koehrsen och kollegor (2020) ser en utveckling av artiklarnas karaktär över tid. Efter en första orienteringsfas i samband med Lever-Tracys artikel använder senare artiklar sociologiska teorier och metoder för att studera hur klimatförändringarna manifesteras på olika samhällsområden. Under slutet av 2010-talet börjar klimatförändringarna framträda som ett område för sociologisk forskning likt de redan etablerade områdena. Koehrsen och kollegor (2020) identifierar fem teman i publikationerna: 1) reflexioner kring samhällsvetenskapens roll, 2) politik, 3) ekonomi och konsumtion, 4) massmedier och allmänhetens uppfattningar samt 5) globala flöden.

Det första temat, *reflexioner kring samhällsvetenskapens roll*, innehåller i stort bidragen från orienteringsfasen och diskuterar insatser som sociologin kan göra för förståelsen och hanteringen av klimatförändringarna (t.ex. Brechin 2008, Grundmann & Stehr 2010; Lidskog m.fl. 2015; Beck 2015). Dessa artiklar argumenterar för att klimatförändringarna påkallar sociologins uppmärksamhet och reflekterar över vilka

sociologiska teorier och metoder som är tillämpliga. Det är den klart största kategorin i översikten med nära hälften av artiklarna.

Övriga teman består av fem till sex artiklar var. Inom temat *politik* studeras politisk hantering på nationell och lokal nivå (t.ex. Webb 2012; Willis 2018). De undersöker varför det är så svårt att implementera lämplig klimatpolicy och identifierar nya förutsättningar för olika aktörerskap som en bidragande faktor. De efterlyser mer forskning om hur klimatförändringarna påverkar maktförhållanden. Till Koehrsen och kollegors (2020) förvåning finns inga studier om globala förhandlingar eller om hur sociala rörelser påverkar policyutvecklingen, något som definitivt studeras av sociologer men tydligen inte publiceras i de nio tidskrifterna.

Inom temat *ekonomi och konsumtion* finns teoretiska artiklar som ifrågasätter den nuvarande kapitalistiska produktions- och konsumtionsmodellens hållbarhet och menar att den inte längre verkar kunna reglera sig själv (Leahy 2008; Redclift 2009; Urry 2008, 2009). De efterlyser skärskådande av ekomodernismens löften och effekterna av att natur och miljö begripliggörs som kapital.

I artiklar som studerat *massmedier och allmänhetens uppfattningar* framträder en tydlig bild av att medierna formar berättelsen om klimatförändringarna. Till exempel analyserar Luke (2015) Al Gores massmediala eftermäle och visar att det inte främst är ordet "klimatkris" utan idén om en "grön kapitalism" som format synen på åtgärder. Artiklarna studerar också hur klimatrelaterade händelser används för att (om) formulera samtida sociala verkligheter och skapar en plattform för förhandling (t.ex. White 2017).

I kategorin *globala flöden* utforskas hur klimatförändringarna påverkar förflyttningar av människor och kunskap mellan det globala syd och det globala nord (t.ex. Tyfield & Urry 2009; Connell m.fl. 2018). Klimatrelaterad migration är ett exempel, forskningssamarbeten kring utsläppssnål teknik ett annat. Författarna vill se fortsatt uppmärksamhet på globala flöden av människor, kapital och kunskap, men även beaktande av tekniska och ekologiska flöden.

Utifrån sin översikt drar Koehrsen och hans kollegor (2020) slutsatsen att sociologin har förmågan att mobilisera och utnyttja sina intellektuella resurser för att utforska klimatförändringarnas sociala aspekter. De ser att sociologins sysselsättning med klimatförändringarna kan bidra till en djupare förståelse av fenomenet och samtidigt berika ämnet teoretiskt och begreppsligt. Men de menar också att det inte är disciplinen i stort som dryftar klimatförändringarna som intellektuell utmaning, utan främst miljösociologin. Författarna anser att allmänsociologin bör dra nytta av den kunskap som genereras av miljösociologin och inom tvärvetenskapen för att stimulera den sociologiska fantasin.

Var publicerar sig miljösociologer och vad publicerar de?

En populär tidskrift för miljösociologer är ISA:s *Environmental Sociology*. Föga förvånande är antalet artiklar som relaterar till klimatförändringarna betydligt större här än i till exempel *Current Sociology*. *Environmental Sociology*s redaktör Stewart Lockie

gjorde 2022 en sammanställning över hur klimatförändringarna har behandlats i tidskriften. Som vi ska se nedan lyfter han fram bidrag från flera svenska sociologer.

Lockie (2022) pekar på att diskussionen om klimatförändringarna och sociala teorier är starkt kopplad till diskussionen om samhället och naturens relationella ontologi, liksom andra globala miljöproblem som artdöd, försämrad luftkvalitet, ändrade migrationsmönster, matsäkerhet med mera. Han använder Lidskog och Waterton (2016) som exempel för att framhäva hur de globala miljöproblemen sätter i fråga sociologins sätt att hantera omfattande systemförändring, tvärvetenskapliga samarbeten och allmänhetens engagemang. Utifrån artiklarna i *Environmental Sociology* framhåller han behovet av ett mer holistiskt perspektiv på globala miljöproblem. Han ger två kritiska kommentarer till klimatdebatten generellt: 1) klimatet är inte den enda faktor som måste hanteras vid skapandet av hållbar utveckling, och 2) framställningen av klimatförändringarna som det främsta, ibland det enda, miljöproblemet bidrar till en polarisering i klimatpolitiken (Lockie 2022).

Polariseringen av klimatpolitiken är ett centralt fokus i *Environmental Sociology*. Bland annat studeras på vilka sätt aktörer inom industri, medier och politik har bidragit till allmänhetens misstro mot vetenskap och institutioner i deras strävanden att driva på eller motverka ett visst handlande. Diskurs och identitet är centrala begrepp i analysen. Inom vissa grupper har nämligen misstro mot vetenskap blivit en uttalad del av identiteten och en strategi för att komma ur sin upplevda marginalisering. Som exempel lyfts en artikel om nationalistiska, skandinaviska män fram (Krange, Kaltenborn, & Hultman 2019). Klimatförnekare beskrivs som en liten men högljudd minoritet som lyckats slå klorna i debatten (Lockie 2022).

Givetvis publiceras även studier om motsatta strömningar i *Environmental Sociology*. Ett flertal artiklar handlar om hur sociala rörelser förbinder klimatförändringarna med kolonialism, rasism, kapitalism och patriarkala strukturer. I dessa sammanhang handlar omställningen inte bara om att minska koldioxidutsläpp utan också om att skapa beteenden som stärker rättvisa, jämställdhet, demokrati och alternativa ekonomiska system. Frågan om hur beteendeförändring kan skapas och främjas har enligt Lockie (2022) återuppväckt sociologernas intresse för sociala praktiker, till exempel i relation till sociala nätverk, kulturella normer och materiella infrastrukturer. Han använder Magnus Boströms (2020) artikel om över- och masskonsumtion som exempel, och skriver att just konsumtion är ett hett ämne för *Environmental Sociology*. En annan viktig diskussion i tidskriften är ekonomiska strukturer och flöden, allt från internationell handel med koldioxid till syn på arbetstid och ekonomisk tillväxt. Lockie (2022) framhäver värdet av sociologisk analys för att öka förståelsen av de samband som andra vetenskapliga discipliner har påvisat mellan makt, politik och institutioner å ena sidan och ekonomiska och miljömässiga variabler å den andra.

Lockie (2022) betonar att sociologin kan spela en central roll i kunskapsutvecklingen kring klimatförändringarnas komplexitet och djupgående sociala inflytande. Det är viktigt, särskilt med hänsyn till kritiken mot IPCC om den ytliga förståelsen av stegen från kunskap till handling, att sociologer belyser hur klimatförändringar samspekar med samhällsstrukturer, maktrelationer, kulturella normer och ekonomiska processer.

Sammanfattningsvis pekar denna översikt över den internationella debatten på att sociologins klimatrelaterade kunskapsbidrag inte representeras i allmänsociologiska tidskrifter. Detta tillkortakommande anses vara ett resultat av kortsiktigt och individualistiskt fokus, en uppdelning mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap som bland annat leder till begränsade möjligheter att kritisk granska och kommentera naturvetenskapliga resultat, bristande reflexion kring ämnets roll, traditionell syn på disciplinärt fokus samt svårigheter att hantera klimatfrågans komplexitet. Kritikerna menar att allmänsociologiska tidskrifter kan och bör göra mer för att hantera vår tids ödesfråga.

Samtidigt varnar Grundmann och Sterh (2010) för att sociologin kan dras med i en allmän alarmistisk anda. De frågar sig vad uppmaningen om ett ökat allmänsociologiskt engagemang i klimatfrågan verkligen innebär. Att fler artiklar skrivna av miljösociologer publiceras i de centrala sociologiska tidskrifterna må vara en sak, men än sedan och sedan då? Grundmann och Sterh (2010) menar att det är viktigare att sociologin tar ställning i fråga om det sociologiska bidraget. Vad kan sociologin ge som andra discipliner inte redan ger?

Metod

Denna översikt omfattar alla texter om klimat* som publicerats i *Sociologisk forskning* mellan 2012 och 2022. Totalt har 36 nummer getts ut under perioden och samtliga finns tillgängliga på tidskriftens hemsida. Med hjälp av Office-verktygets sökmotor har jag sökt igenom numren i deras helhet. Jag använde samma sökord som Lever-Tracy (2008) och Koehrsen med kollegor använde i sina sökningar, det vill säga klimatförändringar/climate change, global uppvärmning/global warming och växthusgas/greenhouse gas, både för jämförbarhetens skull och därför att dessa får anses vara gångbara sökord när man söker identifiera diskussion om just klimatförändringar. Sökord som ”miljö” eller ”hållbar utveckling” hade troligen gett ytterligare träffar men med svagare relevans. För att fånga upp fler varianter öppnade jag dock sökningen genom att bara använda första delen av orden. ”Global upp*” och ”växthus*” gav inga relevanta träffar alls. ”Klimat*” nämndes däremot på ett relevant sätt i femton texter: åtta originalartiklar, tre bokrecensioner och fyra övriga texter (en redaktörskrönika, två essäer och en intervju med olika forskare).

Tabell 1: Titel, författare och publikationsinformation i *Sociologisk Forskning* för de femton artiklar som utgör underlag för analysen, samt antal sökträffar på klimat* i respektive text.

Titel	Författare	Nummer	Klimat*
<i>Forskningsartiklar</i>			
Social relations and challenges to consuming less	Boström	58(4)	9
Oro för klimatförändringarnas konsekvenser	Ekholm	57(1)	181
Oro över Coronapandemin i det svenska samhället	Kulin m.fl.	58(1–2)	1
Forestry and the Environment	Lidskog et al.	54(4)	5
Sen stum värld?	Ståhl	57(3–4)	1
Ambivalence in Environmental Representation	Uggla & Boström	55(4)	5
Taking back control	Uggla	56(3–4)	1
Kommunalt koalitionsbyggande i nytt parlamentariskt landskap	Wänström	55(2–3)	1
<i>Recensioner</i>			
av Miljösociologi (2011)	Hultman	50(3–4)	1
av Skolan, demokratin och de unga medborgarna (2013)	Josefsson	51(2)	1
av Genus, risk och kris (2020)	Alvinus	57(2)	4
Andra typer av texter			
De avgående redaktörerna har ordet	Edling & Eldén	57(3–4)	6
Sociologiska perspektiv på coronakrisen	Soneryd	57(1)	6
Gränsliv	Widerberg	51(3–4)	1
Från teoretisk filosofi till empirisk kunskaps-sociologi	Brante	51(3–4)	1

Dessa femton texter utgör underlaget för denna artikels översikt. Antalet artiklar kan anses litet för en systematisk litteraturöversikt, men det är intressant i sig att antalet omnämmanden är så få. Utifrån underlaget är det naturligtvis inte möjligt att uttala sig om trender eller tendenser i svensk sociologisk klimatforskning generellt, och det är heller inte avsikten. Avsikten är att få en uppfattning om vad som sägs om klimatkrisen i *Sociologisk Forskning* under den angivna perioden, från den senaste genomgången då klimatförändringar inte framträdde alls och fram till början av 2023.⁴

Totalt publicerades 367 texter i *Sociologisk Forskning* 2012–2022, och 4 procent av dessa nämner klimat. Detta kan jämföras med *ekonomi*, som nämns i 39 procent av texterna, *marknad* (främst arbetsmarknad), som nämns i 29 procent, och *skola* (enbart som i utbildningsinstitut, till exempel förskola eller friskola), som nämns i 23 procent

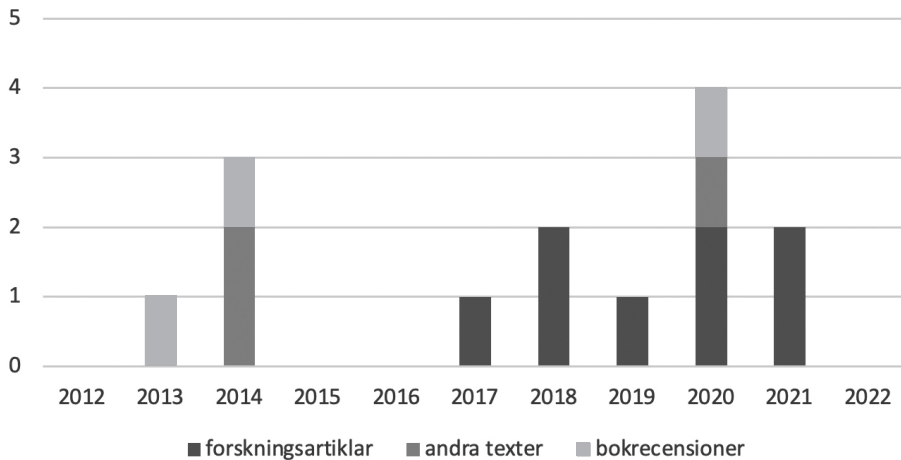
⁴ Under 2023 har två nummer av *Sociologisk Forskning* publicerats när detta skrivs. Dessa innehåller en forskningsartikel och en annan typ av text som relaterar till klimatförändringarna.

av texterna. Denna tentativa jämförelse kan illustrera balansen i tidskriftens fokus mellan klimatförändringarna och andra forskningsområden såsom utbildning och arbetsmarknad/ekonomi, särskilda områden som finns med i tidskriftens två tidigare sammanställningar.

Resultat och analys

Här följer en genomgång av de artiklar i *Sociologisk Forskning* mellan 2012 och 2022 som innehåller ”klimat*⁹. Utifrån Lever-Tracy (2008), Koehrsen m.fl. (2020) och Lockie (2022) är presentationen av resultatet uppdelad i introduktionsfas, empiriskt bidrag, teoretisk utveckling och publikationsplats.

Diagram 1: översikt av antalet publikationer som nämner klimat per år mellan 2012 och 2022.

Orienterande introduktion

Precis som i Koehrsens m.fl. (2020) genomgång går det att se en förändring av innehållet i texterna i *Sociologisk Forskning* över tid: de tidigare texterna diskuterar hur sociologin kan och bör förhålla sig till klimatförändringarna, medan de senare tillämpar sociologiska teorier på empiriska fall där klimatförändringarna har effekter på samhälleliga företeelser och sociala relationer.

I *Sociologisk Forskning* kommenteras sociologins roll i förhållande till klimatförändringarna främst i texter som inte sakkunniggranskats, det vill säga i ”Redaktörerna har ordet”, olika typer av essäer (som i diagrammet kallas andra texter) och bokrecensioner.

Två av de tidigaste omnämningarna finns i en antologi med titeln ”Det personliga är sociologiskt” som gavs ut som ett dubbelt temanummer av *Sociologisk Forskning* 2014. I denna reflekterar fjorton seniora forskare i essäform parallellt över ämnet och sin personliga utveckling. Redaktörerna har även uppmanat skribenterna att ge en

prognos om vart den svenska sociologin är på väg. Thomas Brante (2014) diskuterar hur vetenskapliga kontroverser är ett fruktbart område att studera för den som vill bidra till sociologins utveckling och samhällliga relevans. Han nämner här klimatförändringarna som ett av flera möjliga fall. Karin Widerberg (2014) vill att sociologin utmanar gränsdragningar och ser till exempel att en uppluckring av dualismen mellan *mind/culture – body/nature* skulle göra disciplinen bättre rustad för den strid som de globala klimatförändringarna ställer oss inför.

De två andra tidiga texterna är recensioner av böcker tänkta som läromedel. En av böckerna hanterar på ett substantiellt sätt klimatförändringarna, men för denna översikts vidkommande är det recensionerna (alltså de texter som publicerats i *Sociologisk Forskning*) som är i fokus. Detta då recensionerna kan ses som exempel på den typ av intern diskussion som bland annat Brechin (2008) efterfrågar för att göra klimatförändringarna mer integrerade i disciplinen.

Den ena boken är skriven av Joakim Ekman och Lena Pilos (2012) och handlar om skolans uppdrag att bidra till demokratisk fostran. Recensenten kopplar ihop bokens genomgång av den svenska demokrati- och medborgarforskningen med klimatförändringarna genom att kritisera bristen på europeiskt och globalt perspektiv i framställningen (Josefsson 2014). Recensenten ser det som ett tillkortakommande och menar att vår samtid alltmer formas av kriser som inte kan lösas inom nationernas gränser, såsom klimatförändringarna, och att detta obönhörligen påverkar den svenska skolans uppdrag att fostra demokratiska medborgare (Josefsson 2014).

Den andra boken som recenseras, Lidskogs och Sundqvists *Miljösociologi* (2011), går helt ut på att förklara hur olika typer av miljöproblem är samhällsproblem och återfinns i samhällets kärna. Recensenten Martin Hultman ger goda vitsord och menar att boken borde läsas i betydligt vidare kretsar än sociologistudenter som redan har ett intresse för miljöfrågor, då den förklarar aspekter av problem som ofta glöms bort och nonchaleras. Dock säger sig recensenten sakna referenser till studier som påvisat olika negativa maktförhållanden och deras konsekvenser, till exempel kopplingen mellan klimatförändringarna och hungersnöd (Hultman 2013). Boken är teoretiskt tydlig, men recensenten efterlyser fler empiriska exempel.

Hultman får senare ett eget bidrag recenserat i *Sociologisk Forskning* (Alvinus 2020) i form av antologin *Genus, risk och kris* (Hobbins, Danielsson & Sjöstedt 2020). I sin recension lyfter Alvinus fram just hur bokens författare använder olika empiriska exempel för att tydliggöra sitt budskap. Genom att speciellt uppmärksamma Hultmans kapitel, som behandlar ett ekofeministiskt genusperspektiv på klimatförändringarna, blir recensionen relevant för denna översikt. Genom att koppla samman maskulinitet och makt med klimatförändringarna förtydligas hur de patriarkala normerna kan påverka vår förmåga att hantera klimatrelaterade utmaningar (Alvinus 2020).

Empiriskt bidrag och aktuella händelser

I artiklarna som innehåller kvantitativa data används klimatförändringarna enbart illustrativt. Kulin och kollegor (2021) skriver om oro över covid-19-pandemin i den svenska kontexten och använder klimatförändringarna för att exemplifiera makro-oro,

det vill säga oro för sådant som återfinns i samhället utanför individens egen sfär. I Wänströms (2020) artikel om kommunalt koalitionsbyggande är klimatförändringarna ett exempel på en grön-grå konfliktlinje som kan skapa eller stjälpna möjligheter till samarbeten vid sidan av den traditionella höger-vänsterskalan. Precis som Koehrsen och kollegor (2020) kan jag konstatera ett blygsamt bidrag från den kvantitativa forskningens sida till klimat* i tidskriften.

En annan likhet med Koehrsens och kollegors översikt (2020) är att jag ser ett tydligare empiriskt bidrag först i senare artiklar. Av de åtta forskningsartiklar i *Sociologisk Forskning* som nämner klimatförändringarna mellan 2017 och 2022 förhåller sig fem till ett empiriskt material. Tre av dessa har gjort kvalitativa studier (Ugglar 2019; Ekholm 2020; Boström 2021), en använder sig av mixad metod (Wänström 2018) och en är kvantitativ (Kulin m.fl. 2021). De övriga tre är teoretiska bidrag (Lidskog, Löfmarck & Ugglar 2018; Ståhl 2020; Ugglar & Boström 2020).

Den första originalartikeln som publiceras i *Sociologisk Forskning* under perioden är en kort artikel av Lidskog, Löfmarck och Ugglar (2017) i temanumret "Look what's happening in Sweden". Titeln hänvisar till ett minst sagt förbryllande uttalande som USA:s dåvarande presidenten Donald Trump gjorde i ett tal den 18 februari 2017. Även om presidentens uttalande avfärdades som absurt av de flesta svenskar, ville redaktionen för *Sociologisk Forskning* gripa detta tillfälle att ge en faktabaserad inblick i vad som händer i dagens Sverige utifrån sociologisk forskning. Merparten av de 21 artiklarna i numret handlar om immigration, jämställdhet och familj. Lidskogs och kollegors artikel sticker ut genom att behandla miljö och landsbygd. I artikeln använder författarna svenskt skogsbruk för att spegla spänningar inom det svenska samhället och förklarar dessa som en del av förändrad modernitet. Fallet skogsbruk illustrerar hur logiker från olika moderniseringsvägar samexisterar, med motsättningar och målkonflikter som följd. Med tanke på Sveriges ambition att vara ett föredöme inom hållbarhet (och ofta lyfts fram internationellt som ett sådant) anser författarna att det är speciellt intressant att följa hur Sverige hanterar dessa spänningar framöver (Lidskog, Löfmarck & Ugglar 2017).

Det ovannämnda temanumret inspirerades av en allmänt uppmärksammat aktuell händelse. På liknande sätt är *Sociologisk Forskning* snabb att reagera på covid-19-pandemin, som nämns i hela tretton texter mellan 2020 och 2022, exklusive det temanummer om pandemins samhällsliga konsekvenser som gavs ut i juni 2021 (58:1–2) med åtta forskningsartiklar och fem recensioner. Någon liknande respons kan inte noteras för extremvädnersrelaterade rekord (till exempel sommaren 2018) eller den globala mobiliseringen under "Greta Thunbergs år" 2019. I jämförelse nämns ordet "klimatkris*" totalt bara fyra gånger i texterna i *Sociologisk forskning*.⁵

Men det faktum att det sällan talas om kris kan inte bara läggas *Sociologisk Forskning* till last: i en av de tidigaste texterna om pandemin poängterar Linda Soneryd (2020) den stora skillnaden i samhällelig respons mellan covid-19-krisen och klimatkrisen och

5 En forskningsartikel (Boström 2021), en bokrecension (Alvinus 2020) och två övriga texter (Edling & Elden 2020; Danielsson et al. 2020).

kopplar detta till utmaningen att göra klimatförändringarna till ett socialt problem. Vidare framhåller Alvinus (2020) i sin recension av *Genus, risk och kris* att svårigheterna att skapa uppmärksamhet för klimatförändringarna är knutna till att de ses som en ”smygande kris” och alltså uppfattas som något abstrakt, indirekt och förrädiskt avlägset.

Teoriutveckling på individnivå

I den internationella debatten efterlyses fler artiklar som använder klassiska sociologiska grepp för att stärka analysen av klimatförändringarna. Tendenser till detta finns i *Sociologisk Forskning*. Ylva Uggla och Magnus Boström publicerar 2018 en teoretisk artikel om hur ambivalens kan bidra till en fördjupad analytisk förståelse av hur representanter för en (miljö)praktik hanterar motsägelsefulla sanningar i sin tillämpning. Utifrån begreppen ”social ambivalens”, ”sociala dilemman” och ”den organisatoriska kentauren” identifierar de tre potentiella källor till ambivalens: rollkonflikter, värdekonflikter och konflikter mellan mål och medel. De identifierar också olika sätt att förhålla sig till ambivalens. Uggla och Boström (2018) menar att det är avgörande att beakta den röriga, vardagliga verklighet som olika praktiker står inför för att förstå möjligheter och hinder inom miljöpolitik, miljöförvaltning och miljödiskussion, detta oavsett om utövaren är verksam inom offentlig sektor, näringsliv eller civilsamhälle. På så vis vill artikeln bidra till ett forskningsområde som annars fokuserar på procedurer, institutioner och principer.

Uggla och Boström följer upp den gemensamma artikeln med varsin studie om människor som frivilligt reducerat sin konsumtion på ett omfattande sätt. I båda fallen är handlandet (eller icke-handlandet) ett uttryck för motstånd. Ambivalens återfinns i praktikerna.

Uggla (2019) identifierar i sin studie ett motstånd bland amerikanska minimalistbloggare mot en personlig upplevelse av otillfredsställelse orsakad av social acceleration. Hon utgår från Hartmut Rosas teori (2015) om social acceleration, där en minimalistisk livsstil blir ett sätt för minimalisterna att återfå kontroll över sina liv. En ambivalens här är att minimalisterna egentligen inte tar avstånd från ett högt livstempo, utan i stället förespråkar ett tydligare fokus genom att reducera överflöd av olika slag. Uggla säger att minimalismen inte är en form av motstånd som hotar systemet, men något som på längre sikt kan leda till samhällsförändring om tillräckligt många ansluter. Speciellt intressant tycker Uggla (2019) att det vore om minimalismen kopplades till ungdomars politiska klimatengagemang. Även Ståhls (2020) artikel använder social acceleration, här för att analysera utbrändhet. Även om artikeln är avgränsad till arbetslivet, framhäver den att en tilltagande social acceleration nu nått en punkt där den hotar psykologiska, politiska och planetära gränser, med effekter på såväl människors psykiska hälsa som demokratin och klimatet (Ståhl 2020).

Boströms (2020) studie är mer direkt kopplad till klimatförändringarna, då han studerar människor vilkas livsstilsförändring uttalat motiveras av dem. Hans informanter menar att den allmänna kännedomen om klimatförändringarna gör det relativt enkelt att argumentera för avhållsamhet eller alternativa konsumtionsmönster. Hållningen har alltså legitimitet och genererar socialt kapital inom vissa gränser. För det finns

ambivalens: Boströms artikel visar att även om sociala relationer är en stor motivation och drivkraft, så utgör dessa också den stora utmaningen för individer som söker reducera sin konsumtion. Ett totalt avståndstagande från masskonsumtion verkar omöjligt om man samtidigt vill upprätthålla sociala band. I dagens Sverige är uttryck för kärlek, omsorg och vänskap intimt förbundna med masskonsumtionens kultur (Boström 2020). Fortsatt forskning om sociala relationers inverkan på omställning är ett måste om det ska bli möjligt att hantera klimatkrisen, enligt Boström.

Sara Ekholms (2020) artikel handlar om sociala relationer. Det är den artikel i granskningen som använder ordet klimat mest, hela 181 gånger (i olika kombinationer som *-förändringar*, *-risk*, *-agens*, *-medvetenhet* etc.) och den enda med klimat i titeln. Ekholm undersöker hur oro för och omsorg om kommande generationer påverkar klimatagerande och finner det speciellt framträdande hos föräldrar. Omsorgsoro för andra kopplas till viljan att ändra beteende och leder till olika strategier. Som områden för framtida forskning föreslår Ekholm (2020) analyser av individers resonemang kring val i en global kontext med insikten att det kan uppstå ambivalens och motstridiga logiker i praktiken, särskilt om strategierna visar sig vara effektivare för hantering av oron än för hantering av den faktiska risken.

Sammanfattningsvis knyter dessa forskningsartiklar klimatfrågan till klassiska sociologiska frågeställningar som ambivalens, makro-oro och modernism. Ambivalens är speciellt framträdande på ett sätt som saknar motsvarighet i de internationella översikterna.

Texterna i *Sociologisk Forskning* har olika huvudfokus och visar därmed på den bredd av samhällsområden där klimatförändringarna kan ha relevans. Samtidigt är det svårt att utifrån detta underlag säga att klimatkrisen är en naturlig del i *Sociologisk Forskning*.

Vilka publicerar sig i Sociologisk Forskning?

Flera, men inte alla, texter som publicerats i *Sociologisk Forskning* under perioden är författade av sociologer med miljö eller klimat som särskilt forskningsintresse. Professorkollegorna Boström, Lidskog och Uggle från Örebro universitets miljösociologiska enhet är författare till hälften av de aktuella artiklarna.⁶ Även i de artiklar som bara använder klimatförändringarna som illustrativt exempel finns ett uttalat klimatrelaterat forskningsintresse. Till exempel skriver Joakim Kulin och Ingemar Johansson Sevä (2021) i sina författarpresentationer att deras forskningsintresse inom politisk sociologi fokuserar på beteenden och attityder i relation till bland annat klimatförändringarna.

Det finns även forskningspresentationer som inte framhåller klimatfrågan som särskilt intresse. Johan Wänström (2018) forskar om kommunal politik, Christan Ståhl (2020) om arbetsliv och välfärd med fokus på rättvisa och jämlikhet, Mikael

⁶ Lidskog har i *Sociologisk Forskning* publicerat fyra artiklar med miljöfokus och fem recensioner av avhandlingar med miljöfokus. Den tidigaste som behandlar klimat är från 1995 och publicerades i *Sociologisk Forsknings* temanummer om Miljö och risk. Han erhöll för denna artikel Torgny Segerstedts pris för bästa artikel publicerad i *Sociologisk Forskning* år 1995.

Hjerm om främlingsfientlighet och Filip Fors Connolly om subjektivt välbefinnande (de senare två har samförfattat med Kulin & Johnsson Sevä 2021).

Ur den här artikelns perspektiv är denna iakttagelse intressant, då det går att argumentera för att den grupp miljösociologer som publiceras i *Sociologisk Forskning* är begränsad samtidigt som det finns tecken på att klimatfrågan börjar nå utanför miljösociologin.

Är det här en rättvisande bild av den svenska sociologins sysselsättning med klimatfrågan? Proportionerna är lika när jag jämför volymen av klimatförändringsrelevanta publikationer i *Sociologisk Forskning* med volymen av avhandlingar inom sociologi. I Diva ger en sökning på doktorsavhandlingar i sociologi 109 träffar⁷, varav fyra (ungefär 4 procent) behandlar klimatförändringar. Det är alltså samma procentsats som för artiklar publicerade i *Sociologisk Forskning* 2012–2022. Innehållet i avhandlingarna reflekteras däremot inte i *Sociologisk Forskning*. Två av avhandlingarna behandlar lokalt deltagande i vid bemärkelse (Edberg 2018; Vestergren 2018), de andra två behandlar förvaltning av klimatrelaterade risker (Becker 2021; Mondino 2021).

Genom en sökning på ”climate” och ”Sweden” i tidskriften *Environmental Sociology* framträder ett betydligt bredare intresse för klimatförändringarna inom den svenska sociologiska forskningen. Här finns arton relevanta träffar med artiklar som analyserar fackens roll i klimatomställningen, jobben-mot-miljödilemman, sårbarhet kopplad till elektrifiering och digitalisering, relationen mellan forskning och policy respektive forskning och allmänhet, cirkulär ekonomi, urfolks involvering, finansiella system, vardagsmotstånd och avfallshantering. Teoretiska begrepp som används är bland annat socialisering, reflexivitet, genus, identitet, epistemisk tillhörighet, diskurs och styrningsrationalitet (*governmentality*). Metoderna är främst kvalitativa, men utöver semistrukturerade intervjuer finns bland annat livsberättelseintervjuer, diskursanalyser och deltagande observationer. Mellan *Sociologisk Forskning* och *Environmental Sociology* finns en viss överlappning av författare och specifika studier, men flera namn, områden och lärosäten återfinns endast i den senare. Denna sökning signalerar att publikationerna i *Sociologisk Forskning* inte helt representerar den klimatforskning som utförs av svenska sociologer. Koehrsen m.fl. (2020) drar i sin översikt slutsatsen att miljösociologer inte främst publiceras i de allmänsociologiska tidskrifterna, och det verkar finnas anledning att tro att så är fallet även i den svenska kontexten.

Sammanfattningsvis

Ungefär hälften av forskningsartiklarna publicerade i *Sociologisk Forskning* mellan 2012–2022 nämner alltså klimatförändringarna illustrativt för att visa på något som utmanar, skaver eller oroar i allmänhet och inom sociologin i synnerhet. Ett begränsat antal av de publicerade artiklarna behandlar klimatförändringarna på ett substantiellt

7 Doktorsavhandlingar handlar framför allt om klassiska särskilda samhällsområden: arbete (18 stycken), familj (13 stycken) och utbildning (11 stycken). Av de nya särskilda samhällsområden som tillkom i avstämningen från Sociologisk Forsknings jubileum är områdena migration (12 stycken) och våld (sju stycken, avhandlingar om kriminalvård ej inräknade) störst.

sätt. Av dessa tillämpar merparten sociologiska teorier på ett kvalitativt empiriskt material för att bidra till ökad förståelse av individers agerande i förhållande till klimatrelaterade risker. Det centrala forskningsresultatet visar på en av sociala relationer orsakad ambivalens när kunskap/övertygelse ska omsättas i praktisk handling. Det kan hävdas att dessa artiklar sätter i fråga den kritik av sociologin som går ut på att den är alltför kortsiktigt och individualistiskt fokuserad genom att diskutera just sådana resultat i relation till klimatförändringarna. Dessa artiklar identifierar också vikten av empiriska studier för att pröva teoretiska resonemang på den komplexa och kontextberoende verklighet som klimatförändringarna bidrar till och bemöter på det sättet delar av kritiken om bristande sociologisk hantering.

Vidare finns det i denna översikt exempel på försök att inkorporera klimatförändringarna på ett sätt som kan förskjuta gränserna för den traditionella synen på ämnesområdet. Samtidigt finns det givetvis många aspekter av klimatförändringarna i den svenska kontexten som inte analyseras, och det finns många fler redskap i den sociologiska verktygslådan att använda än vad det begränsade antalet artiklar exemplifierar.

Diskussion: Varför en ökad debatt om klimatförändringarna i Sociologisk Forskning?

Denna översikt kontextualiserar argumentet att den sociologiska debatten om klimatfrågan behöver väckas och att miljösociologin kan lyftas in som ett mer naturligt inslag i *Sociologisk Forskning*. Det verkar finnas utrymme för större teoretisk och metodologisk variation i publicerade artiklar; det verkar finnas kunskapsluckor att fylla och svenska kontextspecifika förutsättningar att förstå. Artiklarna som nämner klimatförändringarna utgår från att de ställer sociologin inför utmaningar och att sociologin kan komplettera den kunskapsutveckling om klimatförändringarna som pågår i andra discipliner. Vad översikten inte tar upp är behovet av att diskutera klimatförändringar i just tidskriften *Sociologisk Forskning*.

Sociologisk Forskning är ett exempel på en allmänsociologisk tidskrift och för svensk sociologi en central sådan. Den internationella kritiken av den allmänna sociologins bristande hantering av klimatförändringarna i dess samhällsanalyser bör alltså beaktas även här.

Argumentet om att sociologin generellt har en alltför traditionell syn på ämnesområden för att kunna inkorporera klimatförändringarna bekräftas till viss del av den här översikten genom det mycket begränsade antalet publikationer. Samtidigt utgår de artiklar som har publicerats i hög grad från ett etablerat ämnesområde och bidrar därmed till en normalisering av klimatförändringarna som en faktor. I *Environmental Sociology* finns flera exempel på hur svenska sociologer utvidgar traditionella ämnesområden, såsom ekonomi och arbete, genom analyser av klimatförändringarnas effekter. Det borde alltså finnas potential för att i större utsträckning utnyttja detta även i *Sociologisk Forskning*. Ytterligare artiklar skulle kunna bidra till en fortsatt reflexion kring sociologins roll i förhållande till klimatförändringar och öka medvetenheten inom disciplinen om hur fenomenet kan hanteras analytiskt.

En återkommande kritik i den internationella debatten rör uppdelningen mellan samhälle och natur. Lockie (2015) framhäver till exempel att det inte länge går att försvara en intellektuell separation av samhälle och miljö, och att sociologin därmed måste analysera de komplexa samspelet mellan mänskliga samhällen och den naturliga världen. För den sociologiska klimatforskningen verkar detta främst vara en empirisk utmaning. Det finns en teoretisk förståelse men en viss eftersläpning i den empiriska hanteringen av denna komplexitet. Klimatförändringarna avsätter komplexa empiriska fall bland annat utifrån rumsliga (globala och lokalt specifika), temporala (långa tidslinjer och plötsliga manifestationer) och materiella aspekter (ekologiska, tekniska och ekonomiska) (Block 2012). Dessutom sätter de i fråga epistemologiska gränsdragningar och upprättar nya interrelationer. Det är en utmaning värdig sociologin!

Men varför är det inte tillräckligt att klimatförändringarna förblir ett avgränsat område inom miljösociologin vilkas forskare publicerar sig i specialiserade tidskrifter? Varför behöver miljösociologin även lyftas in som ett naturligt inslag i tidskriften *Sociologisk Forskning*? Utifrån den internationella debatten går det att få uppfattningen att det är allmänsociologin som har mest att vinna på att ta intryck och inspireras av de analytiska övningar som bedrivs kring klimatförändringarna inom miljösociologin. Men samtidigt noteras ingen större motsättning. Lidskog, Mol och Oostveer (2015) menar att det i europeisk kontext knappast förekommit några metateoretiska eller epistemologiska diskussioner om klimatförändringarna eftersom miljösociologin som underdisciplin i Europa, till skillnad från miljösociologin i USA och Australien, aldrig haft något behov av att kontrastera sig mot sociologins huvudströmningar för att legitimera sin existens. En tendens som förstärkts av att de stora europeiska tänkarna inom den allmänna sociologin snart efter det att miljösociologin etablerades började diskutera miljöfrågor (t.ex. Beck 2000/1986; Giddens 1996/1990; Luhmann 1989). Medan den här bristen på vetenskaplig konflikt verkar ha varit gynnsam för den tidigare utvecklingen, kan den ha bidragit till att svenska och europeiska miljösociologer i dag inte ser något behov av att föra in frågan i ett allmänsociologiskt sammanhang. Omvänt kan vi också ha fått en "mainstreameffekt" som gör att klimatfrågan tros vara så inkorporerad i den allmänsociologiska analysen att specifika publikationer av miljösociologer i allmänsociologiska tidskrifter som *Sociologisk Forskning* inte behövs. Oavsett vilket, visar denna översikt att samtalet om klimatförändringarna förs ytterst lågmält i *Sociologisk Forskning*. Någon känsla av kris verkar inte ha infunnit sig. Förhoppningsvis kan detta temanummer av *Sociologisk Forskning* uppmuntra fler till insiktsfulla inspel. För att stimulera det fortsatta samtalet avslutar jag med att återvända till den fråga som Grundmann och Sterhs (2010) ställde till Lever-Tracy: Om ett ökat klimatengagemang från sociologins sida behövs, vad ska i så fall utgöra kvintessensen av detta bemödande? Jag hoppas att detta temanummer väcker viljan att utforska och besvara denna fråga tillsammans i *Sociologisk Forskning*.

Referenser

- Beck, U. (2000/1986) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (2015) Emancipatory catastrophism. What does it mean to climate change and risk society? *Current Sociology*, 63 (1):75–88. <https://doi.org/10.1177/0011392114559951>
- Becker, P. (2021) *On the Governmentalization of Sustainability. The Case of Flood Risk Mitigation in Sweden*. Dissertation 340: Mittuniversitetet. ISSN 1652-893X
- Blok, A. (2012) Et nyt klima for sociologien? Om socialteoretiske nybrud i økologiseringsens tidsalder. *Dansk sociologi*, 23 (1):9–23
- Brechin, S. (2008) Ostriches and Change. A response to “Global warming and Sociology”. *Current Sociology*, 56 (3):467–474. <https://doi.org/10.1177/0011392107088239>
- Catton, W. R., & R. E. Dunlap (1978) Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 13 (1): 41–49.
- Connell, R., R. Pearse, F. Collyer et al. (2018) Re-making the global economy of knowledge. Do new fields of research change the structure of North–South relations? *The British Journal of Sociology*, 69 (3):738–757
- Edberg, K. (2018) *Energilandskap i förändring. Inramningar av kontroversiella lokaliseringar på norra Gotland*. Dissertation 152: Södertörns Högskola. ISSN 1652–7399
- Ekman, J. & L. Pilo (2012) *Skolan, demokratin och de unga medborgarna*. Liber: Stockholm.
- Giddens, A. (1996/1990) *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Grundmann, R. & S. Rödder (2019) Sociological perspectives on Earth System Modeling. *Journal of Advances in Modeling Earth Systems*, 11:3878–3892. <https://doi.org/10.1029/2019MS001687>.
- Grundmann, R., & N. Stehr (2010) Climate change. What role for Sociology? A response to Constance Lever-Tracy. *Current Sociology*, 58 (6):987–910. <https://doi.org/10.1177/0011392110376031>
- Hobbins, J., E. Danielsson & A. Sjöstedt, red. (2020) *Genus, risk och kris*. Lund: Studentlitteratur.
- IPCC (2022) “Climate Change 2022. Impacts, adaptation, and vulnerability. Working group II contribution to the sixth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change”. Cambridge: Cambridge University Press, <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/> (accessed on 4 April 2022)
- IPCC (2023a) “Summary for Policymakers”. H. Lee och J. Romero (red.) *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Genève: IPCC, s. 1–34, <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001>
- IPCC (2023b) “Climate Change 2021. The physical science basis. Working group I contribution to the sixth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.” Cambridge: Cambridge University Press, s. 3–32, <https://doi.org/10.1017/9781009157896.001>

- Koehrsen, J., S. Dickel, T. Pfister, S. Rödder, S. Bösch, B. Wendt, K. Block & A. Henkel (2020) Climate change in sociology. Still silent or resonating? *Current Sociology*, 68 (6):738–760. <https://doi.org/10.1177/0011392120902223>
- Krange, O., B. Kaltenborn & M. Hultman (2019) Cool dudes in Norway. Climate change denial among conservative Norwegian men. *Environmental Sociology*, 5 (1):1–11. <https://doi.org/10.1080/23251042.2018.1488516>
- Leahy, T. (2008) Discussion of ‘Global warming and sociology’. *Current Sociology*, 56 (3):475–484. <https://doi.org/10.1177/0011392107088240>
- Lever-Tracy, C. (2008) Global warming and sociology. *Current Sociology*, 56 (3):445–466. <https://doi.org/10.1177/0011392107088238>
- Lidskog R., A. P. J. Mol & P. Oosterveer (2015) Towards a global environmental sociology? Legacies, trends and future directions. *Current Sociology*, 63 (3):339–368. <https://doi.org/10.1177/0011392114543537>
- Lidskog, R. & C. Waterton (2016) Anthropocene – A cautious welcome from environmental sociology? *Environmental Sociology*, 2 (4):395–406. <https://doi.org/10.1080/23251042.2016.1210841>.
- Lidskog, R. & I. Elander (2012) Ecological modernisation in practice? The case of sustainable development in Sweden. *Journal of Environmental Policy Plan*, 14:411–427. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2012.737234>
- Lidskog, R. & G. Sundqvist (2011) *Miljösociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lockie, S. (2015) What is environmental sociology? *Environmental Sociology*, 1 (3):139–142. <https://doi.org/10.1080/23251042.2015.1066084>
- Lockie, S. (2022) Mainstreaming climate change sociology, *Environmental Sociology*, 8 (1):1–6. <https://doi.org/10.1080/23251042.2022.2043529>
- Luhmann, N. (1989/1986) *Ecological communication*. Cambridge: Polity Press
- Luke, T. W. (2015) The climate change imaginary. *Current Sociology*, 63 (2):280–296.
- Mondino, E. (2021) *Changes in hydrological risk perception and implications for disaster risk reduction*. Dissertation 2064: Uppsala universitet.
- Paglia, E. (2018) The socio-scientific construction of global climate crisis. *Geopolitics*, 23 (1):96–123. <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1328407>
- Redclift, M. (2009) The environment and carbon dependence. Landscapes of sustainability and materiality. *Current Sociology*, 57 (3):369–387. <https://doi.org/10.1177/0011392108101588>
- Regeringens proposition (2017/18: 163) *Nationell Strategi för Klimatanpassning*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Rosa, H. (2015) *Social acceleration. A new theory of modernity*. New York: Columbia University Press.
- Sociologisk Forskning (2013) Sociologförbundet har ordet. *Sociologisk Forskning*, 50 (1):85–86. <https://doi.org/10.37062/sf.50.18370>
- Stewart, L. (2015) What is environmental sociology? *Environmental Sociology*, 1 (3):139–142. <https://doi.org/10.1080/23251042.2015.1066084>
- Stewart, L. (2022) Mainstreaming climate change sociology. *Environmental Sociology*, 8(1): 1–6, <https://doi.org/10.1080/23251042.2022.2043529>

- Tyfield, D. & J. Urry (2009) Cosmopolitan China? Lessons from international collaboration in low-carbon innovation. *The British Journal of Sociology*, 60 (4):793–812.
- Urry J. (2008) Climate change, travel, and complex futures. *The British Journal of Sociology*, 59 (2):261–279. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2008.00193.x>
- Urry J. (2009) Sociology and climate change. *The Sociological Review*, 57(2 Suppl.): 84–100. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2010.01887.x>
- Vestergren, S. (2018) *Psychological change as an outcome of participation in collective action*. Dissertation 746/210: Linköpings universitet.
- Webb J. (2012) Climate change and society. The chimera of behaviour change technologies. *Sociology*, 46 (1):109–125. <https://doi.org/10.1177/0038038511419196>
- White J. (2017) Climate change and the generational timescape. *The Sociological Review*, 65 (4):763–778.
- Willis, R. (2018) How Members of Parliament understand and respond to climate change. *The Sociological Review*, 66 (3):475–491. <https://doi.org/10.1177/0038026117731658>

I forskningsöversikten

- Alvinus, A. (2020) Recension av Hobbins, J., Danielsson, E., & A. Sjöstedt red. (2020) Genus, risk och kris. *Sociologisk Forskning*, 57 (2):217–219. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21977>
- Boström, M. (2021) Social relations and challenges to consuming less in a mass consumption society. *Sociologisk Forskning*, 58 (4). <https://doi.org/10.37062/sf.58.22818>
- Brante, T. (2015) Från teoretisk filosofi till empirisk kunskapsociologi. *Sociologisk Forskning*, 51 (3–4):238–250. <https://doi.org/10.37062/sf.51.21849>
- Danielsson, E., Liljeros F., Mulinari S., Soneryd L., och Sociologisk Forskning (2020) Sociologiska perspektiv på Coronakrisen: Fyra sociologer om samhällets reaktion på Covid-19. *Sociologisk Forskning*, 57 (1):67–76. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21539>
- Edling, C. & S. Eldén (2020) De avgående redaktörerna har ordet. *Sociologisk Forskning*, 57 (1):3–4. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21537>
- Eckholm, S. (2020) ”Oro för klimatförändringarnas konsekvenser. Klimatagerande och betydelsen av omsorg om kommande generationer”. *Sociologisk Forskning*, 57 (1):7–24. <https://doi.org/10.37062/sf.57.18842>
- Hultman, M. (2013) Recension av Rolf Lidskog och Göran Sundqvist (2011) Miljösociologi. *Sociologisk Forskning*, 50 (3–4):335–355
- Josefsson, J. (2014) Recension av Joakim Ekman och Lena Pilo, Skolan, demokratin och de unga medborgarna. *Sociologisk Forskning*, 51 (2):167–169
- Kulin, J., Johansson Sevä, I., Hjern M., & P. Fors Connolly (2021) Oro över Coronapandemin i det svenska samhället. *Sociologisk Forskning*, 58 (1–2). <https://doi.org/10.37062/sf.58.22104>
- Lidskog, R., Löfmarck E., & Y. Ugglå (2017) Forestry and the Environment. Tensions in a transforming modernity. *Sociologisk Forskning*, 54 (4):283–286. <https://doi.org/10.37062/sf.54.18222>

- Ståhl, C. (2020) En stum värld? Om resonans, social responsivitet och utbrändhet. *Sociologisk Forskning*, 57 (3–4):227–247. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21831>.
- Uggla, Y. & M. Boström (2019) Ambivalence in Environmental Representation. A Theoretical Contribution. *Sociologisk Forskning*, 55 (4):447–65. <https://doi.org/10.37062/sf.55.18781>.
- Uggla, Y. (2019) Taking back control. Minimalism As a Reaction to High Speed and Overload in Contemporary Society. *Sociologisk Forskning*, 56 (3-4):233_252. <https://doi.org/10.37062/sf.56.18811>
- Widerberg, K. (2015) Gränsliv. *Sociologisk Forskning*, 51 (3–4):219–237. <https://doi.org/10.37062/sf.51.21848>.
- Wänström, J. (2018) Kommunalt koalitionsbyggande i ett nytt parlamentariskt landskap. Pragmatism i policyorienterade möjlighetsfönster. *Sociologisk Forskning*, 55 (2-3):225–248. <https://doi.org/10.37062/sf.55.18191>.

Författarpresentation

Linn Rabe har en doktorsexamen i miljövetenskap från Södertörns högskola. Hon har nyligen avslutat en post-doktortjänst vid Örebro universitets miljösociologiska enhet, där hon ingått i forskningsprojektet Risk- och beredskapskommunikation för ett robust digitalurbant samhälle. Hennes forskning fokuserar på medborgerligt deltagande i förvaltning av miljö- och klimatrisker.

Kontaktuppgifter

Linn Rabe
Örebro universitet
701 82 Örebro
Linn.rabe@oru.se

Krisbiografier

Att skapa mening kring skogsbränder och klimatkrisens temporalitet

Crisis biographies: making sense of forest fires and the temporality of the climate crisis

The following article is based on interviews with volunteers and evacuees from the forest fires that struck the Swedish counties Gävleborg and Jämtland in the summer of 2018. The aim of the article is to explore whether and how people link their experiences of a climate-related crisis to the broader and ongoing climate crisis. The article develops the concept of *crisis biography*, theoretically and methodologically, to highlight how people's experiences of crises can be understood in the context of their personal biographies. The results show that the climate crisis, and its extent in time and space, is of central importance for both people's meaning-making of the forest fires and for their personal crisis biographies.

Keywords: Climate crisis, forest fires, crisis biography, biographical analysis, temporality.

UNDER SOMMAREN 2018 stod Sverige inför en av de största nationella katastroferna i modern tid. Sammanlagt härjade ett sextiotal skogsbränder runt om i landet. Mest kritiskt var läget i Jämtland, Gävleborg och Dalarna. De områden där bränderna härjade som värst bestod mestadels av glesbygd med långa avstånd mellan räddningstjänster och begränsade räddningstjänstresurser (de Vylder 2019; Granström 2020; Kvarnlöf 2022a). I arbetet med brandbekämpningen kom därför räddningstjänstpersonal från Sveriges och till och med Europas alla hörn att så småningom delta. Tidigt under bränderna stod det dessutom klart att insatser från civilsamhällets sida var nödvändiga för att klara av den ansträngda situationen. Flera byar hotades av bränderna och sammanlagt evakuerades runt 350 personer från sina hem. Trots många utmaningar har utfallet av skogsbränderna, och den officiella hanteringen av dem, beskrivits som något av en framgångssaga: ingen förlorade sitt hem och inga människor miste livet.

Denna artikel utgår från intervjuer med frivilliga och evakuerade från skogsbränderna sommaren 2018. I officiella sammanhang har eventuella kopplingar mellan skogsbränderna och klimatförändringar varit ytterst sparsamma (se t.ex. Granström 2020; SOU 2019). Bland dem som själva upplevde skogsbränderna är det dock betydligt vanligare att sätta upplevelserna i samband med ett förändrat klimat. Genom den här artikeln vill vi ställa dessa berättelser i förgrunden. Artikelns syfte är att utforska om och hur människor knyter sina upplevelser av en klimatrelaterad kris

till den mer omfattande och ständigt pågående klimatkrisen. Sedan tidigare har klimatkrisens sammanflätning med andra kriser, såsom coronapandemin (Latour 2020; Sörlin 2020; Malm 2021), ekonomiska kriser (Holgersen 2022), kolonialisering och naturexploatering (Stienstra 2015; Malm 2021) belysts. I följande artikel undersöks klimatkrisens sammanflätning med en akut och ytterst påtaglig kris: skogsbränder, närmare bestämt de skogsbränder som drabbade Jämtlands och Gävleborgs län under sommaren 2018.

Genom att tillämpa och vidareutveckla begreppet riskbiografi (Tulloch & Lupton 2003) så att det även omfattar berättelser om och erfarenheter av kriser samt hur dessa relaterar till människors personliga biografier bidrar denna artikel med såväl teoretisk som metodologisk utveckling av sociologisk krisforskning: metodologiskt genom en analys utifrån en biografisk analysmetod (Henwood 2019; Fischer-Rosenthal 2000) som gör det möjligt att särskilt belysa temporala aspekter av intervjupersonernas berättelser; teoretiskt genom en utveckling av begreppet krisbiografi som understryker hur människor skapar mening kring faktiska och självupplevda kriser genom att knyta dem till sina personliga biografier (jfr Tulloch & Lupton 2003). I artikeln tillämpas det av författarna utvecklade begreppet *krisbiografi*, som syftar till att nå en djupare förståelse av hur människor sätter extrema väderhändelser i samband med klimatrelaterade kriser och klimatförändringar. Därmed utgör artikeln ett viktigt bidrag till sociologisk klimatforskning.

I gränslandet mellan skogsbränder och klimatförändringar: att göra klimatkrisen till en personlig angelägenhet

Även om skog har brunnit i alla tider så har skogsbränder blivit allt vanligare. Inte minst har deras konsekvenser blivit alltmer katastrofala och påtagliga – till viss del beroende på att vi människor och vår bebyggelse i ökad utsträckning närmat sig en vildmark som tidigare varit obebyggd (Kelman 2020), men även till följd av ett varmare klimat (se t.ex. IPCC 2022). I dag finns det en stor mängd studier som underbygger sambandet mellan klimatförändringar/global uppvärmning, extrema väder och klimatrelaterade kriser såsom skogsbränder (men även till exempel tornador, torka, orkaner och översvämningar). Trots omfattande vetenskapliga bevis för att ett allt varmare klimat leder till en ökad förekomst av klimatrelaterade kriser och extrema väderhändelser (se t.ex. Westerling, Bryant, Preisler m.fl. 2011; Trenberth 2012; Stott 2016; Wotton, Flannigan & Marshall 2017; Dupuy, Fargeon, Martin-St.Paul m.fl. 2020; Goss, Swain, Abatzglou m.fl. 2020; Halofsky, Peterson & Harvey 2020; IPCC 2022), är det fortfarande så att enskilda händelser, till exempel en specifik skogsbrand, sällan uppfattas som en direkt konsekvens av klimatförändringar och global uppvärmning. En sådan försiktig hållning präglar till exempel den statliga utredning (SOU 2019:7) som gjordes av skogsbränderna sommaren 2018, där författarna förvisso spår en framtid med mer torka och därmed ett större antal skogsbränder, men samtidigt är försiktiga med att knyta enskilda händelser till klimatförändringarna. I utredningen beskrivs sommaren 2018 som ovanligt varm och torr, men ”SMHI konstaterar också

att det inte går att säga att den extrema värmen och torkan under sommaren 2018 är en direkt konsekvens av klimatförändringar” (SOU 2019:7:48).

I denna artikel ligger vårt främsta intresse i att utforska om och hur människor som upplevde skogsbränderna sommaren 2018 knyter dessa erfarenheter till klimatförändringar, oavsett vetenskapligt belagda orsaksförhållanden eller inte. Vi intresserar oss med andra ord för under vilka premisser klimatförändringar görs till en personlig angelägenhet. Ett flertal studier har visat att personliga erfarenheter av klimatrelaterade kriser leder till en ökad oro för klimatförändringar (se t.ex. Borick & Rabe 2010; Egan & Mullin 2012; Akerlof, Maibach, Fitzgerald m.fl. 2013; Zaval, Keenan, Johnson m.fl. 2014). Här har forskare även visat hur varaktigheten i människors erfarenheter av klimatrelaterade kriser påverkar deras inställning till klimatförändringar, där långvariga och återkommande upplevelser i större utsträckning än mer kortvariga eller sporadiska upplevelser av klimatrelaterade kriser bidrar till ökad oro för klimatförändringar (Egan & Mulin 2012). Att personliga erfarenheter av extremväder och klimatrelaterade kriser tycks ha så pass stor betydelse för huruvida människor känner en oro inför klimatförändringar eller ej har setts mot bakgrund av att personliga erfarenheter gör den globala och i viss mån abstrakta klimatförändringen personlig och konkret (Smith & Joffe 2013). Personliga erfarenheter av klimatrelaterade kriser och extrema väder tycks dock inte enbart leda till en ökad oro för klimatförändringar och deras konsekvenser. Det finns även forskning (Demski, Capstick, Pidgeon m.fl. 2017) som ger vid handen att sådana erfarenheter dessutom leder till ett ökat stöd för klimatriskreducerande åtgärder och en mer aktiv klimatpolitik.

Utifrån ett miljöhumanistiskt perspektiv understryker Hulme (2016) att just erfarenheter av *väder*, av extrema väder och förändringar i vädret, är av central betydelse för hur människor förstår och förhåller sig till klimat. I ett vidare perspektiv präglar förståelser och upplevelser av väder hela vår kulturella förståelse av klimat, menar Hulme vidare; det präglar till exempel hur klimat ges mening och förstås både som ett historiskt och som ett framtida fenomen. Klimatkrisen kan vidare göras till en personlig angelägenhet genom att knytas till ”våra barn” och ”framtida generationer” (Kverndokk 2020, Ekholm 2020; 2023). I sin analys av hur ”våra barn” diskursivt konstrueras i populärkulturella framställningar av klimatförändringar, politiska tal och norska nyhetsmedier gör Kverndokk (2020) en viktig distinktion mellan hur betoningen av ”framtida generationer” förlägger klimatförändringarna i ett slags ständigt oprecis och oviss framtid och hur klimatförändringarna görs *både* personligt relevanta och betydligt mer konkreta i ett här och nu när de diskursivt knyts till ”våra barn”. Som retorisk trop i klimatförändringsdiskurser avgränsar ”våra barn” klimatförändringarna i både tid och rum: på så vis görs klimatförändringarna till en angelägenhet vars katastrofala konsekvenser ligger en eller högst två generationer fram i tiden. Därigenom belyser Kverndokks (2020) studie även hur (diskurser om) klimatförändringar omgärdas av en rad olika temporaliteter, inte bara geologiska eller mänskliga utan även *sociala* på så vis att klimatförändringarnas temporalitet knyts till *våra barns* framtid.

En stor del av den samhällsvetenskapliga forskningen som har belyst samband mellan erfarenheter av klimatrelaterade kriser och inställning till klimatförändringar är

av kvantitativ karaktär (se t.ex. Borick & Rabe 2010; Demski, Capstick, Pidgeon m.fl. 2017; Konisky, Hughes & Kaylor 2016; Capstick & Pidgeon 2016). Här utgör denna artikel ett viktigt bidrag på så vis att erfarenheter av klimatrelaterade kriser och förståelser av klimatförändringar sätts i samband med varandra utifrån en kvalitativ ansats. Vi lutar oss närmast mot de studier inom miljöhumaniora som argumenterar för behovet av att undersöka klimatkrisen, och klimatförändringarna, utifrån narrativa perspektiv (Arnold 2018; Kverndokk 2020; Flottum & Gjerstad 2017) med människors vardagliga liv och erfarenheter som utgångspunkt (Kverndokk & Eriksen, 2021).

Teoretiskt ramverk

Följande teoriavsnitt är strukturerat utifrån två för artikeln centrala teoretiska teman: *krisbiografier* och *klimatkrisens temporalitet*. Under den första rubriken redogörs för sociologiska teorier om riskbiografier som på olika sätt har belyst hur risk kan förstås som en del av livet och hur sådana förståelser också skapas och förändras under livets gång och i nära anslutning till människors personliga livsberättelser och biografier. Genom denna artikel menar vi att en biografisk ansats också kan anläggas vid analysen av hur människor förstår kriser; därför introduceras begreppet *krisbiografi*.

Under den andra rubriken redogörs för teorier om kriser som kroniska och endemiska snarare än tidsligt och rumsligt avgränsade tillstånd. Här behandlas även perspektiv från miljöhumaniora, där begreppet *klimatförändringarnas temporalitet* används för att belysa och problematisera klimatförändringarnas historia, samtid och framtid.

Tillsammans bidrar det teoretiska ramverket med analytiska verktyg som möjliggör en djupare förståelse av hur akuta klimatrelaterade kriser, såsom skogsbränder, kan förstås mot bakgrund av mer genomgripande globala och kroniska kristillstånd, såsom klimatförändringarna, samt hur kriser förstås och begripliggörs som en del av livet.

Krisbiografier

Begreppet riskbiografi utvecklades ursprungligen av Beck (2000[1986]) som en del av hans mer omfattande teorier om risksamhället. För Beck var begreppet ett sätt att beskriva inte bara hur människans samtida tillvaro i risksamhället präglas av olika slags osäkerheter: även föreställningar om framtiden präglas av ett slags biografisk osäkerhet, där den framtid som tidigare varit förutbestämd och utstakad har blivit allt svårare för oss att förutspå. Riskbiografi betecknade här hur människor i risksamhället har blivit alltmer individualiserade och därmed förstår det mesta i livet utifrån just sina personliga och reflexiva biografier. Som en konsekvens av detta ses både risker och kriser som individuella snarare än som sociala eller samhälleliga problem, menade Beck (2000[1986]:135ff) vidare.

Begreppet riskbiografi har därefter både kritiserats och vidareutvecklats av andra risksociologer (se framför allt Tulloch & Lupton 2003; Zinn 2010; Kvarnlöf 2021, 2022b). Tulloch och Lupton (2003; 2002) har, delvis utifrån en kritik av Becks alltför generaliserande teori om risksamhället, vidareutvecklat begreppet och understryker i sin definition av det att människor till stor del skapar mening kring risker och osä-

kerheter genom att knyta dem till sina *personliga* biografier. Risk är med andra ord inte bara en del av våra liv, utan en del av vilka vi är. Hur vi skapar mening kring och hanterar olika risker och osäkerheter måste sättas i samband med våra positioner, vår historia och hur vi lever våra liv. Men, understryker Lupton och Tulloch (2002), människors riskbiografier är något mer än de individualistiska projekt som Beck (2000 [1986]) en gång i tiden beskrev dem som. Utifrån ett sociokulturellt perspektiv på risk kan människors personliga riskbiografier i stället förstås som både sociala och historiska (Tulloch & Lupton 2003). De är sociala, eller gemensamma, i den bemärkelsen att uppfattningar om risk skapas i en samhällelig kontext och människor emellan. Vi definierar med andra ord inte bara risk mot bakgrund av vad som anses vara riskfyllt för oss själva, utan också med tanke på vad som kan vara riskfyllt för andra. Och de är historiska i den bemärkelsen att människors riskuppfattningar är föränderliga och beroende av både rumsliga och tidliga sammanhang.

Hur vi uppfattar olika risker varierar med andra ord över tid, alltefter var vi befinner oss i livet och beroende på var vi befinner oss rent geografiskt, eftersom risk och riskuppfattningar dessutom kan knytas till specifika platser. Utöver detta spelar även positioner, i betydelsen kön, ålder, sexuell identitet, klass etc., en avgörande roll för människors riskbiografier (Lupton & Tulloch 2002).

Människor skapar alltså mening kring risker utifrån sina personliga (och samtidigt sociala och historiska) biografier, och i den här artikeln argumenterar vi för att människor skapar mening kring kriser på ett liknande sätt. Fortsättningsvis kommer vi därför att använda begreppet *krisbiografi* för att belysa detta, samtidigt som vi är medvetna om att dessa krisbiografier rymmer meningsskapande kring både risker och kriser. Liksom Lupton och Tulloch (2002) använder begreppet riskbiografier för att undersöka riskepistemologier, det vill säga risker som någonting som förstås och tolkas snarare än som objektivt existerande fenomen, närmar vi oss genom begreppet krisbiografi kriser just som någonting som förstås, tolkas och berättas. I den här artikeln intresserar vi oss framför allt för krisbiografiernas temporala dimensioner, det vill säga hur berättelser om (klimat)kris knyts till olika slags tider: dåtid, nutid och framtid. Teorier om klimatkrisens temporalitet låter oss göra en sådan teoretisk fördjupning.

Klimatkrisens temporalitet

Klimatförändringarnas temporalitet har till stor del diskuterats och problematiserats inom miljöhumanistisk forskning (se t.ex. Hulme 2016; Kverndokk 2020; Nordblad 2021; Neimanis & Loewen Walker 2014; Kverndokk & Eriksen 2021). Här menar bland andra Hulme (2016) att idéer om klimatet alltid är knutna till tid och plats och därför behöver sättas i samband med både kulturella, historiska och geografiska kontexter. Kverndokk och Eriksen (2021) framhåller att förståelser av klimatförändringar handlar om just relationen mellan agerande i nuet och möjliga framtida konsekvenser. Temporalitet riskerar dock att bli ett flytande och otillgängligt begrepp i sammanhanget, understryker Kverndokk och Eriksen (2021) vidare, och argumenterar därför för att klimatförändringarnas temporalitet behöver studeras på detaljerade, nyanserade och nära sätt: genom människors vardagliga erfarenheter och berättelser.

Om vi rör oss från klimatförändringar till klimat*eris* så har forskare även problematiserat själva krisbegreppets tidsbundenhet. Med krisbegreppets grammatik följer en begränsande temporalitet på så vis att begreppet ofta avgränsas till att omfatta ett här-och-nu och därmed inte sätter oss i stånd att tänka bortom en omedelbar framtid, enligt bland andra Lorenzini (2020). Ett vidgande av krisbegreppet bortom det omedelbara nuet förutsätter en ökad uppmärksamhet på krisers strukturella orsaker, menar Lorenzini (2020) vidare, där ett möjligt sätt att hantera kriser såsom pandemi eller klimatkris kan vara att mer långsiktigt förändra vårt sätt att leva och organisera vårt samhälle – i stället för att enbart hantera konsekvenserna av den kris som pågår här och nu. Ett alternativt sätt att närma sig just klimatkrisen kan därför vara att likna den vid ett kroniskt kristillstånd och därigenom understryka hur kriser även kan vara endemiska och ständigt pågående, svåra att avgränsa i tid och rum (Vigh 2008). I de kroniska krisernas natur, och det faktum att de är utsträckta i tid och rum, ligger också en svårighet att separera det lokala från det globala (Stienstra 2015). Med klimatkrisen uppfattad som ett kroniskt kristillstånd blir svårigheterna att avgränsa en kris i tid och rum särskilt tydliga. Det är en kris som pågår här och nu *samtidigt* som den i allra högsta grad kommer att påverka oss i en obestämbar framtid. Det är också en kris som är omöjlig att avgränsa till det lokala, en kris som i allra högsta grad är global men där det globala och det lokala samtidigt är svåra att skilja åt (Stienstra 2015). Inte minst är det en kronisk kris som ingen kan värja sig emot, samtidigt som vi vet att vissa människor drabbas avsevärt mycket hårdare än andra av klimatförändringarnas konsekvenser (Stienstra 2015; Malm 2021).

Kriser som är kroniska omfattas sällan av politiska krisdefinitioner eller krishanteringspraktiker (Sjöstedt 2020). Hos samhällets krishanterande aktörer, liksom hos medier och andra makthavare, ligger fokus först och främst på dramatiska och akuta kriser som är möjliga att hantera och lösa här och nu (Lorenzini 2020; Sjöstedt 2020). Annorlunda uttryckt är det ofta så att kroniska kriser osynliggörs som just kriser. Ett sådant osynliggörande präglar även klimatkrisen, där dess utsträckning i tid och en (kanske inte så) oviss framtid har bäddat för passivitet hos makthavare med faktisk möjlighet att göra någonting åt de pågående klimatförändringarna och utsläppen av fossila bränslen (Malm 2021). Vi menar att begreppet kronisk kris gör det möjligt att närma sig alternativa definitioner av vad som utgör en kris och för vilka. I denna artikel används begreppet just för att belysa hur klimatkrisen sträcker sig över både tid och rum och för att möjliggöra fördjupad analys av hur klimatkrisens temporalitet tar sig i uttryck i människors olika krisbiografier.

Material och metod

Det empiriska materialet består av intervjuer med människor som upplevde skogsbränderna i Gävleborgs och Jämtlands län sommaren 2018. Under 2019 och 2020 intervjuades sammanlagt 44 personer: en blandning av professionella aktörer såsom räddningstjänst och polis (5 intervjupersoner), frivilliga som på olika sätt engagerade sig i samband med bränderna (17 intervjupersoner) samt människor som blev tvungna

att evakuera sina hem till följd av bränderna (22 intervjupersoner). Syftet med intervjustudien var att fånga upplevelser av skogsbränderna sommaren 2018 med fokus på motiv för att engagera sig som frivillig samt på evakuerades upplevelser av att behöva evakuera sina hem och beredskap för att göra detta. Intervjustudien syftade med andra ord inte ursprungligen till att ringa in människors förståelser av klimatförändringar eller klimatkrisen som sådan. Denna aspekt visade sig dock ha stor betydelse i intervjupersonernas meningsskapande kring skogsbränderna och har därför vuxit fram under analysprocessen.

Intervjupersonerna rekryterades i ett första steg genom kartläggning av olika medieinslag (lokalradio och lokalpress). Under sommaren 2018 gjordes ett stort antal reportage om människor som behövde lämna sina hem till följd av bränderna, och under hösten 2019 tog vi kontakt med dessa med en förfrågan om deltagande i vårt forskningsprojekt. I ett andra steg användes även snöbollsmetoden för rekrytering, då vi bad personer vi intervjuat om förslag på ytterligare intervjupersoner. Frivilliga rekryterades genom en initial kartläggning av vilka frivilligorganisationer som var aktiva under sommaren 2018. Därefter vände vi oss till nyckelpersoner inom de olika frivilligorganisationer med en förfrågan om namnförslag på frivilliga som engagerat sig under bränderna. Gruppen *frivilliga* består av allt ifrån enskilda privatpersoner som engagerade sig frivilligt under sommaren 2018 till människor som engagerade sig inom ramen för frivilligorganisationer som Fjällräddningen, Hemvärnet, Frivilliga Resursgruppen, Maskinringen och Röda Korset. För artikelns syfte är intervjuer med frivilliga och evakuerade av störst relevans, och analysen har därför koncentrerats till dessa 39 intervjuer. Rollerna *evakuerad* och *frivillig* flyter dessutom många gånger ihop, eftersom flera av de frivilliga som intervjuats också bor i de kommuner som härjades av skogsbränderna.

Av intervjupersonerna är 26 män och 18 kvinnor. Intervjupersonerna är mellan 32 och 85 år gamla. De har det gemensamt att de upplevde bränderna på nära håll, men deras erfarenheter och berättelser skiljer sig givetvis åt beroende på om de engagerade sig frivilligt eller om de bodde och befann sig mitt i händelsernas centrum och blev tvungna att lämna sina hem som hotades av bränderna. I den här artikeln är det inte av intresse att jämföra de olika perspektiven. Snarare är vi intresserade av den mångfald av perspektiv som intervjupersonernas olika roller bidrar med, samtidigt som vi är medvetna om att dessa roller påverkar intervjupersonernas upplevelser och berättelser. Intervjupersonernas berättelser behöver således förstås mot bakgrund av vilken roll de har i materialet, men även mot bakgrund av andra faktorer såsom ålder och kön. I analysen, och i de fall citat förekommer, hänvisas till intervjupersonerna genom upplysning om deras roll (*frivillig* eller *evakuerad*), kön och ungefärlig ålder (till exempel 40-årsåldern). Vi har valt att ange ungefärlig ålder för att värna intervjupersonernas anonymitet. Av samma skäl är de personnamn som förekommer i citat fingerade och namn på specifika platser anonymiserade. Forskningsprojektet har följt Vetenskapsrådets riktlinjer för god forskningssed (Vetenskapsrådet 2017), vilket för intervjustudien bland annat innebär att intervjupersonerna inför intervjun har fått information om projektet, vad det innebär att delta i intervjustudien, att de när som

helst kan avbryta sin medverkan samt hur det insamlade materialet kommer att hanteras. Intervjupersonerna har efter detta lämnat sitt muntliga och skriftliga samtycke till att delta i intervjustudien.

Intervjuerna har genomförts enskilt, i par eller i grupp utifrån vad som har passat intervjupersonerna bäst. Sammantaget består intervjumaterialet av 18 enskilda intervjuer, 10 parintervjuer och en gruppintervju (om fyra personer). Intervjuerna har genomförts inom ramen för ett större forskningsprojekt *Sverige brinner: en studie av frivilliginsatser och lokal krisberedskap under skogsbränderna sommaren 2018* (finansierat av Formas, projektnummer 2018-02120), där båda artikelförfattarna deltagit och för vilket en av författarna varit projektledare. Vid varje intervju har minst två forskare deltagit, och artikelförfattarna har i olika konstellationer medverkat vid flertalet av intervjutillfällena. Intervjuerna har genomförts i intervjupersonernas hem, på bygdegårdar eller på universitetet beroende på vad intervjupersonerna föredragit. Intervjuerna är mellan 45 och 135 minuter långa, inspelade med diktafon och sedan ordagrant transkriberade.

Intervjuerna har analyserats tematiskt med inspiration av en biografisk analysmetod (Henwood 2019; Fischer-Rosenthal 2000), vilket i det här sammanhanget innebär att erfarenheterna av en kris förstås som en del av en större livsberättelse: intervjupersonernas egna livshistorier eller biografier. Den biografiska analysmetoden innebär att det personliga sätts i samband med det sociala *och* det historiska (Chamberlayne, Bornat & Wengraf 2000). I den biografiska analysmetoden blir tid relevant i analysen av empiriska material på så vis att till exempel intervjupersoners berättelser får mening i relation till deras egna livshistorier, men även i relation till deras föreställningar om det förgångna, det samtida och framtiden (Fischer-Rosenthal 2000).

Som analytiskt verktyg möjliggör den biografiska analysmetoden analys av berättelser och upplevelser som en del av såväl intervjupersonernas tidigare erfarenheter som deras förväntade framtider (Henwood 2019:145). Avbrott i det förgivettagna tycks stimulera biografiskt berättande, understryker bland annat Fischer-Rosenthal (2000, men se även t.ex. Zinn 2010). Det är framför allt i samband med sådana avbrott, eller biografiska vändpunkter, som människor börjar uttrycka sig självreflexivt kring tid. Sådana biografiska vändpunkter har också studerats i relation till föräldraskap och klimatoro (Ekholm 2023). I den följande analysen kommer vi att se hur skogsbränderna fungerar som sådana avbrott eller vändpunkter – händelser som väcker intervjupersonernas tankar kring historia, samtid och framtid *och* den egna positionen i relation till dessa olika tider. Fischer-Rosenthal (2000) liknar den process varigenom människor strukturerar sina erfarenheter och berättelser utifrån temporalitet vid ett biografiskt arbete, som därigenom kan förstås som ett slags praktik. Flera forskare (Fischer-Rosenthal 2000; Zinn 2010; Henwood 2019) menar att ett sådant biografiskt arbete är särskilt vanligt när människor skapar mening kring osäkerheter. Det blir ett sätt för människor att göra det stora, komplexa och ovissa personligt relevant.

Den biografiska analysmetoden har använts inom samhällsvetenskaplig riskforskning för att söka mer kontextualiserade förståelser av hur människor förstår och hanterar risker och osäkerheter (se t.ex. Fischer-Rosenthal 2000; Zinn 2010; Henwood 2019; Reiter 2019; Kvarnlöf 2021, 2022b). I vårt fall har den biografiska analysmetoden vuxit fram ur

det empiriska materialet. Intervjuerna var inte från början strikt biografiskt orienterade så till vida att vi medvetet ställde frågor som handlade om intervjupersonernas personliga biografier. Däremot visade det sig att människor skapade mening kring både skogsbränderna och klimatkrisen i relation till sina personliga biografier och till förändringar (i till exempel klimatet) som de observerat över tid och genom livet.

Resultat och analys

Resultat och analys redovisas här genom tre centrala teman vilka belyser hur intervjupersonerna skapar mening kring både skogsbränder och klimatkris, dels genom att sätta de båda kriserna i samband med varandra, dels genom att knyta dem till sin personliga livshistoria. I det första temat, *”Skogen brann även förr i tiden ...”*, begripliggörs skogsbränderna mot bakgrund av klimatkrisen genom att intervjupersonerna, som en del av detta meningsskapande, bland annat beskriver hur de har observerat förändringar i klimatet genom livet. Det andra temat, *”... men vi kan nog förvänta oss mer av det här i framtiden”*, relateras skogsbränder och klimatkris till varandra genom att intervjupersonerna uttrycker en oro inför en framtid där fler skogsbränder och extremare väder är att vänta. I det tredje temat, *”Jag tror aldrig jag har uppskattat regnet så mycket”: skogsbränder som biografisk vändpunkt*, tar vi upp en tråd som löper genom de båda första temana, nämligen hur skogsbränderna kan förstås som ett slags biografisk vändpunkt.

Det kan vara på sin plats att redan på förhand nämna att majoriteten av intervjupersonerna talar om klimatförändringar snarare än klimatkris. Intervjupersonerna reflekterar kring skogsbränder i relation till ett förändrat klimat som de har observerat över tid, förändringar som skapar oro inför vad som är att vänta i framtiden i fråga om förhöjda temperaturer och extremare väder. Begreppet klimatkris tillämpas av oss författare i analysen som ett sätt att möjliggöra teoretiska diskussioner om klimatkrisens temporala och biografiska dimensioner. Vi uppfattar klimatkris som ett samlingsbegrepp för det som i intervjuerna beskrivs som klimatförändringar och extrema väderhändelser.

”Skogen brann även förr i tiden ...”

Flera av våra intervjupersoner, såväl *frivilliga* som *evakuerade*, är lantbrukare. Som lantbrukare är de vana vid att leva nära och i skogen, att vistas mycket i skogen men även att arbeta i skogen. Bland dessa lantbrukare är det särskilt vanligt att reflektera kring de nyligen upplevda skogsbränderna utifrån synpunkten att skogen brann även förr i tiden. En lantbrukare, en man i 70-årsåldern, blev under bränderna tvungen att hastigt evakuera den familjegård där han vuxit upp och länge brukat både jord och skog. Även om både mannen och gården i slutändan klarade sig undan skogsbränderna sommaren 2018 utan skador, så minns intervjupersonen själva evakueringen som både dramatisk och smärtsam. Men, konstaterar han också, branden måste man respektera, och för att understryka detta beskriver han minnen från sin barndoms hyggesbränder. Han framhåller vikten av att respektera elden:

Jag minns, vad var det pappa sa en gång i tiden [...]. ”Elden är en bra tjänare men en farlig vän.” Elden skulle man vara väldigt försiktig med. Men jag har liksom aldrig sett en sådan stor skogsbrand som det här var. En gång i tiden var jag med när hygget tändes. Men det var ju en kontrollerad eld det. Men det förekommer inte så ofta nu för tiden. Det låter nästan ofattbart. Men det blir ju lättplanterat. Och det är ju gödsel i askan, påstår de. Och som yngling har jag ju varit brandvakt som det heter. Utrustad med granrisk och hink med vatten i. Men ni känner väl förstås till att runt ett hygge som skulle eldas förr så gjorde man ju en jordsträng. Ja, brandgata kan man nästan kalla det för. Och så blev det ju inte tänt förrän det var rätt vind. Helst skulle det inte vara någon vind alls. Och det fungerade nog för jag minns aldrig att det brann över. Att det blev någon katastrof. Men däremot har jag på min näthinna om jag nu blundar och vill se: en tjäderhöna som flyger och det ÄR faktiskt eld i vingarna. Men det behöver ni inte tro. Men jag har sett det. (*Evakuerad*, man i 70-årsåldern)

I citatet ovan knyts upplevelserna av skogsbränderna sommaren 2018 till faktiska minnen och upplevelser av hur det brann i skogen även förr i tiden – om än på ett annat, mer kontrollerat sätt. Härigenom begripliggörs skogsbränderna sommaren 2018 mot bakgrund av intervjupersonens livshistoria och barndomsminnen. Betydligt vanligare är det att skogsbränderna nu associeras med skogsbränder förr på ett mer anekdotiskt vis, genom att intervjupersonerna ganska kortfattat helt enkelt konstaterar att det brann även förr i tiden eller genom att de hänvisar till sägner eller observationer. Så är till exempel fallet när en annan intervjuperson, även han lantbrukare som blev tvungen att evakuera sin gård under skogsbränderna, knyter de nyligen upplevda skogsbränderna till observationer i naturen som skvallrar om att det har brunnit i alla tider:

Så att jag vet inte, men rent spontant känns det som att det brinner mindre i skog och mark i dag gentemot vad det gjorde förr. Och det kan du se själv om du går ut till en gammal gammelskog någonstans, så ser du att det är alltid bränt uppe i trädet. (*Evakuerad*, man i 50-årsåldern)

Sammantaget illustrerar de båda citaten, framför allt det första, hur skogsbränder förstås som en del av livet och intervjupersonernas livshistorier. Citaten illustrerar också hur det inte bara är intervjupersonerna utan även skogsbränder som fenomen som bär med sig en historia, vilket belyser det komplexa i att avgränsa kriser i tid och rum (Stienstra 2015). Ingen av de båda intervjupersonerna använder dock sina erfarenheter eller observationer av tidigare skogsbränder för att normalisera skogsbränderna sommaren 2018. Dessa var något annat än bränderna förr i tiden, understryker båda. I det första citatet ovan kommer detta till uttryck genom att intervjupersonen beskriver sina barndoms hyggesbränder som kontrollerade, till skillnad från skogsbränderna 2018 – skogsbränderna som han nyligen upplevt var av en helt annan omfattning. I det senare exemplet härleder intervjupersonen nutidens skogsbränder till ett torrare och varmare klimat, även om det förvisso brann även förr i tiden. Detta visar sig bland annat i att

han följer upp sin berättelse om skogsbränder förr i tiden med att sätta skogsbränderna 2018 i samband med extremväder och ”torrare klimat”.

Även andra intervjupersoner beskriver hur de har observerat förändringar i klimatet genom livet. En intervjuperson som är frivillig fjällräddare och som hjälpte till med brandsläckning under skogsbränderna beskriver hur och varför han tror att skogsbränderna 2018 kan förklaras av klimatförändringar:

Nej, men det [skogsbränderna] tror jag har med klimatet att göra, så klart. Det är torrare. Det är så långa perioder utan regn. Det ser man ju väldigt tydligt när man bor här, klimatförändringarna. Det är sämre vintrar och det är varmare somrar och mindre nederbörd. [...] Det minns jag ju bara sedan jag var liten. Det var ju bland annat mer snö och kallare. Det var ju aldrig något töväder på vintrarna. Nu är det ju mer regel än undantag att det är töväder. (*Frivillig*, man i 40-årsåldern)

Förutom att förklara skogsbränderna med ett torrare och varmare klimat, beskriver intervjupersonen ovan hur han har observerat förändringar i klimatet genom livet och hur det var kallare och mer snörika vintrar under barndomen. Intervjupersonen lever i ett fjällnära samhälle, där han också har vuxit upp, och i hans citat blir det tydligt hur hans krisbiografi, och förståelsen av klimatförändringarna som sådana, skapas i relation till både tid och rum (jfr Tulloch & Lupton 2003): tid så till vida att klimatförändringarna beskrivs utifrån förändringar i klimatet som intervjupersonen har observerat genom livet, och rum så till vida att intervjupersonen förlägger de förändringar som han har observerat i klimatet till den specifika plats där han bor (”Det ser man ju väldigt tydligt när man bor här, klimatförändringarna”), ett fjällnära och väderutsatt samhälle.

Om intervjupersonerna ovan är relativt övertygade om att det finns ett orsaks-samband mellan klimatförändringar och skogsbränder, till exempel genom uttryck som att ”så klart” skogsbränderna beror på ett torrare klimat, så finns det andra intervjupersoner som är något mer ambivalenta, även om de sällar sig till den majoritet av intervjupersonerna som kopplar samman klimatförändringar och skogsbränder. En annan intervjuperson, även han frivillig fjällräddare som bistod i brandbekämpningen under sommaren 2018, menar att även om klimatförändringarna nog inte är hela förklaringen till varmare somrar, så pågår det utan tvekan en klimatförändring som vi människor har bidragit till:

Och det är ju konstigare väder. Visst är det så. Men å andra sidan har det gått sådana här cykler genom alla tider. Och vi var sämre på rätt temperatur gammalt tillbaka också, så att det är nog inte hela sanningen det här. Men det är ingen som kan säga att vi inte har smutsat ner, så att vi förstör för oss. Det måste vi göra, med allt vad vi håller på med. [...] Människoliv är ganska kort i det här sammanhanget, när det gäller väder och vind och klimat. Det har ju varit dåliga vintrar nu men det var det ju även när man var liten. [...] Men det har väl gått upp och ner tidigare

också. Det finns ju bevis på det. När man byggde kyrkan i byn till exempel då körde de ner stockarna i februari. Så att det är inte helt nytt det här. Ja, jag vet inte. Man måste försöka bete sig. Och nu är vi fler människor också. Beter vi oss inte så blir det som att ... sämre. (*Frivillig*, man i 50-årsåldern)

Citatet ovan illustrerar flera intressanta aspekter av intervjupersonens krisbiografi, det vill säga hur han skapar mening kring både skogsbränderna och klimatkrisen genom att knyta dem till tid, plats och sin egen livshistoria. Därmed blir det även ett lysande exempel på hur krisbiografier är både något personligt, historiskt och lokalt förankrat (Tulloch & Lupton 2003). Även om intervjupersonen ovan understryker att vi utan tvekan befinner oss i något slags av människan skapad klimatkrise, så uttrycker han viss ambivalens kring huruvida det varma klimatet är unikt för vår tid eller ej. Liksom tidigare intervjupersoner påminner sig skogsbränder från förr, framhåller intervjupersonen ovan att det förekom varma vintrar även förr. Detta gör han dels genom att tala om sina barndoms vintrar, dels genom att berätta lokalthistoriska anekdoter som hur det var en ovanligt varm vinter när byns kyrka en gång i tiden byggdes.

I citatet ovan berörs även *ansvaret* för klimatkrisen, ett ansvar som knyts an till ett tydligt *vi*. Intervjupersonen understryker inte bara att klimatkrisen är något som vi människor har orsakat genom att ”smutsa ner och förstöra” – det är även detta *vi* som behöver göra något för att bromsa de pågående klimatförändringarna. *Vi* måste ”bete oss”, gör vi inte det så kommer det att bli sämre. Därigenom gör intervjupersonen klimatkrisen både personligt och socialt relevant, och citatet belyser därigenom Lupton och Tullochs (2002) tes om att risk, och i det här fallet kris, förstås som något socialt och gemensamt människor emellan. Citatet är dessutom tydligt framåtsyftande på så vis att intervjupersonen pekar ut en önskvärd riktning, där vi människor behöver göra något för att inte ytterligare förvärra klimatförändringarna. Just det här framåtsyftande meningsskapandet, där klimatkrisen begripliggörs i relation till en allt osäkrare framtid, är något han delar med flera andra intervjupersoner. Vi kommer nu att utveckla detta vidare under temat ”... *men vi kan nog förvänta oss mer av det här i framtiden*”.

”... *men vi kan nog förvänta oss mer av det här i framtiden*”

Intervjuerna präglas även av tankar om framtiden, inte minst genom att skogsbränderna förstås utifrån en föreställning om en framtid med ett allt varmare klimat. Inom ramen för detta meningsskapande ryms även farhågor om att skogsbränder och andra klimatrelaterade kriser kommer att bli allt vanligare i framtiden. En framtid där fler skogsbränder är att vänta blir på så vis ett sätt för intervjupersonerna att knyta an klimatrelaterade kriser till en osäker, och allt varmare, framtid. Flertalet av intervjupersonerna härleder skogsbränderna sommaren 2018 till ett förändrat klimat, vilket de också menar är något vi kommer att behöva vänja oss vid och förvänta oss mer av i framtiden. Den redan citerade lantbrukare som blev tvungen att evakuera sin gård under skogsbränderna sommaren 2018, och som jämförde skogsbränderna nu med skogsbränder förr, beskriver i ett nästa steg hur skogsbränderna sommaren 2018 också behöver sättas i samband med ett förändrat klimat:

Det blir torrare klimat. Det blir liksom mer extrema toppar på vädret. Det blåser mer och hårdare eller också är det varmare och hetare perioder. Likadant med regnet, att det håller i sig ett bra tag innan det släpper. Ja, jag tror faktiskt att man får nog vänja sig mer med det här med lite extremväder. (*Evakuerad*, man i 50-årsåldern)

I citatet ovan reflekterar även intervjupersonen kring klimatets framtid, och han konstaterar att det här med extremväder är något vi behöver vänja oss vid. I citatet blir det särskilt intressant hur intervjupersonen så tydligt knyter klimat och extremväder till varandra genom att exemplifiera klimatförändringar med de uttryck de tar sig i extrema väder. Detta påminner om det som Hulme (2016) beskriver som kulturella förståelser av klimat, där just *väder*, förändringar i väder och extrema väderhändelser, är centralt för hur människor skapar mening kring och uppmärksammar förändringar i klimatet. Citatet ovan bör också förstås mot bakgrund av att denna intervjuperson i sin egenskap av lantbrukare direkt påverkas av vädrets nyckfullhet i sin yrkesutövning. Värme, torka, skyfall – allt sådant får direkta konsekvenser för hans möjligheter att odla och skörda, och han är därför van vid att noggrant följa vädrets förändringar.

Två andra intervjupersoner, ett äldre par som blev tvungna att evakuera sitt fritidshus under skogsbränderna, beskriver på ett liknande sätt hur de anser att skogsbränderna kan förstås som en konsekvens av ett allt varmare klimat:

Intervjuare: Tror ni att vi kan förvänta oss fler skogsbränder i framtiden? Eller var det här mer en slump?

Intervjuperson 1: Nej, det är klimatförändringarna.

Intervjuperson 2: Ja, det minns jag redan i början av 90-talet, då såg vi att det började bli konstigt väder. Plusgrader i januari. Det börjar bli fel någonstans.

Intervjuperson 1: Nej, men alltså det är, absolut att det lär nog bli mer bränder. Absolut, det tror jag. (*Evakuerade*, man i 70-årsåldern, kvinna i 60-årsålden)

I citatet ovan förstås inte bara skogsbränderna utan även klimatförändringarna biografiskt genom att knyts till minnen från förr (här exemplifierat med ”konstigt” väder redan under 90-talet) och en farhåga om fler bränder i framtiden till följd av ett förändrat klimat. Det äldre paret har levt sina liv i mellersta Norrland, där plusgrader i januari uppfattas som något avvikande. Även här blir det tydligt hur intervjupersonerna förstår skogsbränderna sommaren 2018 biografiskt: bränderna sätts i samband med förändringar i klimatet som de har observerat under en längre tid, förändringar eller avvikelser som även behöver förstås mot bakgrund av den plats där de lever och har levt sina liv.

Intervjuerna genomfördes under en period (december 2019 – mars 2020) då skogsbränderna i Australien var ett stående inslag i nyhetssändningarna. Flera intervjupersoner relaterar sina retrospektiva berättelser om skogsbränderna sommaren 2018 till de australiensiska skogsbränderna, och därigenom görs även dessa personligt relevanta. En sådan meningsskapande process, där skogsbränder på andra sidan jorden

görs till en del av intervjupersonernas biografiska arbete, illustrerar även hur kriser, och krisbiografier, sträcker sig över både tid och rum (jfr Tulloch & Lupton 2003). Med de australiensiska skogsbränderna som utgångspunkt begripliggör intervjupersonerna sina egna upplevelser av skogsbränder genom att sätta dem i ett vidare perspektiv, både geografiskt och tidsmässigt. Nedan följer två av flera exempel på detta, där tre olika intervjupersoner som alla blev tvungna att evakuera sina hem under skogsbränderna sommaren 2018 relaterar sina egna erfarenheter till pågående skogsbränder i en annan del av världen:

Jag känner liksom att ... ja, det här med eld. Jag hade inte kunnat föreställa mig att det skulle vara så här. Absolut inte. Jag tycker att det var hemskt. Fruktansvärt. Bara man tittar på *Rapport* och sådana grejer nu så tänker jag på en gång på det här [skogsbränderna sommaren 2018]. Även om det här [skogsbränderna sommaren 2018] var mindre skala än vad det är nu på andra håll. (*Evakuerad*, kvinna i 60-årsåldern)

Intervjuperson 1: Och man lider väl lite med dem. Man får liksom en känsla ... Man vet vad de går igenom lite och vad tufft och vad jobbigt det här. Ja, det här i Australien nu är jätteotäckt.

Intervjuperson 2: Ja, tittar vi på det som händer i Australien då är det som hände hos oss en lite poff, bara. (*Evakuerade*, kvinna i 40-årsåldern och man i 50-årsåldern)

Flera intervjupersoner, inte minst de som bor i de byar som hotades av skogsbränderna sommaren 2018, begripliggör också skogsbränderna mot bakgrund av ett annat slags kronisk kris: välfärdens kris i glesbygden (se Kvarnlöf 2022a för en diskussion kring hur nedmonterad välfärd i glesbygden kan förstås som en kronisk kris). Skogsbränderna sommaren 2018 drabbade byar i Jämtlands och Gävleborgs län som under många år slitit med konsekvenserna av nedskärningar i välfärd och service. Nedskärningar i och centralisering av vård, skola och omsorg och inte minst kraftiga nedskärningar i lokala räddningstjänster (de Vylder 2019) är en del av (den ojämlika) vardagen för de människor som bor och lever sina liv där. Erfarenheter av att leva i en by där avståndet till samhällets trygghet och service är långt i både symbolisk och geografisk bemärkelse präglar flera intervjupersoners krisbiografier och deras meningsskapande kring skogsbränderna. I citaten nedan kommer sådana erfarenheter till uttryck när intervjupersonerna skapar mening kring en framtid där fler skogsbränder är att vänta mot bakgrund av två olika slags kroniska kriser: klimatkrisen och kraftiga nedskärningar i välfärd och service i glesbygden:

För jag menar, vi bor här och vi betalar skatt. Ska inte vi ha den tryggheten? För jag tänkte på det nu när det brann på så många ställen i Sverige och vi inte har brandflyg att släcka med. För att det är för dyrt, liksom. Ja, men vad kostar inte det här? [...] Vad ska vi ha för brandförsvar? Alltså, jag tror att det här kommer

kunna hända igen. Vi vet ju att klimatet ... Alltså, det är ju någonting som har hänt med vårt väder. Så det kommer säkert bli riktigt torra somrar (*Evakuerad, kvinna i 40-årsåldern*)

Jag tänker att det blir mer och mer torka. Längre torrperioder på somrarna. Sen så är det ... det är gles, men det blir bara glesare och glesare med brandstationer. Det är inte säkert att den här stationen är kvar efter ett tag och så vidare. Och skulle det ta sig någonstans, då tappar man en timme eller två innan någon är på plats (*Frivillig, man i 50-årsåldern*)

I citaten ovan omtalas nedskärningar i välfärd och service genom beskrivningar av ett kraftigt åtstramat brandförsvar där det ”blir glesare och glesare mellan brandstationerna”. Det är en situation som präglar den samtid som intervjupersonerna återberättar, en samtid präglad av strukturell och geografisk ojämlikhet. Det var något som kraftigt påverkade räddningsinsatserna under skogsbränderna och samtidigt något som intervjupersonerna befarar ska sätta sin prägel även på insatserna vid framtida skogsbränder. På så vis förstås inte bara skogsbränderna och klimatkrisen utan även nedskärningar i välfärden utifrån en tidsmässig, biografisk *och* politisk dimension. Därigenom aktualiseras även krisbiografiernas platsbundenhet, på så vis att intervjupersonerna skapar mening kring skogsbränderna mot bakgrund av den plats där de lever sina liv *och* de politiska villkor som råder där (se även Kvarnlöf 2022a). Krisbiografier är med andra ord, vilket Lupton och Tulloch (2002) understryker i sin forskning om riskbiografier, inte enbart personliga utan i allra högsta grad även politiska.

I berättelser där skogsbränderna relateras till en framtid med ett varmare och torrare klimat framkommer även en oro inför framtiden och inte minst en oro för kommande generationer. En sådan oro framträder allra mest tydligt hos en av våra intervjupersoner, en kvinna i 40-årsåldern som är mamma till två små barn. Hon bor i en av de byar som drabbades av skogsbränderna, och även om hon själv inte behövde evakuera sitt hem så hjälpte hon till genom att samordna mat och service för brandbekämpande personal i byns bygdegård. Intervjupersonen uttrycker sin oro för kommande generationer, och sina egna barn, på följande vis:

Jag tror att vi kommer att se mer utav det här. För även om vi ändrar vårt beteende nu så kommer ju ... Innan man har ändrat klimatet, det tar ju tid. Så jag tror att det [skogsbränderna] beror på klimatförstörelse. Eller klimatkris eller vad man ska säga. Så nästa gång kanske det inte börjar brinna i den här byn men då kanske det blir någon annanstans. Tyvärr så tror jag det. Och man vet ju det också att det blir ju varmare och varmare. Men när man tänker så, då blir jag ju nästan lite deprimerad sådär. Ibland kan jag bli lite svart i mina tankar. Men vad fasiken skaffade man barn för liksom. Vad ger man dem för framtid? (*Frivillig, kvinna i 40-årsåldern*)

I citatet ovan blir det tydligt hur klimatoro sammanfaller med omsorgsoro, det vill säga en oro som grundar sig i omsorg om andra människor (Ekholm 2023), både till barn man har omsorg om och en omsorg om människor generellt och om kommande generationer. När klimatkrisen, och ett förändrat klimat, knyts till de egna barnen görs även klimatkrisens framtid till något nära (jfr Kverndokk 2020). Även tidigare forskning (Ekholm 2020, 2023) har visat att klimatoro många gånger knyts till föräldraskapet och en oro för framtida generationer, liksom Lupton och Tullochs (2002) forskning om människors riskbiografier ger vid handen att just föräldraskapet har en avgörande betydelse för om risker upplevs som sociala i betydelsen gemensamma med andra. Citatet ovan illustrerar dessutom hur en sådan omsorgsoro och en sådan ”gemensam” riskuppfattning många gånger är könspräglade, då det i det här fallet är en mor som kopplar samman sin oro för klimatförändringar med sin oro för framtida generationer.

”Jag tror aldrig jag har uppskattat regnet så mycket som nu”: skogsbränderna som biografisk vändpunkt

Intervjuerna avslutades med att vi frågade intervjupersonerna om någonting har förändrats efter skogsbränderna, om de har börjat tänka annorlunda kring sin egen krisberedskap och kanske till och med stärkt denna på något vis. ”Nej, inte så att jag har en väska packad eller så”, är ett återkommande svar som i det här fallet kommer från en kvinna i 70-årsåldern som behövde evakuera sitt hem under bränderna. Snarare än att ha aktualiserat eller stärkt människors praktiska eller materiella krisberedskap har skogsbränderna aktualiserat ett slags omsorg och ödmjukhet inför naturen och klimatet, som även den kan liknas vid en form av beredskap, även om den inte tar sig direkta praktiska uttryck. Vi menar därför att skogsbränderna kan utgöra ett slags biografisk vändpunkt: en händelse som aktualiserar tankar kring ett framtida varmare klimat och hur vi människors kan mildra dess konsekvenser, en händelse som får intervjupersonerna att uttrycka sig självreflexivt kring tid, inte minst tiden efter skogsbränderna (Rosenthal 2000; Zinn 2010). För många som upplevde skogsbränderna sommaren 2018, och inte minst för dem som drabbades och behövde evakuera sina hem, utgör bränderna ett slags biografisk vändpunkt (Fischer-Rosenthal 2000) som livet nu organiseras utifrån.

Erfarenheterna från skogsbränderna har för många av intervjupersonerna gett vädret ännu större betydelse, och många beskriver hur de för första gången i livet lärt sig att uppskatta regnet. Återigen blir det tydligt hur vädret fungerar som ett slags kulturell markör för hur människor skapar mening kring klimatet (jfr Hulme 2016). Ett par som evakuerade sitt hem under skogsbränderna beskriver den förlösande känslan när de äntligen fick komma hem igen, men också när regnet kom:

Intervjuperson 1: Nej vi var inte oroliga över att få komma hem. För då hade det [bränderna] nog lugnat ner sig. För det blåste ju något enormt då när vi evakuerade. Men sedan när vi fick komma tillbaka. Då hade vi nog tur för det var så fantastiskt fint väder. Och det var ingen rök alls. Och det var ju precis som

att få komma till paradiset. Att bara få komma hem. Allting var helt underbart. Och sedan kom regnet.

Intervjuperson 2: Ja, det regnade ju ganska snabbt inpå.

Intervjuperson 1: Ja, precis. Jag har nog aldrig uppskattat regn så mycket som då! (*Evakuerade*, kvinna i 50-årsåldern, man i 60-årsåldern)

Flera intervjupersoner uttrycker på ett liknande sätt hur de efter bränderna uppskattar regnet på ett nytt sätt: ”Det måste jag säga, att jag har nog aldrig uppskattat regnet så mycket som nu efter bränderna” (*Evakuerad och Frivillig*, kvinna i 60-årsåldern). Men vädret har även aktualiserat en ökad oro för flera torra somrar, som den 2018, och vad sådana ska föra med sig. En kvinna i 40-årsåldern, som vi tidigare citerade när hon oroade sig för framtida generationer, beskriver sin oro för fortsatt varma somrar:

Men sedan förra sommaren. Ja, det är klart att ”jaha, nu kommer det en sommar igen, ska det bli lika varmt igen?” Så då var man ju lite nervös så. Man liksom tittade mer upp i skogen för att se, kommer det någon röckpelare eller någonting? Men till slut släppte jag det. Men klart, nu går vi ju mot en sommar igen så att ... Jag tror nog att det här kommer att leva kvar i minnet ganska så länge, det tror jag. Och så har vi ju blivit mer medveten om hur sårbart det faktiskt kan vara. Och jag säger till mina barn ... Nu börjar ju de komma upp i de här åren, de kanske vill grillas tillsammans med sina kompisar och så, att ”nej, ni måste vara otroligt försiktiga” liksom. Kanske på ett sätt som inte var innan branden. (*Frivillig*, kvinna i 40-årsåldern)

Liksom i det tidigare citat där intervjupersonen uttryckte en oro inför framtida klimat och generationer, spelar hennes barn en central roll i hur hon skapar mening kring riskerna med ett varmt och torrt klimat och vad ett sådant kan föra med sig. Utan tvekan är både genus och föräldraskap centrala i hennes krisbiografi och meningsskapande kring både erfarna och framtida kriser. En annan intervjuperson, en man i 60-årsåldern som blev tvungen att evakuera sitt hem under skogsbränderna, beskriver på ett liknande sätt en nyvunnen respekt för elden. Intervjupersonen är jaktintresserad och van vid att vistas i skog och mark, men efter upplevelserna av skogsbränderna sommaren 2018 har han delvis förändrat sitt beteende ute i skogen. På frågan om huruvida något har förändrats efter bränderna svarar han:

Nej, jag har inte gjort något sådär påtagligt. Att jag liksom har packat någon evakueringsväska eller vad man ska säga. Det enda påtagliga för mig, men det är väl också något övergående, men det var nu under älgjakten. Jag kan säga det att jag eldade inte i skogen under älgjakten heller. För det har man ju alltid gjort förr. Det första man gör när man kommer ut är att man gör sig en liten brasa och sitter och myser. (*Evakuerad*, man i 60-årsåldern)

Självreflexivt, och med ett visst mått av självkritik, lägger han till att den nyvunna respekten för elden möjligtvis är något övergående, något som framför allt har uppkommit med skogsbränderna sommaren 2018 färskt i minnet. Samtidigt beskriver han hur minnet av skogsbränderna alltid finns med honom, även om han inte ”är en sådan som går och ältar”:

Det är ju intressant. Jag tycker att mycket av det här det har man lämnat bakom sig. Åtminstone jag. Alltså jag går inte och ältar ”Vad hade kunnat hända?” och så vidare. Det ligger inte för mig. Utan ”det gick bra”, liksom. Och så glömmar man det där. Sedan faller det ju i glömska lite grann. Men så hörde jag här på radio, en intervju med någon från Kalifornien och bränderna där. Och då kom en riktig backlash. Och han tog upp *precis* samma saker som jag kände. Och jag tänkte liksom ”fan, har du buggat mig?” Det är precis samma saker man ältar. Det är fotografier, det är papper och ... Ja, sådant där. Ja, och hur känner man? Ja, hur kommer det att se ut när jag kommer hem. Och sådant där. Så man går nog igenom någon form av standardkris. Eller vad man ska kalla det. (*Evakuerad*, man i 60-årsåldern)

Erfarenheterna av skogsbränderna sommaren 2018 har på olika sätt blivit till en del av intervjupersonernas livshistorier och krisbiografier. Erfarenheterna är nu något som de relaterar till för att skapa mening kring andra, möjliga och framtida kriser såsom klimatkrisen, men även möjliga framtida skogsbränder. Att erfarenheterna utgör ett slags biografisk vändpunkt illustreras här genom att de aktualiserar delvis nya sätt att tänka kring naturen, skogen, klimatet och framtiden.

Diskussion

I analysen blev det tydligt att intervjupersonerna förstår skogsbränderna sommaren 2018 som en konsekvens av en större och ständigt pågående kris: klimatkrisen. Med hjälp av uttryck som ”klimatförändringar”, ”det allt varmare klimatet” och ”klimatkrisen” inte bara förklarar intervjupersonerna de kraftiga skogsbränderna som uppstod sommaren 2018; med hjälp av dem uttrycker de också en oro inför en framtid då fler skogsbränder och extremare väder är att vänta. Artikeln bekräftar det som tidigare forskning konstaterat, nämligen att erfarenheter av klimatrelaterade kriser leder till en ökad oro för klimatförändringar (Akerlof, Maibach, Fitzgerald m.fl. 2013; Demski, Capstick, Pidgeon m.fl. 2017; Egan & Mullin 2012), men bidrar också med viktiga nyanseringar av *hur* detta sker genom att låta människors berättelser bilda utgångspunkten för analysen, något som särskilt efterlysts inom miljöhumanistisk klimatforskning (Arnold 2018).

För att besvara detta *hur* har vi genom artikeln visat hur människor genom biografiskt arbete (Fischer-Rosenthal 2000), det vill säga genom att återberätta skogsbränderna *och* klimatförändringarna som en del av sina personliga livshistorier, gör både skogsbränderna och klimatkrisen till personliga angelägenheter. Detta illustrerar att kriser kan

vara både sociala och personliga, många gånger samtidigt (Vigh 2008:13). Kriserna görs även sociala genom att relateras till framtida generationer och egna barn likaväl som till ett gemensamt ”vi” (i glesbygden). Berättelserna om skogsbränderna sommaren 2018 gör klimatkrisen till något personligt och socialt relevant och blir också ett sätt för intervjupersonerna att placera klimatkrisen i tid och rum. Genom berättelser om hur klimatet har förändrats över tid belyses klimatkrisens temporalitet, och genom att extremt och ”konstigt” väder knyts till den plats där intervjupersonerna lever sina liv blir den globala och i viss mån abstrakta klimatkrisen till något rumsligt, nära och lokalt.

Genom artikeln ifrågasätts krisens tidsbundna dimensioner och möjligheten att avgränsa klimatrelaterade akuta kriser i tid och rum. Snarare kan kriser förstås som ett uttryck för och som konsekvenser av parallella, kroniska kristillstånd, svåra att avgränsa i tid och rum (Vigh 2008; Stienstra 2015). Klimatkrisen utgör ett av flera exempel på sådana kroniska kristillstånd. Den biografiska analysmetoden gör det möjligt att knyta intervjupersonernas berättelser om skogsbränderna till både tid, plats och deras personliga livshistoria. Därigenom utgör artikeln ett viktigt bidrag till studier om samband mellan erfarenheter av klimatrelaterade kriser och attityder till klimatförändringar, ett forskningsfält som hittills dominerats av kvantitativa studier. Här bidrar vår studie med nyanser och ambivalenser som inte synliggjorts i tidigare, kvantitativt orienterade studier. Det har bland annat handlat om att belysa hur erfarenheter av klimatrelaterade kriser kan fungera som ett slags biografisk vändpunkt, det vill säga ett avbrott i det förgivettagna som stimulerar människor att uttrycka sig självreflexivt kring tid (Rosenthal 2000; Zinn 2010). Som biografisk vändpunkt väcker skogsbränderna reflektioner kring klimatets historia, samtid och osäkra framtider.

Referenser

- Akerlof, K., E. W. Maibach, D. Fitzgerald, A. Y. Cedenó & A. Neuman (2013) "Do people 'personally experience' global warming, and if so how, and does it matter?", *Global Environmental Change* 23 (1):81–91. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.07.006>.
- Arnold, A. (2018). *Climate Change and Storytelling. Narratives and Cultural Meaning in Environmental Communication*. Basingstoke: Palgrave Macmillian. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69383-5>.
- Beck, U. (2000[1986]) *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Borick, C. P. & B. G. Rabe (2010) "A reason to believe. Examining the factors that determine individual views on global warming", *Social Scientific Quarterly* 91 (3):777–800. <https://www.jstor.org/stable/42956430>.
- Capstick, S. B. & N. F. Pidgeon (2014) "Public perception of cold weather events as evidence for and against climate change", *Climatic change* 122 (4):695–708. <https://doi.org/10.1007/s10584-013-1003-1>.
- Chamberlayne, P., J. Bornat & T. Wengraf (2020) "Introduction. The biographical turn". I: P. Chamberlayne, J. Bornat & T. Wengraf (red.) *The turn to biographical methods in social science. Comparative issues and examples*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203466049>.
- Demski, C., S. Capstick, N. Pidgeon, R. G. Sposato & A. Spence (2017) "Experience of extreme weather affects climate change mitigation and adaptation responses", *Climatic Change* 140 (2):149–164. <https://doi.org/10.1007/s10584-016-1837-4>.
- Dupuy, J.-L., H. Fargeon, N. Martin-StPaul *et al.* (2020) "Climate change impact on future wildfire danger and activity in southern Europe: a review", *Annals of Forest Science* 77 (35). <https://doi.org/10.1007/s13595-020-00933-5>.
- Egan, P. J. & M. Mullin (2012) "Turning personal experience into political attitudes. The effect of local weather on Americans' perceptions about global warming", *J Polit* 74 (3):796–809. <https://doi.org/10.1017/s0022381612000448>.
- Ekholm, S. (2020) "Oro för klimatförändringarnas konsekvenser. Klimatagerande och betydelsen av omsorg om kommande generationer", *Sociologisk forskning* 57 (1):7–24. <https://doi.org/10.37062/sf.57.18842>.
- Ekholm, S. (2023). *Föräldrarskap och klimatoro – betydelsen av omsorg*. Avhandling. Östersund: Mittuniversitetet, Fakulteten för humanvetenskap.
- Fischer-Rosenthal, W. (2000) "Biographical work and biographical structuring in present-day societies." I: P. Chamberlayne, J. Bornat & T. Wengraf (red.) *The turn to biographical methods in social science. Comparative issues and examples*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203466049>.
- Flottum, K. & O. Gjerstad (2017). "Narratives in climate change discourse". *WIREs Clim Change* 8 (429). <https://doi.org/10.1002/wcc.429>.
- Goss, M., D. L. Swain, J. T. Abatzglou, A. Sarhadi, C. A. Kolden, A. Park Williams & N. S. Diffenbaugh (2020) "Climate change is increasing the likelihood of extreme

- autumn wildfire conditions across California”, *Environmental Research Letters* 15 (9). <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab83a7>.
- Granström, Anders (2020). *Brandsommaren 2018. Vad hände, och varför?* Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Publikationsnummer MSB1496.
- Halofsky, J. E., D. L. Peterson & B. J. Harvey (2020) ”Changing wildfire, changing forests. The effects of climate change on fire regimes and vegetation in the Pacific Northwest, USA”, *Fire Ecology* 16 (4). <https://doi.org/10.1186/s42408-019-0062-8>.
- Henwood, K. (2019) ”Investigating risk. Methodological insights from interpretive social science and sustainable energy transitions research”. I: A. Olofsson & J. Zinn (red.), *Researching risk and uncertainty. Methodologies, Methods and Research Strategies*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/118317>.
- Holgersen, S. (2022) *Krisernas tid. Ekologi och ekonomi under kapitalismen*. Göteborg: Daidalos.
- Hulme, M. (2016). *Weathered: Cultures of Climate*. London: Sage.
- IPCC (2022) Summary for Policymakers [H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, E. S. Poloczanska, K. Mintenbeck, M. Tignor, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Lösschke, V. Möller, A. Okem (red.)]. I: *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge och New York: Cambridge University Press, s. 3–33. <https://doi.org/10.1017/9781009325844.001>.
- Kelman, I. (2020) *Disaster by Choice: How our Actions Turn Natural Hazards into Catastrophes*. Oxford: Oxford University Press.
- Konisky, D. M., L. Hughes & C. H. Kaylor (2016) ”Extreme weather events and climate change concern”, *Climatic Change* 134:533–547. <https://doi.org/10.1007/s10584-015-1555-3>.
- Kvarnlöf, L. (2021) ”Bara framtiden kan visa om vi gör det här rätt.’ Att göra vardag av den svenska strategin”, *Sociologisk forskning* 58 (1–2):133–152. <https://doi.org/10.37062/sf.58.22105>.
- Kvarnlöf, L. (2022a) ”Landsbygder i brand. Kroniska kriser och krishantering på periferierade platser”, *Kulturella perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift* 31:1–8. <https://doi.org/10.54807/kp.v31.4291>.
- Kvarnlöf, L. (2022b) ”Everyday Life During Covid-19 in Stockholm: A biographical approach”. I: P. O. Brown & J. O. Zinn (red.) *Covid-19 and the Sociology of Risk and Uncertainty. Studies of Social Phenomena and Social Theory Across 6 Continents*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-95167-2_6.
- Kverndokk, K. (2020) ”Talking about your generation. ’Our Children’ as a Trope in Climate Change Discourse”. *Etnologia Europaea* 50 (1):145–158. <https://doi.org/10.16995/ee.974>.
- Latour, B. (2020) ”Is this a dress rehearsal?”, *Critical Inquiry* 47:25–28. <https://doi.org/10.1086/711428>.
- Lemos Dekker, N., A. van Dam, I. Artega, H. Llewellyn, P. Karathanasis & R. Bryant (2021) ”Navigating Chronic Crisis”. I: M. Boletsi, N. Lemos Dekker, K. Mika &

- K. Robbe (red.) (*Un*)timely Crises: *Chronotopes and Critique*. London, New York och Shanghai: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74946-0_2.
- Lorenzini, D. (2020) "Biopolitics in the time of Coronavirus", *Critical Inquiry* 47:40–45. <https://doi.org/10.1086/711432>.
- Lupton, D. & J. Tulloch (2002) "'Risk is part of your life.' Risk epistemologies among a group of Australians", *Sociology* 36 (2):317–334. <https://doi.org/10.1177/0038038502036002005>.
- Malm, A. (2017) *Stormens utveckling. Att leva i den globala uppvärmningens tid*. Stockholm: Modernista.
- Malm, A. (2021) *Corona, klimatet och det kroniska nödläget*. Stockholm: Modernista.
- Neimanis, A. & R. Loewen Walker (2014). "Weathering: Climate Change and the 'Thick Time' of Transcorporeality". *Hypatia* 29 (3):558–575. <https://doi.org/10.1111/hypa.12064>.
- Nordblad, J. (2021) "On the Difference between Anthropocene and Climate Change Temporalities". *Critical Inquiry* 47:328–348. <https://doi.org/10.1086/712123>.
- Osaka, S. & R. Bellamy (2020). "Natural variability or climate change? Stakeholder and citizen perceptions of extreme event attribution", *Global Environmental Change* 62 (102070):1–12. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102070>.
- Poortinga, W., A. Spence, L. Whitmarsh, S. B. Capstick & C. F. Pidgeon (2011) "Uncertain climate: an investigation into public scepticism about anthropogenic climate change", *Global Environmental Change* 21:1015–1024. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.03.001>.
- Reiter, H. (2019) "The problem-centred approach for researching biographical uncertainty and risk". I: A. Olofsson & J. Zinn (red.), *Researching risk and uncertainty. Methodologies, methods and research strategies*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95852-1_7.
- Sjöstedt, A. (2020) "Kroniska kriser och feministiska kamper", I: J. Hobbins, E. Danielsson & A. Sjöstedt (red.) *Genus, risk och kris*. Lund: Studentlitteratur.
- Smith, J. & H. Joffe (2013). "How the public engages with global warming: a social representations approach", *Public Understanding of Science* 22 (1):16–32. <https://doi.org/10.1177/0963662512440913>.
- SOU 2019:7. *Skogsbränderna sommaren 2018*. Betänkande av 2018 års skogsbrandsutredning.
- Stienstra, Deborah (2015) "Northern Crises. Women's relationships and resistance to resource extractions", *International Feminist Journal of Politics* 17 (4):630–651. <https://doi.org/10.1080/14616742.2015.1060695>.
- Stott, Pe. (2016) "How climate change affects extreme weather events. Research can increasingly determine the contribution of climate change to extreme events such as drought", *Science* 352 (6293):1517–1518. <https://doi.org/10.1126/science.aaf7271>.
- Spence, A., W. Poortinga & N. F. Pidgeon (2012) "The psychological distance of climate change", *Risk Analysis* 32 (6):957–972. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2011.01695.x>.
- Sörlin, S. (2020) *Kris: från Estonia till Corona*. Stockholm: Atlas.

- Tulloch, J. & D. Lupton (2003) *Risk and Everyday Life*. London: Sage Publications.
- Trenberth, K. E. (2012) "Framing the way to relate climate extremes to climate change", *Climate Change* 115:289–290. <https://doi.org/10.1007/s10584-012-0441-5>.
- Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm. Finns tillgänglig: <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>.
- Vigh, H. (2008) "Crisis and chronicity. Anthropological perspectives on continuous conflict and decline". *Ethnos* 73 (1):5–24. <https://doi.org/10.1080/00141840801927509>.
- de Vylder, Stefan (2019). *Det brinner... Rapport från en hotad by*. Stockholm: Themis.
- Westerling, A. L., B. P. Bryant, H. K. Preisler, T. P. Holcomb, H. G. Hidalgo, T. Das & S. R. Shrestha (2011) *Climate Change, Growth, and California Wildfire*. Sacramento: California Climate Change Center. <https://doi.org/10.1007/s10584-011-0329-9>.
- Wotton, B. M., M. D. Flannigan & G. A. Marshall (2017) "Potential climate change impacts on fire intensity and key wildfire suppression thresholds in Canada", *Environmental Research Letters* 12 (9). <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aa7e6e>.
- Zaval, L., E. A. Keenan, E. J. Johnson & E. U. Weber (2014) "How warm days increase belief in global warming", *Nature and Climate Change* 4:143–147. <https://doi.org/10.1038/nclimate2093>.
- Zinn, J. O. (2010) "Biography, risk and uncertainty – Is there common ground for biographical research and risk research?", *Qualitative Social Research* 11(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-11.1.1512>.

Författarpresentationer

Linda Kvarnlöf, lektor i Sociologi vid Mittuniversitetet. Linda är aktiv som forskare vid Mittuniversitetets Risk- och krisforskningscentrum (RCR) där hon forskar om samhällsvetenskapliga perspektiv på risk och kris, vilket bland annat tangerar människors förståelser av risker och kriser samt hur sådana förståelser sammanfaller med olika slags samhällsstrukturer och livsberättelser.

Sara Ekholm är disputerad i sociologi vid Mittuniversitetet i Östersund. I avhandlingen undersökte hon relationen mellan föräldraskap, omsorg och klimatoro. Sara är aktiv som forskare vid Mittuniversitetets Risk- och krisforskningscentrum (RCR).

ANNA MALMQUIST, MATTIAS HJERPE, ERIK GLAAS,
TORA LUNDGREN, PER GYBERG & SOFIE STORBJÖRK

Jag drabbas – det här får kommunen lösa

En intervjustudie med svenska villaägare som påverkats av översvämningar från skyfall

I am affected - this is for the municipality to solve: An interview study with Swedish villa owners affected by floods from cloud bursts

Climate change leads to increased and new risks in societies. Pluvial flooding is one such risk that already generates major damages, which are expected to increase significantly in the future. Not least, many homeowners risk being affected by floods, and have been attributed a central role in Sweden's climate adaptation policy. Despite this, no previous Swedish studies have specifically investigated how homeowners have been affected by floods beyond damage costs, and few studies have investigated how homeowners have managed or view their responsibility to prevent pluvial flood risks. The lack of such knowledge may lead to less informed decisions about climate adaptation. Through interviews with homeowners affected by flooding, this study examines how they; experience flood risks, have been affected materially and health-wise, have managed the situation, and consider responsibility to prevent new damage. The study shows clear effects on the well-being of homeowners, that few have adapted their property and tend to underestimate the flood risk facing their property. Homeowners also tend to displace responsibility for preventive measures to other actors, mainly the municipality.

Keywords: Flooding, Homeowner, Wellbeing, Climate adaptation, Extreme Weather

KLIMATFÖRÄNDRINGARNA GENERERAR NYA risker och förstärker redan befintliga risker (IPCC 2022). En i dag mycket påtaglig effekt av klimatförändringarna är extremväder som leder till omfattande ekonomiska skador (Dodman et al. 2022) och effekter på människors hälsa och välbefinnande (Thieken et al. 2016). Samtidigt ställer de större krav på befintliga samhällsfunktioner – funktioner som annars ofta tas för givna (Dodman et al. 2022). När dagvattenbrunnar inte klarar regnmängderna eller när elen slås ut måste människor hantera översvämningens följder. Här uppstår frågor om vilka som har ansvar, men också om människors kunskap att hantera extremväderhändelser eller att förbereda sig för klimatförändringarna. Till synes konkreta funktioner, såsom dagvattenbrunnar och elledningar, och den välfärd och trygghet dessa skapar, är en intrikat del av samhällsordningen. De är funktioner av komplexa system som i förlängningen binder samman och möjliggör vissa sätt att leva, att förhålla sig till varandra och att överleva. När dessa funktioner

blir opålitliga äventyras även förtroendet för nuvarande samhällsfunktioner och samhällsinstitutioner.

En effekt av klimatförändringarna är mängden översvämningar från skyfall, med ökad risk för att människor, infrastruktur och bebyggelse skadas (IPCC 2022). I Sverige har översvämningar vid skyfall blivit vanligare (Knös et al. 2022; Glaas et al. 2022) och väntas bli än vanligare i framtiden (SMHI 2019). Uppföljningar av inträffade översvämningshändelser har påvisat stora skadekostnader. Vid skyfallet i Gävleborg 2021 betalade försäkringsbolagen ut 1,85 miljarder kronor, och drygt 5 procent av alla villor i regionen skadades (Finansinspektionen 2023).

Vid sidan av de materiella skadorna är det viktigt att beakta hur de som drabbas av översvämning hanterar situationen de hamnat i både praktiskt och mentalt. I dag finns det ytterst lite forskning om hur extremväder påverkar enskilda människor utöver direkta skadekostnader (Thieken et al. 2016). Det gäller inte minst studier av effekterna på människors psykosociala välbefinnande (Adger et al. 2022), där analyser av *varför* och *hur* människor påverkas har efterlysts (Walker-Springett et al. 2017). Bristen på sådan kunskap kan leda till mindre välinformerade beslut om förebyggande och hantering av extremväderhändelser (Allaire 2018:24).

En ökad förståelse av villaägares inställning till deras och andra aktörers ansvar för och roll i att minska översvämningensriskerna är en annan viktig pusselbit för klimatanpassningsarbetet i Sverige (Glaas et al. 2017; Snel et al. 2020). I många länder har kommuner ålagts ansvar att säkerställa ett hållbart stadsbyggande och en fungerande infrastruktur, men i praktiken är det ofta ägaren av exempelvis en fastighet som åläggs det faktiska ansvaret för en översvämningsskada (Juhola 2019). Så är fallet även i Sverige, där regeringen fastslagit att "[a]nsvaret för skydd av egendom ligger i första hand på egendomens ägare" inom befintlig bebyggelse (Proposition 2017/18:163). Trots detta indikerar de ytterst få svenska studier som finns att fastighetsägare generellt, och villaägare specifikt, är omedvetna om både sin översvämningensrisk och hur den kan minskas, samt tänker sig att samhällsaktörer, såsom kommuner, har ett större ansvar än vad de rent juridiskt har (Grahn & Jaldell 2019; Nyberg et al. 2019; Hjerpe et al. 2020).

Denna studie syftar till att på djupet undersöka hur svenska villaägare ser på och hanterar översvämningar vid skyfall. Med utgångspunkt i tidigare forskning belyser vi tre övergripande frågeställningar:

1. Hur ser drabbade villaägare på risk för översvämningar från skyfall?
2. Hur uppfattar drabbade villaägare sin egen respektive andra aktörers roll i och ansvar för att förebygga och hantera dessa risker?
3. Hur beskriver drabbade villaägare att skyfallet påverkat deras välbefinnande?

Semistrukturerade intervjuer med 16 villaägare har genomförts. När deltagarna reflekterar över andra aktörers ansvar och roll synliggörs deras personliga uppfattningar om andra aktörer. Deltagarna är inte experter, och därför måste deras syn på risk och riskhantering samt på olika aktörers roll och ansvar förstås som lekmanuppfattningar.

Tidigare forskning om skyfallsrisk, ansvar och påverkan

Villaägares syn på risken att drabbas av översvämning vid skyfall

I FN:s klimatpanels bedömningsrapporter används begreppet risk för att förstå klimatförändringens allt allvarigare inverkan på ekosystem och mänskliga system (IPCC 2022). Risker, exempelvis översvämningsrisker, kan uppstå genom dynamiska samspel mellan hot, i detta fall skyfallshändelsen, och ekosystemens eller de mänskliga systemens utsatthet och sårbarhet. Anpassningar, åtgärder som minskar exponeringen och sårbarheten, kan göras reaktivt eller förebyggande (IPCC 2022). Klimatförändringar leder till ökad risk för skyfall och relaterade översvämningar framför allt i urbana områden (IPCC 2022). Dessa förändringar syns också i faktiska mätningar som visar att tillfällena med extrem nederbörd har ökat på många platser runt om i världen, även i Sverige (IPCC 2022; SMHI 2019). I en sammanställning av tidningsartiklar identifierade Nyberg et al. (2019) 464 svenska skyfallshändelser som lett till skador sommartid under tioårsperioden 2009–2018.

Riskuppfattning handlar om hur individer observerar och internaliserar klimatrisker, det vill säga hur de tänker kring risk att påverkas av exempelvis översvämning vid ett skyfall (Thistlethwaite et al. 2018). Internationell forskning har belagt att människor som bor i översvämningsutsatta områden tenderar att underskatta risken, att de sällan tar den i beaktande (Bubeck et al. 2012; Kellens et al. 2013; Environment Agency 2020) och att de uppfattar risken för den egna bostaden som lägre än risken för området i övrigt, så kallad lokal optimism (Environment Agency 2020). I en enkätstudie i svenska områden som drabbats av översvämning flera gånger skattade hela 68 procent av villaägarna den egna översvämningsrisken som lägre än genomsnittet, och 40 procent såg det som mycket osannolikt att deras villa skulle översvämmas (Grahm & Jaldell 2019). Den egna översvämningsrisken tenderade alltså att underskattas, vilket enligt Grahm och Jaldell (2019) till stor del beror på önsketänkande eller okunskap, en förmodan som ligger i linje med internationell forskning (Thistlethwaite et al. 2018).

En intervjustudie av svenska villahushåll som inte själva drabbats av översvämning fann tre olika slags uppfattningar av översvämningsrisker (Jarnkvist 2019). *Den ansvarsfulla villaägaren* anser sig ha relativt hög grad av kontroll genom sin kunskap om klimatförändringar och/eller genom sin praktiska byggnadskunskap. Den ansvarsfulla har övervägt klimatriskerna och gjort något för att förebygga skador. *Den sårbara villaägaren* oroas antingen för det egna huset eller för lokala klimatrisker och ser sig själv som svag och alltför okunnig både teoretiskt och praktiskt för att kunna förebygga klimatrisker. *Den skyddade villaägaren* anser sig stå över klimatrisker, som i stället drabbar kommande generationer eller människor i andra delar av världen. Översvämningsrisken uppfattas alltså inte som relevant för den egna situationen (jfr Asplund 2016).

Internationell forskning har fastslagit att personlig erfarenhet av översvämning påverkar riskuppfattningarna och benägenheten att vidta anpassningsåtgärder (Wachinger et al 2013), men vissa studier har funnit att man behöver drabbas flera

gångar innan man accepterar sin riskutsatthet, och andra har till och med funnit en bumerangeffekt, det vill säga att personlig erfarenhet leder till låg riskuppfattning (Environment Agency 2020).

Villaägares syn på sin och andra aktörers roll i och ansvar för klimatanpassning

Frågan om hur ansvaret för klimatanpassning bör fördelas mellan olika samhällsaktörer har fått stort utrymme i både policy och forskning, oftast utifrån en idé om att ansvaret behöver förtydligas så att det skapas tydligare incitament för anpassning (Juhola 2019; Nationella rådet för klimatanpassning 2022). Internationell forskning har belyst villaägares centrala roll i att genomföra anpassningar som minskar översvämningsrisker (Snel et al. 2020). Trots detta visar studier att villaägare ofta inte tar något större ansvar för översvämningsrisker och att de tenderar att underskatta risken för översvämningar i sitt bostadsområde (Thistlethwaite et al. 2018). Villaägare som drabbats av översvämningar tidigare är dock över lag oroligare för översvämningar och genomför själva fler åtgärder, trots att implementeringsgraden är fortsatt låg (ibid.). Det faktum att få villaägare genomför anpassningsåtgärder har till del visats bero på att de ser kommunen som huvudansvarig för att hantera risken och/eller att de inte tror att åtgärderna är effektiva (Joseph et al. 2015). Att stärka villaägares tilltro till sin egen förmåga att minska översvämningsrisker har därmed sagts vara centralt (Mortreux et al. 2023).

Svenska studier har funnit att villaägare anser att det offentliga borde ta ett större ansvar för översvämningshantering (Grahn & Jaldell 2019, Jarnkvist 2019, Nyberg et al. 2019). I Grahn och Jaldells (2019) enkätstudie ansåg tre fjärdedelar av villaägarna att kommunen har huvudansvaret och en fjärdedel att ansvaret ligger på villaägaren. Nyberg et al. (2019) fann att nästan alla drabbade husägare som intervjuats i medier lägger ansvaret på kommunen och vad de ser som bristfälliga ledningsnät för dagvatten/avlopp. Villaägare som gjort anpassningar ansåg däremot i högre grad att de själva har det huvudsakliga ansvaret för översvämningsrisker (Grahn & Jaldell 2019). Villaägare som inte anser sig kunna så mycket om översvämningsrisker eller husbyggnad tenderar att i högre grad skjuta ansvaret ifrån sig (Jarnkvist 2019).

Översvämnings inverkan på byggnader och infrastruktur

Då förloppen vid översvämningar från skyfall oftast är snabba tenderar de att orsaka stora skador i våra städer (IPCC 2022). Forskning som analyserat översvämnings inverkan har framför allt kartlagt ekonomisk inverkan i form av skador på byggnader och infrastruktur, där det konstaterats att översvämningar årligen orsakar skador till ett värde av motsvarande 5 000 miljarder kronor (*500 billion dollars*) globalt (Dodman et al. 2022). Vanliga materiella skador vid skyfall är skador på lösöre, material, utrustning och konstruktioner till följd av källaröversvämningar, (Sandink 2015), skador på installationer för elektricitet och fordon samt skador som leder till värdeminskning (Houston et al. 2020).

Källaröversvämningar, som är den vanligaste typen även i svenska studier, nödvändiggör omfattande saneringsarbeten (Nyberg et al. 2019), men i viss utsträckning

förekommer även skador på markplan (Johansson 2015). Utifrån försäkringsdata har studier visat att de flesta skadekostnaderna är små; exempelvis understeg en fjärdedel av skadorna till följd av det stora skyfallet i Malmö 30 000 kronor (Grahn & Jaldell 2017; Mobini et al. 2021), medan det omfattande skyfallet i Gävleborg 2021 orsakade skador till ett värde av i genomsnitt 270 000 kronor. Studier har visat att det kan uppstå skador även vid ganska små regnmängder, eftersom regnets intensitet påverkar (Grahn & Nyberg 2017).

Översvämningars inverkan på villaägares välbefinnande

Få studier har undersökt hur översvämningar påverkar villaägares välbefinnande. En studie av översvämningssdrabbade i Storbritannien har identifierat negativa effekter såsom ökad ångest, stress och en upplevd oförmåga att hantera sin situation (Walker-Springett et al. 2017). En studie av översvämningssdrabbade i Tyskland påvisade vissa dramatiska effekter såsom dödsfall och allvarliga skador till följd av drucknings-, trafik- och elolyckor, men i större utsträckning inverkan på människors psykosociala välbefinnande i form av exempelvis sömnsvårigheter, ångest och depression (Thieken et al. 2016). En studie av översvämningssdrabbade i Skottland fann negativa effekter på kort sikt såsom stress relaterad till hantering av kontakter med försäkringsbolag och byggfirmor, tillfälliga boenden och sorg över att ha förlorat oersättliga föremål, medan några effekter på lång sikt var konflikter mellan familjemedlemmar, oro för ytterligare översvämningar och förlorad framtidstro (Houston et al. 2020).

I ett försök att kategorisera klimatförändringarnas inverkan på välbefinnande beskriver Adger et al. (2022) fem aspekter av påverkan: *hälsa* (inverkan på mental hälsa, tillgång till hälso- och sjukvård och miljö kvalitet); *säkerhet* (personlig och ekonomisk trygghet, rättvisa och fungerande samhällsservice); *plats* (möjligheten att bo kvar på den plats där man har sin anknytning); *självförtroende* (inverkan på upplevelsen av sig själv och av möjligheten att påverka sin situation); samt *tillhörighet* (inverkan på människors känsla av tillhörighet, sociala status och möjlighet att uttrycka sig).

Det saknas svenska intervjustudier med villaägare som påverkats av översvämningar. Utifrån intervjuade villaägare i tidningsartiklar fann Nyberg et al. (2019) att de beskriver händelsens inverkan som stor och dramatisk, att de har en känsla av överklighet och att de i flera fall har drabbats av översvämningar förut. Grahn och Jaldell (2019) menar också att villaägarna i deras enkätstudie påverkades utöver det materiella och ekonomiska.

Teoretiska utgångspunkter: risk och förtroende

I ett reportage, ”Miracle house” i CBS News den 25 augusti 2023, om branden i staden Lahaina på Hawaii visas bilder av ett ensamt hus som mirakulöst klarat sig i en för övrigt helt nedbrunnen stad. Det ser väldigt märkligt ut. Branden antas vara ett resultat av extremväder. Reportaget handlar om hur villaägaren aktivt förberett sig för bränder genom att använda ett mer brandbeständigt träslag, ha stenbeläggning runt huset, ha plåttak och se till att det inte finns någon växtlighet nära huset. Det

blir påtagligt att ett medvetet, kunnigt och aktivt agerande från en enskild persons sida kan ha stor lokal betydelse för hantering av klimatförändringarnas effekter. Det mest slående är dock hur många som inte anpassat sina fastigheter. Luhmann talar om ett ”riskinvesteringsproblem” (2005/1968:43). Han menar att människors vilja att agera måste sättas i samband med en värld som kännetecknas av ”okontrollerbar komplexitet”. Det finns flera lager av möjliga och osannolika händelser. Att investera i en framtida eventualitet är kostsamt, och ofta är det osannolikt att en viss händelse skulle drabba just mig. Luhmann förknippar valet av handling med ”förtroende”, som tjänar som ett slags ”komplexitetsreduktion”. För att kunna hantera en oöverskådlig komplexitet måste vi lita på och anta att samhället löser vissa problem. Som enskild individ behöver vi inte ha kunskap om hur vissa saker fungerar, även om deras funktioner är livsviktiga. Det kan handla om vattenrening, elproduktion eller distribution av olika funktioner, men också om mer abstrakta ting såsom försäkringssystem och utbildningsväsen. Att dessutom förstå hur olika delar hänger samman rent tekniskt eller i fråga om till exempel ansvarsfördelning är för gemene man ofta alltför komplext. Dessutom, menar Luhmann, är besluten situationsbetingade – jag handlar här och nu – vilket i sig gör att komplexiteten blir svårhanterlig (2005/1968:43). Lösningen på detta är att vi helt enkelt tvingas lita på systemet.

När människor drabbas av extremväder ställs deras förtroende på sin spets. Beck (1996/1993) skulle beskriva extremväder som en ”bieffekt” av det moderna industrisamhället genom vad han kallar ett slags ”bieffekternas revolution” (1996/1993:60). Beck beskriver ett slags individualisering där individerna på grund av bieffekterna tvingas ut ur den trygghet som samhället erbjöd. Därmed upphör förtroendet och grunderna för en viss typ av komplexitetsreduktion. I stället måste nya sätt att förstå och hantera tillvaron uppfinnas. Här uppstår ett vakuum kring de ansvarsroller som tagits för givna i den industriella moderniteten, men omvänt också en ”befrielse från institutionernas rollbur” (1996/1993:61). Det är detta som möjliggör reflexivitet och nya former för handling och politik eller vad Beck kallar för *subpolitik*. Subpolitiken utgör en ny form av politisk organisering som enligt Beck förkastar systemets förbättringsförmåga och i stället behöver hitta former för egen problemlösning. Subpolitik innebär att ”ta saken i egna händer”, men bieffekterna kan lika gärna leda till motsatsen, ett slags apati, oförmåga eller ovilja till handling. Utifrån detta kan komplexitetsreduktionen brytas ner till å ena sidan ett förtroende till systemet och systemets förmåga att hantera olika situationer och ta ansvar för skeendena. Det kan till exempel handla om regler för ansvarsfördelning, tydliga instruktioner om vilka åtgärder individen förväntas vidta, men också förväntan om att systemet hanterar och löser vissa eller till och med alla problem. Å andra sidan innebär bieffekterna per definition att de inte går att kontrollera, att systemet inte har en bättre lösning än instruktioner om hur man ska trava sandsäckar eller täppa till avlopp. Komplexitetsreduktionen åstadkoms då på ett annat sätt – utifrån ett annat sätt att förklara och motivera skeenden och handlingar. Utgångspunkten för individernas agerande blir då i stället det individuella, det lokala och det omedelbara. I det att bieffekterna blir alltmer frekventa och påtagliga påverkas förtroendet och nya handlingslogiker

tvingas fram. Dessa handlingslogiker kan identifieras genom undersökning av hur svenska villaägare ser på och hanterar extremväder.

Metod

Bristande tillgång till offentliga data om översvämningsdrabbade villaägare har påverkat möjligheterna att rekrytera intervjupersoner till denna studie. Deltagarna rekryterades genom tre brevutskick 2020–2022 till villaägare i områden som identifierats som drabbade av översvämnings. En representant för ett större försäkringsbolag var behjälplig med att peka ut områden i Östergötland som återkommande drabbats av översvämnings under de senaste åren. Deltagare rekryterades genom brevutskick till boende i dessa områden. I syfte att bredda materialet med deltagare som drabbats mer nyligen gjordes ytterligare brevutskick till personer boende i områden som identifierats genom medieinslag om större översvämnings runt om i Sverige under sommaren 2021. I ett sista försök att öka antalet deltagare tog forskarna åter hjälp av representanten för försäkringsbolaget inför ytterligare ett brevutskick år 2022 direkt till personer i Östergötland som haft försäkringsärenden då de varit drabbade av översvämnings.

Intervjuer genomfördes med sammantaget 16 villaägare vilkas bostäder och/eller bostadsområden drabbats av översvämnings i samband med skyfall. Samtliga intervjuade villaägare bodde i tätorter i små och medelstora samhällen. Flertalet (14) bodde i Östergötland, medan en var bosatt i Göteborgs och Bohus län och en i Gävleborgs län. Tiden sedan deras bostadsområden (senast) översvämmades varierade vid intervjutillfället från en månad till fem år. Av deltagarna var tio män och sex kvinnor. De var vid intervjutillfället 43 till 78 år gamla med en genomsnittsålder på 61 år. Hälften av dem var pensionärer vid intervjutillfället, medan övriga yrkesarbetade, varav en som egen företagare och övriga som anställda. Två av deltagarna hade ensamhushåll, medan övriga delade bostaden med sin partner. Fem deltagare hade hemmavarande barn.

Intervjuerna genomfördes per telefon eller videosamtal under 2020–2023 och följde en intervjuguide med frågor om översvämningsincidenten och villaägarnas upplevelser av tiden under och efter översvämnings. En ljudupptagning gjordes och samtliga intervjuer transkriberades i sin helhet. Intervjuerna varade i 19 till 63 minuter, med ett genomsnitt på 41 minuter. Intervjuerna oidentifierades i samband med transkribering. Namn på deltagare och andra som omnämns är fingerande. I resultaten nedan knyts citat till deltagarens ålder, familjeform och fingerade namn, medan bostadsort utelämnats av konfidentialitetsskäl.

En induktiv tematisk analys i sex steg genomfördes i enlighet med Braun och Clarke (2006), vilken presenteras som resultat av studien. I ett första steg lästes det transkriberade materialet igenom av två av forskarna. I nästa steg genomfördes en kodning där nyckelord eller korta fraser löpande markerades i marginalen längs transkriptet. Dessa koder samlades i nästa steg till kluster, jämfördes med tidigare forskning och sattes samman till preliminära teman. I samråd med övriga forskare förfinades sedan tematiseringen och studiens slutliga teman och underteman togs fram. Studiens övergripande syfte vägledde analysen, medan specifika frågeställningar preciserades när

tematiseringen var klar. Slutligen sammanställdes resultatdelen, där illustrativa citat valdes ut för att exemplifiera resonemang kring de olika temana.

Resultat

Nedan beskrivs de intervjuade villaägarnas erfarenheter av att ha drabbats av översvämning till följd av skyfall utifrån tre huvudteman: 1. Risk(o)medvetenhet: Villaägarnas syn på risk för översvämningar och dess koppling till eget klimatanpassningsarbete. 2. Syn på ansvar: Villaägarnas syn på sin egen och andras roll i att förebygga och hantera översvämningens risker. 3. Välbefinnande: Villaägarnas upplevelser av hur översvämningarna påverkat deras egendom och välbefinnande. Varje huvudtema är indelat i underteman som belyser olika aspekter av villaägarnas svar.

Risk(o)medvetenhet: villaägarnas syn på risk för översvämningar och dess koppling till eget klimatanpassningsarbete

Det första temat belyser villaägarnas syn på och kunskap om risken för att drabbas av översvämning. Flertalet villaägare, 13 av 16, hade drabbats av skador på sina bostäder och/eller sina trädgårdar; några av dem hade drabbats flera gånger. Två villaägare som vidtagit förebyggande åtgärder hade dock klarat sig från skador på det egna hemmet när deras bostadsområden översvämmades. I intervjuerna framgår det tydligt att risk för översvämning vid ett skyfall var något som de flesta inte hade tänkt på innan deras område drabbades. Här är viktigt att påpeka att deltagarna inte förväntas ha någon expertkunskap i dessa frågor, utan endast ger sin personliga syn på hur de själva, som enskilda villaägare, uppfattat och hanterat risken för översvämning.

”Aldrig i min vildaste fantasi”

Genomgående var det få av villaägarna som över huvud taget nämnde att de beaktat risken för översvämning innan de själva drabbades. Att flertalet inte reflekterat över detta framgår i deras beskrivningar av den chockartade situation som uppstod i det akuta skedet. De beskrev hur de stått oförberedda och ibland helt handfallna inför vad de upplevde som katastrofalt. Det stora flertalet hade inte heller vidtagit några förebyggande åtgärder för att minska risken för att bostaden skulle översvämmas eller för att skydda sina tillhörigheter vid en sådan händelse. En villaägare, Adina, beskriver hur det pågående skyfallet inte föranledde någon reflektion kring översvämningens risk:

Jag vaknade till lite nu och då av att det regnade, men inte så att jag, ja, tänkte mer på det. Så att vi, ingen av oss, liksom, reflekterade något mer över det. [...] Jag såg [på morgonen] på min telefon att grannarna hade sms:at mitt i natten [...] då när jag såg det där, då gick jag och liksom försiktigt smög och tittade i källaren och såg att det var översvämmat då (Adina, 43 år, bor med partner och barn)

Insikten om skyfallets konsekvenser och upplevelsen att vara personligen drabbad kom först dagen efter för Adinas del; det var inte en risk som hon hade beaktat dessförinnan.

Bland de intervjuade fanns även ett fåtal villaägare som hade drabbats av översvämning förut, men ändå känt sig överraskade av det inträffade och heller inte vidtagit några åtgärder för att minska risken för att drabbas på nytt. Wilmer berättar om hur han, efter att ha drabbats en första gång av översvämning, hade antagit att risken för att på nytt drabbas av en sådan extrem händelse skulle vara så liten att han kunde bortse från den:

Jag trodde aldrig i min vildaste fantasi att det skulle uppstå igen, eftersom det aldrig har hänt tidigare. Vi har ju haft huset i 25 år och det har aldrig varit så tidigare (Wilmer, 54 år, bor med partner och barn)

Först efter att ha drabbats av en andra översvämning kom Wilmer att börja oroa sig för nya översvämningar och fundera över vilka åtgärder som skulle kunna minska risken för detta. Detta visar att inte bara förstagångsdrabbade kan uppleva extremhändelser som oväntade, utan att det även kan finnas en föreställning hos villaägare om att sannolikheten för ytterligare händelser är låg, vilket kan ses som en kvarvarande optimistisk bias i form av det-händer-inte-igen (se även Grahn & Jaldell 2019).

”Vädrets makter råar man inte över”

I intervjun med Wilmer nämns inte några åtgärder som han själv som fastighetsägare vidtagit eller övervägt för att minska sin riskexponering, ett förhållningssätt som vi ser hos flertalet intervjupersoner. Ett skäl till att de inte har anpassat efter att ha drabbats av översvämning är deras uppfattning att orsaken till den extrema väderhändelsen ligger utanför individens kontroll. Flera av villaägarna lyfte fram pågående klimatförändringar och framhöll att översvämningar kan antas bli vanligare framöver. Även om de uppenbarligen uttryckte medvetenhet om den ökade risken, var det få som såg något personligt ansvar för att anpassa sin bostad. I stället framhöll de sin egen hjälplöshet inför vädrets makter. Marianne exemplifierar denna upplevelse av hjälplöshet:

För mig har [översvämningen] påverkat mitt liv ... mitt sätt att se hur hjälplös man är, i de här sammanhangen, man kan inte göra någonting, det kvittar hur många man är ... vädrets makter råar man inte över. Så man får ju den där känslan att man inte riktigt har möjlighet att skydda sig. (Marianne, 56 år, bor med barn)

Även Martin beskrev en litenhet inför extrema väderhändelser:

Och sedan känner man sig så otroligt liten när det, det bara fortsätter strömma från himlen och man kan inte påverka det på något sätt. (Martin, 56 år, bor med partner och barn)

Trots känslan av hjälplöshet fanns hos både Martin och Marianne en handlingsbenägenhet i stunden. Medan Marianne tillsammans med en vän arbetade idogt för att rädda sina tillhörigheter undan vattnet, berättar Martin att han med hjälp av pump

och skyfflar hjälpte sina grannar att forsla bort vattnet. Båda agerade i den akuta situationen för att minska skadorna, men ingen av dem beskrev några åtgärder för att minska risken att drabbas av översvämning i framtiden.

”Nu har vi inget vi är rädda om i källaren”

Benägenheten att agera proaktivt för att förebygga framtida skador vid skyfall var låg hos flertalet av villaägarna. De vittnade om hur de valt att återställa sina bostäder utan att vidta några åtgärder för att minska risken för skador vid en ny översvämning. Patriks källare hade översvämmats två gånger. När han fick frågan om huruvida han vid återställandet anpassat bostaden för att minska skadenivån vid en ny översvämning svarade han så här:

Nej, egentligen inte, utan vi vill ju ha det som vi vill ha det i vår källare och man får ju lite naivt tänka att ”nu hoppas vi att vi slipper det här”. Nu har vi liksom inga [saker] där som vi är superrädda om. (Patrik, 60 år, bor med partner)

Liksom hos tidigare intervjupersoner uttrycks en kvarvarande optimistisk bias även efter två översvämningar. Efter att Patrik vid den första översvämningen förlorat antika möbler och arvegods med stort affektionsvärde, och även några år senare drabbats av en andra översvämning, hade han inrett källaren med möbler som han inte var rädd om. Däremot hade han inte valt material som är mer tåligt mot vattenskadorna eller vidtagit åtgärder för att hindra vattnet från att rinna in i huset. Trots att erfarenheten lett till andra möbelval hade inte några mer omfattande anpassningsåtgärder vidtagits. Förhoppningen var snarast att han inte skulle drabbas igen. Extremhändelsen fungerade därmed inte som en ögonöppnare för omfattande anpassning (se även Grahn & Jaldell 2019).

Några av villaägarna hade dock vidtagit enklare åtgärder för att minska skadorna vid en eventuell ny översvämning, såsom att ha mattor till hands för att kunna täppa igen golvbrunnar eller att införskaffa en pump. Denna typ av temporära insatser, som kan tas i bruk vid framtida skyfallshändelser, beskrivs av Lucas. Då hans bostadsområde drabbades av skyfall hade han haft brädor till ett pågående altanbygge liggande på tomten. Med hjälp av dessa hade han kunnat avleda det mesta av vattnet. Brädorna har han nu kvar i händelse av nya skyfall:

När vi åker i väg på semester så vidtar ju vi åtgärder med, alltså då sätter jag upp de här brädorna. Jag ser även [till] dräneringspumpen, det är ju en sådan här som känner av om det blir vattenfyllt. (Lucas, 47 år, bor med partner och barn)

De åtgärder som Lucas beskriver kan tydligt ses som förberedande inför ett nytt skyfall. Samtidigt är det temporära åtgärder, som innebär att han och hans familj behöver vara på sin vakt för att vid behov kunna agera snabbt och ta dem i bruk. Endast ett fåtal deltagare beskrev större permanenta åtgärder för att minska risken för översvämning. Lars är en av dem. Efter att hans bostad översvämmats vid två tillfällen vidtog han

och hans sambo stora åtgärder. Lars beskrev hur han skaffat sig gedigen kunskap och gjort större investeringar för att minska översvämningsrisken:

Vi grävde upp hela garageuppfarten och grävde ner en pumpbrunn så nu är dagvattnet fysiskt separerat från vårt system. Så vi har en egen pumpbrunn som pumpar över, från vår dränering, över till kommunens. [...] Vi klarade oss tack vare att vi har gjort de här åtgärderna. (Lars, 64 år, bor med partner)

Vid ett kraftigt regn under den senaste sommaren översvämmades flera bostäder i deras grannskap, medan Lars bostad klarade sig utan skador. Den typen av insatser gynnade uppenbarligen fastighetsägaren och minskade sårbarheten vid skyfall.

”Jag var väl förberedd”

I motsats till de förhållningssätt och det agerande som flertalet ger uttryck för, beskrev en villaägare hur han hade valt att proaktivt vidta anpassningsåtgärder för att minska riskerna redan innan hans bostadsområde översvämmats. Per berättar att han haft stor kunskap om risken för översvämning, vilket lett honom till att vidta förebyggande permanenta åtgärder:

Det första jag gjorde när vi köpte huset var att renovera det på så sätt att vi har vatten och avlopp och el ifrån gatan nytt in i huset, och sedan så, ungefär en halv meter ifrån huset runt om så har jag grävt ur och lagt i grus och, eh, för att dränera då. (Per, 66 år, bor med partner)

Medan flera av Pers grannar fick sina bostäder översvämmade i samband med ett kraftigt skyfall klarade sig Pers villa helt från skador. Att han vidtagit förebyggande åtgärder för att minska sin riskexponering förklarade han själv med sin yrkesbakgrund inom försäkringsbranschen:

I och med det då att man jobbat på försäkringsbolag och så [...] man har ju fått klart vilka risker som finns, och hur man ska undvika det så att säga, va. Hur man ska förebygga helt enkelt. (Per, 66 år, bor med partner)

Även om Per själv inte kände någon oro kring sitt eget boende genom de åtgärder han vidtagit, uttryckte han under intervjun stor medkänsla med de grannar som drabbats av översvämning. Per menade också att enskilda villaägare generellt inte kan förväntas besitta samma kunskap som han själv och att informationsbehovet är stort.

Syn på ansvar: villaägarnas syn på sin egen och andras roll i att förebygga och hantera översvämningsrisker

Det andra huvudtemat belyser villaägarnas syn på deras egen respektive andra aktörers roll i och ansvar för att förebygga och hantera dessa risker. Trots att svensk klimatanpassningspolicy tydligt pekar ut fastighetsägarnas centrala roll i och ansvar

för att klimatsäkra sin egendom, och trots att offentliga aktörer ofta har begränsade möjligheter att genomföra åtgärder i den befintliga staden (Prop 2018/19:163), lade de intervjuade villaägarna över lag i sina resonemang ett primärt ansvar för översvämningarna på kommunen, som också var den aktör som ansågs behöva vidta åtgärder inför framtiden. De menade att de själva som enskilda husägare stått maktlösa inför vad de upplevde som en otillräcklig stads- och VA-planering. Här är det viktigt att påminna om att deltagarna intervjuats utifrån sin erfarenhet som enskilda drabbade. Deras intervjusvar vilar inte på kunskap om olika aktörers formella roller och ansvar, utan vittnar snarast om en förväntan om att någon annan bör göras ansvarig för att vidta åtgärder.

”VA-systemet är ju undermåligt”

I stället för att se en tydlig egen roll i klimatsäkring av den egna fastigheten uttryckte flertalet villaägare sin frustration över vad de såg som ett dåligt planerat, utbyggt eller underhållet VA-system. De menade att det befintliga VA-systemet hade blivit omodernt eller otillräckligt i förhållande såväl till mängden bostäder som till det förändrade klimatet. De upprördes under intervjuerna över att dagvattenledningarna inte varit dimensionerade för skyfall:

Avloppssystem och dagvattenbrunnar, hela det systemet är ju undermåligt, från vad jag förstått [...] Så det är klart att det är väl en, vad ska man säga, stor anledning till varför kanske så många vart drabbade. (Adina, 43 år, bor med partner och barn)

I de fall inga eller endast smärre åtgärder vidtagits av kommunen efter skyfallshändelserna, beskrev villaägarna ofta stor oro för att drabbas på nytt. Här uttrycker de en form av maktlöshet som handlar om att de ser ett bristande ansvar, mandat och handlingsutrymme att agera och förväntar sig att det offentliga ska rädda upp situationen, trots den befintliga formella ansvarsfördelning som den nationella anpassningsstrategin uttrycker. En deltagare uttryckte det så att ”kommunen [...] får göra vad [de] vill med vattnet, men det ska inte in i min källare”, ett tydligt exempel på bilden att det är kommunens ansvar, inte fastighetsägarens, att förhindra nya översvämningar.

Vissa av villaägarna beskrev även hur förändringar i den närliggande stadsmiljön, såsom ombyggnation med ökad asfaltering och hårdgjorda ytor, ökat deras bostadsområdes exponering för översvämningensrisk. Lucas beskrev detta:

Mellan parkeringarna så var det träd och grönområden. Men nu är det hela asfalterat. Så det blir så stor yta nu som inte tar upp vatten, för allt det vattnet som hamnar, för vi behöver inte så mycket oväder. För blir det bara lite regn så [...] samlas allt vatten upp där och så rinner det ner mot villaområdet där jag bor. Så det blir liksom som en flod, eller en vattenrutschkana, ner mot oss. Så dom har inte tänkt till riktigt kan man säga. (Lucas, 47 år, bor med partner och barn)

Ytterligare några villaägare beskrev på liknande sätt en frustration över städernas utveckling och den ökade risk den innebär för deras bostäder. Det som uttrycks är en form av externaliserat ansvar som läggs på det offentliga, där det egna personliga ansvaret och handlingsutrymmet för att vidta åtgärder uppfattas som begränsat. Resonemangen utmynnar också i att många villaägare friskriver sig från det egna fastighetsägaransvaret och underskattar behovet av att offentliga och privata aktörer samverkar för att klimatsäkra samhället och dess olika områden för framtidens klimat.

”Vi driver frågan”

Flera villaägare berättar att de aktivt drivit frågor gentemot kommunen, ofta tillsammans med grannar, i syfte att förmå den att vidta åtgärder för att minska risken för nya översvämningar.

Jag har ju pratat med väldigt många på [vattenbolaget]. Jag har pratat allt från deras ekonomichef som är controller liksom, för att försöka få ändringar i budget [...] så det ska ju byggas om då i våran, utanför oss, och även en, någon större stamledning som liksom går också, ja, som våran ledning är ansluten till. (Wilmer, 54 år, bor med partner och barn)

Wilmer berättade att kontakten med kommunen hade fortsatt under flera år, även efter ytterligare en översvämningssincident, men till Wilmers frustration hade ingen ombyggnad kommit till stånd. Eftersom Wilmer ser kommunen som ansvarig, uppfattar han som sin egen roll att driva på kommunen snarare än att utifrån sitt fastighetsägaransvar vidta nödvändiga åtgärder på sin egen tomt. Några av de andra villaägarna framhöll också att de inte orkar eller vill driva dessa frågor, men att det är så en förändring skulle kunna åstadkommas. Ett eget ansvar som fastighetsägare nämns däremot sällan i intervjuerna. Ett undantag är intervjun med Lars. Efter att ha pratat länge om kommunens ansvar och skylld de översvämningar som drabbat hans bostad på det undermåliga VA-systemet fick Lars den direkta frågan vilket ansvar han själv som fastighetsägare har. Han medgav då ett sådant ansvar:

Jag tycker fastighetsägarna också ska ha ett stort ansvar för att vattensäkra eller översvämningssäkra sin fastighet. Jag tycker man som fastighetsägare också borde ta ett stort ansvar för sin egen trygghets skull. Faktiskt. Den här nånannanism tycker jag inte om. Och det är klart att i någon mening borde kanske jag och Agneta reflekterat då när jag flyttade in. (Lars, 64 år, bor med partner)

Även om Lars här beskriver ett stort personligt ansvar, är det viktigt att notera att detta svar kommer först på en direkt fråga från intervjuarens sida; dessförinnan är det bara kommunens ansvar som lyfts fram. Den sammantagna bilden av intervjuerna underbygger just idén om ”nånannanism” (se även Grahn & Jaldell 2019, Jarnkvist 2019, Nyberg et al. 2019).

Välbefinnande: villaägarnas upplevelser av hur översvämningarna påverkat dem

Översvämningen beskrivs av många som en svår erfarenhet som inneburit omfattande stress både i det akuta skedet, när egendom skulle skyddas, och i det efterföljande förloppet under de närmaste månaderna efter översvämningens incidenten, då sorg över förlorade tillgångar blandades med stress kring det stora arbete som återställandet innebar och den finansiella osäkerhet som de försatts i.

”Det var en domedagskänsla”

Översvämningen innebar för flertalet villaägare en plötsligt uppkommen katastrof. Många beskrev känslan av chock eller maktlöshet då vattnet forsade in i deras källare, garage eller trädgårdar. Samtidigt beskrev de också hur de omedelbart ansträngde sig för att hålla vattnet borta med hjälp av skyfflar, pumpar och liknande, samt hur de under stor stress försökte rädda vad som räddas kunde. Det här berättade Filippa:

Det var ju som domedagsstämning, alla började ju efter hand ösa. Och det samlades vatten här nere vid parkeringen och det var blåljusbilar och slangar överallt så att det var liksom lite domedagsstämning. [...] Hesa Fredrik började väsnas också, så mitt här i mörkret och regnet och blåljuset och slangarna och jobbet så ljud den hela tiden, så det lät som yttersta dagen. (Filippa, 78 år, ensamhushåll)

Filippa och ytterligare några villaägare berättade att räddningstjänsten varit på plats och bistått dem i deras försök att skydda sin egendom. Flertalet beskrev dock hur det varit de själva, tillsammans med familj, grannar och vänner, som arbetat i det akuta skedet för att minimera skadorna, utan hjälp av samhällsaktörer. Medan några uttryckte sin förståelse för att räddningstjänsten inte kunnat bistå dem i en situation med stor samhällspåverkan var andra kritiska till den bristande hjälpen. Marianne berättade om hur hon tillsammans med sin väninna försökte rädda så mycket som möjligt från det rum som varit hennes sängkammare:

När jag upptäckte att det var så mycket vatten där inne, då fick jag ju panik, så började jag ju gråta liksom. Jag kände då, ”Allt kommer bli förstört!”. Min sängkammare, mitt trägolv, mina tvättmaskiner, alla mina kläder hade jag där. [...] Jag och min kompis, vi slängde ju, vi öste och så slängde vi kläderna i badkaret och sedan försökte vi få upp dem till övervåningen. (Marianne, 56 år, bor med barn)

Marianne beskrev hur hon, trots känslor av panik och förtvivlan, arbetade hårt för att rädda sina tillhörigheter. Flera med Marianne vittnade om den förtvivlan och den starka stress de kände i det omedelbara översvämningsskedet. Inte minst gäller detta dem som förlorat personliga tillhörigheter med stort affektionsvärde, såsom fotografier och arvegods.

Medan det stora flertalet skildrade ett katastrofscenari när vattnet forsade in i deras bostäder, fanns det också deltagare som beskrev förloppet mer sakligt, distanserat och

odramatiskt. Det gäller exempelvis dem som sovit eller varit bortresa när översvämningen ägde rum.

”Bara för att vattnet är borta betyder det inte att allt är över”

De flesta villaägarna beskrev en mycket utdragen påverkan under de första månaderna efter översvämningen. De beskrev ett omfattande arbete med att forsla bort allt som skadats, för att sedan påbörja återställandet av bostaden. Flertalet skildrade detta som en period av stor stress, och för somliga upplevdes arbetet som övermäktigt. Vissa vittnade om perioder med dålig sömn, oro och frustration.

Bland de villaägare som haft hjälp av hantverkare omvittnade flertalet detta som ytterligare en stor stressor, de beskrev hur hemmet förvandlats till ”en byggarbetsplats” där möjligheterna till lugn och privatliv hade gått om intet. Därtill beskrev vissa hur det varit svårt att alls få tag i tillgängliga hantverkare, då skyfallet orsakat många översvämningar på bostadsorten. Fläktar som torkade ut vattenskadade utrymmen upplevdes ofta som störande:

Jag har två stycken avfuktare stående i källaren som dånar då va, har jag haft i 14 dagar då, och de kommer säkert att stå ett par veckor till. Men vad jag lyckades göra, det var att jag lyckades få tag i en byggare som hjälpte mig riva två dagar, så jag fick det allt, alla väggar, innerväggar och sånt upp till ungefär en meter på väggarna, för att det ska kunna torka ordentligt. [...] Den sista månaden har jag inte gjort något annat än att hålla på med det här. Mer eller mindre. På ett sätt var jag grymt tacksam att jag hade gått i pension för jag är inte helt säker på att jag skulle klarat av det om jag skulle [jobbat]. (Lennart 65 år, bor med partner)

Arbetet i översvämningens efterförlopp kunde således bli både intensivt och krävande för villaägarna på så vis att insatser krävdes för såväl det fysiska återställandet som för mer försäkringsrelaterade och ekonomiska frågor. För en av villaägarna, Åke, innebar efterförloppet att hälsan påverkades genom en lättare stroke, en så kallad TIA, dagen efter översvämningen, som enligt vad han själv antog hade orsakats av stressen under översvämningen:

Och det där vart ju väldigt jobbigt och stressigt, det blev, man blir ju stressad. Så dagen därpå så fick jag en sån här TIA, en sån här stroke som man säger. En sån här lättare stroke då. Och det var ju tydligen av för mycket stress och för mycket tungt jobb då. (Åke, 73 år, bor med partner)

Åke beskrev det omfattande arbetet med att omhänderta de skadade delarna av bostaden som något som försämrade hans hälsa påtagligt, både i det akuta skedet och på längre sikt.

”Blir det mycket regn så är jag ju sömnlös”

En annan form av utdragen påverkan handlar om att behöva leva med en ständig oro för att på nytt drabbas av översvämning. Lucas beskrev exempelvis hur han blir sömnlös vid kraftigt regn:

Blir det mycket regn så är jag ju sömnlös, så är jag vaken och står och tittar [...] man kollar vart gummistövlarna står och sedan så går man ut, och jag ser ju, jag vet exakt vart jag ska titta för jag vet var vattensamlingarna och det börjar. (Lucas, 47 år, bor med partner och barn)

Som tidigare beskrivits har Lucas en ständig beredskap med brädor som han ställer upp vid kraftigt regn. Åtgärderna är temporära och bygger på att Lucas kan agera snabbt, vilket gör att en stor stress kvarstår. Även Wilmer, vars källare översvämmats två gånger, upplevde en stor stress av risken för ytterligare översvämning:

Psykiskt är det ju lite jobbigt, just att det hänger över efteråt, för man vet ju inte heller, jag trodde ju som sagt var inte att det här skulle ske igen, men nu känner jag i högsta grad liksom att jag kan liksom inte acceptera den oron. [...] Det hänger över en hela tiden liksom, så för min del, jag kommer liksom inte kunna vara helt, känna mig helt lugn och trygg och säker förrän det här är ombyggt. (Wilmer, 54 år, bor med partner och barn)

Av Wilmers berättelse framgår att bristen på permanenta åtgärder kan medföra en stor överhängande stress. Den trygghet som är viktig för välbefinnandet saknas.

”Det kommer ju bli en enormt stor ekonomisk grej”

Med tanke på den stora materiella påverkan oroades flera av villaägarna av de ekonomiska följderna. Även om samtliga haft sina bostäder försäkrade beskrev flertalet att de känt en stor oro kring huruvida skadorna skulle täckas av försäkringen och i vilken omfattning. De flesta beskrev kontakterna med försäkringsbolagen som goda, men några betonade att de i slutändan insett att återställandet av deras bostäder inneburit en stor kostnad för dem. Lars konstaterade att ersättningen från försäkringsbolaget varit låg i förhållande till kostnaderna:

Och oerhört tacksam då att jag och Agneta har förmåga att renovera huset själva utan att det kostar oss en förmögenhet. Annars hade jag vart väldigt förtvivlad. För jag tror att vi fick 185 000 eller något sånt av försäkringsbolaget och det räckte ju inte ens till materialet. [...] Men hade vi liksom köpt allting, alla tjänster, det hade kostat en miljon alltså. (Lars, 64 år, bor med partner)

Medan Lars och hans sambo hade sparat på utgifterna genom att utföra renoveringsarbetet själva, beskrev andra hur översvämningen blivit ett hårt slag mot deras privatekonomi. Att vara ensamstående eller pensionär med låg inkomst har för vissa

gjort utgifterna särskilt kännbara. Samtidigt uttryckte flera av villaägarna en lättnad över att deras försäkringar täckt en så stor del av skadekostnaderna. Beroende på hur skadan skett och hur försäkringsvillkoren sett ut fanns det också villaägare som inte fått någon ersättning alls från sina försäkringsbolag. Exempelvis berättade en deltagare vars bostad översvämmats vid två tillfällen att försäkringen täckte den första incidenten, då vatten trängt upp genom avloppet. Vid det andra tillfället bedömdes skadorna dock inte som ersättningsberättigade.

Flera berättade att systemet för att begära ut ersättning för lösöre inte varit anpassat för så omfattande skadehändelser och krävt omfattande dokumentation, vilket ytterligare ökat den stress de upplevt. Flera av villaägarna hade fått en hel källarvåning, ett garage eller ett förrådsutrymme översvämmat, och i dessa utrymmen hade mängden lösöre ofta varit stor. Marianne beskrev detta:

Det som jag tycker är jobbigast egentligen också nu, det är att försöka skriva ner alla de här grejerna. Det är jätte-, skitjobbigt liksom, ”Hur ska jag få ner det på pappret?” [...] Våldigt energikrävande. För man måste ju liksom komma på vad det är för grejer, man ska då komma ihåg ”När köpte jag den?”, liksom, ”Vad kostade den då?”, det är en omöjlig uppgift. Så måste man leta på nätet för att hitta en liknande produkt och titta ”Vad kostar den idag?” Varje grej ska du göra det med. Ja, det du, det är ju otroligt jobbigt. (Marianne, 56, bor med barn)

Utöver att ersättningsystemet krävde en omfattande dokumentation, hade många varit tvungna att snabbt tömma de översvämmade utrymmena för att kunna påbörja uttorkningen med fläktar och förhindra mögelskador. Mycket skadat lösöre slängdes därför i containrar utan att dokumenteras. Således kunde flera krasst konstatera att de inte kunde få ersättning för allt de förlorat.

Diskussion och slutsatser

Studien syftade till att öka kunskapen om hur villaägare ser på och hanterar översvämningsrisker från skyfall. Intervjuerna visar hur drabbade villaägare ser på översvämningsrisker, hur de hanterade översvämningsrisken, vem eller vilka de ser som huvudansvariga för att på sikt minska riskerna och hur deras välbefinnande har påverkats. Villaägarna förväntades inte ha någon expertkunskap gällande vare sig risker, riskhantering eller olika aktörers roller och ansvar. Att det stora flertalet saknar kunskap i dessa frågor och om den egna rollen för klimatanpassningen av den befintliga staden framgår också tydligt i studien.

Det är tydligt att flertalet villaägare inte hade beaktat översvämningsrisken. Det gäller särskilt dem som aldrig upplevt översvämningsrisker tidigare, men intressant nog finns det också bland tidigare drabbade personer som antagit att de aldrig skulle drabbas igen (jämför Bubeck et al. 2012; Kellens et al. 2013; Grahn & Jaldell 2017; Thistlethwaite et al. 2018, Environment Agency 2020). De som underskattat översvämningsrisken hade inte heller vidtagit några förebyggande klimatanpassningsåtgärder i efterhand

(ett rön som överensstämmer med Bubeck et al. 2012), även om flera beskrev att de vidtagit enklare åtgärder som att se till att ha en pump till hands.

Då översvämningar som följer av skyfall blir allt vanligare och uppmärksammas oftare i medierna och den allmänna debatten aktualiseras också frågan om hur ansvaret för att förebygga översvämningens risker bör fördelas mellan olika aktörer i samhället. Studien visar att flertalet villaägare snarast lägger stort ansvar för översvämningarna på den kommunala nivån, vilken enligt deras mening främst ligger bakom att översvämningens risk uppstår vid deras fastighet, trots den ansvarsfördelningsmodell som har utpekats för klimatanpassning av den befintliga staden. Flera villaägare menar att orsaken till översvämningarna är undermålig skötsel av dagvattensystem eller bristfällig planering, såsom att grönområden byggts bort. Det indikerar att det finns en förväntan om att "systemet", i vidare mening, ska lösa problemen i "normala" fall. Det är således inte systemet i sig som är problemet, utan något annat. Bristerna kan bestå i felprioriteringar, dåliga satsningar eller kanske tillfälligheter. Förtroendet för systemet förblir på så sätt intakt, och därigenom skapas trygghet alltjämt inom ramen för den industriella modernitetens organisatoriska ramar (Beck 1996/1993). När förtroendet trots allt fortfarande är högt saknas incitament att investera för att minimera effekter från översvämningar (Luhmann 2005/1968).

Andra villaägare beskriver dock en upplevelse av en "ny verklighet", där förtroendet för systemets förmåga har sjunkit. I ljuset av detta framträder två former av handlings sätt. Medan vissa blir uppgivna och handlingsförlamade tar andra saken i egna händer. I båda fallen har dock tryggheten rubbats, och den komplexitetsreduktion som Luhmann talar om kan inte åstadkommas på systemnivå utan situationen måste hanteras och förklaras på individnivå (Beck 1996/1993). För Beck (1996/1993) är det just dessa alternativ som står till buds när bieffekterna blir så påtagliga att den enkla modernitetens metoder och system inte erbjuder någon lösning. Information och formella regler om ansvar och åtgärder tycks i detta avseende vara mer sekundära. Detta ökar människors utsatthet samtidigt som det minskar förtroendet för samhällets förmåga att hantera kriserna.

Det finns även de som visserligen är aktiva men som inte har lika stort förtroende för systemet. Två deltagare hade vidtagit mer omfattande permanenta åtgärder för att minska riskerna. I det ena fallet vidtogs åtgärder efter det att huset flera gånger översvämmats, och i det andra fallet hade personen arbetat på ett försäkringsbolag och haft kunskap om vikten av att förebygga risker. Liksom de ansvarsfulla villaägarna i Jarnkvists (2019) studie beskriver de sig som kunniga om både klimatrisker och åtgärder för att minska dem. Deras handlande bygger på frustrationen över att kommunen eller andra aktörer inte tar vad man ser som deras ansvar. Det är tydligt i intervjuerna att frågan om säkerhet även handlade om att villaägarna oroades över översvämningens ekonomiska följder och att översvämningarna visat sig påverka deras privatekonomi. Oron grundas i upplevelsen av skadorna som omfattande och därmed kostsamma, men också i en osäkerhet kring om huruvida och i så fall i vilken utsträckning skadorna kommer att täckas av försäkringen. Den här oron spår ytterligare på stressen under återuppbyggnaden. Här syns ett tydligt ansvarsvakuum, där förtroendet för

andra aktörers förmåga och vilja att ta ansvar sjunkit. I detta ansvarsvakuum uppstår antingen ett slags uppgivenhet där villaägarna upplever sig som *offer* (jfr Jarnkvists sårbara husägare) eller nya former av handlingssätt och sammanslutningar utanför av systemet angivna ramar. Det är i det senare som individerna, enligt Beck, ”återvänder till samhället” (1996/1993:133) genom att skapa *subpolitik*. Individer tar över det som det moderna systemet inte längre klarar av att hantera.

En annan aspekt rör hur villaägarna beskriver att deras välbefinnande påverkats. Flera beskrev sömnsvårigheter, oro och maktlöshet till följd av översvämningarna, och vissa upplevde återkommande stress vid intensivt regn. Flera villaägare vittnade om en känsla av maktlöshet som i sin tur påverkade deras självförtroende kring sin förmåga att hantera denna typ av svåra situationer (jfr Jarnkvist 2019). Dessa resultat i fråga om negativ inverkan på människors välbefinnande (de aspekter som Adger et al. 2022 kallar ”hälsa”, ”säkerhet” och ”självförtroende”) ligger i linje med tidigare svensk och internationell forskning (Grahn & Jaldell 2019; Jarnkvist 2019; Nyberg et al. 2019; Thistlethwaite et al. 2018; Joseph et al. 2015). Det gäller även villaägarnas motivering, att de själva har varit och fortsatt är maktlösa på grund av vad de ser som undermåliga VA-system och ökad förtätning. De övriga två aspekterna (”plats” och ”tillhörighet”) framstår inte som lika framträdande som i Adger och kollegors ramverk, vilket kan bero på att många av de studier som ramverket baseras på fokuserar på mer utsatta grupper vilkas levnadsvillkor på allvar hotas av extremväderhändelser. Dock kan det vara värt att lyfta fram att översvämningarna verkar kunna stärka en känsla av granngemenskap, det vill säga positivt inverka på aspekten ”tillhörighet”, vilket vi inte stött på i tidigare svenska studier.

Somliga deltagare i studien förväntade sig att försäkringsbolag och andra aktörer skulle lösa problemen. När detta inte skedde blev frustrationen stor. Här uttrycks således ett slags beroende av ett *system som anses undermåligt*. Detta ledde till uppgivenhet och passivitet, till exempel då det upplevdes som omöjligt att gå igenom alla saker som blivit skadade eller att i grunden ändra något i hur man agerar för att anpassa sig inför eventuella framtida översvämningar.

Utifrån dessa resonemang kan vi se fyra olika handlingslogiker framträda som grundas i förtroendet för det moderna industrisamhällets förmåga att hantera problemen. Fyrfältaren nedan avser att synliggöra dessa logiker i renodlad form. Vi har sett att villaägarna är mer eller mindre aktiva, vilket utgör ena axeln i fyrfältaren: aktiv–passiv. Det är också tydligt att de hanterar översvämningarna olika alltefter sina kunskaper och sitt förtroende för samhällets förmåga och ansvar att träda in och hantera problemen. Detta utgör den andra axeln: system–individ.

Figur 1

Denna studie bidrar med värdefull kunskap om hur drabbade villaägare själva ser på risk för skyfall, olika aktörers ansvar och egen påverkan. Studien är dock begränsad i sin omfattning och sitt fokus med endast 16 deltagare, varav det stora flertalet bor i samma region (Östergötland). Framtida forskning bör undersöka hur villaägare kan stödjas att fatta mer välinformerade beslut om att anpassa sin egendom inför skyfall. Mer kunskap behövs om betydelsen av villaägares upplevda kontroll och kunskap om åtgärder för att minska risker i förhållande till exempelvis fastighetens riskutsatthet och tilltron till att andra aktörer i samhället kommer att klimatanpassa sina egendomar. Studiedeltagarnas syn på ansvar, och hur detta skiljer sig från dagens nationella policy, visar på ett behov av att diskutera frågan i den allmänna debatten oavsett om resultatet blir att rådande ansvarsfördelning tydliggörs och medvetandegörs eller att en förändring av densamma aktualiseras (jfr Snel et al. 2020). Ett viktigt resultat här är hur olika handlingslogiker skapar olika förutsättningar för anpassning. Det vore därför intressant att djupare undersöka den subpolitiska dimensionen och hur nya former av handlade framtvings av allt oftare förekommande extremväder. Eftersom studien ger vid handen tämligen utdragen stress samt andra hälsoeffekter, vore det intressant att undersöka sådana effekter kvantitativt med hjälp av till exempel en enkätstudie som kan kartlägga omfattningen av sådan påverkan på aggregerad nivå.

Referenser

- Adger, W.N., Barnett, J., Heath, G., & S. Jarillo (2022) Climate change affects multiple dimensions of well-being through impacts, information and policy responses. *Nature Human Behaviour*, 6:1465–1473. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01467-8>
- Allaire, M. (2018) Socio-economic impacts of flooding: A review of the empirical literature. *Water Security*, 3:18–26. <https://doi.org/10.1016/j.wasec.2018.09.002>.
- Asplund, T. (2016) Natural versus anthropogenic climate change: Swedish farmers' joint construction of climate perceptions. *Public Understanding of Science*, 25 (5):560–575. <https://doi.org/10.1177/0963662514559655>
- Beck, U. (1996/1993) *Att uppfinna det politiska. Bidrag till en teori om reflexiv modernisering*. Göteborg: Daidalos.
- Braun V., & V. Clarke (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2):77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bubeck, P., Botzen, W.J.W., & J.C.J.H. Aerts (2012) A review of risk perceptions and other factors that influence flood mitigation behavior. *Risk Analysis*, 32 (9):1481–1495. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2011.01783.x>.
- Dodman, D., Hayward, B., Pelling, M., Castan Broto, V., Chow, W., Chu, E., et al. (2022) Cities, Settlements and Key Infrastructure, i *the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press., pp. 907–1040. <https://doi.org/10.1017/9781009325844.008>.
- Environment Agency (2020) *Applying behavioural insights to property flood resilience*. Research Report FRS17171 commissioned by the Joint Flood and Coastal Erosion Risk Management Research and Development Programme.
- Glaas, E., Ballantyne, A.G., Neset, T-S., & B-O. Linnér (2017) Visualization for supporting individual climate change adaptation planning: Assessment of a web-based tool. *Landscape and Urban Planning*, 158:1–11. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.018>
- Glaas, E., Bohman, A., Karlson, M., Navarra, C., Olsson, J., Hundedcha, Y., et al (2022) Development and user testing of the ICT-platform Visual Water supporting sustainable municipal stormwater planning. *Urban Water Journal*, 19 (9):962–974.
- Finansinspektionen (2023) *Försäkringsföretagen och översvämningarna i Gävleborg*. Rapport 12. Stockholm: Finansinspektionen.
- Grahn, T., & H. Jaldell (2019) Households (un)willingness to perform private flood risk reduction – Results from a Swedish survey. *Safety Science*, 116:127–136. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2019.03.011>
- Grahn, T., & L. Nyberg (2017) Assessment of pluvial flood exposure and vulnerability of residential areas. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21:367–375. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijdr.2017.01.016>.
- Hjerpe, M., Glaas, E., Hedenqvist, R., Storbjörk, S., & C. Navarra (2020) A systematic approach for assessing climate vulnerabilities and adaptation options in large property portfolios: influences on property owners' transformative capacity.

- IOP Conference Series: Earth and Environmental Sciences*, 588, 032044. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/588/3/032044>.
- Houston, D., Werritty, A., Ball, T., & A. Black (2020) Environmental vulnerability and resilience: Social differentiation in short- and long-term flood impacts. *Transactions of the Institute British Geographers*, 46:102–119. <https://doi.org/10.1111/tran.12408>
- IPCC (2022) “Summary for Policymakers”, 2–33, i H.-O. Pörtner et al (red) *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781009325844.001.
- Jarnkvist, K. (2019) Intersectional perspectives of house owner narratives on climate risks. *Journal of Risk Research*, 23 (9):1211–1224. <https://doi.org/10.1080/13669877.2019.1646314>
- Johansson, M. (2015) Data sources on small-scale disaster losses and response – A Swedish case study of extreme rainfalls 2000-2012. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 12:93–101. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.12.004>
- Joseph, R., Proverbs, D., & J. Lamond (2015) Homeowners’ perceptions of property-level flood risk adaptation (PLFRA) measures: The case of the summer 2007 flood event in England. *International Journal of Safety and Security Engineering*, 5 (3):251–265. <https://doi.org/10.2495/SAFE-V5-N3-251-265>
- Juhola, S. (2019) Responsibility for climate change adaptation. *WIREs Clim Change*, 10:e608. <https://doi.org/10.1002/wcc.608>.
- Kellens W., Terpstra, T., & O. De Mayer (2013) Perception and communication of flood risks: a systematic review of empirical research. *Risk Analysis*, 33 (1):24–49. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924>.
- Knös, D., Karagiorgos, K., Haas, J., Blumenthal, B., Nyberg, L., & S. Halldin (2022) Cloudburst-disaster modelling. A new open-source catastrophe model. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 67: 102679. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102679>.
- Luhmann, N. (2005/1968) *Förtroende: en mekanism för reduktion av social komplexitet*. Göteborg: Daidalos
- Mortreux, C., Barnett, J., Jarillo, S., & K.H. Greenaway (2023) Reducing personal climate anxiety is key to adaptation. *Nature Climate Change*, 13:590. <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01716-2>
- Mobini, S., Nilsson, E., Persson, A., Becker, P., & R. Larsson (2021) Analysis of pluvial flood damage costs in residential buildings – A case study in Malmö. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 62, 102407. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102407>.
- Nationella rådet för klimatanpassning (2022) *Första rapporten från Nationella expertrådet för klimatanpassning*.
- Nyberg L., Hakkarainen, H., Blumenthal, B., & J.-O. Moberg (2019) *Konsekvenser av sommarskyfall i Sverige under åren 2009–2018*. Centrum för klimat och säkerhet: 2019:2, Karlstads universitet, Karlstad.
- Proposition (2017/18:163). *Nationell strategi för klimatanpassning*.

- Sandink, D. (2015) Urban flooding and ground-related homes in Canada: an overview. *Journal of Flood Risk Management*, 9:208–223. <https://doi.org/10.1111/jfr3.12168>
- Snel, K.A.W., Witte, P.A., Hartmann, T., & S.C.M. Geertman (2020) The shifting position of homeowners in flood resilience: From recipients to key-stakeholders. *WIREs Water*, 7: e1451. <https://doi.org/10.1002/wat2.1451>
- SMHI (2019) *Climate extremes for Sweden: State of knowledge and implications for adaptation and mitigation*. https://doi.org/10.17200/Climate_Extremes_Sweden.
- Thieken, A. H., Bessel, T., Kienzler, S., Kreibich, H., Müller, M., Pisi, S., & K. Schröter (2016) The flood of June 2013 in Germany: how much do we know about its impacts? *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 16: 1519–1540. <https://doi.org/10.5194/nhess-16-1519-2016>.
- Thistlethwaite, J., Brown, C., Henstra, D., & D. Scott (2018) How flood experience and risk perception influences protective actions and behaviours among Canadian homeowners. *Environmental Management*, 61 (2):197–208. <https://doi.org/10.1007/s00267-017-0969-2>
- Walker-Springett, K., Butler, C., & W.N. Adger (2017) Wellbeing in the aftermath of floods. *Health & Place*, 43: 66–74. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.11.005>
- Wachinger, G., Renn, O., Begg, C., & C. Kuhlicke (2013) The risk perception paradox – implications for governance and communication of natural hazards. *Risk Analysis*, 33 (6):1049–1065. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2012.01942.x>

Författarpresentation

Anna Malmquist är psykolog och docent i socialpsykologi, verksam vid Institutionen för beteendevetenskap och lärande vid Linköpings universitet. Malmquists huvudsakliga forskningsområden är hbtq och minoritetsstress. Hon har även undersökt hur extrema väderhändelser påverkar enskilda och sårbara individer.

Mattias Hjerpe är biträdande professor vid Institutionen för tema, Tema miljöförändring, vid Linköpings universitet. Hjerpe forskar om hur samhällsaktörer förstår och söker styra städernas omställning mot klimatneutralitet och klimatrobusthet.

Erik Glaas är universitetslektor vid Institutionen för tema, Tema miljöförändring, vid Linköpings universitet. Glaas forskning berör klimatrelaterade risker, extremväderhändelser och klimatanpassning.

Tora Lundgren är PTP-psykolog och verksam inom första linjens barn- och ungdomspsykiatri. Lundgren har skrivit en masteruppsats om villaägares upplevelser vid översvämning.

Per Gyberg är biträdande professor vid Institutionen för tema, Tema miljöförändring, vid Linköpings universitet. Gyberg intresserar sig för kunskapens villkor och hur kun-

skap formas i olika praktiker. Han har bland annat studerat kunskapsområden som energi, klimat och hållbar utveckling.

Sofie Storbjörk är universitetslektor och docent vid Linköpings universitet. Hon har forskat om klimatanpassning med fokus på såväl nationell styrning som kommunal fysisk planering och bebyggd miljö, bland annat relaterat till implementeringsutmaningar och vattennära byggande.

Kontaktperson

Anna Malmquist
Linköpings universitet
Institutionen för beteendevetenskap och lärande
581 83 Linköping
anna.malquist@liu.se

Acknowledgement

Tack till personer och institutioner som bidragit.
Detta arbete har finansierats av Stiftelsen Länsförsäkringsbolagens Forskningsfond [P1/19].

Att energigemenskapa

Energigemenskaper som arena för klimatomställningens praktiker och politik

Enacting community energy. Energy communities as an arena for the practices and politics of the climate transition

In this paper, energy communities are examined as an arena within which the possibilities for a just and democratically oriented climate transition are currently being enacted. More specifically, it explores how energy communities (ECs) in Sweden are taking shape against the background of the EU's Clean Energy Package, wherein ECs have been identified as an important instrument for increased citizen participation and deepened democratization. With our theoretical basis in critical social research, we examine the Swedish landscape of energy communities as a discursive battlefield, where sociomaterial arrangements and actor interests are under formation. Special attention is paid to actors' political drivers for engagement, the ideological motivations that are expressed, the transformative strategies that are put into play, and the alliances that are formed. We argue that this is of sociological importance to scrutinize how laudable ambitions and visions of a climate-neutral society are put into practice, so as to illuminate power relations that otherwise risk being made invisible. We find that Swedish energy communities are generally forced to relate to a dominant innovation-oriented discourse with a depoliticizing effect. At the same time, we note that a variety of other ways of enacting community energy abound, which reflect values that deviate from the dominant discourse.

Keywords: energy communities, discursive formation, just transition, sociomaterial arrangements, value practices.

DET ÄR NUMERA omöjligt att betrakta klimatkrisen som ett avlägset hot. För många människor, djur och växter är dess effekter en realitet (Förenta nationernas klimatanalys 2023). I och med denna realitet aktualiseras två sammanlänkade imperativ. Det ena är påbudet att kraftigt reducera utsläppen av växthusgaser – i synnerhet i de rika länder som bär störst ansvar för historiska utsläpp, vilket synliggörs i FN-principen om gemensamt men differentierat ansvar. Det andra är säkerställandet att en sådan samhällsomställning inte reproducerar samma orättvisor och asymmetriska maktrelationer som ligger till grund för klimatkrisen (jfr Haarstad, Grandin, Kjærås m.fl. 2023). Här har kritisk samhällsvetenskaplig forskning, såsom miljösociologin, en viktig uppgift att undersöka och analysera de sociala implikationer som pågående omställningsförsök är förbundna med. Sådana analyser kan bidra till att synliggöra maktrelationer som annars förblir dolda, exempelvis genom att belysa vilka röster som får tolkningsföreträde i att aktivt forma omställningen och vilka som å andra sidan exkluderas.

I lagstiftningspaketet ”Ren energi för alla européer” (REP) från 2019 pekade Europeiska kommissionen ut så kallade energigemenskaper som ett verktyg för att stärka det demokratiska deltagandet i omställningen och därmed undvika ökad social polarisering i dess kölvatten. Generellt sett innefattar begreppet lokala sammanslutningar som producerar, lagrar och delar förnybar energi. Den förnybara energin kan komma från exempelvis solceller och vindkraft, och aktörerna kan vara hushåll, små företag, föreningar eller kommuner. En stor skillnad gentemot de stödsystem som redan riktas till villaägare och företag är att energigemenskaper i EU:s tappning utgörs av medlems- eller delägar drivna initiativ som inte får vara vinstdrivande, utan i stället syftar till att skapa miljömässiga, ekonomiska och sociala samhällsfördelar (Generaldirektoratet för miljö u.d.). Ofta framhålls hur sådana initiativ kan stärka det sociala kittet på såväl landsbygd som i städer, där gemensamma investeringar och engagemang utgör grundpelaren för att stimulera lokalt, icke-kommersiellt ägande (Dall-Orsoletta, Cunha, Araújo m.fl. 2022).

De förhoppningar om en rättvis klimatomställning som knutits till energigemenskaper har bäring också i en svensk kontext. De senaste åren har stigande energipriser tvingat svenska hushåll att lägga en betydligt större del av sin disponibla inkomst på energi, alltmedan elstöd har utformats till förmån för höginkomstagare. Om energifattigdom hittills varit ett relativt outforskat fenomen i Sverige, bland annat för att varmhya länge varit normen i flerbostadshus, framstår den plötsligt som en överhängande risk även för svenskar. Dessa snabba förändringar har inte i första hand med klimatomställning att göra, men de belyser behovet av forskning som kritiskt analyserar omställningsprocesser, så att en snabb omställning av energisystemet inte sker på bekostnad av den eftertänksamhet som rättvisefrågor fordrar. Brist på sådan eftertänksamhet har bidragit till framväxten av en mängd olika proteströrelser, från Gula västarna i Frankrike till Bränsleupp-roret i Sverige. Orsakerna till dessa fenomen är förvisso mångbottnade, men en trolig delförklaring handlar om att den förda politiken hittills inte gynnat bredare befolkningslager (Mehleb, Kallis & Zografos 2021). I synnerhet lokalbefolkningen tycks ofta hamna i kläm i omställningssträvanden, vilket exempelvis reflekterats i ett växande motstånd mot etablering av storskalig vindkraft i Sverige (Niskanen, Anshelm & Haikolav 2024). Genom att ge medborgare betydligt mer att säga till om än att endast välja leverantör på elmarknaden är det EU-kommissionens uttalade mål att energigemenskaper ska kunna bidra till att vända denna trend. Medlemsstaterna har således ålagts att juridiskt formalisera energigemenskaper som aktör såväl som att analysera hinder och ta fram stödjande ramverk för deras förverkligande.¹

Även forskningslitteraturen ger vid handen att energigemenskaper potentiellt kan stärka erkännande- och deltagandedimensionerna av en rättvis omställning, vilket

1 Se Europaparlamentets och Rådets direktiv (EU) 2018/2001 från den 11 december 2018 om främjande av användningen av energi från förnybara energikällor.

indirekt också skulle kunna gynna en mer rättvis tillgång till energi.² Exempelvis förväntas energigemenskaper kunna skapa förutsättningar för marginaliserade grupper att anta en betydligt mer aktiv roll i utformandet av framtidens energisystem och i längden därmed utgöra ett viktigt instrument för bekämpning av energifattigdom (Wiersma & Devine-Wright 2014). Huruvida de kan spela en sådan roll är dock helt avhängigt av en mängd faktorer – allt ifrån institutionella och regleringsmässiga förutsättningar till den interna sammansättning och de former för deltagande som utkristalliserar i konkreta energigemenskaper, där både organisationsform och lokal kontext är avgörande (Johnson & Hall 2014; Radtke & Ohlhorst 2021; Van Veelen 2018). Detta gör vägen till en rättvis omställning genom energigemenskaper betydligt krokigare än vad som urskiljs vid en första anblick. En fördjupad miljösociologisk analys kan således spela en viktig roll genom att identifiera förutsättningar för möjliga konfigurationer av energigemenskaper och deras konsekvenser. I denna artikel ämnar vi bidra med just detta.

Vårt tillvägagångssätt för ändamålet är att analysera energigemenskaper som en möjlig arena för demokratisering av det svenska energisystemet – och i förlängningen en rättvis omställning av samhället. Undersökningen är därmed riktad mot den brännande frågan om hur miljöstyrning faktiskt görs och arrangeras i människors vardag (Bulkeley, Paterson & Stripple 2016). Just energigemenskaper och andra gräsrotsorienterade initiativ tenderar att omgärdas av stora förhoppningar bland såväl forskare som politiker och betraktas ibland som självklara komponenter i en rättvis omställning (Emelianoff & Taylor Aiken 2021). Emellertid är det långt ifrån givet att energigemenskaper kan infria de högt ställda förväntningarna, och forskning som undersöker huruvida så faktiskt blir fallet saknas i stor utsträckning (Burke & Stephens 2018; Van Veelen 2018; Taylor Aiken 2019; Taylor Aiken, Eadson, Hobson m.fl. 2022).

Med EU:s ambitioner som bakgrund behandlar vi det svenska landskapet av energigemenskaper som ett diskursivt slagfält där sociomateriella processer spelas ut och aktörsintressen formeras. Vi ägnar särskild uppmärksamhet åt aktörers politiska klangbotten för engagemang, de ideologiska bevekelsegrunder som kommer till uttryck, de förändringsstrategier som sätts i spel och de allianser som bildas. Specifikt syftar artikeln till att undersöka hur olika aktörer engagerar sig i energigemenskaper och hur de praktiker genom vilka engagemanget tar form bidrar till klimatomställningens diskursiva formation. Detta analyseras utifrån en kvalitativ ansats med i första hand intervju- och textanalys.

Vårt analytiska tillvägagångssätt för undersökningen är trefaldigt. Först utforskar vi de materiella såväl som diskursiva förutsättningar som energigemenskaper måste förhålla sig till i en svensk kontext. Fokus ligger på den friktion mellan olika ak-

2 När det gäller erkännande- och deltagandefrågor är utgångspunkten att framtidens energisystem har en viktig moralisk dimension som behöver uppmärksammas eftersom dess utformning potentiellt aktualiserar konflikter mellan olika aktörer (se t.ex. Sovacool 2013). På samma gång som framtidens energisystem kan komma att gynna vissa grupper i samhället kan det komma att missgynna andra, därav vikten av att inkludera medborgare i sådana omställningsprocesser (Melin, Magnusdottir & Baard 2023).

törsgrupper föreställningar och förhållningssätt till energigemenskaper som uppstår när EU-direktiven ska översättas och implementeras, där skilda uppfattningar om hur energigemenskaper bidrar till klimatomställningen florerar. Sedan fördjupar vi undersökningen genom att undersöka hur energigemenskapsaktörer navigerar de materiella och diskursiva förutsättningarna med hjälp av tidigare nämnda förändringsstrategier och aktörsallianser. Slutligen diskuterar vi de värderingspraktiker som dessa navigeringsförsök ger uttryck för, och resonerar kritiskt kring de identifierade aspekterna i förhållande till REP och den övergripande omställningsdiskursen. Det är vår övertygelse att sådan kunskap kan bidra till att vidga förståelsen av miljöproblemens komplexitet (Lidskog, Standring & White 2022) – i vårt fall gällande den maktodynamik som utkristalliserar genom aktörers kollektiva energigemenskapande, vars relevans aktualiseras mot bakgrund av REP och dess ambitioner om en rättvis klimatomställning.

Teori

Med avsikt att bidra till litteraturen om rättvis omställning och energidemokrati tar vi avstamp i forskning om energigemenskaper och klimatomställning utifrån en kritisk samhällsvetenskaplig tradition, framför allt i skärningspunkten mellan teknik- och vetenskapsstudier (STS) och studier av styrningsrationalitet (fr. *gouvernementalité*; eng. *governmentality*). Vår teoretiska utgångspunkt är att problem formuleras och görs politiskt styrbara på fler platser än de som traditionellt studerats inom statsvetenskapen, såsom i internationella förhandlingar eller genom riksdagsbeslut och myndighetsarbete. Dessa utgör förvisso viktiga arenor där klimatomställningen styrs, men styrning involverar också teoretiska såväl som praktiska kunskapstraditioner, icke-statlig expertis samt tekniska artefakter och infrastruktur, varigenom subjektspositioner skapas och möjlighetsbetingelser formas (Foucault 2010; Li 2007; Rose & Miller 2008; Braun 2014). Det är inom sådana bredare, diskursiva formationer som kollektiva förståelser av klimatomställningens handlingsutrymme formas (Bulkeley, Paterson & Stripple 2016) och det är inom deras gränser som verkställandet av en rättvis omställning kommer till uttryck. Här spelar tekniker i bred bemärkelse en avgörande roll – å ena sidan i form av tekniska artefakter såsom solceller, transformatorstationer och informationssystem (Barry 2001), och å andra sidan i form av sociomateriella arrangemang, exempelvis införlivandet av klimatkrisen i nya marknadslösningar, där begrepp som ”kolkrediter” och ”koldioxidbudgetar” myntas och styrningspraktiker förankrade i sådana arrangemang uppstår (Lövbrand & Stripple 2011).

Genom att studera de tekniker och metoder med vilka miljön gjorts politiskt styrbar har exempelvis Kristin Asdal (2011) blottlagt det oupplösliga förhållandet mellan diskursivt meningsskapande och praktisknära problemlösande. Inspirerad av Michel Foucault och STS visar hon hur samspelet mellan vetenskaplig kunskap, tekniska inrättningar och meningsbärande handlingar performativt iscensätter naturen som politiskt handlingsutrymme, och hon framhåller hur sådant som gränsvärden för fluor- och svavelutsläpp eller prismekanismer för värdering av så kallade ekosystemtjänster

diskursivt ger form åt det miljöpolitiska området. På liknande vis har Rolf Lidskog och Göran Sundqvist (2022) belagt hur olika probleminramningar av klimatomställningen får fäste i arrangemang som tar form genom styrdokument och processer knutna till såväl den internationella klimatregimen som den svenska klimatpolitiken. Sådana arrangemang formar hur klimatkrisen förstås, och enskilda medborgare och organisationer anpassar till viss grad sedan sina beteenden i enlighet med denna förståelse (se företrädesvis Foucault 2010 om regerandekomplex och uppförandestyre, och Li 2007 om *rendering technical*).

Av den anledningen tar vi teoretiskt sikte på hur miljöstyrning konfigureras genom att kunskap, teknik, och praktik sammanlänkas i relationer som bildar tillfälligt stabiliserade, sociomateriella arrangemang (Envall 2023). När vi studerar hur klimatomställningen görs meningsfull i praktiken handlar det således om hur sociala och materiella element vävs samman genom att associeras med just klimatfrågan, vilket öppnar nya utrymmen och arenor för intervention, alltmedan det stänger andra. Som Harriet Bulkeley, Matthew Paterson och Johannes Strippel (2016:12) skriver är det "[...] in the interweaving and recursive reconfiguration of devices, desires, and dissent that the situated politics of climate change emerges and takes effect". Med andra ord förhandlas klimatomställningens politiska handlingsutrymme genom de tekniker och praktiker med hjälp av vilka globala klimatmål skalas ned och görs till konkreta, styrbara problem på specifika platser (jfr Gürtler, Löw Beer & Herberg 2021). Sådana sociomateriella arrangemang avser vi undersöka i denna artikel genom att fokusera på hur olika aktörer engagerar sig i energigemenskaper rent praktiskt och hur dessa praktiker därigenom bidrar till klimatomställningens diskursiva formation.

Denna analytiska ansats är viktig inte minst för möjligheten att undersöka vilken politik som möjliggörs genom energigemenskapande med klimatomställning som förtecken. I ett bidrag till den klimatpolitiska forskningslitteraturen resonerar Paterson (2021) exempelvis kring hur klimatkrisen blir en politisk fråga, bland annat med ett kanadensiskt energigemenskapsinitiativ som exempel. Han argumenterar för att två dialektiska dynamiker ofta sätts i spel när klimatet görs styrbart genom konkreta, sociomateriella arrangemang: först den mellan "renhet" (*purity*) och "komplexitet" (*complexity*), sedan den mellan "avpolitisering" (*depoliticization*) och "återpolitisering" (*repoliticization*). Renhet betecknar det semiotiska uteslutande som oundvikligen figurerar i olika försök att göra komplexa problem som klimatkrisen hanterbara, exempelvis genom konkreta projekt och praktiker för samhällsplanering (Paterson 2021). Begreppet komplexitet å sin sida tar fasta på hur klimatkrisen är en mellanmännisklig fråga om hur våra samhällen bör organiseras, en fråga som i hela sin meningsbärande omfattning i praktiken aldrig kan reduceras till konkreta projekt utan att därmed också ge upphov till en begränsad förståelse av problemet (jfr Hulme 2009). Här menar Paterson att det ofta uppstår intrikata spänningar när dessa två element i den dialektiska relationen möts i konkreta försök att ställa om samhället.

Spänningen mellan av- och återpolitisering är för Paterson en dynamik som ibland förbises i mer STS-betonad forskning om klimatpolitik. Denna dynamik understryker hur klimatfrågan till syvende och sist handlar om olika värderingar, olika uppfatt-

ningar om det goda livet och om oss själva, och därmed i grund och botten är en konfliktfylld fråga. Avpolitisering innebär att klimatfrågans politiska karaktär döljs genom olika, ofta tekniska medel, vilket förflyttar beslutsfattande och makt från kollektiva fora och offentlig debatt till tekniska experters domäner (Paterson 2021:24–25; jfr Mouffe 2008[2005]; Swyngedouw 2010). Återpolitisering handlar däremot om hur klimatfrågan på olika sätt återflyttas till offentliga fora för debatt och blir föremål för kontrovers, vilket synliggör konfliktdimensionerna (jfr Anshelm & Haikola 2018). Paterson (2021:25) understryker dock att det vore felaktigt att normativt värdera av- och återpolitisering som ”bra” respektive ”dåligt” ur klimatsynpunkt; det gäller snarare att vara uppmärksam på dynamiken mellan dessa för att kunna analysera och förstå klimatomställningsprocesser.

Patersons konceptualisering av det politiska bottnar i kritiska demokratiteorier, där de antagonistiska dimensionerna av politik betonas. Med andra ord blir frågor politiska genom att grundläggande ideologiska uppfattningar synliggörs och bryts mot varandra i demokratiskt legitima fora (Mouffe 2008[2005]). Genom att närma oss energigemenskapandet med fokus på de sociomateriella arrangemang inom vilka aktörerna bidrar till att ge mening åt den svenska klimatomställningen – i synnerhet dynamiken mellan av- och återpolitisering – hoppas vi att få syn på diskursiva möjlighetsbetingelser för att olika rättviseanspråk ska kunna komma till uttryck. Detta är högst relevant med tanke på hur REP uttryckligen knyts an till EU:s plattformar för en rättvis klimatomställning, såsom den gröna given. Dessutom formuleras i REP-direktiven mål kring utökad medborgardeltagande i omställningen såväl som mål om att energigemenskaper ska kunna tjäna som hävstång för marginaliserade grupper.

Vårt angreppssätt är delvis en reaktion mot att den forskningslitteratur som behandlar energidemokrati i stor utsträckning saknar analyser av hur dessa värden kommer till uttryck rent praktiskt. Detta är nämligen en litteratur som tenderar att ha ett teoretiskt fokus, såsom att söka klarhet i begreppets betydelse och förhållande till andra närliggande begrepp (Szulecki 2018; Stephens 2019; Szulecki & Overland 2020; Droubi, Heffron & McCauley 2022). Det finns dock en framväxande litteraturfåra som fäster blicken på just energidemokratis ”görande” (*enactment*) genom bland annat utveckling och bruk av nya sätt att organisera energisystemet. Dessa forskare skiftar fokus från hur energidemokrati kan förstås begreppsligt till vilka slags arrangemang som uppstår i olika försök att ställa om energisystemet, och vad detta säger om den politiska potentialen i mobiliseringen runt energidemokratibegreppet (Burke & Stephens 2018; Van Veelen 2018; Creamer, Taylor Aiken, Van Veelen m.fl. 2019; Eadson & Van Veelen 2021). Vår analys bygger på insikter från denna framväxande litteratur och vill bidra till den övergripande forskningen om klimatomställning.

Metod

Vår forskningsansats bygger på en kombination av kvalitativa metoder. Vi har från mars 2021 till december 2023 studerat energigemenskaper i en svensk kontext med tyngdpunkt på deras bidrag till rättvisa omställningssträvanden, såsom ökad demokra-

tisering av energisystemet genom exempelvis utökad och fördjupad medborgardeltagande samt skiften i ägarrelationer (jfr Van Veelen & Van der Horst 2018; Stephens 2019). Initialt, under våren 2021, genomfördes en bred kartläggning av energigemenskaper i Sverige. Kartläggningen byggde på riktade eftersökningar med hjälp av Googles sökmotor, där vi använde begrepp som ”energigemenskap,” ”energikooperativ” och ”solenergigemenskap”; en genomgång av forskningslitteratur inriktad på energigemenskaper i Sverige med hjälp av Web of Science; samt en kort enkät som vi skickade till samtliga regionala energikontor i landet.

Efter kartläggningen under hösten 2021 valde vi ut två energigemenskaper under utveckling som fall att följa över tid, vilket följdes av diskussioner med deltagande aktörer i dessa energigemenskapsinitiativ för att förhandla tillträde. Det ena initiativet finns på den gotländska landsbygden och det andra inom ramen för ett stadsutvecklingsprojekt i Örebro. Fallstudierna valdes ut på grund av sina olika sammanhang: Gotlandsfallet är tydligt gräsrotsdrivet med stark förankring i lokalsamhället, medan Örebrofallet är en del av en urban ”klimatsmart” stadsutveckling. Båda initiativen knyter uttryckligen an till sociala hållbarhetsmål och REP och har ambitioner om att producera, lagra och dela förnybar energi på nya sätt genom att etablera energigemenskaper. Vi fann det även fördelaktigt att de befann sig i ett liknande skede – båda initiativen hade kommit förbi uppstartsfasen, men befann sig ändå i en relativt tidig fas. Detta gav goda förutsättningar att följa processen med att etablera en energigemenskap över tid med tanke på fördelarna med longitudinella fallstudier (Derrington 2019).

Vid sidan av fallstudierna har vi kontinuerligt analyserat det policylandskap som energigemenskaper är inbäddade i, med fokus på den svenska energi-, klimat-, och miljöpolitiken, huvudsakligen genom intervjuer med företrädare för statliga myndigheter, kommuner och andra organisationer, samt genom analys av policydokument. Intervjuerna gjordes med energiexperter, företrädare för energiföretag, gräsrotsaktörer, konsulter, jurister, företrädare för civilsamhällesorganisationer, företrädare för regionala organisationer och tjänstepersoner på kommuner, regionala organ och statliga myndigheter. Genom att gå dessa olika empiriska vägar har vi således induktivt undersökt förutsättningarna för energigemenskaper att bidra till rättvis omställning i en svensk kontext.

Sammantaget bygger vår syntetiserande analys i denna artikel på 44 intervjuer med en mångfald aktörer i det svenska landskapet av energigemenskaper, på observationer både inom ramen för fallstudierna och i andra sammanhang, på fältarbete på Gotland samt på analys av projektdokument och offentliga handlingar på nationell, regional och lokal nivå, däribland offentliga utredningar, myndighetsrapporter, remissvar och protokoll från kommunala nämndsammanträden. Genom denna ansats utgår vi från aktörernas egna erfarenheter av energigemenskapande såväl som erfarenheter från regionala och nationella organisationers engagemang i energigemenskaper utanför konkreta initiativ. Vår analytiska process har utvecklats genom successivt individuellt och kollektivt arbete. Närmare bestämt har vi växlat mellan att närläsa och tematiskt koda material på egen hand (jfr Charmaz 2014) och att träffas och i workshopformat gemensamt utveckla studiens teman. Den kollektiva delen av vår analys bygger på två

veckolånga workshoptillfällen som inföll under hösten 2022 och våren 2023. Utöver dessa två tillfällen har vi löpande arbetat med att sortera i det svenska landskapet av energigemenskaper utifrån de hinder som vi identifierat för deras möjligheter att bidra till en rättvis omställning, de strategier som tagit form bland aktörer för att navigera i landskapet samt de demokrati- och rättviseanspråk som därmed fått utrymme.

Analys

Innan vi ser närmare på hur REP har omsatts i den svenska kontexten bör konstateras att allt fler aktörer på olika platser runt om i landet, verksamma på olika förvaltningsnivåer, engagerar sig i energigemenskaper på olika sätt. Det är en påtaglig skillnad jämfört med hur situationen såg ut innan REP lanserades (jfr Magnusson & Palm 2019). Denna skara aktörer har vuxit stadigt under de senaste två till tre åren och tycks vara stadd i fortsatt tillväxt. Detta är uppseendeväckande, då energigemenskaper länge har varit en marginaliserad aktör i det svenska energisystemet, bland annat på grund av systemets storskaligt industrimoderna utformning med centraliserade ägarrelationer (Kooij, Otema, Veenman m.fl. 2018). Visserligen har småskaliga energisystemkonfigurationer och visioner om lokaldemokrati återkommande dykt upp i debatten under lång tid (Anshelm 2000; Kall 2011; Hultman 2015), i praktiken genom gräsrotsinitiativ, ofta med anknytning till miljörelsen (Magnusson & Palm 2019). Men trots att det fortfarande saknas tydliga regler och ramverk för energigemenskaper, tycks engagemanget både ha blivit större och mer diversifierat mot bakgrund av REP. Som vi ska se har energigemenskaper blivit en viktig arena för att påverka hur klimatomställningen formas, med den följderna att en mängd aktörer på kort tid har gett sig in i energigemenskapandets diskursiva slagfält. Å andra sidan betyder detta inte nödvändigtvis att energigemenskaper bidragit till en politisering av den svenska omställningen, utan som vi också ska se infogar sig de sociomateriella arrangemang som iscensätts av flertalet aktörer väl i de existerande marknadsmässiga och tekniska konfigurationer som präglat svensk energiinfrastruktur under en längre tid.

Ren energi-paketet landar – det svenska policylandskapet och dess förutsättningar för aktörers energigemenskapande

Energimarknadsinspektionen (Ei) är den primärt ansvariga myndigheten när det gäller att införliva REP, liksom när det gäller att reglera elmarknaden. Ei:s förslag till regeringen att införa energigemenskaper i svensk lagstiftning, och därigenom översätta REP till den nationella kontexten, utgör således en rimlig startpunkt när vi söker förstå förutsättningarna för aktörers energigemenskapande samt hur de möjlighetsbetingelser som formas främjar vissa värden som tillskrivs energigemenskaper att komma till uttryck på bekostnad av andra.³ Det ska dock sägas att varken föregående eller nuvarande regering har valt att implementera Ei:s förslag, så Sverige har i praktiken ännu inte

3 Dessa förslag återfinns i en rapport av Roger Husblad, Göran Morén och Johan Nordström m.fl. (2020).

införlivat direktiven från REP i den nationella lagstiftningen. I korthet innebär förslaget att energigemenskaper inlemmas under den befintliga lagen om ekonomiska föreningar, vilket innebär att inget eget juridiskt ramverk för energigemenskaper utarbetats. Vid årsskiftet 2021–2022 lanserades dock lagstiftning – utan tydlig koppling till energigemenskaper, ska sägas – som öppnar för lokal delning av energi på ett sätt som tidigare, med få undantag, varit förbjudet för aktörer utan nätkoncession. Även om detta kan få potentiellt stora effekter för energigemenskaper, tycks organisationsformen ekonomisk förening ligga nära till hands för att fånga upp föreställningar om vilka värden energigemenskaper kan skapa i en svensk kontext.⁴ I intervjuer med Ei-anställda framkommer en viss skepsis mot att energigemenskaper skulle kunna få något genomslag i Sverige över huvud taget. Intervjupersonernas språkbruk har en tydlig juridisk prägel, vilket speglar det institutionella ramverk som skapats för energigemenskaper och passar in dem i en snävt juridifierad och inte minst teknoekonomisk förståelse av energisystemens nyttoaspekter. I sin rapport om implementeringen av REP påtalar Ei:

Gemenskaper ska också omfattas av kostnadsrelaterade nätavgifter samt relevanta avgifter och skatter, vilket säkerställer att de bidrar på ett lämpligt, rättvist och balanserat sätt till den övergripande kostnadsfördelningen i systemet, i linje med en transparent kostnads–nyttoanalys av distribuerade energikällor som tagits fram av nationella behöriga myndigheter. Detta krav föranleder ingen åtgärd utifrån den föreslagna regleringen. Gemenskapen och dess medlemmar har samma rättigheter och skyldigheter som andra aktörer och kunder (Husblad, Morén, Nordström m.fl. 2020:349).

Vidare föreslås att energigemenskaper inte ska få äga egna elnät, med effektivitetsargument som huvudsaklig grund (Husblad, Morén, Nordström m.fl. 2020:351–352). Här fokuseras på föreställningar om neutralitet, där energigemenskaper anses äga samma rättigheter och skyldigheter som andra kunder, och argument om att marknaden inte får snedvridas för det övriga ”kundkollektivet” står i centrum. Rättvisa tycks handla om att inte särbehandla energigemenskaper, utan att i stället passa dem in i sociomateriella arrangemang underbyggda av samhällsekonomiska kostnads–nyttoanalyser, vilket styr energigemenskapandet i riktning mot bevarande av den befintliga elmarknadens lagar, regler och infrastrukturer.

I intervjuer med företrädare för energibolag dyker liknande resonemang upp, där riskerna med energigemenskaper i stället påtalas. Främst berörs riskerna för ”suboptimering” genom skapandet av ”dubbla infrastrukturer”. I dessa intervjuer understryks hur energigemenskaper riskerar att leda till uppbyggnad av den kollektiva nytta som

⁴ En ekonomisk förening är en specifik organisationsform i svensk lagstiftning. En sådan åläggs att främja sina medlemmars ekonomiska intressen, vilket inte är detsamma som ekonomisk vinst. Därmed särskiljs ekonomiska föreningar från aktiebolag, som är ålagda att generera ekonomisk vinst och avkastning åt aktieägare. Ekonomiska föreningar, å sin sida, syftar till att främja medlemmarnas intressen i vidare bemärkelse, vilket inkluderar sociala och ekologiska fördelar. Bostadsrättsföreningar och vindkraftskooperativ är exempel på ekonomiska föreningar.

elnätet anses utgöra, inte minst till följd av potentiellt färre anslutna elnätskunder, vilket enligt dessa aktörer skulle leda till ökade kostnader. Exempelvis lyfts det fram hur ”enklavisering” riskerar att fragmentera det gemensamma, med vilket befintliga marknadsstrukturer åsyftas. En företrädare för GEAB menar exempelvis att:

[...] det är ju en fråga i det här, vad är vinningen för elnätsbolaget som ska motivera att det på något sätt blir ett lägre pris, [...] för slutkunden i den här energigemenskapen. För om man ponerar att vi skulle få hundra energigemenskaper runtom på Gotland och att våra kostnader för att driva elnätet egentligen inte skulle vara särskilt mycket lägre, då skulle ju det innebära att resten av Gotlands abonnenter skulle behöva betala ett högre pris för att premiera de här energigemenskaperna.

Här mobiliseras en politisk vision om vikten av att bevara den rådande marknadens regelverk och sociomateriella sammansättning gentemot politiska krafter som söker destabilisera denna känsliga process av optimeringskalibrering. Denna dominerande logik sätter sitt hopp endast till den nätnytta och systemoptimering som energigemenskaper skulle kunna bidra med. Snarlika formuleringar uttrycks av företrädare för stora energibolag under seminarier vi observerat, exempelvis vid ett webinarium arrangerat av Fastighetsägarna Sverige om den tidigare nämnda regeländringen kring energidelning.

Ett språkbruk som speglar detta förhållningssätt till det svenska policylandskapet har till och med letat sig in i statliga myndigheter, vilka rättfärdigar sin passivitet med hänvisning till energisystemets – eller Systemets med stort S (jfr Ekonomin med stort E i Mitchell 2013) – eget bästa, där riskerna med en förändring av den rådande energisystemregimen framhålls i termer av en urholkning av det gemensamma med uppbrytning och enklavisering som följd. Detta resonemang gifts sedan med ett utilitaristiskt argument om att energigemenskaper inte bör spela någon annan roll i den svenska klimatomställningen än den som verktyg för optimering av den rådande regimen. Inte minst eftersom andra sorters arrangemang föreställs splittra det så kallade kundkollektivet, vilket spelar an på den nätavgift som vi medborgare i vår egenskap av elmarknadskunder tillsammans delar på och som hotas med att höjas om hushåll gradvis frigör sig från energibolagens elnät.

Ei:s sätt att uttrycka sig synliggör ett teknoekonomiskt, juridiskt orienterat förhållningssätt till energigemenskaper, där samhällsekonomisk effektivitet fokuseras snarare än demokrati- och deltagandefrågor. I intervjuer med anställda på Energimyndigheten uttrycks vidare en skepsis till medborgardrivna engagemang i omställningen. I stället är det stora industriella anläggningar och storskalig kraftproduktion som står i fokus, utifrån tanken att det är en sådan storskalighet som krävs för att norra Sverige på ett säkert sätt ska kunna förses med stora mängder förnybar el under den förgivnetaget gröna nyindustrialiseringen. I denna form av energigemenskapande utgör en mer omdanande förändring av den samtida energisysteminfrastrukturen och dess maktrelationer en urholkning av det gemensamma, vilket förankras i en utilitaristisk förståelse av energigemenskapers värde. Detta förhållningssätt tycks mynna ut i en systembevarande

logik, där energigemenskaper primärt passas in i befintliga marknadsstrukturer. Detta reflekteras även i intervjuer med tjänstepersoner på andra myndigheter och nätföretag. Dessa återkommer inte sällan till hur energigemenskapers primära värde ligger i att skapa mer flexibilitet i ett digitaliserat, intermittent energisystem.

Denna inramning riskerar att motverka de mer genomgripande idéer om klimatomställningen som energigemenskaper förknippas med på EU-nivå (Envall & Rohracher 2023). I en intervju med en jurist med särskild kompetens inom energigemenskaper framkommer hur dessa skulle kunna skapa betydligt fler värden om ett tydligare juridiskt ramverk mejslades ut, exempelvis genom att specifika organisationsformer erbjöds olika slags energigemenskaper. Intervjupersonen betonar att EU-lagstiftning gör tydlig åtskillnad mellan två typer av energigemenskaper och att dessa har olika legal bakgrund med helt skilda syften i åtanke. Den ena varianten, ”medborgarenergigemenskaper”, betonar marknadsvärden och individuellt deltagande på elmarknaden, medan den andra, ”gemenskaper för förnybar energi”, snarare betonar lokalbefolkningens kollektiva deltagande och energigemenskapernas sociala värden.

På grund av den avreglerade elmarknaden och i ljuset av Ei:s översättning av REP har dock marknadsdeltagande kommit att utgöra de praktiker som energigemenskaper i första hand måste förhålla sig till, antingen i rollen som aggregator av hushålls el- och värmelaster att buda in på elbörsen eller genom att tillhandahålla marknadsorienterade systemtjänster, såsom frekvensreglering åt stamnätsägaren Svenska Kraftnät eller flexibilitet på lokala eller regionala flexibilitetsmarknader (vilka i sin tur främst existerar i form av pilotprojekt). Således formas energigemenskapandet i linje med den redan existerande, storskaliga elsysteminfrastrukturen. Då det finns formella krav för deltagande på vissa marknader, exempelvis stora budstorlekar som automatiskt utesluter små, gräsrotsorienterade energigemenskaper, samt prekvalificeringsprocesser som kräver en professionaliserad organisation, placerar det befintliga regelverket energigemenskapande aktörer i en ogynnsam institutionell miljö med ett flertal utslutningsmekanismer för medborgardrivna initiativ.

Men den ovan nämnda differentieringen hade kunnat tillvaratas på ett betydligt mer omsorgsfullt sätt om tid och resurser lagts på att utarbeta ett eget juridiskt ramverk för energigemenskaper, enligt juristen. På så vis hade fler möjligheter kunnat tillvaratas, såsom att fånga upp medborgarengagemang och skapa former för förverkligande av sociala värden genom inbäddning av stödfunktioner i den offentliga förvaltningen. Även en konsult med mångårig erfarenhet av solenergibranschen uttrycker liknande synpunkter. Denne pekar på hur Ei:s lagförslag riskerar att underminera energigemenskapers potential att bidra till klimatomställningen, och betonar i synnerhet knapphändigheten och det snävt juridiska fokuset i det införande av energigemenskaper som Ei föreslår. Även om det i teorin är möjligt för gemene man att starta en energigemenskap, poängterar juristen att dagens institutionella ramverk ställer orimligt höga krav på den enskilde individen. För tillfället tycks devisen vara: ”Fråga dig inte vad energisystemet kan göra för dig; fråga dig vad du kan göra för energisystemet.” På grund av Ei:s passiva och minst sagt tvivelaktiga inställning till energigemenskapers roll i den svenska omställningen är det upp till bevis för varje initiativ att på

ett entreprenörmässigt sätt paketera sina ambitioner så att de uppenbart optimerar energisystemregimen.

Fångad i en innovationsdiskurs – energigemenskapande som entreprenörskap

Faktum är att denna entreprenörsanda är en strukturerande rationalitet i den svenska energipolitiken, sammantvinnad med en mångfald tekniker som formar hur klimatomställning iscensätts genom bland annat energigemenskaper. Ett gott exempel på det är stadsutvecklingsprojektet Tamarinden i Örebro, där ambitioner om att bidra till klimatomställningen vilar tungt på etableringen av en energigemenskap. Projektet drivs av Örebro kommun i partnerskap med det kommunala bostadsbolaget Örebrobostäder (ÖBO) och det multinationella energibolaget Eon vid sidan av flera kommersiella byggföretag. Energigemenskapen är tänkt att byggas upp kring lokal energidelning genom ett fysiskt lågspänningsnät, distribuerade energiresurser såsom solceller, batterilagring och elbilsaddning, samt ett lågtemperaturfjärrvärmenät och ett digitalt automationssystem för koordinering av områdets energianvändning och delning. Tamarindenprojektet utmärks av att de ingående aktörerna själva har för avsikt att äga infrastrukturen, både den fysiska energiinfrastrukturen och den digitala infrastrukturen, troligen genom att bilda en samfällighetsförening och en gemensamhetsanläggning. Eons roll är i nuläget oklar annat än den som infrastruktur- och energileverantör till stadsdelen under byggnationsfasen.

Den ovannämnda entreprenörsandan avspeglas redan i de grundläggande ambitionerna med Tamarinden: att skapa en mall för hållbar stadsutveckling som sedan kan replikeras runt om i landet. Det huvudsakliga värdet med en energigemenskap föreställs ligga i optimering av fastigheters, områdets och stadsdelars energisystem, vilket enligt intervjupersoner inom såväl stadsförvaltning som den kommunala politiken och i privata företag med koppling till Tamarinden kan leda till minskad belastning på elnätet och minskat effekttuttag och i längden därmed en kostnadseffektiv och elnätsanpassad stadstillväxt.

Just idéerna om att testa, optimera och replikera är centrala för vad vi skulle kunna kalla en ”innovationsdiskurs” och utgör exempel på tekniker och praktiker som formar klimatomställningen genom bland annat energigemenskapande (jfr Godin & Vinck 2017). Forskare har nämligen belyst hur sociala och politiska problem tenderar att framställas som en fråga om ”innovationsunderskott” (Pfothenauer, Juhl & Aarden 2019), på samma sätt som det ibland talas om ett ”demokratiskt underskott”. Detta ger vid handen ett förhållningssätt till energigemenskapandet som förlitar sig på entreprenörer och kommersialisering och som inlemmar energigemenskaper i en institutionell miljö som riskerar att underminera deras demokratiseringspotential (jfr Hallonsten 2023). Det primära handlingsutrymme för energigemenskaper förflyttas till en innovationsspelplan inlemmad i EU:s projektdominerade värld (Büttner 2019) och med det statliga innovationsstödsystemet i centrum. Detta avspeglas i Tamarindenprojektet inte minst genom de ekonomiska medel som erhållits från Energimyndigheten för ett stort forskningsprojekt såväl som genom Örebro kommuns engagemang i det nationella forskningsprogrammet Viable Cities, till vilket Tamarinden är löst knutet.

När myndigheter verkar inom denna innovationsdiskurs tenderar de att uppfatta som sin huvudsakliga roll att möjliggöra utveckling av prototyper till produkter, system eller tjänster. I linje med nyliberala ambitioner att skapa marknader och bereda väg för gröna investeringar i närområdet blir uppgiften således att agera stöd under hela affärsutvecklingskedjan från idé till presentation av prototyp och slutligen affärsplan. Innovationsstöd, genom exempelvis Energimyndigheten, förutsätter nämligen att entreprenörer ska ta initiativet (Envall 2023). ”Jag skulle nog säga att, ja, men vi vill se oss som en möjliggörare”, förklarar en tjänsteperson på Örebro kommun. ”Alltså att vi, vi vill möjliggöra för nya smarta lösningar att bidra till ökad hållbarhet och mindre påverkan på vårt klimat. [...] Och vi tror ju också, alltså vi vill ju se oss lite som en testbädd för Sverige.” Det skiljer sig dock väsentligt hur kommuner tagit sig an frågan om energigemenskaper. I Tamarinden har kommunen tagit på sig en central roll för inbäddning av detta experimenterande med energieffektivisering i en övergripande vision om hållbar stadsutveckling, bland annat genom att ställa särkrav på byggnadsverkens tekniska egenskaper. Det är också tjänstepersoner på kommunen som är sammankallande för möten där de ingående byggföretagen koordinerar sitt arbete, ett forum där mycket av arbetet kopplat till energigemenskapsinitiativet bedrivs. I Uppsala, å andra sidan, är det tydligt att kommunen fortfarande söker efter en roll i relation till energigemenskaper. En tjänsteperson på Uppsala kommun uttrycker under en intervju en frustrerad önskan att få veta vad en energigemenskap ”är”, så att kommunen sedan kan ”sälja in konceptet” till privata företag och hushåll. En annan tjänsteperson i Uppsala ger vid en energigemenskapsrelaterad sammankomst uttryck för sin upplevelse att kommunen motarbetas av passiva myndigheter och ointresserade nätbolag, till stor del därför att det fortfarande är otydligt vem som bör initiera en energigemenskap.

I en svensk kontext utgör kommuner traditionellt sett en aktör som skulle kunna stödja energigemenskaper i linje med REP och därmed odla en föreningsverksamhet med sociala hållbarhetsmål i fokus i stället för endast aktiebolagsvarianter med flexibilitet- och effektivitetsmål. Dessa mål behöver inte nödvändigtvis krocka, men de tycks göra det för tillfället, då ekonomiska värden såsom optimerings- och systemdriftnyttor riskerar att tränga ut sådana demokratiska värden som snarare ligger i gemensam planering och beslutsdeltagande. Därtill innebär den institutionella miljön att kommuner inte tilldelats någon tydlig roll i relation till energigemenskaper. I de få fall där kommunen har spelat en avgörande roll, såsom i Örebro, har den gjort så därför att det redan funnits prototyper eller till och med embryon till affärsmodeller redo att utvecklas. ”Vi har kunskapen lokalt, vi har viljan både från tjänstemannaorganisationen och från liksom den politiska organisationen att testa det här projektet”, berättar tjänstepersonen på Örebro kommun. ”Vi har haft ÖBO som har varit väldigt driven i frågan, som har kommit med en idé [om smart energidelning] till oss.”

Utifrån dessa iakttagelser kan vi därmed ana att det samtida, svenska landskapet tycks riggat till nackdel för sådana aktörer vilkas energigemenskapande söker realisera REP:s visioner om demokratisering av klimatomställningen. Snarast bidrar den institutionella miljön till en teknoekonomisk inramning av energigemenskaper. Om något så sammanförs de olika initiativen med ett långtgående ekomodernt politiskt program,

där miljöproblem betraktas som vägar till ”win-win”-situationer: statens faciliterande funktioner ska assistera privata företag att utveckla och exportera grön teknik och i längden marknadsföra Sverige som grönt föregångsland (jfr Hultman, Kall & Anshelm 2021; Envall 2023).

Intermediärens centrala roll – vikten av stödfunktioner utanför den offentliga förvaltningen

Svårigheterna för gräsrotsinitiativ att navigera den institutionella miljön för energigemenskaper avspeglas framför allt i projekt som inte är lika ekonomiskt resursstarka, politiskt inflytelserika och kunskapsmässigt professionaliserade som i fallet med Tamarinden. En viktig slags aktör som vuxit fram i denna juridiska snårskog är den så kallade intermediären, eller mellanhanden (*intermediary*) (Van Lente, Hekkert, Smits m.fl. 2003; Moss 2009). I den svenska kontexten utgörs sådana intermediärer exempelvis av lokala utvecklingsbolag, regionala organisationer, nationella intresseorganisationer och studiecirkel.

Ett tydligt exempel återfinns på Gotland, i relation till energigemenskapsinitiativet Austerland Energi. Austerland är en energigemenskap som håller på att bildas på östra Gotlands landsbygd. Man har för avsikt att installera och länka samman flera distribuerade förnybara energiresurser – framför allt en solcellspark och ett solcellsdrivet reningsverk – med 150–200 hushåll samt ett lantbruk och potentiellt också en kyrka. Motorn i Austerlandprojektet är det lokala utvecklingsbolaget Nygarn Utveckling. Tack vare sitt långvariga engagemang för bygdens utveckling och sociala sammanhållning, och med flera utvecklingsprojekt bakom sig, utgör Nygarn en viktig förankringspunkt för initiativet på den lokala platsen såväl som regionalt på ön. Genom att sätta in energigemenskapsinitiativet i en längre historia av lokala utvecklingsprojekt med bygdens bästa i fokus, och inte minst genom ett flertal upparbetade kontakter med aktörsnätverk såsom Gotländska utvecklingsbolag i samverkan (GUBIS) liksom med politiker och tjänstepersoner på ön, spelar Nygarn en samordnande roll.

På Östergarnslandet är det framför allt det sociala och ekonomiska kapital som under lång tid byggts upp av ett fåtal eldsjälar, bland annat genom Nygarn, som med framgång har investerats i Austerland. I synnerhet det sociala kapitalet har varit helt avgörande för projektets fortgång, inte minst då det praktiska experimenterandet i projektet söker ge uttryck för värden som är relativt främmande för den nyss nämnda innovationsdiskursen. Projektgruppens kritiska reflektioner om vilka som deltar i energigemenskapandet belyser snarare resonemang om bygdens lokala representativitet, exempelvis vilka som inkluderas i lokala förändringsprocesser när klimatomställningen omsätts i praktiken, inom vilka former för deltagande samt på vilka premisser. Det finns också ett visst tilltal kring själva platsens betydelse, med Östergarnslandets ekologiska särdrag i fokus. Även försöken att få genomslag för idén om ”permaenergisystem”, med inspiration från permakulturrörelsen, tyder på att det finns ett embryo till ett slags biocentrisk rättvisepraktik: härigenom fokuseras den lokala platsens unicitet, med människor, djur och växter, som utgör grunden för det energisystem som ska byggas. Här handlar klimatomställningen om att upprätta en energiinfrastruktur anpassad

efter den lokala platsens förutsättningar snarare än att anpassa den lokala platsen efter det storskaliga energisystemet. Ett slags alternativt framtidsberättande mobiliseras, där diskursiva element sammanfogas till ett narrativ om att ”utgå från bygdens bästa” genom att skapa en ”lokal manifestation av Parisavtalet” med ambitionen att skifta ägande av energiresurser och aktörskap i klimatomställningsprocesser till lokalbefolkningen.

Avsaknaden av stödfunktioner innebär dock att energigemenskapande i den svenska kontexten präglas av en stark professionaliseringspress, som oavsett Nygarns investeringar skapar svårigheter för projektgruppen att leva upp till sina egna sociala hållbarhetsambitioner. Det är viktigt att påpeka att projektgruppen fortfarande främst består av en privilegierad grupp individer. Till skillnad från Tamarinden, där optimerings- och systemdriftsexpertis redan finns tillgängliga i det institutionella minnet hos ÖBO, är Austerlands eventuella framgång betydligt mer avhängig av de personer som projektgruppen består av. Dessa eldsjälar äger visserligen inte den tekniska och juridiska expertis som krävs för att navigera i den institutionella miljön, men deras bakgrund, erfarenheter och resurser är heller inte representativa för gemene man. Projektgruppen är således den kritiska – och jämförelsevis också sårbara – länken i Austerlands energigemenskapande. I jämförelse med Tamarinden förefaller alltså förverkligandet av ambitionerna med Austerland vara mycket mindre motståndskraftigt mot påverkan utifrån. Faktum är att kompetensen hos en av projektledarna i Austerland, dennes sociala kapital i bygden till trots, redan har ifrågasatts. Enligt vår tolkning visar det bara på hur svårt det faktiskt är, inom den rådande institutionella miljön, att förankra en energigemenskap lokalt, just på grund av det omfattande alliansnätverk som sådana initiativ är beroende av. Intermediärer av olika slag – energikontor, tekniska konsulter, intresseorganisationer – utövar stort inflytande över Austerland, och dessa har inte nödvändigtvis samma tillit till projektgruppen som bygdens invånare.

På den regionala nivån återfinns ytterligare en intermediär, nämligen Energicentrum Gotland. Denna organisation bildades som en del i det numera nedlagda regeringsuppdrag där Gotland skulle fungera som ett pilotområde för energi- och klimatomställningen. Energicentrums identitet och grundande bygger således på en experimentmodalitet genom uppdraget att göra Gotland till ett pilotområde för klimatomställningen, vilket redan från början var tätt knutet till en övergripande innovationsdiskurs (se Envall 2021). I dag har Energicentrum inlemmats i strukturen för Sveriges regionala energikontor med det unika uppdraget att skapa en lokal förankring för omställning på ön, men organisationens historia avspeglas fortfarande i dess språkbruk och strategier, såsom dess ambition att ge spridning åt goda energigemenskapsexempel som sedan ska kunna replikeras och skalas upp. Energicentrum vill nämligen mobilisera den unika sockenstrukturen på Gotland, som fortfarande spelar en stor roll för organisering av det sociala livet på ön. Här föreställer sig våra intervjupersoner att energigemenskaper i sådana befintliga gemenskapsstrukturer kan få ett lokalt medborgerligt engagemang att ta fart.

Energigemenskaper spelar således rollen som katalysator och riktninggivare för lokala förankringsprocesser: genom att invånarna samlas kring ett gemensamt projekt

för klimatomställning på sockennivå kan ett lokalt engagemang skapas och spridas på ön. Rent praktiskt innebär det att Energicentrum har bistått Austerland med tekniskt stöd och expertis samt förmedlat kontakt med konsulter för energisystemmodellering, kostnads–nyttoanalyser och teknisk upphandling. Detta är ännu en samordnande roll av vikt för Austerland för att övertyga såväl investerare som den regionala nätägaren GEAB om att man bör få tillåtelse att ansluta till elnätet på ön. Men det är samtidigt en samling tekniker som har drivit Austerland i riktning mot att främst erbjuda flexibilitetstjänster genom smart styrning. Med tiden tycks alltså även Austerland ha fått sina praktiker förskjutna mot en handlingsrepertoar som ligger allt närmre Ei:s och energibolagens vision om energigemenskapers huvudsakliga värden.

Denna förskjutning i projektet är givetvis inte oproblematiserad. När projektgruppen ska omsätta föreställningar om permaenergi i praktiken visar det sig föga förvånande att de rimmar illa med de handlingsrepertoarer som majoriteten av de andra aktörerna i projektet använder sig av, vilket innebär att de värden som potentiellt kan komma till uttryck genom permakulturambitionerna riskerar att utmanövreras av repertoarer som ligger mer i linje med energisystemregimen. Att inte anpassa sig till regimen är uppenbarligen att löpa en stor risk: initiativ som på ett eller annat sätt sätter i fråga detta sociomateriala arrangemang måste slåss med näbbar och klor för att över huvud taget överleva. Men att anpassa sitt energigemenskapande efter regimen är samtidigt att reducera den normativa frågan om energigemenskapers värden till en synnerligen begränsad förståelse av samhällsnytta. Trots det tycks man inte ha något alternativ till att rätta sig i marknadsledet. Austerland har snarast tagit ytterligare kliv in på en innovationsspelplan genom att liera sig med aktörer som Science Park Gotland, med vilkas hjälp man blivit deltagare i ett stort, EU-finansierat forsknings- och innovationsprojekt.

Nätverksbyggande i en ogästvänlig institutionell miljö – okonventionella allianser kring gemensamma konfliktlinjer

Som vi sett tyder mycket på att energigemenskaper i den svenska kontexten har svårt för att leva upp till EU:s förhoppningar om en demokratisering av klimatomställningen. Den institutionella miljön för energigemenskaper begränsar för närvarande utbudet av handlingsrepertoarer för energigemenskapande aktörer i Sverige. Med det sagt har vi i aktörers samverkan med intermediärer av olika slag – i synnerhet organisationerna Sveriges Energiföreningars Riksorganisation (SERO) och Coompanion – kunnat urskilja ett gemensamt utforskande, där annars heterogena aktörer tillsammans mobiliserar mot en gemensam motståndare – Ei och energibolagen – snarare än med redan väldefinierade mål i sikte. Allt fler – också i kooperativrörelsen – har börjat se energigemenskaper som något kvalitativt annorlunda än energikooperativ, där målet är att skapa andra sorters värden än de rent ekonomiska som ofta förknippas med exempelvis andelsägda vindkraftsparker. Utmärkande för energigemenskapande tycks vara en ökad komplexitet i teknisk konfiguration med fler komponenter och därmed av en expanderad betydelse från endast elproduktion till konfigurationer även innefattandes sådant som smart styrning av hushållsapparater och lösningar för elbilsladdning.

Det finns således visioner om att energigemenskapers roll inte bara ska vara att öka de enskilda hushållens ekonomiska fördelar, utan också att bidra till en lokal integration av energiproduktion och användning med ett visst mått av självförsörjning och självbestämmande. Flertalet aktörer har exempelvis uttryckt sin avsikt att bidra med samordning på olika sätt i energisystemet, med diskursiv vikt fäst vid ”robusthet” och ”resiliens” snarare än enbart kostnadseffektivitet och systemoptimering. Som en representant för en regional Coompanion-avdelning uttryckte det: ”Låt tusen blommor blomma!”

I detta växande engagemang bland olika slags aktörer märks organisationer verkamma på en regional nivå snarare än lokal nivå vilka mobiliserar energigemenskaper som en strategi bland andra för att bedriva ett bredare klimatomställningsarbete. Ett sådant exempel är nyssnämnda Coompanion – en riksomspännande ekonomisk förening med regionala grenar som verkar för att kooperativa organisationsformer ska få större genomslag i samhället. En representant för en regional avdelning berättar att Coompanion under flera års tid bedrivit ett intensivt arbete med att bygga upp en intern organisation kring energigemenskaper. Organisationen har även ett flerårigt samarbete med intresseorganisationen SERO med sikte på att direkt påverka den regionala såväl som den nationella energipolitiken i riktning mot energikooperativ och energigemenskaper. Coompanions energigemenskapande innefattar att utveckla koncept och bistå konkreta energigemenskapsinitiativ med exempelvis teknisk och juridisk kompetens samt med utbildning om energigemenskaper för aktörer i regionala och lokala sammanhang.

I våra fall uttrycker Coompanion-representanter visioner om att stärka lokalsamhällen med hjälp av energigemenskaper. I synnerhet handlar det om att odla sociala relationer, inte sällan kopplat till en kritik mot den förda politiken, som ”sliter isär landet” genom att skapa klyftor mellan stad och land, som en Coompanion-representant uttryckte saken. Följaktligen betraktas energigemenskaper som ett sätt att ”limma ihop landet” igen och överbrygga denna klyfta. Trots dess förankring i den kooperativa rörelsen visar Coompanions aktiva arbete med att påverka politiken på region- och riksnivå att det rör sig om en heterogen organisation. Dess energigemenskapande bottenar i en politisk vision om att förflytta makten över energisystemet och omställningen till medborgare med en fördjupad energidemokrati som följd. Genom ambitionen att vika energigemenskapandet mot medborgarengagemang och mobilisera verktyg från den kooperativa verktygslådan finns en återpolitiserande potential i Coompanions och SERO:s mobilisering av energigemenskaper för utbildning och policypåverkan.

Även i folkbildningskretsar börjar energigemenskaper alltmer att cirkulera som begrepp. Med inspiration av omställningsrörelsen bedriver en regional gren av Studieförbundet ett aktivt arbete med energigemenskaper i fokus. I denna regionala gren av Studieförbundet arbetas intensivt för att få till stånd en nationell folkbildningskampanj för energi- och klimatomställning med energigemenskapande i centrum, samtidigt som organisationen verkar i närområdet för att understödja lokala energigemenskapsinitiativ. En folkhögskollärare är också involverad i ett samarbete med Studieförbundet parallellt med sitt engagemang för att starta en lokal energigemenskap på sin hemort.

Det finns även kopplingar till föreningen Demokratisk Omställning, som är en del av den internationella kommunalistiska rörelsen, där energigemenskaper alltmer börjat betraktas som ett verktyg för gräsrotsdriven klimatomställning.

I intervjuer med en företrädare för Studieförbundet framkommer hur engagemanget i energigemenskaper delvis bottnar i idéer hämtade från omställningsrörelsen – i Sverige Omställningsnätverket och internationellt Transition Towns. I denna kontext sätts energigemenskaper in i en omställningstradition driven underifrån, där man söker efter former för medborgare att lokalt samarbeta för att hantera globala problem såsom klimatanpassning, matproduktion och energiförsörjning. Personen på Studieförbundet betonar att det handlar om att ta ansvar lokalt och skapa kollektiva deltagandeprocesser i stället för att förlita sig på att politiker och tjänstepersoner ska lösa globala problem. Detta bottnar delvis i ett långtgående samarbete med Coompanion, men även i en mer kritisk analys av det samtida politiska landskapet. Personen menar att ”den kollektiva ansträngningen” är vägen ut ur de nu ”vittrande” och försvagade demokratiska systemen i väst, som numera ”drar åt fascism”. Rent föreställningsmässigt kopplar hen samman klimatomställningen med en civilisationskritik på ekologisk grund med övertrassering av ekosystem och överkonsumtion av till synes billiga råvaror. Energigemenskaper blir i detta sammanhang en pusselbit på vägen ut ur de vittrande politiska systemen genom att skapa ett nytt sammanhållande kitt på lokal nivå som kan stärka sociala relationer och främja krisberedskap. Detta vill personen från Studieförbundet åstadkomma dels genom att stödja konkreta energigemenskapsinitiativ, dels genom att starta en nationell folkbildningskampanj med förhoppningen om att det ska bli en katalysator för en bredare klimatomställningsrörelse av och för medborgarna själva.

En avgörande skillnad finns dock mellan det energigemenskapande som exemplifieras av folkhögskolläraren och det som exemplifieras av personen på Studieförbundet. De samarbetar förvisso, och båda har ambitioner om klimatomställning genom engagemang på gräsrotsnivå med sammanlänkning av såväl svenska som internationella rörelser. Men personen på Studieförbundet uttrycker tydliga ideologiska motiv, medan folkhögskolläraren framhåller vikten av praktiska lösningar som fungerar i vardagen. Här finns en viss skillnad: det ena representerar en politisk vision som bottnar i ”statens borttynande”, där energigemenskaper aktualiseras som ett sätt att vända sig bort från den nationella politiken och i stället stärka det lokala självförsörjandet, medan det mer pragmatiskt orienterade tilltalet liksom folkbildningsambitioner snarare har som klangbotten en ambition att odla de demokratiska processerna genom att inkludera bredare befolkningslager. Läraren är dock kritisk till hur frågan om energigemenskaper hittills har hanterats i svensk energipolitik och menar att det exemplifierar ett strukturellt ”tå-tassande” runt nätägarna och de stora energibolagen, vilka hittills intagit en defensiv – till och med konservativ – roll snarare än att aktivt förvalta det svenska energisystemet genom att förbereda det för de nya, globala problem som ett förändrat klimat ställer oss inför.

Det är således en ideologiskt heterogen samling aktörer som har börjat kroka arm för att navigera den rådande institutionella miljön. En annan aktör i periferin av det

svenska medborgarinriktade engagemanget är Svenska kyrkan, som också mobiliserar energigemenskaper i sitt klimatarbete. Detta gör man särskilt genom projektet ”Kyrkan som trygghetspunkt”, där energigemenskapande utgör en central komponent för att länka samman kyrkans pågående klimatengagemang med en kristen värdegrund byggd på omsorg om medmänniskan. I bjärt kontrast till inramningen av energigemenskaper som en fråga för teknoekonomiska experter står även ETC:s energigemenskapande. I grunden utgörs ETC-organisationen av en vänsterorienterad dagstidning, men man anlägger också solcellsparker, bedriver elhandel och är aktiv inom byggsektorn. ETC engagerar sig i energigemenskaper dels genom konkreta arrangemang för att underlätta för och stödja energigemenskaper genom avtal, dels genom att nyligen ha lanserat ett eget energigemenskapsinitiativ. Detta engagemang bygger på en förändringsstrategi där klimatomställning bäst kommer till stånd genom skapandet av arenor för samhällsförändring bortom partipolitiken. ETC vill skapa en konkret omställningsverksamhet och bedriva politik med andra medel. Framför allt vill man med hjälp av decentraliserad energiteknik i kombination med digitala verktyg ”ta makten över energisystemet” och ”visa att en annan energivärld är möjlig”. I kontrast till Svenska kyrkans värdegrund drivs detta med en utpräglad progressiv klangbotten, även om man med kyrkan delar en politisk vision om en omställning driven av folket. Även bland de rörelser och organisationer som med hjälp av energigemenskaper söker formulera en gemensam konfliktlinje i den svenska energipolitiken kan vi alltså se olika sorters värden utkristallisera sig i praktiken.

Till sist ska vi inte underskatta organisationers roll som ofrivilliga dörröppnare för varandra. Ett talande exempel på detta är Fastighetsägarna Sveriges engagemang i energigemenskapsfrågan. En företrädare för organisationen påpekar att fastighetsägare har mycket att vinna på en mer utbredd, decentraliserad elproduktion, smart styrning och lagring genom digitalisering och energidelning, framför allt då el och uppvärmning står för en stor del av en fastighets omkostnader. Men motiven beskrivs också i termer av en vilja hos näringslivsaktörer att bli självständiga från monopolföretag såsom nätägare och att undvika skatter kopplade till energiproduktion och användning. Detta engagemang belyser ett visst sätt att energigemenskapa som återknyter till exemplet Tamarinden. För aktörer som stora byggföretag och fastighetsägare utgör energigemenskaper ett medel snarare än ett mål: dessa vill kunna dela el framför allt för att minska sina kostnader, generera systemnytta för det storskaliga elsystemet samt genom minskat effekttuttag till följd av ökad självförsörjningsgrad bidra till att avhjälpa nätkapacitetsbrist och därmed möjliggöra fortsatt stadstillväxt. Alla dessa drivkrafter samlas under en klimatomställningsagenda, men utgör tydliga exempel på ett sorts energigemenskapande som ligger relativt nära den nu dominerande energipolitiken, i synnerhet jämfört med ETC:s eller Studieförbundet Engagemangets engagemang.

De värden som utkristalliserar sig i detta stadsutvecklingsområde skiljer sig inte nämnvärt från den dominerande ekomoderna linjen. Likväl har byggföretag och fastighetsägare – mäktiga aktörer med betydande inverkan på den svenska energipolitiken – genom sitt påverkansarbete indirekt öppnat dörren för alternativa sätt att energigemenskapa. Bland annat den ovannämnda regeländring som vid årsskiftet

2021–2022 plötsligt öppnade för lokal energidelning hade troligen inte kommit till stånd utan dessa aktörers ansträngningar. Å ena sidan har detta sätt att energigemenskapa således en avpolitiserande effekt genom att främja den teknifiering som är fördelaktig för stora företag och experter, samtidigt som det reproducerar rådande marknadsstrukturer och understödjer en innovationsdiskurs. Å andra sidan bidrar samma praktiker till att återpolitisera klimatomställningen, dels frivilligt genom lobbyverksamhet och policypåtryckningar, dels ofrivilligt, eftersom dessa aktörer snarast vill få genomslag för just sitt energigemenskapande, som knappast är förknippat med djupgående demokratiseringsambitioner genom underifrån driven omställning. Icke desto mindre öppnar det dörren för sådant energigemenskapande när det leder till en förändring av spelreglerna för samtliga.

Slutsatser

Som vi såg i förra avsnittet är den institutionella miljö som präglar det svenska energigemenskapslandskapet minst sagt ogynnsam för initiativ som söker föreställa sig vad REP:s betoning av energisystemens demokratisering skulle kunna innebära i en svensk kontext. Vår analys tyder snarast på att förhandlingarna om energigemenskapers implementering i Sverige anpassas till en teknoekonomisk logik, med etablerade sociomateriella arrangemang och maktförhållanden bibehållna – REP:s ambitioner om demokratisering och rättvis klimatomställning till trots. Även om Ei har valt ett passivt förhållningssätt vad gäller översättningen av REP kan vi likväl konstatera att denna passivitet har gett energibolagen en förhållandevis gynnsam förhandlingsposition, i den bemärkelsen att det är upp till bevis för energigemenskaperna att rättfärdiga sin existens genom att påvisa den nätnytta som de förväntas kunna bidra med. Detta är ingen enkel uppgift – inte ens för Tamarinden – eftersom det i sådana fall handlar om marginella nyttor. Av ännu större vikt är dock att det tvingar in energigemenskapsinitiativ på energibolagens egen spelplan: detta övertygningsarbete är i den rådande institutionella miljön helt avgörande för energigemenskapers möjlighet att över huvud taget få tillgång till de nät som ägs och underhålls av energibolagen, och det är samtidigt helt avhängigt av att dessa initiativ därmed redan har köpt premissen att nätnyttor är den sorts värden som energigemenskaper uteslutande bör bidra med.

Här står vi således inför ett bra exempel på en ”obligatorisk passagepunkt” (*obligatory passage point*) (Callon 1986; Latour 1988[1984]:43 och passim). De tekniker och praktiker som konstituerar denna passagepunkt kräver inte bara stor teknisk expertis, utan en viktig poäng är att de också skriver in särskilda värden – i detta fall främst systemoptimering och kostnadseffektivitet. Trots att systemoptimering och kostnadseffektivitet exempelvis inte speglar Austerlands huvudsakliga ambitioner, måste man här likväl vända sig till konsulter för att upphandla sådan assistans. Även Tamarinden tycks kämpa i motvind. Fastän de redan besitter en annan sorts expertis än man gör i fallet Austerland, och fastän de navigerar genom passagepunkten med större finess, är frågan om de någonsin hade kunnat övertyga Eon om tillträde till nätet om inte energibolaget redan hade varit med i projektgruppen (vilket, för att riskera ett sidospår,

i sig är ett intressant faktum, som aktualiserar frågan om huruvida det ens är rimligt, med EU:s ambitioner i åtanke, att inkludera vinstdrivande multinationella bolag i en energigemenskap).

I denna mening har ”översättning” en högst politisk innebörd eftersom det beskriver hur en diskursiv formation kan etableras på ett sådant sätt att vad olika energigemenskapsinitiativ än gör, måste deras energigemenskapande passera genom den här obligatoriska passagepunkten i en situation där denna är konstruerad så att deras praktiker anpassas till energibolagens intressen. Detta kan lätt ge intrycket av att situationen är ganska hopplös för initiativ vilkas ambitioner med energigemenskaper är att ge uttryck för demokratiseringsvärden. Här tycks således behövas en nationell politisk översyn för att få till ordentliga policyförändringar. Det är väl delvis sant, men det är samtidigt inte hela bilden. För vi har också sett hur den institutionella miljö inom vilken energigemenskapsinitiativ verkar har fordrat aktivt byggande av nya allianser. Om initiativen på egen hand måste passera energibolagens passagepunkt så är inte alternativet att vägra; alternativet är snarare att upprätta alternativa nätverk kraftfulla nog att skapa nya passagepunkter. ETC, Svenska kyrkan, omställningsrörelsen, Studieförbundet, Coompanion – detta är organisationer och rörelser som utforskar arrangemang för andra sorters värden, där lokalt självbestämmande genom småskaligt, kollektivt ägande och förvaltande av energiinfrastrukturen framhävs. Även om dessa ännu befinner sig i periferin av exempelvis Austerlands planer, så är det inte osannolikt att projektgruppen kan komma att närma sig dem. Trots den institutionella miljön kring Austerland, utgör således det utpräglat platsbaserade energigemenskapandet här ett exempel på hur såväl de erkännande- som de deltagandebaserade rättvisedimensionerna av den svenska klimatomställningen kan komma till uttryck. Vi menar att initiativ som Austerland tillsammans med de intermediärer som söker mobilisera energigemenskaper som ett sätt att aktivera medborgare, skifta makten över energisystemet och skapa nya former för fördjupad energidemokrati, har potential att gemensamt bygga sociomateriala arrangemang som kan utmana energisystemregimen.

Detta talar för en pågående dynamik mellan av- och återpolitisering i olika aktörers sätt att verka för klimatomställning med hjälp av energigemenskaper. Utan att säga något om den potentiella samhällsnyttan, är det uppenbart att exempelvis Ei:s hållning, att göra energigemenskaper till föremål för teknoekonomisk expertis, har en avpolitiserande effekt. Energigemenskaper i denna tappning är inte alls en fråga om demokratisering, utan ett uttryck för uppfattningen att klimatomställningen bäst åstadkoms inom ramen för den nuvarande elmarknadens strukturer i form av nya industriella tillämpningar drivna av kommersiell och storskalig förnybar energi. Ei:s förhållningssätt delas av de stora energi- och nätbolagen, som förefaller nöjda med den sortens legitimering av energigemenskapers värden: systemstabilitet, nätnyttor och systemoptimering. Men det svenska landskapet av energigemenskaper, som visserligen bara är en av flera arenor för den svenska klimatomställningen, är särskilt intressant av den enkla anledningen att REP fortfarande ”håller på att landa”. Vi är med andra ord mitt uppe i en översättningsfas, där tolkningsstriden om energigemenskapers roll i den svenska omställningen ännu inte är avgjord. Som vi har sett begränsar den insti-

tutionella miljön visserligen navigeringsutrymmet för energigemenskapande aktörer, men detta har samtidigt gjort det nödvändigt att bygga okonventionella allianser, där aktörer utforskar sig fram genom ett bricolage-liknande byggande av sociomateriella arrangemang som tänjer på gränserna – både juridiskt och tekniskt – för den befintliga energiinfrastrukturen utan att de på förhand exakt vet vilka konsekvenser deras handlande kommer att få.

Avsaknaden av ett eget juridiskt ramverk såväl som av stödfunktioner för energigemenskaper är således ett tveeggat svärd. Å ena sidan är den förbunden med den reella risken att en mångfald av olika initiativ reduceras till en samling värderingspraktiker av systembevarande karaktär. Å andra sidan har den gjort byggandet av allianser mellan olika energigemenskapsinitiativ så strategiskt viktigt, vilket ställer frågan om det gemensamma på sin spets. En sådan dynamisk förståelse av den roll som energigemenskaper spelar botten i insikten att ett flertal av de betingelser som riskerar att avpolitiserar den svenska klimatomställningen också rymmer fröet till en genomgripande återpolitisering. På grund av Ei:s passiva hållning utgör det svenska energigemenskapslandskapet ironiskt nog en unik arena för byggandet av nya ekvivalenskedjor olika framtidsvisioner emellan, vilket bäddar för överraskningar, där det pragmatiska experimenterandet kan fungera som en motvikt mot ideologisk dogmatism, där okonventionella allianser kan skapa grogrund för nya politiska subjekspositioner och där aktörer plötsligt kan bli ofrivilliga dörröppnare för varandra (jfr Mouffe 2022:31). Här kan vi fråga oss huruvida energigemenskapernas grundstruktur, där de kännetecknas av lokal förankring och viss autonomi såväl i policysammanhang såsom REP som i forskningslitteraturen, någonsin fullständigt kan passas in inom ramen för rådande industrimoderna energisystemarrangemang. Fröet till återpolitisering lär finnas kvar trots lika delar passivitet och idoga försök till anpassning.

Tack till personer och institutioner som bidragit

Den här forskningen möjliggjordes av ett anslag från Energimyndigheten för projektet ”Lokala solegemenskaper – en väg mot stärkt energidemokrati?” med diarienummer 50969-1. Vi vill tacka våra kollegor på Institutionen för Tema vid Linköpings universitet, vilkas rekommendationer och förslag har bidragit till att forma vad som initialt var ett bångstyrt utkast till en färdig artikel. Vi vill också tacka två anonyma granskare för deras noggranna genomläsning och konstruktiva kritik. Sedan vill vi även tacka två masterstudenter vid Tema Miljöförändrings masterprogram Science for Sustainable Development, för engagemang i projektet och hjälp med intervjuer – stort tack Ardiana Jaku och Heba Talaat Abdelaziz Moustafa! Sist men inte minst vill vi även rikta ett stort tack till alla energigemenskapare som generöst delat med sig av sina erfarenheter och perspektiv utifrån sina olika horisonter runt om i landet.

Referenser

- Anshelm, J. (2000) *Mellan frälsning och domedag. Om kärnkraftens politiska idéhistoria i Sverige, 1945–1999*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Anshelm, J. & S. Haikola (2018) "Depoliticization, repoliticization, and environmental concerns. Swedish mining politics as an instance of environmental politicization", *ACME: An International Journal for Critical Geographies* 17 (2):561–596.
- Asdal, K. (2011) *Politikkens natur – naturens politikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barry, A. (2001) *Political machines. Governing a technological society*. London: Athlone.
- Bulkeley, H., M. Paterson & J. Stripple (2016) "Introduction", 1–23 i H. Bulkeley, M. Paterson & J. Stripple (red.) *Toward a cultural politics of climate change. Devices, desires, and dissent*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316694473.001>.
- Burke, M. & J.C. Stephens (2018) "Political power and renewable energy futures. A critical review", *Energy Research & Social Science* 35:78–93. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.10.018>.
- Büttner, S.M. (2019) "The European dimension of projectification. Implications of the project approach in EU funding policy", 169–188 i D.E. Hodgson, M. Fred, B. Simon & P. Hall (red.) *The projectification of the public sector*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315098586>.
- Braun, B.P. (2014) "A new urban dispositif? Governing life in an age of climate change", *Environment and Planning D: Society and Space* 32 (1):49–64. <https://doi.org/10.1068/d4313>.
- Callon, M. (1986) "Some elements of a sociology of translation. Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay", 196–223 i J. Law (red.) *Power, action, and belief. A new sociology of knowledge?* London: Routledge.
- Charmaz, K. (2014) *Constructing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creamer, E., G. Taylor Aiken, B. Van Veelen, G. Walker & P. Devine-Wright (2019) "Community renewable energy. What does it do? Walker and Devine-Wright (2008) Ten Years On", *Energy Research & Social Science* 57:1–6. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101223>.
- Dall-Orsoletta, A., Cunha, J., Araújo, M. & P. Ferreira (2022) "A systematic review of social innovation and community energy transitions", *Energy Research & Social Science* 88:1–18. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102625>.
- Derrington, M. (2019) *Qualitative longitudinal methods. Researching implementation and change*. Los Angeles: SAGE.
- Droubi, S., Heffron, R.J., & D. McCauley (2022) "A critical review of energy democracy. A failure to deliver justice?", *Energy Research & Social Science* 86:1–15. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102444>.
- Eadson, W. & B. Van Veelen (2021) "Assemblage-democracy. Reconceptualising democracy through material resource governance", *Political Geography* 88:1–11. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102403>.

- Emelianoff, C. & G. Taylor Aiken (2021) "The (in)justice of community based initiatives", *Spatial Justice* 16:1–19.
- Europeiska unionen (EU) (2018) "Europaparlamentets och Rådets direktiv (EU) 2018/2001 från den 11 december 2018 om främjande av användningen av energi från förnybara energikällor", *Europeiska unionens officiella tidning* L 328, 21 december 2018:82–209.
- Foucault, Michel (2010) *Säkerhet, territorium, befolkning: Collège de France 1977-1978*. Stockholm: Tankekraft
- Förenta nationernas klimatpanel (2023) *Climate Change 2023. Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Genève: Förenta nationernas klimatpanel. doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.
- Envall, F. (2021) *Experimenting for change? The Politics of Accomplishing Environmental Governance Through Smart Energy Pilot Projects*. Avhandling. Linköping: Linköpings universitet. doi: 10.3384/diss.diva-172293.
- Envall, F. (2023) "Situated dynamics of environmental governance in Swedish smart energy experimentation: Tentativeness, demonstration, upscaling." *Environment and Planning C: Politics and Space* 41(5): 922–940. <https://doi.org/10.1177/23996544231165006>.
- Envall, F. & H. Rohrer (2023) "Technopolitics of future-making. The ambiguous role of energy communities in shaping energy system change." *Environment and Planning E: Nature and Space* 0(0) OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/25148486231188263>.
- Generaldirektoratet för miljö (u.d.) "Energy communities repository. Energy communities", https://energycommunities-repository.ec.europa.eu/energy-communities_en (hämtningsdatum 29 mars 2023).
- Godin, B. & D. Vinck (red.) (2017) *Critical studies of innovation. Alternative approaches to the pro-innovation bias*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781785367229>.
- Gürtler, K., Löw Beer, D., & J. Herberg (2021) "Scaling just transitions. Legitimation strategies in coal phase-out commissions in Canada and Germany", *Political Geography* 88:1–13. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102406>.
- Haarstad, H., Grandin, J., Kjærås, K., & E. Johnson (red.) (2023) *Haste. The slow politics of climate urgency*. London: UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781800083288>.
- Hallonsten, O. (2023) *Empty innovation. Causes and consequences of society's obsession with entrepreneurship and growth*. London: Palgrave Macmillan.
- Hulme, M. (2009) *Why we disagree about climate change. Understanding controversy, inaction, and opportunity*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841200>.
- Hultman, M. (2015) *Den inställda omställningen. Svensk energi- och miljöpolitik i möjligheternas tid, 1980–1991*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Hultman, M., Kall, A-S, & J. Anshelm (2021) *Att ställa frågan – att våga omställning. Birgitta Hambraeus och Birgitta Dahl i den svenska energi- och miljöpolitiken 1971–1991*. Lund: Arkiv förlag.

- Husblad, R., Morén, G., Nordström, J., Vendel Nylander, C., Tedebrand, L., & S. Wahlberg (2020) *Ren energi inom EU. Ett genomförande av fem rättsakter. Ei R2020:02*. Eskilstuna: Energimarknadsinspektionen.
- Johnson, V.C.A. & S. Hall (2014) "Community energy and equity. The distributional implications of a transition to a decentralized electricity system", *People Place Policy* 8 (3):149–167. <https://doi.org/10.3351/ppp.0008.0003.0002>.
- Kall, A-S. (2011) "Förnyelse med förhinder. Den riksdagspolitiska debatten om omställningen av energisystemet, 1980–2010", *Linköping Studies in Arts and Science* 524. Avhandling, Linköpings universitet.
- Kooij H-J., Otema, M., Veenman, S., Sperling, K., Magnusson, D., Palm, J., & F. Hvelplund (2018) "Between grassroots and treetops. Community power and institutional dependence in the renewable energy sector in Denmark, Sweden, and the Netherlands", *Energy Research & Social Science* 37:52–64. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.09.019>.
- Latour, B. (1988 [1984]) *The pasteurization of France*. Cambridge: Harvard University Press.
- Li, T. M. (2007) *The will to improve. Governmentality, development, and the practice of politics*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822389781>.
- Lidskog, R., Standring, A., & J.M. White (2022) "Environmental expertise for social transformation. Roles and responsibilities for social science", *Environmental Sociology* 8 (3):255–266. <https://doi.org/10.1080/23251042.2022.2048237>.
- Lidskog, R. & G. Sundqvist (2022) "Lost in transformation. The Paris Agreement, the IPCC, and the quest for national transformative change", *Frontiers in Climate* 4:1–13. <https://doi.org/10.3389/fclim.2022.906054>.
- Lövbrand, E. & J. Striiple (2011) "Making climate change governable. Accounting for carbon as sinks, credits, and personal budgets", *Critical Policy Studies* 5 (2):187–200. <https://doi.org/10.1080/19460171.2011.576531>.
- Magnusson, D. & J. Palm (2019) "Come together. The development of Swedish energy communities", *Sustainability* 11 (4):1–19. <https://doi.org/10.3390/su11041056>.
- Mehleb, R.I., Kallis, G., & C. Zografos (2021) "A discourse analysis of yellow-vest resistance against carbon taxes", *Environmental Innovation and Societal Transitions* 40:382–394. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2021.08.005>.
- Melin, A., Magnusdottir, G.L., & Baard, P. (2023) *Deltagande rättvisbedömningar av energiscenarier. Teori och empiriska resultat*. Malmö: Malmö universitet.
- Mitchell, T. (2013) *Carbon democracy. Political power in the age of oil*. London: Verso.
- Moss, T. (2009) "Intermediaries and the governance of sociotechnical networks in transition", *Environment & Planning A: Economy and Space* 41 (6):1480–1495. <https://doi.org/10.1068/a4116>.
- Mouffe, C. (2008[2005]) *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft.
- Mouffe, C. (2022) *Towards a green democratic revolution. Left populism and the power of affects*. London: Verso.
- Niskanen, J., Anshelm, J., & S. Haikola (2024) "A multi-level discourse analysis of Swedish wind power resistance, 2009–2022", *Political Geography* 108, 103017.

- Paterson, M. (2021) *In search of climate politics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108974912>.
- Pfotenhauer, S., Juhl, J., & E. Aarden (2019) "Challenging the 'deficit model' of innovation. Framing policy issues under the innovation imperative", *Research Policy* 48 (4):895–904. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.10.015>.
- Radtke, J. & D. Ohlhorst (2021) "Community energy in Germany. Bowling alone in elite clubs?", *Utilities Policy* 72:1–14. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2021.101269>.
- Rose, N. & P. Miller (2008) *Governing the present. Administering economic, social, and personal life*. Cambridge: Polity.
- Sovacool, B.K. (2013) *Energy & ethics. Justice and the global energy challenge*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137298669>.
- Stephens, J.C. (2019) "Energy democracy. Redistributing power to the people through renewable transformation", *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 61 (2):4–13. <https://doi.org/10.1080/00139157.2019.1564212>.
- Swyngedouw, E. (2010) "Apocalypse forever?", *Theory, Culture & Society* 27 (2–3):213–232. <https://doi.org/10.1177/0263276409358728>.
- Szulecki, K. & I. Overland (2020) "Energy democracy as a process, an outcome, and a goal. A conceptual review", *Energy Research & Social Science* 69, 101768. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101768>.
- Szulecki, K. (2018) "Conceptualizing energy democracy", *Environmental Politics* 27 (1):21–41. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1387294>.
- Taylor Aiken, G. (2019) "Community as tool for low carbon transitions. Involvement and containment, policy and action", *Environment & Planning C: Politics and Space* 37 (4):732–749. <https://doi.org/10.1177/2399654418791579>.
- Taylor Aiken, G., Eadson, W., Hobson, K., & L. Dinnie (2022) "Vicarious scale and instrumental imaginaries in community sustainable transitions", *Global Environmental Change* 75:1–11. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102543>.
- Van Lente, H., Hekkert, M., Smits, R., & B. Van Waveren (2003) "Roles of systemic intermediaries in transition processes", *International Journal of Innovation Management* 7 (3):247–279. <https://doi.org/10.1142/S1363919603000817>.
- Van Veelen, B. (2018) "Negotiating energy democracy in practice. Governance processes in community energy projects", *Environmental Politics* 27 (4):644–666. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1427824>.
- Van Veelen, B. & B. Van der Horst (2018) "What is energy democracy? Connecting social science energy research and political theory", *Energy Research & Social Science* 46:19–28. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.06.010>.
- Wiersma, B. & P. Devine-Wright (2014) "Decentralising energy. Comparing the drivers and influencers of projects led by public, private, community, and third sector actors", *Contemporary Social Science* 9 (4):456–470. <https://doi.org/10.1080/21582041.2014.981757>.

Författarpresentationer

Fredrik Envall är postdoktor i Miljöförändring vid Institutionen för tema, Linköpings universitet. Hans forskning kretsar kring hur miljöproblem begripliggörs och hanteras i samhället. Med avstamp i kritiska forskningsansatser till miljöproblem, politik och sociotekniska infrastrukturer undersöker han försök att ställa om energisystem och samhälle, bland annat genom studier av hur experimenterande och pilotprojekt formar miljöstyrning och genom utforskande av energigemenskaper som verktyg för en rättvis energi- och klimatomställning.

Daniel Andersson är universitetslektor i Miljöförändring vid Institutionen för tema, Linköpings universitet. Hans forskningsintressen spänner över flera inbördes relaterade ämnen, såsom förhållandet mellan framtidsorientering och värdering i klimatekonomiska modeller, sociotekniska föreställningar om tekniker för klimatmanipulering och den globala miljövetenskapens kunskapshistoria.

Harald Rohracher är professor i Teknik och social förändring vid Institutionen för tema, Linköpings universitet. Hans forskning är inriktad på sammanlänkningen mellan vår tids stora utmaningar, såsom klimatförändringar, resursförbrukning och förändring av sociotekniska infrastrukturer. I synnerhet fokuserar han på infrastruktur förändring inom området energisystem, och hur aktörer som användare, hushåll och civilsamhällesorganisationer påverkar sociotekniska förändringar såväl som hur handlingsutrymme formas genom olika styrningsstrategier.

Kontaktuppgifter

Fredrik Envall
Institutionen för tema – Miljöförändring
Linköpings universitet
581 83 Linköping
fredrik.envall@liu.se

Livet från den ljusa sidan

Sociologi och föreställningen om det radikalt annorlunda

Life from the bright side. Sociology and the imagining of the radically different

The purpose of this article is to investigate how sociological imagination can be put to work for creating notions of the radically different as an alternative to the contemporary strategy of green growth for understanding and managing the climate crisis. Based on current growth-critical research literature, it examines how a number of authors have envisioned a future society characterized by degrowth. The analytical approach of the article is to try to discern patterns and tendencies through a systematic review of scientifically based future images. Such an approach can be said to be in line with the broader program that seeks to demonstrate the importance of sociology for societal change and, by extension, how we imagine and reconstitute the world beyond the climate crisis. Examples of what life in a future degrowth society could look like are presented based on its impact in four overall areas: lifestyle, infrastructure, governance and organization, and work and economy. Imaginings of the radically different are further illuminated through some prominent sociologists' reasoning about the concept of utopia.

Keywords: climate crisis, environmental sociology, imagination, degrowth, utopia

GRÖN TILLVÄXT ÄR den för närvarande dominerande strategin för att hantera klimatkrisen. Andra riktningar eller synsätt som brukar samsas under benämningen är *hållbar utveckling* och *ekologisk modernisering* (Fournier 2020). Karakteristiskt för grön tillväxt är övertygelsen om att klimatkrisen bäst hanteras genom marknadslösningar, ekonomisk tillväxt och tekniska innovationer (Bradley & Hedrén 2014:4; Hjorth Warlenius 2022:16; Urry 2016:185). När en viss strategi eller diskurs får en så hegemonisk ställning, särskilt i en fråga med existentiella dimensioner, så kan det vara rimligt att se sig omkring efter möjliga alternativ och kritiskt granska dem. När det gäller frågan om hur vi ska förstå och hantera klimatkrisen kan vi vara säkra på en sak: det finns alternativ till de tankegångar som för tillfället är dominerande. Dessa kan dock inom ramen för rådande system och strategier vara svåra att formulera och framstår därmed gärna som orealistiska.

Det mest framträdande alternativet till grön tillväxt är den strategi som kallas *nedväxt* (Herrmann 2023; Hjorth Warlenius 2022; Schmelzer et al. 2022; Stuart et al. 2021), vilken innebär en omfattande nedskalning av samhällets genomströmning av energi och material, liksom en omvärdering av välfärd från ekonomiskt välstånd och materiell konsumtion till ökat välmående genom delning, återbruk och cirkulära och

lokala ekonomier (Foster 2022:363–372; Hagbert et al. 2018:10; Urry 2016:177). De två kontrasterande tankeströmningarna, grön tillväxt och nedväxt, återspeglas i många texter med policyrekommendationer för klimatet, exempelvis i FN:s klimatpanels sjätte syntesrapport (IPCC 2022:173), hos Europeiska miljöbyrån (EEA 2021:21), hos Naturskyddsföreningen (Grenholm & Grenholm 2014) och hos tankesmedjan Cogito (Malmaeus & Hahn 2022). I den här artikeln utforskas därför nedväxt som alternativ strategi för att hantera klimatkrisen. Avsikten är att sätta i fråga det förgivettagna, den verklighet vi för tillfället lever i, och kritiskt granska en hypotetisk tillvaro, så som den beskrivs av dess förespråkare. Avsikten är dock inte att utvärdera realismen i dessa beskrivningar, inte heller att försöka säga något om sannolikheten för att vi så småningom kommer att leva i ett nedväxtsamhälle. Det är alltså inte fråga om att jämföra strategier eller att argumentera för att den ena strategin skulle vara att föredra framför en annan. Syftet med artikeln är snarare att utforska ett möjligt alternativ till det rådande; nedväxt som idé och berättelse, och i centrum för analysen står den till synes enkla frågan: *Hur skulle det vara att leva i ett nedväxtsamhälle?*

Den sortens spekulativa frågeställning har en särskild plats inom sociologiämnet. Skapandet och utforskandet av alternativa framtidsbilder, inte minst utopier, har en lång tradition som vi strax ska återkomma till. Även scenarioframskrivning (att genom kvalitativ beskrivning av alternativa utvecklingsvägar undersöka möjliga framtider, önskade såväl som oönskade) är ett vanligt angreppssätt inom sociologin (Frase 2016; Knop & Vlachos 1975; Urry 2013, 2016). I den här artikeln vill jag dock aktivera ett annat, välanvänt men högst aktuellt begrepp. I slutet av 1950-talet framförde C. Wright Mills idén om den sociologiska föreställningsförmågan som ett sätt att förstå relationer mellan samhällliga strukturer och människors beteende. Särskilt relevant för den här artikeln är Mills distinktion mellan personliga bekymmer och allmänna problem, där det förra har att göra med den enskilda individen och hennes närmiljö, medan det senare relaterar till samhällliga strukturer och institutioner: ”matters that transcend these local environments of the individual and the limited range of his life” (Mills 1963:396). Ett bekymmer är en privatsak, ett problem en allmän angelägenhet som kan utgöra en kris för institutionella arrangemang (s. 396).

Artikeln syftar till att ta Mills i anspråk på två sätt: för det första kan uppdelningen mellan bekymmer och problem ge oss ett sätt att förstå den problematik som karakteriserar vår samtids hantering av klimatkrisen. Norgaard (2018:174) pekar på att den forskning som bedrivits inom detta område till övervägande del fokuserat på individens ansvar för förändring av livsstil och konsumtion, utan hänsyn till samhällliga kontext. Hanteringen av klimatkrisen har med andra ord ramats in som ett personligt bekymmer, när det som egentligen krävs är förändring på systemnivå (Alexander & Gleeson 2020:916; Bradley & Hedrén 2014:2; Stuart et al. 2021:12; Urry 2013:219), det vill säga omformulering och hantering av klimatkrisen som ett allmänt problem. Det andra sätt på vilket Mills är relevant handlar om just detta; att med hjälp av den *sociologiska* föreställningsförmågan tydliggöra samband mellan samhällets mikro-, meso-, och makronivåer och undersöka hur förändringar i dessa samband kan se ut. Här kan vi med Norgaard (2018) göra en distinktion mellan *ekologisk* och *sociologisk*

föreställningsförmåga. Med ekologisk föreställningsförmåga har naturvetenskapliga forskare under lång tid beskrivit precis hur vår biofysiska omvärld förändras och hur mycket vi behöver minska våra utsläpp. Nu är det hög tid att vi använder vår sociologiska fantasi för att beskriva vad dessa förändringar kan komma att innebära – för den enskilda individen liksom för det samhälle hon är en del av.

Alternativa framtider har studerats genom klimatfiktion, en subgenre till science fiction där klimatförändringarnas katastrofala konsekvenser är det mest centrala (Alacovska & Holt 2023; Mayer 2014; Milkoreit 2017). Den här artikeln bidrar med ny kunskap genom att fokusera på föreställningar om hur det skulle vara att leva i ett nedväxtingsamhälle – inte utifrån fiktiva berättelser, som i klimatfiktionen, utan med utgångspunkt i befintlig forskningslitteratur. Det empiriska underlaget utgörs alltså av texter publicerade i vetenskapliga tidskrifter och på akademiska bokförlag, och i analysen fokuseras hur tillväxtkritiska forskare har föreställt sig livet i ett nedväxtingsamhälle.

Det finns ytterligare ett vägande skäl för att kritiskt granska föreställningar om tillvaron i ett nedväxtingsamhälle. Flera enkätstudier har nämligen visat att många människor skulle föredra att leva i ett samhälle präglad av lägre ekonomisk tillväxt om det konkret visade sig vara till gagn för miljö och klimat. En undersökning utförd av Yale University 2018 visade att inte mindre än 70 procent av den amerikanska befolkningen instämmer i uttalandet: ”environmental protection is more important than growth” (Hickel 2020:26). Rockström med flera menar att ”I G20-länderna stöder 74% idén att deras lands ekonomiska prioriteringar bör förskjutas bortom vinster och ökat välstånd och fokusera mer på mänskligt välbefinnande och skydd av ekosystemen” (Rockström et al. 2023:211). Och Paulson och Büchs noterar att i genomsnitt drygt 60 procent av de svarande i 34 europeiska länder är positiva till en framtid där klimat och välmående prioriteras framför ekonomisk tillväxt (Paulson & Büchs 2022:1).

Beskrivningar av nedväxtingsamhället finns numera i sådan mängd att de nästan kan sägas utgöra en egen genre. Samtidigt saknas en övergripande kritisk granskning av sådana texter.¹ Den här artikeln bidrar med en sociologisk analys av en korpus av nedväxtlitteratur i syfte att utforska ett möjligt alternativ till den rådande diskursen om grön tillväxt. Närmare bestämt bidrar artikeln med kunskap om och problematisering av nedväxt som en potentiell strategi för att hantera klimatkrisen. Vägledande i detta arbete är alltså Mills idé om den sociologiska föreställningsförmågan, men även Levitas tankar om utopi som metod, som hon beskriver på följande sätt: “[Utopia as method] combines an architectural mode of imagining alternative social possibilities – a kind of speculative sociology – with a critical, archaeological mode that probes the gaps and weaknesses in such putative constructions” (Levitas 2016:400).

Den fortsatta texten är disponerad på så sätt att det närmast följande avsnittet diskuterar klimatkrisen utifrån tillväxtkritisk litteratur, varefter följer några nedslag i

1 En del tillväxtkritiska texter tar visserligen upp problematiska aspekter med nedväxtingsamhället, men dessa är i det stora hela att betrakta som undantag. Ett sådant undantag, värt att framhålla, är Hjorth Warlenius (2020, 2022) som ingående diskuterar tillväxtkritikens gränser. Se även Herrmann (2023:192) och Foster (2022:368).

miljösociologins tillväxtkritik och sociologins roll för vår mer övergripande förståelse av klimatkrisen. Efter det beskriver jag artikelns teoretiska inramning med fokus på hur utopibegreppet kan göras meningsfullt i detta sammanhang. Nästa avsnitt beskriver urvalsprocessen och analysen av det empiriska materialet, vilket följs av en presentation av studiens resultat. Denna del motsvarar vad Levitas kallar det arkitektoniska inslaget i föreställningar om alternativa framtider. I den avslutande diskussionen uppmärksammas vissa svagheter med nedväxtutopin, och denna del motsvarar vad Levitas kallar det arkeologiska inslaget i utopi som metod.

Cancerkapitalism

Att det finns ett positivt samband mellan ekonomisk tillväxt och ökande utsläpp av växthusgaser är i dag väl belagt. Ökar tillväxten så ökar även utsläppen (EEA 2020; Hjorth Warlenius 2022:8; Malmaeus & Hahn 2022:4; Schmelzer et al. 2022:73; Wiedmann et al. 2020:2). För den som uppfattar påståendet som sant uppstår åtminstone två tankar som kan vara värda att reflektera över. För det första ligger det nära till hands att utmåla kapitalismen, betraktad som ett system vars mest utmärkande drag är strävan efter ekonomisk tillväxt, som klimatkrisens huvudsakliga orsak (Baer 2021; Herrmann 2023; Hickel 2020; Holgersen 2022; Park 2015; Stuart et al. 2021).² För det andra blir det relativt enkelt att föreställa sig kapitalismen och klimatet som delar av ett och samma problemkomplex. Eftersom ekonomisk tillväxt bygger på fortsatt exploatering av resurser på en ändlig planet, så innebär klimatförändringen en kris för kapitalismen i lika hög grad som kapitalismen kan anses innebära en kris för klimatet (Dörre 2015:275; Holgersen 2022; Kallis 2020; Pelling et al. 2012; von Weizsäcker & Wijkman 2018).³

Tillväxtekonomin kallas ibland en aning provokativt för cancercellens ideologi (Alexander & Gleeson 2022). Cancermetaforen pekar på en av kapitalismens mer framträdande anomalier, nämligen att kapitalet å ena sidan *måste* fortsätta växa för att skapa stabilitet och å andra sidan att det av ekologiska och finansiella skäl helt enkelt *inte kan* fortsätta växa (s. 56). Av samma uppfattning är Clark och York (2014:171), som

2 Mot detta kan naturligtvis invändas att kapitalismen inte varit ensam om att skapa vår samtids klimatkrise. Som Holgersen (2022) och Pelling et al. (2012) mycket riktigt påpekar har även andra samhällssystem varit bidragande till att skapa miljöproblem. Pelling med flera nämner till exempel det faktum att "state socialism as practiced under the Soviet Union shared with Western capitalism a modernist agenda driven by industrialisation that equally well alienated nature and citizens from development, allowing ecological exploitation and social control in the name of national economic growth" (Pelling et al. 2012:3). Men, menar Holgersen, Sovjetunionen är borta sedan länge och "den politiska ekonomi vi har att förhålla oss till i dag är kapitalismen, vare sig man gillar det eller inte" (Holgersen 2022:69).

3 Det finns förstås också de som anser det motsatta, det vill säga att kapitalism och ekonomisk tillväxt bör betraktas som lösningen på klimatkrisen (även om man medger att strävan efter tillväxt bidragit till de miljö- och klimatproblem vi brottas med i dag). Förespråkare för denna uppfattning, att omställningen till ett fossilfritt samhälle ska drivas av ekonomiskt vinstintresse, anses ofta företräda vad som har kallats klimatkapitalism (se till exempel Norberg 2022; Rand 2020; Terzi 2022).

menar att ”kapitalismen saknar förmåga att anpassa sin sociala metabolism till naturen på ett miljömässigt hållbart sätt. Den omöjliggör läkning och metabolisk återhämtning. Den ständiga strävan att upprepa kapitalackumulationsprocessen förstärker den destruktiva sociala metabolismen, och naturen underordnas kapitalets behov helt utan hänsyn till följderna för de naturliga kretsloppen.” Cancermetaforen återfinns även hos Barry (2012), som menar att ekonomisk tillväxt precis som celltillväxt blir farlig när den får ske ohämmat och utan specifikt mål, liksom hos Kennedy (1993:61), som pekar på att den cancerliknande ackumuleringen av förmögenhet och makt hos en minoritet i dagens samhälle inte hejdas av revolutioner eller krig – ”*vi är tvungna att finna en ny lösning, om vi vill överleva*” (se även Dörre et al. 2015:244).

Denna process, där ekonomisk tillväxt och utarmningen av vår egen livsmiljö går hand i hand, illustreras ofta i samtida klimatforskning genom sambandet mellan BNP, materiellt fotavtryck och utsläpp av växthusgaser (Wiedmann et al. 2020; Onofrei et al. 2022). Som sagt, ökar tillväxten så ökar även utsläppen. Tillväxt som en grundläggande orsak till klimatkrisen har även lyfts fram av miljöorganisationer som FN:s klimatpanel (IPCC 2022), Europeiska miljöbyrån (EEA 2020) och Naturskyddsföreningen (Grenholm & Grenholm 2014). Europeiska miljöbyrån menar till exempel att samhället under lång tid har låst sig vid att definiera tillväxt utifrån mått på ekonomisk aktivitet och materiell konsumtion, och att vi nu behöver omsätta alternativa idéer om tillväxt i nya sätt att existera (EEA 2020).

Insikten att vi behöver alternativa strategier till grön tillväxt är alltså inte särskilt ny. I nästa avsnitt vidgar vi perspektivet en aning och försöker placera in klimatkrisen och tillväxtkritiken i ett bredare historiskt och sociologiskt sammanhang. Här är ambitionen att på ett övergripande plan diskutera sociologins roll för att begripliggöra den pågående klimatkrisen, och närmare bestämt hur den miljöinriktade sociologin kan bidra med perspektiv och inspirera till handling.

Sociologin, klimatet och tillväxtkritiken

Klimat och miljö har varit en del av sociologins intresseområden sedan ämnets tillkomst (Klinenberg et al. 2020:650), men det direkta engagemanget för frågorna har varit varierande. I slutet av 1970-talet publicerade Dunlap och Catton ett antal texter som kom att få stor betydelse för institutionaliseringen av miljösociologin (Bowden 2017; Buttel 1987; Freudenburg 1989). Deras bidrag kan grovt sägas följa samma linje som Meadows med flera (1972) inflytelserika studie *Tillväxtens gränser*, nämligen att vårt överutnyttjande av jordens begränsade resurser kommer att slunga mänskligheten in i en existentiell kris om vi inte radikalt förändrar vårt (västerländska) sätt att leva. Catton och Dunlap konstaterar att ”the world is finite, so there are potent physical and biological limits constraining economic growth, social progress, and other societal phenomena” (Catton & Dunlap 1978:45). Vad vi behöver göra, menar de, är att överväga idén om:

a “steady-state” or “sustainable” society, a form of societal organization [that] must be achieved in the near future if humans are to avoid tragic consequences of overshooting the earth’s carrying capacity. Not only must environmental sociologists begin to consider the social organizational requirements of such a society – ranging from energy efficient housing patterns to zero population growth – but they must also ask how existing societies might be changed to meet such requirements (Dunlap & Catton 1979:266).

Samma diskussion om det mycket problematiska förhållandet mellan tillväxt och hållbarhet återfinns även hos exempelvis Sessions (1974), Knop och Vlachos (1975), Anderson (1976), Buttel och Flinn (1976), Nordhaus (1977) och Schnaiberg (1980), bara för att nämna några. Bland senare bidrag kan nämnas Antonio och Clark (2015) samt Longo med flera (2016).

Flera försök har gjorts att lyfta fram klimatförändringarna som ett överordnat område vilket borde genomsyra alla sociologiska underdiscipliner, konsolidera ämnet och framtvinga samarbete mellan annars oförenliga vetenskaper. Norgaard (2018) och Lever-Tracy (2008) efterlyser exempelvis större samverkan mellan samhälls- och naturvetenskaperna för att finna nya vägar att hantera klimatkrisen. Lever-Tracys uppmaning till sociologer att fördjupa intresset för klimatet fick ett visst genomslag. Exempelvis Koehrsen med flera (2020) liksom Lockie (2022) har på senare tid publicerat omfattande översikter som diskuterar var sociologiämnet befinner sig i dag i förhållande till klimatkrisen.⁴

Nedväxt som utopi

Mills idé om att med hjälp av sociologisk föreställningsförmåga beskriva förhållanden mellan individ och samhälle hade stora likheter med det tidiga 1900-talets utopier (Levitas 2013:66). Men om Mills stannade vid ”historia och biografi och relationerna mellan dem bägge i samhället” (Mills 1971:12), så intresserade sig utopisterna för hur framtiden skulle kunna te sig, och hur den *borde* te sig, i jämförelse med det samtida: ”Portrayals of utopian societies adress Mills’s questions about the social and institutional structure, place in history, and human inhabitants of the alternative world” (Levitas 2013:75, se även Levitas 2007:60).

Mumford (1922) skilde exempelvis mellan utopier *som flykt* och utopier *för rekonstruktion*. Utopier som flykt tar ingen hänsyn till de hinder som föreligger i den verkliga världen för realisering av den utopiska visionen. De saknar koppling till samhället som det ser ut här och nu och utgör därför bara ett slags drömbild. Utopier för re-

4 Utan att i detalj redogöra för de inomdisciplinära diskussioner om klimatkrisen som för närvarande pågår, så kan vi konstatera att det inte saknas relevanta förslag på vad sociologiämnet bör fokusera på. Se förslag på forskningsbehov i exempelvis Davidson (2022), Dietz et al. (2020), Klinenberg et al. (2020), Norgaard (2018) och Wiertz och de Graaf (2020).

konstruktion, däremot, utgår från den verkliga världen och dess brister, och utgör på så sätt visioner av en rekonstruerad miljö. De är med andra ord inte bara orealistiska drömbilder utan potentiellt möjliga framtider (Mumford 1922:22; Levitas 2013:91). Precis som Mumford gör Bloch en distinktion mellan önsketänkande, som han kallar *abstrakt utopi*, och en potentiellt realiserbar framtid, som han kallar *konkret utopi* (Levitas 2013:6). Serge Latouche, en av nedväxtdiskursens främsta företrädare, beskriver nedväxt just som en konkret utopi: "Far from representing a flight into fantasy, it is an attempt to explore the objective possibility of its implementation. Hence the term 'concrete utopia' in the positive sense given it by Ernst Bloch" (Latouche 2009:32).

Nedväxt som konkret utopi kan med Levitas begreppsliggöras ytterligare om vi skiljer mellan det *arkitektoniska* och det *arkeologiska* inslaget i föreställningar om alternativa framtider. Utopi som arkitektur kan förstås som en provisorisk hypotes om hur samhället skulle kunna vara beskaffat: "It demands speculation, judgment and suspension of disbelief on part of both writer and reader [and] is followed always by the archaeological moment that interrogates the inconsistencies and silences of its architectural counterpart" (Levitas 2013:197-198).

Pendelrörelsen mellan dessa båda element, mellan (re)konstruktion och kritik, ger oss en tydlig inramning för artikelns vidare avsnitt. Våra föreställningar om det radikalt annorlunda behöver, helt i linje med Mills distinktion mellan personliga bekymmer och allmänna problem, samtidigt fokusera på samhällets maskineri och på de liv som levs däri (Levitas 2013:198).

Metod och material

Det empiriska material som ligger till grund för analysen består av femton vetenskapliga publikationer som innehåller föreställningar om och beskrivningar av hur ett framtida samhälle utan tillväxt skulle kunna se ut. Fem av de utvalda texterna är publicerade efter 2020, den tidigaste publikationen är från 2012. Strategin vid sökning efter material har varit att finna texter om nedväxt publicerade primärt (1) på engelska och (2) i bokform. Att jag sökte efter engelskspråkig litteratur berodde på att jag ville säkerställa såväl bredd som aktualitet i materialet. Att jag sökte primärt efter böcker var en nödvändig avgränsning, då antalet artiklar som publicerats inom området skulle göra materialet ohanterligt. Dock blev jag tvungen att göra några undantag, då en del böcker enbart hänvisade till artiklar för konkreta beskrivningar av hur ett möjligt framtida nedväxtingsamhälle skulle kunna se ut. Av den anledningen består tre av de i analysen ingående publikationerna av artiklar, som då även uppfyllde de mer precisa kriterierna för inkludering (se nedan). Litteraturen har samlats in genom sökningar på Google samt i Libris och i Lunds universitets bibliotekskataloger.

Texter som medtagits i analysen är sådana som framställer ett nedväxtingsamhälle i termer av "visioner", "föreställningar" eller "utopier", det vill säga i ett konditionalis som signalerar att texten har en fiktiv och villkorlig status ("om vi levde i ett nedväxtingsamhälle så ..."). Närmare bestämt valdes texter ut som beskriver livet i ett nedväxtingsamhälle som en möjlig framtida eventualitet genom ord som "om" (*if*), "skulle" (*would*), och

”kunde” (*could*), det vill säga konjunktiv som uttrycker något irrealt och hypotetiskt, något som (ännu) inte är men som skulle kunna vara (Josefsson 2009:75). I ett par fall (Alexander & Gleeson 2019; Mosley 2016) valdes texter av typen *back-casting narrative*, där framställningen utgår från en fiktiv framtid och redogör för vad som hände på vägen från vår faktiska samtid till den punkt i framtiden då texten skrivs. Skillnaden mellan de två typerna av framställning är att den förra föreställer sig hur något *skulle kunna bli* utifrån en reell samtida utsiktspunkt, medan den senare föreställer sig hur något *kom att bli* som det är utifrån en fiktiv framtida utsiktspunkt. Denna skillnad ligger i linje med hur man vanligtvis delar in olika typer av scenarier: *explorativa* scenarier syftar till att svara på frågan ”vad kan eller skulle kunna hända?” (eller i vårt fall ”hur skulle ett nedväxtingsamhälle kunna te sig?”), medan *normativa* scenarier syftar till att besvara frågan ”hur kan ett visst mål uppnås?” (eller i vårt fall ”vad krävdes för att vi skulle övergå till ett nedväxtingsamhälle?”) (Gunnarsson et al. 2006:12–13).

Efter detta försök att precisera mina kriterier för urval av texter, ska jag säga några ord om vad som legat till grund för att (till synes relevanta) texter valts bort. Berättelser om nedväxt kan grovt sett delas in i tre kategorier: *normativa* framställningar som berättar vad och hur något bör göras, vad som måste förändras, för att ett nedväxtingsamhälle ska kunna realiseras; *explorativa* framställningar som berättar om hur livet i ett potentiellt framtida nedväxtingsamhälle skulle kunna te sig; och *deskriptiva* framställningar som berättar om faktiska initiativ i vår samtid, genomförda projekt eller mönstersamhällen, som ligger i linje med nedväxtidéns ambitioner, principer och tillvägagångssätt. I den här artikeln fokuserar jag på *explorativa* framställningar, det vill säga hur författarna föreställer sig nedväxtingsamhället som det radikalt annorlunda. Jag har därmed valt att utesluta texter av normativ karaktär, närmare bestämt texter som talar om *principles, policies, strategies* och *pathways* för mobilisering i riktning mot ett nedväxtingsamhälle. Det betyder att jag uteslutit från analysen litteratur som för övrigt framstår som betydelsefull i sammanhanget, ”nyckeltexter” som i hög grad refereras i de texter som medtagits. Så har jag exempelvis uteslutit Alexander et al. (2022), Barlow et al. (2022), Hickel (2020), Kallis et al. (2020), och Liegey och Nelson (2020).⁵

Jag har även valt att utesluta deskriptiva framställningar som redogör för faktiska samtida projekt och initiativ, eftersom fokus i artikeln ligger på *föreställningar om* det radikalt annorlunda. När det gäller deskriptiva framställningar relaterade till nedväxt så finns det dock två begrepp som för artikelns vidkommande kan vara viktiga att lyfta fram. Att ”göra” och ”leva” nedväxt i verkligheten benämns i den tillväxtkritiska litteraturen *prefiguration*. Prefigurativ praktik är alltså när människor omsätter föreställningen om ett alternativt sätt att leva i faktisk praktik som en motståndshandling gentemot det rådande. En sådan konkretiserad och praktiserad alternativ existens, som

5 Av samma anledning har jag valt att inte medta publikationer från det i övrigt mycket relevanta forskningsprogrammet Bortom BNP-tillväxt. De kvalitativa scenarier som togs fram inom detta program skulle uppfylla fyra specificerade och kvantifierade hållbarhetsmål och var därmed ”så kallade normativa backcasting-scenarier, vilket innebär att de visar på framtida tillstånd där de fyra hållbarhetsmålen ska uppfyllas” (Hagbert et al. 2018:16).

formar sig till ett aktivt tillbakadragande från den kapitalistiska kulturen, kallas efter Carlsson och Manning (2010) för en *nutopi*. Det handlar med andra ord om människor som söker mening genom att iscensätta nedväxt här och nu (Gearey & Ravenscroft 2019:451), som drivs av en ambition att skapa en alternativ framtid – i dag (Demaria et al. 2019:438; Schmelzer et al. 2022:255). Framställningar som huvudsakligen beskriver prefigurativa praktiker och nutopier har alltså exkluderats från analysen, men begreppen som sådana förekommer även i flera explorativa framställningar, varför det kan underlätta att vara bekant med deras innebörd.

Efter tillämpning av ovanstående inkluderings- och exkluderingskriterier på den insamlade litteraturen landade urvalet på totalt femton texter. I Tabell 1 nedan presenteras de utvalda texterna med namn, publiceringsår och titel. Fullständig bibliografisk information återfinns i referenslistan i slutet av artikeln.

Tabell 1. Urval av texter

Författare	År	Titel
Alexander	2015	Radical simplicity and the middle class
Alexander	2017a	Art against empire
Alexander	2017b	Envisioning a degrowth economy
Alexander	2021	What would a sufficiency economy look like?
Alexander & Gleeson	2019	Degrowth in the suburbs
Alexander & Gleeson	2020	Suburban practices of energy descent
Hickel	2019	Degrowth: a theory of radical abundance
Kallis	2020	Nerväxt
Mosley	2016	A message from the future about the steady state
Paech	2012	Liberation from excess
Sayer	2018	Political economic conditions of a good life beyond growth
Schmelzer et al.	2022	The future of degrowth
Stuart et al.	2021	The degrowth alternative
Trainer	2012	Degrowth – do you realise what it means?
Urry	2013	Low-carbon society

De utvalda texterna har blivit systematiskt granskade och väsentligt innehåll har genomgått öppen kodning, vilket innebär att kodningsprocessen varit relativt intuitiv eller induktiv snarare än deduktiv (Rennstam & Wästerfors 2015:34–35). Därefter har koderna bearbetats genom sammanslagning och reducering till ett hanterligt antal, delvis överlappande kategorier som slutligen strukturerats utifrån fyra övergripande teman: ”livsstil”, ”infrastruktur”, ”styrning och organisering” samt ”arbete och ekonomi” (se Tabell 2 nedan). Dessa teman kan sägas avspegla nedväxtdiskursens

övergripande områden, alltså de områden inom vilka föreställningar och narrativ om nedväxt huvudsakligen förekommer.

Tabell 2. Övergripande teman med ingående kategorier

Övergripande tema	Ingående kategorier
Tema	Kategorier, områden som beskrivs i litteraturen
Livsstil	Värderingar, familj, arbete, reproduktion, jämställdhet, omsorg, konsumtion, kläder, mat, resande, boende
Infrastruktur	Mobilitet, energi, el, vatten, sanitet, bebyggelse, teknologi, kommunikation, matförsörjning, markanvändning, odling
Styrning och organisering	Lokalsamhälle, allmänning, demokrati, offentlig service, understöd, utbildning, välfärd, fördelning
Arbete och ekonomi	Lönearbete, frivilligarbete, informellt arbete, marknad, lokal ekonomi, informell ekonomi, produktion

Temana ”styrning och organisering” och ”arbete och ekonomi” framstår som relativt givna med tanke på att själva idén med nedväxt utgår från att samhällets ekonomiska system behöver omstruktureras eller omvandlas och att vi därmed också behöver omvärdera vår syn på arbete. Temat ”styrning och organisering” handlar om hur man föreställer sig att ett nedväxtsamhälle kan fungera på meso- och makronivå. Temana ”livsstil” och ”infrastruktur”, som i någon mån beskriver nedväxtsamhällets mikro- och mesonivå, kan dock behöva en viss teoretisk motivering.

Det finns många sätt att förstå begreppet livsstil. I den här artikeln utgår jag från livsstil som medveten handling och uttryck för olika värden (Soneryd & Uggla 2011:55). Här syftar jag dock inte på livsstil (i Bourdieus anda) som identitetsskapande genom sociala och förkroppsligade positioner, estetiska uttryck eller upptagenhet av det egna jaget. Snarare åsyftas livsstil (i Webers anda) som individers medvetna handlingar med förankring i tydliga övertygelser och etiska värden, idéer om vad som är rätt och riktigt, som också kan bli vägledande för hur människor lever sina liv (Soneryd & Uggla 2011:56).

Även begreppet infrastruktur kan förstås på många olika sätt. I den här artikeln utgår jag från en begränsad definition, där infrastruktur huvudsakligen syftar på fysiska anläggningar och system vilkas funktion är att underlätta det rumsliga flödet av olika slags materia såsom värme, vatten och elektricitet (Star 1999:380) såväl som varor, människor och idéer (Larkin 2013). Klinenberg med flera (2020) beskriver hur infrastruktur formar våra liv: “...where and in what kinds of spaces we live; how (and how far or frequently) we circulate; which systems we use to communicate; what we eat and drink; how we generate and access water and electricity; whether and how we withstand extreme weather; and, of course, the extent to which we advance or lessen

global warming (Klinenberg et al. 2020:653). Även om temat huvudsakligen innefattar infrastruktur i fysisk bemärkelse, så bör vi vara medvetna om att det finns andra förståelser och analyser av fenomenet. Till exempel betonar Star (1999) och Larkin (2013) att infrastruktur kan betraktas som ett i hög grad *relationellt* fenomen: "... they are things and also the relation between things" (Larkin 2013:329), "... becoming real infrastructure in relation to organized practices" (Star 1999:380). Utöver att studera den fysiska infrastrukturen i ett visst område kan vi också fokusera på ett samhälls *sociala* infrastruktur (Klinenberg et al. 2020:653). För artikelns vidkommande är det alltså främst fysisk infrastruktur som temat avser, medan dess sociala och relationella aspekter är underförstådda eller helt enkelt lämnas därhän.

Analys och resultat

I det här avsnittet presenteras föreställningar om nedväxtsamhället utifrån fyra breda och delvis överlappande teman: livsstil, infrastruktur, styrning och organisering samt arbete och ekonomi. Dessa fyra teman är resultatet av en systematisering och kategorisering av de områden som tas upp och diskuteras i den insamlade litteraturen. Föreställningarna förstås här utifrån sitt arkitektoniska inslag, vilket innebär att de ska ses som provisoriska hypoteser om en möjlig framtid – "inviting both writer and reader to imagine themselves, as well as the world, otherwise" – och alltså inte som prognoser eller förutsägelser (Levitas 2013:198).

Livsstil

Något som tydligt framträder i föreställningar om nedväxtsamhället är behovet av förändrade värden och attityder. Här kan vi urskilja två huvudsakliga spår. En första typ av förändring handlar om vad vi anser vara bra respektive dåligt, god smak respektive dålig smak, attraktivt respektive oattraktivt och så vidare. Med Urrys formulering skulle vi behöva omdefiniera vad det innebär att vara "lyckad" (2013:212). Alexander och Gleeson (2019:163) talar om behovet av en postkonsumistisk attityd – "a social ethic of frugal self-sufficiency" – som skulle ersätta vår nuvarande strävan efter status knuten till ekonomiskt välstånd och konsumtion. Att köra runt i en Lamborghini eller Porsche skulle anses suspekt. Att klä sig enligt snabbskiftande modenycker skulle anses smaklöst, liksom att renovera sin bostad enbart av estetiska skäl (Alexander 2017a, 2021). Nya estetiska värden skulle utvecklas där lagat, återbrukat, bytt och hemtillverkat skulle tillmätas mycket större värde (Alexander 2015:242, 2017a:17, 2017b:167, 2021:241). Alexander och Gleeson (2019:163, 2020:296) nämner en slogan som var vanlig under 1930-talets ekonomiska depression: "Use it up, wear it out, make do, or do without".

En andra typ av förändring som skulle behöva ske handlar om hur vi ser på det gemensamma. I ett fungerande nedväxtsamhälle skulle vi behöva bli betydligt bättre på att dela på de resurser och utrymmen som redan existerar. Det skulle krävas, menar Trainer (2012:597), "a world view which is basically collectivist, cooperative and concerned to nurture other individuals and the community". Delning och återbruk

av befintliga resurser och saker skulle dominera framför produktion och konsumtion av nya (Hickel 2019:65; Kallis 2020:164-165).

Bostadsområden skulle förtätas och bostadsytan skulle minska, åtminstone vid nybyggen. Vi skulle behöva bli betydligt bättre på lokal självförsörjning av mat. Kosten skulle huvudsakligen vara vegetarisk och matsvinn skulle reduceras till ett minimum: "In a degrowth society, it would be considered utterly tasteless to throw away good food if even a single person went hungry, and cosmetic blemishes would not be considered flaws but merely the inevitable result of natural, organic production" (Alexander 2017a:18). I ett nedväxtingsamhälle skulle mobiliteten minska, vi skulle i stor utsträckning bo och arbeta på samma plats (Mosley 2016:202; Urry 2013:215). Även semestern skulle i de flesta fall tillbringas i närområdet (Alexander & Gleeson 2019:166), och vårt sociala umgänge skulle vara begränsat till grannskapet (Urry 2013:214).

En omvärdering av arbete skulle behöva ske, där traditionellt förvärvsarbete minskade i omfattning och betydelse och det oavlönade omsorgsarbetet premierades: "Oavlönat omsorgsarbete skulle värdesättas och kooperativ eller ideella organisationer skulle vara de dominerande producenterna, som stod för merparten av sysselsättningen" (Kallis 2020:168; se även Sayer 2018:114). Frågan om arbetets omvärdering utvecklas vidare i det avslutande temat. Traditionella könsroller, och förväntningar och begränsningar som följer med dessa, skulle bli mindre framträdande (Alexander & Gleeson 2019:164). Minskad tid för traditionellt förvärvsarbete i förening med ökad jämställdhet skulle leda till vad Schmelzer med flera benämner en "omsorgsrevolution" (Schmelzer et al. 2022:189). Nedskalningen av livets olika områden skulle även gälla familjestorlek, där den nya normen i nedväxtingsamhället skulle vara enbarnsfamiljen (Alexander 2017a:19; Alexander & Gleeson 2020:924).

Infrastruktur

I en framtid präglad av nedväxt är varje samhälle i så stor utsträckning som möjligt lokalt självförsörjande på mat, vatten och energi. Människor bor och arbetar på samma plats (Mosley 2016:202; Urry 2013:215), vilket gör behovet av längre transporter minimalt. I urbana miljöer, där självförsörjning inte är möjligt, kan användning av vatten och el komma att regleras kraftigt (Alexander & Gleeson 2019:156; Alexander 2017a:240-241). Utvecklingen av lokala ekonomier innebär också att förorten har fått en helt annan karaktär under dagtid jämfört med tidigare: "During the day the suburbs are vibrant, densely populated, and safe centres of economic and cultural activity – not emptied from 8 a.m. to 6 p.m. as they were in the recent past" (Alexander & Gleeson 2019:166).

I föreställningar om nedväxt framträder två övergripande bilder av samhällets infrastruktur. Den första handlar om hur man kan använda befintlig infrastruktur i ett framtida postfossilt samhälle, medan den andra beskriver nya former av markanvändning och landskapets förändring till följd av ökad lokal självförsörjning. Paech (2012) beskriver olika sätt på vilka befintliga industribyggnader, i de fall de inte monteras ner, kan byggas om till anläggningar för produktion av förnybar energi. Det handlar enligt Paech om ett materiellt nollsummespel, där vi i framtiden inte kan tillåta att

odlingsbar eller på annat vis produktiv mark tas i anspråk av nya byggnader: ”Facilities for generating renewable energy could be installed at these locations to ease the catastrophic consumption by these technologies of land and landscapes” (Paech 2012:127). Alexander och Gleeson (2020) resonerar på liknande sätt när de menar att underutnyttjad mark och infrastruktur, såsom vägar och parkeringsplatser i såväl privat som offentlig ägo, bör tas i anspråk för matproduktion (Alexander & Gleeson 2020:930). Under årtionden, kanske århundraden, framöver kommer vi att leva med – och behöva återbruka – den bebyggelse och de industriellt producerade varor, verktyg och material som framställdes under den fossila epoken (Alexander 2021:247). Befintlig bebyggelse och infrastruktur kommer att behöva förtätas, energieffektiviseras och klimatanpassas (Alexander & Gleeson 2019:168).

Den andra bilden som framträder är den av nya former av markanvändning och landskapets förändring till följd av ökad lokal självförsörjning. Det mest förekommande exemplet på hur stadsbilden och landskapet kan komma att förändras handlar om hur tidigare improduktiva ytor omvandlas till odlingsmark eller platser för hembaserad produktion av nyttiga varor. Förorternas trädgårdar, tomter, garage och uppfarter kan utnyttjas för hantverk, reparation, odling och förädling av närproducerade livsmedel (Alexander & Gleeson 2019:159, 2020:932; Trainer 2012:595). Outnyttjad mark i såväl privat som offentlig ägo kultiveras genom plantering och djurhållning; våtmarker och dammar för uppsamling av regnvatten anläggs där stora parkeringsplatser tidigare tog marken i anspråk (Alexander & Gleeson 2019:159-160). På de flesta byggnader används taken för produktion av solenergi eller uppsamling av regnvatten (Alexander 2017b:167). Föreställningen om lokal självförsörjning är till stor del inspirerad av de så kallade självhjälpsträdgårdar (*relief gardens*) och segerträdgårdar (*victory gardens*) som uppstod under de båda världskrigen som ett sätt att avlasta krigsekonomin och stärka civilbefolkningens moral (Alexander 2015:238; Alexander & Gleeson 2019:158).

Ytterligare ett sätt på vilket upplevelsen av landskapet och det offentliga rummet skulle te sig annorlunda i ett nedväxtsamhälle handlar om frånvaron av reklam och andra uttryck för konsumtionskultur: ”A degrowth society”, skriver Alexander (2017a), ”would likely produce vastly different urban and suburban landscapes, where advertising and cars were increasingly absent, depolluting the visual, aural, and mental environments, allowing people to have thoughts on their own, liberated from the industrial-consumerist aesthetic” (s. 19). Reklam mister sin mening och förefaller överflödig i ett samhälle där konsumtion ersatts av cirkulation, återhållsamhet, byteshandel och återbruk. Dessutom, menar flera författare, skulle en avveckling av reklam ha en emancipatorisk effekt på så vis att våra sinnen och vår uppmärksamhet skulle befrias från reklamens ständiga intrycksbombardemang (Hickel 2019:66; Paech 2012:118; Stuart et al. 2021:44).

Styrning och organisering

En viktig utgångspunkt när det gäller hur ett framtida nedväxtsamhälle skulle styras och organiseras är att individuella beteendeförändringar (såsom minskat bilåkande, mer vegetarisk kost, minskad privatkonsumtion och energieffektivisering av bostaden)

inte är tillräckliga åtgärder för att samhällsekonomin skulle sänkas till en nivå som blev ekologiskt hållbar. Vad som krävs är förändring på systemnivå snarare än på individnivå (Alexander & Gleeson 2020:916; Stuart et al. 2021:12). Med den minskade makroekonomi som ett nedväxtingsamhälle skulle innebära skulle regeringarna behöva göra radikala omstruktureringar av sina budgetar, inte minst vad gäller utgifter för social välfärd: "Many social provisions – such as unemployment benefits, health benefits or subsidies, investment in public infrastructure, etc. might well disappear or be greatly reduced" (Alexander 2015:247). Förespråkare av nedväxtingsamhället menar att en kraftigt reducerad ekonomi inte nödvändigtvis vore något negativt, eftersom en sådan skulle göra det lättare att uppnå ekologisk och social hållbarhet på samhällsnivå. En större del av statens utgifter skulle gå till improduktiva ändamål som saktar ner ekonomin och en större del av dessa improduktiva utgifter skulle vara kollektiva (Kallis 2020:166). Centrala resurser, nyttigheter och infrastrukturer såsom vård, utbildning, vatten och energi skulle alltså förvaltas och delas som allmänningar genom egalitära demokratiska processer (Kallis 2020:164-165). Hickel (2019) går ett steg längre och menar att organiseringen av välfärdens resurser som allmänningar inte behöver begränsas till sådant som vård och utbildning, utan också skulle kunna innefatta allmänna nyttigheter i vidare mening, som exempelvis internet, boende och kollektivtrafik (s. 65–66).

I ett nedväxtingsamhälle skulle idén om privat ägande utmanas. Den sociala välfärden skulle organiseras som allmänningar snarare än utifrån någon typ av företagsmodell. Beslutsfattande och styrning skulle i huvudsak ske på lokal nivå och genom någon form av direktdemokrati (Mosley 2016:202–203): "There would be many committees and regular voluntary community working bees, building, maintaining and managing the commons and the local infrastructures" (Trainer 2012:595). Samhället, inte enskilda individer, äger och förvaltar marken, bebyggelsen och olika typer av resurser. Lokalsamhällen ansvarar för att i så hög grad som möjligt tillgodose sina egna behov av mat, energi och vatten, liksom att tillse att det finns skolor och sjukvård i närområdet (Mosley 2016:201). Eventuella tendenser till ekonomisk vinst kan regleras genom att olika delar av välfärden bedrivs i form av kooperativ, stiftelser eller ideella föreningar. Medlemsbanker kan bidra till finansiering med låg ränta liksom till att stimulera demokratiskt deltagande i viktiga beslut (Paech 2012:125). Kallis (2020:163) menar att sådana styrningsformer både möjliggörs av och bidrar till ett mer jämlikt samhälle: "För att en nedtrappning av genomströmningen ska vara socialt hållbar måste den åtföljas av ökad jämlikhet och mer delning, och vice versa: i ett mer jämlikt samhälle blir överskotten mindre och därmed krymper även produktionen och genomströmningen." Men, som sagt, för att detta ska vara möjligt måste idén om privat ägande utmanas. Privat ägande av mark, naturtillgångar och andra resurser skulle behöva ersättas av gemensamt ägande och förvaltning på lokal nivå (Paech 2012:201). Rätten att utnyttja olika resurser skulle begränsas med hänsyn till vad som är ekologiskt hållbart (Paech 2012:125–126). Man skulle behöva införa regler om inkomstbegränsning och restriktioner kring förmögenhetsförvärv och ackumulering av kapital (Paech 2012:128; Sayer 2018:114). Bidrag och subventioner till ekologiskt och klimatmässigt ohållbara

verksamheter (byggande, transport, industri, lantbruk och så vidare) skulle granskas och på sikt fasas ut (Paech 2012:126).

En särskild aspekt som lyfts fram i litteraturen är behovet av att reformera utbildningssektorn och anpassa den till de förutsättningar som råder i ett nedväxtsamhälle (Paech 2012:27; Urry 2013:215). I välbärgade medelklassfamiljer och inte minst i de utvecklade ekonomiernas utbildningsinstitutioner lär sig barnen i dag att reproducera en ohållbar livsstil: "We train young people in the practices of excess and global mobility that are more ecologically ruinous than anything that former generations could ever allow themselves" (Paech 2012:127). Det minsta vi kan göra, menar Paech, är att etablera *hållbarhet* som ett obligatoriskt ämne inom alla utbildningar (Paech 2012:128).

Arbete och ekonomi

Som konstaterades i diskussionen av det inledande temat skulle skapandet av ett nedväxtsamhälle kräva en omvärdering av vår nuvarande syn på arbete, där traditionellt förvärvsarbete minskade i omfattning och betydelse och det oavlönade omsorgsarbetet premierades (Schmelzer et al. 2022:18). Här åsyftas omsorg i vid bemärkelse, så att människor inte bara skulle lägga mer tid på sina nära relationer utan också ägna mer tid åt deltagande i ideella arbetsgrupper och projekt kopplade till underhåll och utveckling av lokalsamhällets resurser. Minskningen av traditionellt förvärvsarbete (inriktat på produktion) skulle frigöra tid och energi till omsorg om det allmänna (inriktat på reproduktion): "With more free time people would be able to have fun, enjoy conviviality with loved ones, cooperate with neighbors, care for friends and relatives, cook healthy food, exercise and enjoy nature, thus rendering unnecessary the patterns of consumption that are driven by time scarcity" (Hickel 2019:65). Liknande beskrivningar av livet i lokalsamhället förekommer hos Trainer (2012:59), som menar att "The alternative neighbourhood would be leisure-rich, full of interesting things to do, familiar people, common projects, animals, gardens, forests, lakes, little firms and community workshops".

Gemensamt för många beskrivningar av livet i ett nedväxtsamhälle är att tillvaron på många sätt skulle likna den som rådde under förindustriell tid: "The household would once again become a place of production. Rather than hiring other people to grow all our food, cook our meals, make our clothes, build our furniture, look after our children, maintain our houses, etc., we would generally take care of such things ourselves, so far as it were possible" (Alexander 2021:244–245; se även Kallis 2020:168). Samtidigt skulle det fortfarande förekomma viss industriell produktion som säkerställde tillgången på sådant som är svårt att tillverka inom hushållet, såsom högteknologisk utrustning och medicin (Alexander 2021:245, 2017b:171). Därutöver skulle kvarvarande industriella resurser tas i anspråk för att underhålla, reparera och återbruka befintliga varor, maskiner och material (Paech 2012:121).

Förutom att den hembaserade produktionen av nyttiga varor ökade, skulle många människor ägna sig åt mer eller mindre manuellt lantbruksarbete sedan fossilberoende och energislukande maskiner och arbetsätt fasats ut (Alexander & Gleeson 2019:161–162; Mosley 2016:201; Paech 2012:121). Även om människors vardag till

stor del skulle handla om (mer eller mindre) frivilligt arbete för att upprätthålla en dräglig levnadsnivå, så skulle det fortfarande finnas behov av professionsutövare inom olika områden där det förutsattes en hög grad av expertis (Trainer 2012:596).

Marknader skulle fortfarande existera i olika former, men syftet skulle inte vara kommersiellt utan snarare att omsätta eller byta sådant som tillverkats eller odlats inom ramen för hushåll och lokalsamhällen eller att erbjuda sådant som inte är möjligt att producera på hushållsnivå (Alexander 2021:245-246; Paech 2012:122-123; Sayer 2018:114). Som nämndes i diskussionen av föregående tema skulle eventuella tendenser till kapitalackumulation stävjas å ena sidan genom att väsentliga delar av marknaden bedrevs i form av kooperativ, stiftelser eller ideella föreningar och å andra sidan genom att det infördes restriktioner kring inkomster och förmögensförvärv.

Diskussion

I denna avslutande del vänder vi oss till Levitas ”arkeologiska inslag” för en kritisk granskning av de föreställningar som presenterades i föregående avsnitt. Det innebär att vi försöker göra oss uppmärksamma på problem och tystnader, vad som förbises, i beskrivningarna av nedväxtsamhället (Levitas 2007:63, 2013:154, 2016:400).

Syftet med den här artikeln är att utforska föreställningar om nedväxt som en möjlig alternativ strategi för hantering av vår samtids klimatkras visavi den rådande diskursen om grön tillväxt. Kan då visionen om nedväxt betraktas som ett möjligt och relevant alternativ när vi söker förstå och hantera den verklighet vi nu lever i? Svaret på den frågan är givetvis inte entydigt. Genom att föreställa oss hypotetiska framtider med utgångspunkt i vad vi känner till om världen i vår samtid kan vi göra oss konkreta och detaljerade bilder av hur livet i ett samhälle utan ekonomisk tillväxt skulle kunna gestalta sig. Vi kan diskutera hur omständigheterna och förutsättningarna i ett sådant samhälle skulle forma och formas av vår livsstil, olika former av infrastruktur, de sätt på vilka vi organiserar oss och fattar beslut och vår syn på centrala verksamheter som arbete och ekonomi. Samtidigt är det något otillfredsställande med beskrivningar som dessa, en ambivalent känsla som med ett försök till konkretisering landar i tre punkter.

Den första, och kanske mest självklara, sammanhänger med nedväxtvisionens utopiska karaktär. De föreställningar om nedväxtsamhället som presenteras framställer en i hög grad normativ, önskad, framtid. Även om framställningen är explorativ i den betydelsen att den undersöker vad som *skulle kunna* vara, så är den sprungen ur ett relativt begränsat perspektiv, det vill säga ur vad som skulle kunna vara – om det var bra! Vi kan därför behöva intressera oss för vem som föreställer sig framtiden, vad som framställs som önskvärt eller som ett gott liv och för vilka (Andersson & Westholm 2019:27).

Det varierar hur ideologiskt uttalade författarnas beskrivningar är, men flertalet betonar att nedväxt som idé och strategi blir meningsfull endast om den ses som ett alternativ till kapitalism och ekonomisk tillväxt och inte som något realiserbart inom ramen för ett sådant, nu rådande system. Somliga tonar ner nedväxtvisionens ideologiska grund och talar i stället om *det nya paradigmet* där såväl ekonomisk liberalism som marxism måste överges, så exempelvis Claeys (2022:510). Andra, som Levitas

(2013) och Trainer (2012), ger tydligare besked om vad nedväxtvisionen innebär: ”The inescapable implication of degrowth is ‘socialism’ of some kind” (Trainer 2012:594, se även Levitas 2013:217). En annan sida av denna beskrivning av det önskvärda är att visioner om nedväxtingsamhället i många fall framstår som romantiserande och kan anses reproducera stereotypa ideal. Det gäller inte minst bilden av tillvaron i förindustriella eller förkapitalistiska civilisationer (Kallis 2020:168), vilken man menar har stora likheter med tillvaron i ett nedväxtingsamhälle.

Den andra punkten handlar om vad som utelämnas i föreställningar om framtiden. Kallis (2020:163) konstaterar att ett nedväxtingsamhälle skulle vara ”ett egalitært, klasslöst samhälle utan aristokrater och pöbel, kapitalister och arbetare, professionella män och vårdgivande kvinnor, vita herrar och svarta tjänare”. Även om nedväxtförespråkare återkommande framhåller visionens ”görbarhet”, så ligger det nära till hands att se den sortens uttalande som exempel på ”utopi som flykt” snarare än som ”utopi för rekonstruktion” (Mumford 1922). Eller med andra ord: kopplingen till samtidens realiteter känns minst sagt svag. Något som i stor utsträckning saknas i de genomgångna visionerna är en mer fördjupad analys av bestående social stratifiering i ett framtida nedväxtingsamhälle. Hur skulle det vara att leva i ett samhälle utan tillväxt med utgångspunkt i andra förutsättningar och erfarenheter än de som förmedlas av en väl fungerande, företrädesvis vit medelklass? Hur kan vi föreställa oss makt, privilegier och prekariat i det samhälle som Kallis beskriver ovan? I frågor som dessa finns en påtaglig tystnad i det analyserade materialet.

När vi talar om nedväxt som en möjlig lösning på klimatkrisen, måste vi alltså samtidigt reflektera över betingelserna för människors möjligheter att utforma sina liv och agera på ett ansvarsfullt sätt (jfr Soneryd & Ugglå 2011:61; Stuart et al. 2021:12). För människor som redan i dag kämpar för mat för dagen kan tanken på att dra ner på det ena eller andra kännas som ett hån: ”Degrowth and energy descent for whom, we may ask”, som Alexander och Gleeson (2020:914) retoriskt frågar. I en annan text (Alexander & Gleeson 2019:147) konstaterar samma författare utifrån en fiktiv framtid att ”any transition beyond capitalism was always going to be a muddy transition [...] moulded with conflict, blood, and the screams of unnecessary suffering”. I föreställningar om det radikalt annorlunda är det alltså oftast förändringen av de materiella villkoren som står i centrum, och det tas mer eller mindre för givet att sociala konflikter, ojämlikhet och förtryck har upplösts någonstans på vägen. Sambandet mellan individuella bekymmer och allmänna problem, för att återvända till Mills, är med andra ord gestaltad på så vis att samhällets strukturer och institutioner har omformats för att möjliggöra för människor snarare än hindra dem från att leva enkelt, jämställt och klimatneutralt.

Den tredje punkten, som flyter in i de föregående, handlar om svårigheten att förverkliga visionen av ett nedväxtingsamhälle. Som konstaterades ovan utgår litteraturen ofta från att det omvandlade samhället är gott och att tidigare konflikter och orättvisor upphört att existera. Men när det gäller föreställningar om hur nedväxtingsamhället kom att förverkligas tenderar litteraturen att pendla mellan två olika scenarier. I bästa fall skulle nedväxt ske som en planerad, kontrollerad och demokratiskt bestämd global inbromsning av

ekonomisk och koldioxidintensiv aktivitet (Knop & Vlachos 1975:226; Urry 2016:177). Detta scenario förefaller dock inte särskilt realistiskt. En farhåga är att människor inte skulle gå med på de materiella förluster som en frivillig nedväxt skulle innebära (Kallis 2020:221; Claeys 2022:506). En annan är att ett sådant tillvägagångssätt förutsätter samförstånd, beslutsamhet och samverkan mellan ideologiskt diametralt olika aktörer.

Det är helt enkelt inte sannolikt att ett politiskt beslut om avsiktlig nedväxt under överskådlig tid skulle vara förenligt med en demokratisk samhällsordning (Hornborg 2019:83, 2021:285). I värsta fall skulle nedväxt ske på ett kaosartat sätt, som en oundviklig konsekvens av en samhällskollaps. Detta scenario har beskrivits av Alexander (2015), som talar om ett omvälvande avbrott i det rådande (*a great disruption*). En mildare variant av en oplanerad och påtvingad nedskalning skulle kunna se ut och upplevas som en recession eller möjligen en depression (Alexander & Gleeson 2020:909). Ett tredje scenario, som beskrivs mer sällan, är att ett nedväxtsamhälle förverkligas genom någon form av klimadiktatur, det vill säga genom planerad och påtvingad nedväxt (Lacroix 2020; Prinz 2023). I en sådan situation, konstaterar Knop och Vlachos (1975:225), ”there would have to be strict enforcement, with severe encroachment on personal freedom”, vilket med stor sannolikhet skulle möta stort motstånd bland de grupper i samhället som åtnjuter de största privilegierna. Ett fjärde scenario, kanske det som mest liknar den rörelse vi kan se i vår värld just nu, är en långsam revolution iscensatt framför allt av yngre generationer: ”This movement will generate massive protests, widespread civil disobedience, hugely successful boycotts of key polluters, and much more. It will be met by much resistance from those who profit from destroying the earth, and from those who are simply afraid of change” (Claeys 2022:511). Problemet med detta scenario, för att återvända till Mills, är att sambandet mellan personliga bekymmer och allmänna problem – med andra ord mellan individers omställning och förändring på systemnivå – fortfarande är mycket asymmetrisk: ”What groups”, frågar sig Claeys (2022:512), ”can possibly defy and then defeat the greatest concentration of propaganda power and information control ever amassed outside of a totalitarian regime?”

Ett demokratiskt beslut om avsiktlig nedväxt skulle kunna fattas endast om vi stod inför en mycket allvarlig och omfattande kris, *a great disruption* (Hornborg 2019:83; se även Alexander 2015). Frågan vi behöver ställa oss är när krisen kan anses vara så allvarlig och omfattande att ett sådant beslut blir möjligt, eller hur mycket värre situationen behöver bli innan det kan bli aktuellt. Föreställningar om nedväxt är utopiska – de beskriver en värld där vi lyckats hantera klimatkrisen och förmedlar på så sätt hopp. Men medan krisen förvärras, är det verkligen hopp som ska stå i centrum för vårt sociologiska fantiserande? Snarare än att vända oss mot utopier borde vi kanske ägna större uppmärksamhet åt dystopier – den verklighet som i allt väsentligt tycks vecklas ut inför oss. Snarare än att fokusera på vilka former av välmående det postfossila samhället kan erbjuda, bör vi kanske fokusera på vilka former av lidande det framtida samhället kommer att innebära. I stället för hopp bör vi kanske känna rädsla.

Rädsla kan leda till fatalism och passivitet, men också till handling (Claeys 2022:509). Dystopiska klimatframtider, som Urry (2011:148-150, 2013:187-201) och Frase (2016) föreställt sig dem, karakteriseras av ökad polarisering och militarisering – ett barbariskt

samhälle där människor slåss om de få resurser som finns kvar: ”In this de-civilizing energy-starved future, there would be a plummeting standard of living, a relocalization of mobility patterns, and increasing emphasis upon local ‘warlords’, and relatively weak national or global forms of governance” (Urry 2011:149). Efter den ohållbara kapitalismens död, menar Frase, gäller antingen övergång till socialism eller återgång till barbari (2016:31).⁶ Problemet med den sortens dystopiska visioner är att de beskriver ännu avlägsna framtider, som vi kan betrakta på behörigt avstånd. För att trigga handling behövs ett skifte av perspektiv: rädslan för framtiden måste bli en rädsla i samtiden – vi behöver agera nu, som om huset redan stod i lågor (Claeys 2022:509).⁷

Men lika farlig som rädslobetingad apati eller hopp utan handling är likgiltig anpassning, då vi normaliserar klimatlidandet i samma takt som vi påskyndar det (Wallace-Wells 2019:245). Så länge omställningen av samhället görs till ett personligt bekymmer snarare än ett allmänt problem (som kräver förändring på systemnivå) finns risken för att individers engagemang förr eller senare falnar och sjunker tillbaka till håglös anpassning. Med hänsyn till den dominerande inriktningen på samhällets rationalisering gör individen ”så gott han kan” (Mills 1971:187): ”Han styr sina aspirationer och sitt arbete så att de ska passa den situation han befinner sig i och som han inte kan se någon väg ut ur. I sinom tid kommer han inte längre att söka efter en utväg: han anpassar sig” (Mills 1971:187) – först till konsumismen, därefter till klimatkrisen.

Klimatkrisen fordrar såväl rädsla som hopp, men att ensidigt vända sig mot dystopier är ingen lösning. De problem och tystnader i nedväxtvisionen som diskuterats ovan kan genom sociologisk analys och fantasi ligga till grund för förbättring. Genom att artikulera svagheter, konflikter och det förgivettagna i sådana beskrivningar kan sociologin åstadkomma mer precisa och realistiska beskrivningar och i förlängningen bidra till att förvandla utopi till nutopi. Det finns i viss mån redan exempel på detta i form av normativa beskrivningar av vad vi bör göra för att uppnå ekonomisk–ekologisk–social hållbarhet (eg. Hagbert et al. 2018) samt deskriptiva studier av prefigurativa praktiker, initiativ och projekt (se t.ex. Barlow et al. 2022; Burkhart et al. 2020; Nelson & Edwards 2021). I strävan att utveckla och konkretisera explorativa föreställningar om nedväxtsamhället kan vi, med Levitas, växla mellan re(konstruktion) och kritik. I en sådan iterativ process kan vi synliggöra de relationer i samhället som reproducerar och institutionaliserar klimatskadliga handlingar (Norgaard 2018) och tydligare mejsla ut konturerna av vad Mills kallar *den fjärde epoken*, som håller på att avlösa den moderna tiden (Mills 1971:183).

Men för att det ska vara möjligt behöver vi påminna oss om att utopi inte är det samma som perfektion. Perfektion är ett slutmål och som sådant oföränderligt. Utopi är tankeexperiment, debatt och utforskande av alternativ (Sargisson 2007:30). Vi behöver föreställa oss alternativa samhällen som ofullständiga och bristfälliga (Claeys 2022:504; Sargisson 2007:30) men samtidigt som konkreta och realistiskt genomförbara. Det är en utmaning som sociologin är väl rustad för.

6 Med anspelning på Rosa Luxemburgs ”Juniuspamflett” (Luxemburg 1971 [1915]).

7 Med anspelning på Greta Thunbergs tal vid World Economic Forum i Davos den 23 september 2019.

Referenser

- Alacovska, A. & M. Holt (2023) The intertwinement of speculative fictions and environmental activism: Towards a sensory sociology of climate fiction. *The Sociological Review*, 71:5. <https://doi.org/10.1177/00380261231152732>
- Alexander, S. (2015) *Prosperous descent. Crisis as opportunity in an age of limits*. Melbourne: Simplicity Institute.
- Alexander, S. (2017a) *Art against empire. Toward an aesthetics of degrowth*. Melbourne: Simplicity Institute.
- Alexander, S. (2017b) Frugal abundance in an age of limits: Envisioning a degrowth economy, i E. Garcia, M. Martinez-Iglesias & P. Kirby (red.) *Transitioning to a post-carbon society. Degrowth, austerity and wellbeing*. London: Palgrave Macmillan.
- Alexander, S. (2021) *Beyond capitalist realism. The politics, energetics, and aesthetics of degrowth*. Melbourne: Simplicity Institute.
- Alexander, S. & B. Gleeson (2019) *Degrowth in the suburbs*. Singapore: Springer Singapore.
- Alexander, S. & B. Gleeson (2020) Suburban practices of energy descent. *American Journal of Economics and Sociology*, 79 (3):907–940. <https://doi.org/10.1111/ajes.12337>
- Alexander, S. & B. Gleeson (2022) Collective sufficiency: Degrowth as a political project, i S. Alexander, S. Chandrashekrana & B. Gleeson (red.) *Post-capitalist futures. Paradigms, politics, and projects*. London: Palgrave Macmillan.
- Alexander, S., Chandrashekrana, S., & B. Gleeson (red.) (2022) *Post-capitalist futures. Paradigms, politics, and projects*. London: Palgrave Macmillan.
- Anderson, C. (1976) *The sociology of survival. Social problems of growth*. Homewood: Dorsey.
- Andersson, J. & E. Westholm (2019) *Slaget om framtiden. Forskningens roll i konflikten mellan tillväxt och miljö*. Stockholm: Santérus förlag.
- Antonio, R. & B. Clark (2015) The climate change divide in social theory, i R. Dunlap & R. Brulle (red.) *Climate change and society: Sociological perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Baer, H. (2021) *Global capitalism and climate change. The need for an alternative world system*, andra utgåvan. Lanham: Lexington Books/Fortress Academic.
- Barlow, N., Regen, L., Cadiou, N., Chertkovskaya, E., Hollweg, M., Plank, C., Schulken, M., & V. Wolf (red.) (2022) *Degrowth & Strategy. How to bring about social-ecological transformation*. [S.I.]: Mayfly Books.
- Barry, J. (2012) Climate change, ”the cancer stage of capitalism” and the return of limits to growth: towards a political economy of sustainability, i M. Pelling, D. Manuel-Navarrete & M. Redclift (red.) *Climate change and the crisis of capitalism. A chance to reclaim self, society and nature*. London: Routledge.
- Bowden, G. (2017) An environmental sociology of the Anthropocene. *Canadian Review of Sociology*, 54 (1):48–68. <https://doi.org/10.1111/cars.12138>

- Bradley, K. & J. Hedrén (2014) Utopian thought in the making of green futures, i K. Bradley & J. Hedrén (red.) *Green utopianism: Perspectives, politics and micro-practices*. New York: Routledge.
- Burkhardt, C., Schmelzer, M., & N. Treu (red.) (2020) *Degrowth in movement(s). Exploring pathways for transformation*. Winchester: Zero Books.
- Buttel, F. (1987) New directions in environmental sociology. *Annual Review of Sociology*, 13:465–488.
- Buttel, F. & W. Flinn (1976) Economic growth versus the environment: Survey evidence. *Social Science Quarterly*, 57 (2):410–420.
- Carlsson, C. & F. Manning (2010) Nowtopia: Strategic exodus? *Antipode*, 42 (4):924–953. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2010.00782.x>
- Catton, W. & R. Dunlap (1978) Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 13 (1):41–49.
- Claeys, G. (2022) *Utopianism for a dying planet. Life after consumerism*. Princeton: Princeton University Press.
- Clark, B. & R. York (2014) Sprickor och skiften – miljökrisernas orsaker. *Fronesis* 46–47:160–172.
- Davidson, D. (2022) Climate change sociology: Past contributions and future research needs. *PLOS Climate*, 1 (7):1–3. <https://doi.org/10.1371/journal.pclm.0000055>
- Demaria, F., Kallis, G., & K. Bakker (2019) Geographies of degrowth: Nowtopias, resurgences and the decolonization of imaginaries and places. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 2 (3):431–450. <https://doi.org/10.1177/2514848619869689>
- Dietz, T., Shwom, R., & C. Whitley (2020) Climate change and society. *Annual Review of Sociology*, 46:135–158. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054614>
- Dunlap, R. & W. Catton (1979) Environmental sociology. *Annual Review of Sociology*, 5:243–273.
- Dörre, K. (2015) Social capitalism and crisis: From the internal to the external *Landnahme*, i K. Dörre, S. Lessenich & H. Rosa (red.) *Sociology, capitalism, critique*. London: Verso.
- Dörre, K., Lessenich, S. & H. Rosa (red.) (2015) *Sociology, capitalism, critique*. London: Verso.
- EEA (2020) Growth without economic growth. Briefing no. 28/2020, European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>
- EEA (2021) Reflecting on green growth. Creating a resilient economy within environmental limits. EEA Report no. 11/2021, European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/publications/reflecting-on-green-growth>
- Foster, J. B. (2022) *Capitalism in the Anthropocene. Ecological ruin or ecological revolution*. New York: Monthly Review Press.
- Fournier, V. (2020) Possibilities and politics in imagining degrowth, i K. Legun, J. Keller, M. Carolan & M. Bell (red.) *The Cambridge Handbook of Environmental Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frase, P. (2016) *Four futures. Visions of the world after capitalism*. London: Verso.

- Freudenburg, W. (1989) The emergence of environmental sociology: Contributions of Riley E. Dunlap and William R. Catton, Jr. *Sociological Inquiry*, 59 (4):439–452.
- Gearey, M. & N. Ravenscroft (2019) The nowtopia of the riverbank: Elder environmental activism. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 2 (3):451–464. <https://doi.org/10.1177/2514848619843733>
- Grenholm, A. & S. Grenholm (2014) *Grön ekonomi – genom grön tillväxt eller minskat tillväxtberoende?* Stockholm: Naturskyddsföreningen.
- Gunnarsson, U., Höjer, M. & K-H. Dreborg (2006) *Att använda scenarier – förslag till långsiktigt miljömålsarbete*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Hagbert, P. et al. (2018) *Framtider bortom BNP-tillväxt. Slutrapport från forsknings-programmet "Bortom BNP-tillväxt: Scenarier för hållbart samhällsbyggande"*. Stockholm: Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad, Kungliga tekniska högskolan. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1524798/FULLTEXT01.pdf>
- Herrmann, U. (2023) *Kapitalismens slut. Myten om grön tillväxt*. Stockholm: Fri Tanke.
- Hickel, J. (2019) Degrowth: a theory of radical abundance. *Real-World Economics Review*, 87:54–68. <http://www.paecon.net/PAERReview/issue87/Hickel87.pdf>
- Hickel, J. (2020) *Less is more. How degrowth will save the world*. London: William Heinemann.
- Hjorth Warlenius, R. (2020) Tillväxtkritikens gränser. Kapitel, i P. Björklund (red.) *Fossilfritt Sverige. En antologi om klimatomställning i praktiken*. Stockholm: Verbal.
- Hjorth Warlenius, R. (2022) *Klimatet, tillväxten och kapitalismen*. Stockholm: Verbal.
- Holgersen, S. (2022) *Krisernas tid. Ekologi och ekonomi under kapitalismen*. Göteborg: Daidalos.
- Hornborg, A. (2019) *Nature, society, and justice in the Anthropocene*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hornborg, A. (2021) *Kannibalernas maskerad. Pengar, teknik och global rättvisa i antropocen*. Göteborg: Daidalos.
- IPCC (2022) *Impacts, adaptation and vulnerability*. Working Group II contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Josefsson, G. (2009) *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur.
- Kallis, G. (2020) *Nerväxt*. Göteborg: Daidalos.
- Kallis, G., Paulson, S., D'Alisa, G. & F. Demaria (2020) *The case for degrowth*. Cambridge: Polity Press.
- Kennedy, M. (1993) *Pengar utan ränta och inflation. Ett bytesmedel som tjänar alla*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Klinenberg, E., Araos, M., & L. Koslov (2020) Sociology and the climate crisis. *Annual Review of Sociology*, 46:649–669. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054750>
- Knop, E. & E. Vlachos (1975) Examining alternative futures: Theoretical considerations. *Futures*, 7 (3):221–229.
- Koehrsen, J., S. Dickel, T. Pfister, S. Rödder, B. Wendt, K. Block & A. Henkel (2020) Climate change in sociology: Still silent or resonating? *Current Sociology*, 68 (6):738–760. <https://doi.org/10.1177/0011392120902223>

- Lacroix, S. (2020) Time for a green dictatorship? Democracy in the face of environmental emergency. Ledare, *Philonomist* 2020-11-26. Publicerad online: <https://www.philonomist.com/en/article/time-green-dictatorship>
- Larkin, B. (2013) The politics and poetics of infrastructure. *Annual Review of Anthropology*, 42:327–343. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092412-155522>
- Latouche, S. (2009) *Farewell to growth*. Cambridge: Polity Press.
- Lever-Tracy, C. (2008) Global warming and sociology. *Current Sociology*, 56 (3):445–466. <https://doi.org/10.1177/0011392107088238>
- Levitas, R. (2007) The imaginary reconstitution of society: Utopia as method, i T. Moylan & R. Baccolini (red.) *Utopia, method, vision. The use value of social dreaming*. Bern: Peter Lang.
- Levitas, R. (2013) *Utopia as method. The imaginary reconstitution of society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Levitas, R. (2016) Less of More. *Utopian Studies*, 27 (3):395–401.
- Liegey, V. & A. Nelson (2020) *Exploring degrowth. A critical guide*. London: Pluto Press.
- Lockie, S. (2022) Mainstreaming climate change sociology. *Environmental Sociology*, 8 (1):1–6. <https://doi.org/10.1080/23251042.2022.2043529>
- Longo, S., Clark, B., Shriver, T., & R. Clausen (2016) Sustainability and environmental sociology: Putting the economy in its place and moving toward an integrative socio-ecology. *Sustainability*, 8 (5):1–17. <https://doi.org/10.3390/su8050437>
- Luxemburg, R. (1971 [1915]) *Socialdemokratins kris*. Stockholm: Gidlund.
- Malmaeus, M. & T. Hahn (2022) *Tillväxten inför verkligheten*. Stiftelsen Cogito. <https://www.cogito.nu/publikationer/tillvaxten-infor-verkligheten>
- Mayer, S. (2014) Explorations of the controversially real: Risk, the climate change novel, and the narrative of anticipation, i S. Mayer & A. von Mossner (red.) *The anticipation of catastrophe. Environmental risk in North American literature and culture*. Heidelberg: Winter Universitätsverlag.
- Meadows, D., Meadows, D., Randers, J. & W. Behrens (1972) *Tillväxtens gränser*. Stockholm: Bonniers.
- Milkoreit, M. (2017) Imaginary politics: Climate change and making the future. *Elementa. Science of the Anthropocene*, 5 (62):1–18. <https://doi.org/10.1525/elementa.249>
- Mills, C. W. (1963) *Power, politics and people. The collected essays of C. Wright Mills*. Oxford University Press.
- Mills, C. W. (1971) *Den sociologiska visionen*. Lund: Arkiv.
- Mosley, G. (2016) A message from the future about the steady state economy, i H. Washington & P. Twomey (red.) *A future beyond growth. Towards a steady state economy*. London: Routledge.
- Mumford, L. (1922) *The story of utopias*. London: Boni and Liveright Inc.
- Nelson, A. & F. Edwards (red.) (2021) *Food for degrowth. Perspectives and practices*. London: Routledge.
- Nelson, A. & F. Schneider (red.) (2019) *Housing for degrowth. Principles, models, challenges and opportunities*. London: Routledge.

- Newell, P. & M. Paterson (2010) *Climate capitalism. Global warming and the transformation of the global economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norberg, J. (2022) Handla för klimatet, i E. Gustafsson (red.) *Grön kapitalism*. Stockholm: Timbro förlag.
- Nordhaus, W. (1977) Economic growth and climate: The carbon dioxide problem. *The American Economic Review*, 67 (1):341–346.
- Norgaard, K. M. (2018) The sociological imagination in a time of climate change. *Global and Planetary Change*, 163:171–176. <https://doi.org/10.1016/j.gloplacha.2017.09.018>
- Onofrei, M., A. Vatamanu & E. Cigu (2022) The relationship between economic growth and co2 emissions in EU countries: A cointegration analysis. *Frontiers in Environmental Science*. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.934885>
- Paech, N. (2012) *Liberation from excess. The road to a post-growth economy*. München: Oekom Verlag.
- Park, J. (2015) Climate change and capitalism. *Consilience: The Journal of Sustainable Development*, 14 (2):189–206.
- Paulson, L. & M. Büchs (2022) Public acceptance of post-growth: Factors and implications for post-growth strategy. *Futures*, 143:1–15. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2022.103020>
- Pelling, M., Manuel-Navarrete, D., & M. Redclift (red.) (2012) *Climate change and the crisis of capitalism. A chance to reclaim self, society and nature*. London: Routledge.
- Prinz, A. (2023) An ecological dictatorship to save the planet? The political economics of climate dictatorship and climate clubs. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4498228>
- Rand, T. (2020) *The case for climate capitalism. Economic solutions for a planet in crisis*. Toronto: ECW Press.
- Rennstam, J. & D. Wästerfors (2015) *Från stoff till studie. Om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Rockström, J., Gaffney, O., Randers, J., Dixon-Declève, S., Stoknes, P., & J. Ghosh (2023) *En jord för alla. Ett manifest för mänsklighetens överlevnad*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Sargisson, L. (2007) The curious relationship between politics and utopia, i T. Moylan & R. Baccolini (red.) *Utopia, method, vision. The use value of social dreaming*. Bern: Peter Lang Verlag.
- Sayer, A. (2018) Political economic conditions of a good life beyond growth, i Rosa, H. & C. Henning (red.) *The good life beyond growth. New perspectives*. London: Routledge.
- Schmelzer, M., A. Vetter & A. Vansintjan (2022) *The future of degrowth: A guide to a world beyond capitalism*. London: Verso.
- Schnaiberg, A. (1980) *The environment: From surplus to scarcity*. Oxford: Oxford University Press.
- Sessions, G. (1974) Anthropocentrism and the environmental crisis. *Humboldt Journal of Social Relations*, 2 (1):71–81.

- Soneryd, L. & Y. Ugglå (2011) *(O)möjliga livsstilar. Samhällsvetenskapliga perspektiv på individualiserat miljöansvar*. Lund: Studentlitteratur.
- Star, S. (1999) The ethnography of infrastructure. *American Behavioral Scientist*, 43 (3):377–391.
- Stuart, D., Gunderson, R. & B. Petersen (2021) *The degrowth alternative. A path to address our environmental crisis?* Abingdon: Routledge.
- Terzi, A. (2022) *Growth for good. Reshaping capitalism to save humanity from climate catastrophe*. Cambridge: Harvard University Press.
- Trainer, T. (2012) De-growth: Do you realise what it means? *Futures*, 44 (6):590–599. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2012.03.020>
- Trainer, T. & S. Alexander (2019) The simpler way: Envisioning a sustainable society in an age of limits. *Real-World Economics Review*, 87:247–260. <http://www.paecon.net/PAERreview/issue87/TrainerAlexander87.pdf>
- Urry, J. (2011) *Climate change and society*. Cambridge: Polity Press.
- Urry, J. (2013) *Societies beyond oil. Oil dregs and social futures*. London: Zed Books.
- Urry, J. (2016) *What is the future?* Cambridge: Polity Press.
- von Weizsäcker, E. U. & A. Wijkman (2018) *Come on! Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet. A report to the Club of Rome*. New York: Springer.
- Wallace-Wells, D. (2019) *Den obeboeliga planeten. Livet efter uppvärmningen*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Wiedmann, T., M. Lenzen, L. Keyßer & J. Steinberger (2020) Scientists' warning on affluence. *Nature Communications*, 11:3107:1-10. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16941-y>
- Wiertz, D. & N. de Graaf (2020) The climate crisis: What sociology can contribute, i K. Gerxhani, N. de Graaf & W. Raub (red.) *Handbook of sociological science: Contributions to rigorous sociology*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Författarpresentation

Mikael Linnell är postdoktor vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Inom ramen för projektet *Att förbereda sig inför nedväxt – social resiliens, förändring och självbegränsning* utforskar han praktiker och motiv för hållbar livsföring hos människor som befinner sig i marginalerna av etablerade sammanslutningar, nätverk och omställningsgrupper.

Kontaktuppgifter

Mikael Linnell
 Sociologiska institutionen, Lunds universitet
 Box 1134, 221 00 Lund
 mikael.linnell@soc.lu.se

Recensioner

Hannes Lagerlöf. *Conditional progress - Technical rationality & wicked problems in nuclear waste management*. Göteborg universitet, 2023.

Doktorsavhandling.

I början av 2022 meddelade svenska regeringen att den godkänner ett slutförvar för använt kärnbränsle. Beslutet var dock avhängigt av Mark- och miljödomstolens avgörande om tillstånd och villkor samt Strålsäkerhetsmyndighetens granskning och godkännande av den fortsatta processen genom en stegvis prövning. Hannes Lagerlöfs avhandling *Conditional progress - Technical rationality & wicked problems in nuclear waste management* är ett kunskapstillskott till detta högaktuella och för åtskilliga milennier framöver angelägna problemområde. Avhandlingens ämne har direkt relevans för den breda samhällsdebatten, bland annat gällande allmänhetens och lokalsamhällets inflytande, etiska åtaganden gentemot framtida generationer, energipolitik och prioritering av olika energikällor.

Denna sociologiska avhandling är skriven med inriktning på ämnesområdet teknik- och vetenskapsstudier (STS). Det tvåfaldiga syftet är enligt Lagerlöf ”to enhance knowledge of the wicked problems in NWM [nuclear waste management] and the broader implications that narratives of progress say little about or leave out completely [and] to provide an understanding of how progress is possible in spite of the wicked problems and the broader issues implied by NWM”. Han tillägger att ”implied by the aim is [...] a focus on exploring what produces stability and certainty concerning an issue as inherently ungovernable as spent nuclear fuel and high-level waste” (Lagerlöf 2023: 6).

Avhandlingen består utöver kappan av fyra studier i form av varsin vetenskaplig artikel.

Studie I (Lagerlöf m.fl. 2022) baseras på Lagerlöfs och hans medförfattares undersökning av EU-projektet ”Modern2020”, som syftade till att integrera ny teknik i avfallshanteringsprogram. Artikelförfattarna fokuserade på offentliga intressenters deltagande i utvecklingen av övervakningsteknik. Lagerlöf samlade in data från Modern2020-projektet som kombinerade idéer om passiv och aktiv säkerhet. Det svenska KBS-konceptet från Svensk Kärnbränslehantering AB (SKB) betonar passiv säkerhet. Däremot kräver Frankrike aktiv säkerhet och reversibilitet i avfallshanteringen. Studien visar på nationella skillnader i säkerhetsåtgärder, samtidigt som Modern2020 som helhet strävade efter teknisk konsensus. Lagerlöf och hans medförfattare analyserar hur projektet hanterade motsättningar och fann att tekniska protokoll dolde konflikter och inkonsekvenser.

I Studie II (Lagerlöf 2023c) granskas en domstolsprocess i Sverige som rör koparkapslars säkerhet för när det gäller slutförvaring av kärnavfall i tiotusentals år. Det uppstod en tvist mellan SKB och metallforskare vid KTH. Lagerlöf ser processen som en ”inert” kontrovers om teknik snarare än om bredare frågor såsom etik och folkligt deltagande. Han påpekar att sådana kontroverser ofta ignoreras i vetenskaps- och teknikstudier (STS) och menar att Andrew Feenbergs kritiska konstruktivism kan klargöra varför. Lagerlöf noterar att debatten handlade om kopparkorrosion utan att beröra slutförvarets vidare konsekvenser. Visserligen innebar domstolens beslut att ansökningsprocessen stoppades på grund av oklarheter kring kopparns beständighet, helt i försiktighetsprincipens anda. Detta ansågs som en seger för miljöaktivister, men visade också en teknisk syn på slutförvaret. Lagerlöf ställer sig frågande till att detta juridiska utfall skulle vara en miljöseger. Han understryker i stället behovet av att med hjälp av ”kritisk konstruktivism” analysera de strukturer som begränsar omfattningen av en kontrovers.

Studie III (Lagerlöf 2023b) är en undersökning av hur SKB kommunicerar med allmänheten i Östhammars kommun om en tänkt slutförvaringsanläggning, särskilt genom tidningen *Lagerbladet*. SKB:s kommunikation syftar till att vinna kommuninvånarnas samtycke mot bakgrund av lokalt motstånd. Tidigare forskning visar dock att sådana initiativ ofta domineras av starka aktörer, vilket skapar maktobalans. Lagerlöfs analys av *Lagerbladet* leder till slutsatsen att industrins mål är att förhindra motstånd snarare än att verkligen söka samtycke. Han hävdar att kärnkraftsindustrin använder ”maktens tredje dimension” för att genom snedvridna problembeskrivningar påverka allmänheten. Lagerlöf menar att vidare forskning bör använda nya metoder för att undersöka kärnavfallslokalisering, metoder inspirerade av sociala rörelser och miljöaktivism.

I Studie IV (Lagerlöf & Pettersson 2023) analyseras texter från Nuclear Energy Agency (NEA) och Internationella atomenergiorganet (IAEA) om kärnavfallshantering. Lagerlöf och Pettersson hävdar att tidigare processer dominerades av teknokrati medan känslor avfärdades. Nyligen har dock känslor, såsom ömsesidigt förtroende, fått större betydelse i dessa processer, att döma av NEA:s och IAEA:s språkbruk. Lagerlöf och Pettersson undersöker hur känslor och rationalitet är sammanvävda i dagens lokaliseringsstrategier. Artikelförfattarna kallar detta ”känsloregimer” och hävdar att dessa styr vilka känslor som anses lämpliga. Även om den nya inriktningen på känslor kan verka progressiv, förstärker den enligt författarna vissa teknokratiska idéer och bör därför förstås som en utstuderad strategi för att underlätta genomförandet.

I korthet drar Lagerlöf följande generella och studieövergripande slutsatser i kappan: Även inom ett brett system av organisationer och teknologier kan frågor om kärnavfallshantering hållas avskilda från systemets andra områden tack vare aktörernas makt och förmåga att utesluta eller förhindra viss kritik. Svensk Kärnbränslehantering (SKB) har ”glömt” de historiska rötterna – där kärnkraften ifrågasattes på djupet i stora politiska och sociala debatter – och har lyckats framställa sig som en oberoende och neutral aktör i systemet. När det gäller problem och frågetecken kring kärnavfalls-lagring, hänvisar SKB till nödvändigheten av teknologisk stringens i debatten. Man betonar att endast tekniska aspekter och strävan efter konsensus är relevanta. På så vis

undviker man att hantera mer djupgående sociala problem och motsättningar. SKB:s resonemang om framsteg möter visserligen kritik, men den tekniska diskussionen tar överhanden och döljer djupare politiska konflikter, trots att det enligt Lagerlöf finns en historia av missförhållanden och förtryck. Vetenskapligt-tekniska detaljer granskas, medan en mer djupgående kritik grundad på levda erfarenheter eller etik tenderar att förbises eller kringgås, enligt Lagerlöf.

Det är en välskriven avhandling som behandlar ett angeläget ämne. I dess ”kritiska” ansats, som betonas genom hela texten, ligger en strävan efter att blottlägga demokratiska och participatoriska brister, inte enbart i kärnavfallshanteringen utan också genom kärnkraftens hela historia. Det är mycket välkommet och angeläget att sociologin visar sin relevans när det gäller att skapa förståelse och bidra till förbättring av de sociala processerna kring val av teknik med kort- och långsiktiga risker för miljö och hälsa.

Liksom andra avhandlingar har även denna vissa brister. Den skulle ha gagnats av en mer balanserad relation mellan empiri och analys, där nyanserna i Lagerlöfs digra empiriska material borde ha tillåtits att i större utsträckning påverka den teoretiska analysen. Lagerlöfs teoretiska och normativa hållning framstår som prioriterad framför empirin. Detta kan vara ett medvetet val av Lagerlöf, som i förordet skriver: ”I am sympathetic to the view that the analytical procedure is even more central than the methodological procedure” (Lagerlöf 2023a: 59). De begrepp som Lagerlöf använder, och de sätt på vilka han tillämpar dem, kan stundom uppfattas som så grovmaskiga att nyanserna i det empiriska materialet inte får den plats som jag tycker att de förtjänar. Ännu ett tecken på att detta är ett aktivt val från författarens sida är hans resonemang om hur han vill identifiera och analysera ”övergripande begrepp” (*overarching concepts*). Sådana begrepp inrymmer faktorer som enligt Lagerlöf förblir konstanta trots diverse initiativ till folkligt deltagande, öppna rådslag, inkludering av civilsamhälle och frivilligorganisationer, förslag om folkomröstningar och lokalbefolkningens uttalat positiva inställning till förslag om lokal kärnavfallslagring. Det stämmer givetvis att konstanta och stabila maktförhållanden och dito strukturer ofta glöms bort i samhällsdebatter där initiativ som utlovar folkligt deltagande och transparens tar all uppmärksamhet. Risken med en sådan grovmaskig analys är dock att specificering och konkretisering uteblir. ”Teknisk rationalitet” (i avhandlingen ibland kallad vetenskaplig-teknisk rationalitet) är ett sådant övergripande begrepp. Det skulle kunna omfatta allt från nihilistisk fascination för teknologi för dess egen skull, oavsett konsekvenser i form av lidande eller lycka på jorden, till tekniska resonemang grundade på etiska överväganden om hälso- och miljörisker på kort och lång sikt. ”Kapitalism” är ett annat sådant övergripande begrepp. Visst lever vi i en kapitalistisk epok, men sedan 1960-talets början har det ändå funnits utrymme för en omfattande miljöreglering – ofta beledsagad av ökad öppenhet, ökad inkludering och ökat deltagande – en förändring som inte helt och hållet kan avfärdas som symbolisk.

Avhandlingen har också avsevärda styrkor. Den består av spännande kombinationer av empiriska studier – både sinsemellan olika och välavgränsade i förhållande till frågan om kärnavfallshantering. Dessutom integrerar Lagerlöf på ett kreativt sätt olika

teoretiska inriktningar, där han visar på stor intellektuell integritet. Kanske gör man avhandlingen störst rättvisa om man läser den som en djärv och omfattande essä, det vill säga som ett försök – i fråga om teoretisk syntes och kombination av empiriska fall – att starkt normativt analysera ett problemkomplex och synliggöra dolda maktdimensioner som enligt författaren fortbestår och verkar med oförminskad styrka under ytan, det vill säga under talet om demokratiserade processer för kärnavfallshantering. Att våga pröva och inte vara alltför försiktig i sin forskning är av godo. Det gynnar kunskapsutvecklingen i samhället – så länge vi sociologer samtidigt ser till att ingå i olika sociologiska, fler- och utomvetenskapliga grupper där vi låter varandra öppet och generöst granska varandras arbeten. Där bör ingen forskningstradition gå fri, inte ens den som använder – det enligt min uppfattning tautologiska – prefixet ”kritisk”. Jag är glad och tacksam för att jag fått läsa Hannes Lagerlöfs avhandling, som jag lärt mig mycket av.

Mikael Klintman

Professor i sociologi
Lunds universitet

Referenser

- Lagerlöf, H. (2023a) *Conditional progress: Technical Rationality and Wicked Problems in Nuclear Waste Management*, sammanläggningsavhandling, Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/76012/Kappa%20Hannes%20utan%20papers.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Lagerlöf, H. (2023b) Consenting publics: Fair nuclear waste repository siting? *Environmental Politics*, 32 (7):1255–1274. <https://doi.org/10.1080/09644016.2023.2172867>
- Lagerlöf, H. (2023c) Swedish nuclear waste management as an inert controversy: Using critical constructivism to understand cold technological conflict. *Science as Culture*, 32 (4):558–582. <https://doi.org/10.1080/09505431.2023.2218415>
- Lagerlöf, H. & J. Pettersson (2023) Aligning subjective and objective ”truth” in nuclear waste management: On the new role of emotions in contemporary repository siting policy. *Emotions and Society*, 5 (3):277–295. <https://doi.org/10.1332/26316897Y2023D000000006>
- Lagerlöf, H., Sundqvist, G., & A. Bergmans (2022) Striving for technical consensus by agreeing to disagree: The case of monitoring underground nuclear waste disposal facilities. *Journal of Risk Research*, 25 (5):666–679. <https://doi.org/10.1080/13669877.2022.2049620>

Josefin Velanders. *Hur blir djur mat? En kritisk studie av den etiska djurproduktionen i svenska ekologiska organisationer.* Karlstad University, 2023. Doktorsavhandling.

Josefin Velanders forsvarte sin doktorgradsavhandling i sosiologi 3. februar 2023 ved Karlstads Universitet, og jeg ble bedt om å være opponent i hennes disputas. Velanders tematikk var av stor faglig interesse for en etnolog og kulturhistoriker med landskap, husdyr og kjøtt som forskningsfelt. I Norge spiser vi i dag nesten tre ganger så mye kjøtt som vi gjorde i 1959 (Helsedirektoratet 2021). Situasjonen i Norge er langt fra unik, veksten i kjøttkonsum har eskalert globalt sett. FNs mat og landbruksorganisasjon FAO har estimert at hele 80 milliarder dyr ble slaktet i 2019 (FAO 2021). Fra 1979 til 2019 firedoblet dette tallet seg (World Bank 2021). Kjøtt har flyttet seg fra tallerkenens periferi til å bli en sentral del av måltidene våre – en prosess geografen Tony Weiss kaller ”meatification” (Weiss 2013). Utviklingen har vært enorm, noe som har store konsekvenser for globale klimagassutslipp, for miljø, for vår helse og for dyrevelferd (Hansen & Syse 2021:1-12).

Den enorme veksten i kjøttproduksjon og konsum er resultat av ”the industrial grain-oilseed-livestock complex” (Weiss 2013). Det at vårt konsum av kjøtt i Norden har konsekvenser for både miljø, klima og rettferdig fordeling av ressurser mellom det globale nord og sør, er etter hvert blir allmennkunnskap. Josefin Velanders fokus på etikken rundt alternative former for kjøttkonsum i Sverige er derfor høyst relevant. Avhandlingens fulle tittel er *Hur blir djur mat? En kritisk studie av den etiska djurproduktionen i svenska ekologiska organisationer*. Målet med undersøkelsen hennes er å forstå prosessene rundt konsum av det vi på norsk kaller husdyr, eller ”livsmedelsdjur” på svensk. Velanders spør dessuten hvorvidt maktordningen mellom mennesker og dyr opprettholdes eller utfordres i svenske økologiske organisasjoner. Hun bidrar dermed til en dypere forståelse av hvordan økologiske organisasjoner befester dyrs kategorisering som mat, når konsum av kjøtt og fisk ellers utfordres innen debatter om bærekraft og etikk. Er det slik at økologiske organisasjoner legitimerer, normaliserer og reproduserer den etablerte maktordningen innen mennesker og dyr, og på den måten kanskje styrker fremfor å gi et alternativ til det konvensjonelle husdyrbruket, spør Velanders. I det spørsmålet stilles, er allerede svaret gitt. Innen fagområder som animal studies og økokritikk er et samfunnskritisk perspektiv, dekonstruksjon av etablerte sannheter, og en tydelig posisjonering ofte normen.

For å få svar på sitt forskningsspørsmål har Velanders gjort intervjuer og studert dokumenter og mediemateriale fra økologiske dyreorganisasjoner. Hun har så analysert sitt materiale med utgangspunkt i Kellers’ kunnskapssosiologiske diskursanalyse, og satt dette i dialog med Foucault’s maktperspektiver og hans forståelse av diskurser som makt og kunnskap i praksis (Keller 2001). Hun presenterer Foucault grundig og forklarer med Taylor som veiviser firedelingen av Foucaults maktperspektiver; pastoral makt, suveren makt, disiplinær makt og biomakt (Taylor 2013). Pastoral makt er en omsorgsfull maktform, slik som en foreldre-barn-relasjon eller som omsorgen gjeteren har for sin saueflokk (Foucault 1982). Betydningen av suveren makt er implisitt i

termen, og kan sammenliknes med de gamle eneveldige monarkier. Disiplinær makt handler om å kontrollere og disiplinere kropp, mens biomakt preger det vestliges samfunns disiplinering av hele populasjoner, som for eksempel gjennom fødselskontroll og død (Cole 2011).

Biomakt og pastoral makt er spesielt vesentlig for Velanders, men hun modifierer og tilpasser begrepene for at de skal passe bedre på relasjonene mellom menneske og dyr. Særlig viktig er retten til å drepe noe som legges til det pastorale og biomakt-apparatet. Foucault pastorale maktbegrep er som regel knyttet til mennesker og ikke dyr, og når denne maktformen benyttes for å forstå maktrelasjonene mellom disse, er den like absolutt i sin form som suveren makt og disiplinær makt. Den pastorale maktformen er kanskje også en forutsetning for å utøve biomakt.

Som et apropos til Velanders diskusjon, kan man kanskje spørre om disse maktformene er implisitte i relasjonen mellom mennesker og dyr. Dersom ikke mennesket på et eller annet sted i sin historie hadde utøvd både pastoral makt og biomakt så hadde vel ikke domestisering av dyr funnet sted? De lange historiske aksene i relasjonen mellom mennesker og dyr skaper noen forutsetninger. Uten å ville projisere et evolusjonært argument for å opprettholde konsum av kjøtt, er det likevel noen prosesser som har funnet sted innen utviklingen av husdyrene som ikke Velanders kommenterer, forutsetter eller viser at er relevante. Maktutøvelsen er ikke bare knyttet til det post-industrielle husdyrholdet, men har vært en del av relasjonen mellom mennesker og dyr gjennom historien.

Velanders utgangspunkt er sosialkonstruksjonistisk, og hun gjør en kunnskaps-sosioologisk diskursanalyse som viser hvordan diskurser konstruerer og legitimerer meningsstrukturer. Dette er både en teoretisk forutsetning for studien og en del av dens metodologi. Studiens empiriske utgangspunkt er tolv intervjuer fra fire interesseorganisasjoner og økonomiske organisasjoner innen økologiske matproduksjon i Sverige. Ved siden av intervjuene, ble interne dokumenter og ekstern kommunikasjons analysert, som materiale fra hjemmesider, sosiale medier og publikasjoner av ulike slag.

I hvert av analysekapitlene tar hun for seg et av de dyrene vi spiser; griser, kyr, kyllinger og høner, og fisk. Hun diskuterer livet og døden til dette dyret opp mot ulike ideer knyttet til dyreetikk, og hvordan disse ideene brukes av de ulike organisasjonene. Slik destabiliserer hun de retoriske grepene som gjøres innen det økologiske dyreholdet for å distingvere livene til økologisk produserte dyr opp mot livene til de samme dyrene innen konvensjonelt husdyrbruk. De økologiske organisasjonene bruker nemlig denne distinksjonen for å projisere øko-kjøtt som mer etisk forsvarlig å spise.

Et godt eksempel på hva de økologiske organisasjonene snakker om, og unnlater å snakke om, finner vi hos grisen. Selv om økologiske griser lever et bedre liv og får adgang til frisk luft utendørs, er selve slakteprosessen eller avlivningen for de fleste økologiske grisene vanskeligere å legitimere ovenfor konsumentene. Dette er fordi de økologiske grisene slaktes i det samme systemet som konvensjonelle griser. Grisene gasses i hjel og opplever frykt og panikk rett før sin død. Selv om økogrisenes liv kanskje er bedre, inngår deres død i det konvensjonelle apparatet, og denne delen av den økologiske griseproduksjonen snakkes det ikke om.

Et annet eksempel jeg vil trekke frem er kapittelet om kua. Her viser Velander hvordan kyr og andre drøvtyggere (som er de dyrene som har de høyeste klimagassutslippene), blir fremmet som miljøvennlige fordi de omdanner beitemark til kjøtt, melk og gjødsel og er dermed vesentlige i det økologiske landbrukets sirkulære landbruksform. Kua blir også fremmet som kulturlandskap-skjøtteri, i det den opprettholder tradisjonelle pastorale landskap og høyt biologisk mangfold gjennom sitt beite. Slik legitimeres kuas eksistens. Det at kyr har høye utslipp av metan og andre klimagasser og derfor er et klimaproblem, er ikke en del av diskursen.

I sin gjennomgang, viser Velander hvordan de økologiske merkeordningene legitimerer og normaliserer og ikke minst, reproducerer den etablerte maktordningen mellom mennesker og dyr gjennom Melanie Joy's begrep "Carnism" (2010) eller det Velander kaller etisk karnisme; karnisme er den usynlige ideologien som gjør det naturlig for folk å spise visse dyr. Og det karnistiske apparatet er de materielle og strukturelle forutsetningene for karnismen. Ved siden av å argumentere for at den økologiske kjøttproduksjonen tar del i og dermed er en del av det karnistiske apparatet, argumenterer Velander for at økologisk husdyrproduksjon er en form for welfare-washing – en måte å pakke inn "business as usual" i en retorikk knyttet til høy dyrevelferd (Bjørkdahl & Syse 2021).

Velander forutsetter at kjøttspising, eller "karnisme" ikke er normalt, og at det karnistiske apparatet legitimerer, normaliserer og objektiviserer det å spise dyr. Burde kanskje ordet normaliseres vært erstattet med "oppretholdes"? I Sverige, som i mange andre land, er det et kulturelt og historisk apparat som dirigerer hva vi har spist opp gjennom tidene. Religioner som kristendommen, jødedommen og islam har også nedfelt lover over hvilke dyr man kan spise og når man kunne spise dem. For eksempel kunne man bare spise fisk i fastetiden i katolsk tid, og jøder og muslimer vil ikke spise svinekjøtt. Disse kulturelle forutsetningene vil mange mene er en del av en kultur og identitet. Ifølge et raskt søk¹ spiser noe sånt som 90% av alle svensker kjøtt i større eller mindre grad. Dette er en del av den objektive virkeligheten, som de fleste vil oppfatte som normalt. I et historisk perspektiv er imidlertid kjøttkonsumet unormalt høyt, og denne utviklingen ser vi en global trend (FAO 2021) Selv om vi i Norden ligger litt lavere enn i USA eller Australia, har utviklingen vært galopperende også her i nord. Industrialiseringen av kjøttproduksjonen og den globale kraftforhandelen har gjort kjøtt billig og lett tilgjengelig. Selv om jeg vil argumentere for at det å spise kjøtt fortsatt er normalt, er et vesentlig etisk spørsmål hvorvidt kjøttkonsumenter vet hva de spiser når de spiser kjøtt, og om de tenker på eller bryr seg om hvordan dyrene de spiser levde eller døde før de ble til hamburgere og chicken nuggets.

Den britiske kulturviteren John Berger er en vesentlig figur innen Animal studies. Han skriver at "The peasant becomes fond of his pig and is glad to salt away its pork".

1 Jeg har ikke funnet sikre tall på antall vegetarianere i Sverige, ulike kilder opererer med alt fra 0,5% til 10%. Vi har det samme problemet med sikker statistikk i Norge. Imidlertid ser vi en økning i interessen for å spise mer vegetarisk, fleksitarian, og pesketarisk, og et økende utvalg alternativer til ferdige kjøttprodukter i butikkene.

Berger skrev videre at det som er vanskelig for oss moderne mennesker å forstå, er at “the two statements in that sentence are connected by an and and not by a but.” (Berger 1980:5). Relasjonen mellom mennesker og dyr som Berger beskriver er sjelden i dagens samfunn, og har blitt erstattet av det såkalte ”Meat paradox” (Bastian 2011) som er knyttet til at det vi på den ene siden er glad i dyr men på den annen side spiser dem, men at man ikke – som i Berger’s sitat over – er glad i og kan spise det samme dyret. Tvert imot – i henhold til Bastians kjøttparadoks blir det ikke tatt som en selvfølge at dyr og kjøtt henger sammen. I min egen forskning har jeg funnet at dagens norske kjøttkonsumenter i høy grad er blitt fremmedgjorte for sammenhengen mellom kjøtt og dyr (Bjørkdahl & Lykke 2023). Mange mennesker er ikke bekvemme med tanken på at et dyr skal dø for at de skal spise det, de distanserer seg og fornekker det.

Velander benytter også termen ”Nykarnistisk” – som innebærer å vende seg fra masseprodusert kjøtt og konstruere en slags ”stolt karnisme” (Velanders 2023:52). Man kan kanskje argumentere for at nykarnistene prøver å vende tilbake til det førindustrielle utgangspunktet som John Berger skisserer i sitatet over, selv om man selvfølgelig kan diskutere – som Velanders gjør – hvor vellykket det er. Spørsmålet er kanskje likevel om det gode blir det bestes fiende når man konstruerer virkeligheten så svart/hvit som dette, og om dette kan ha en polariserende effekt. Kanskje man kunne oppnådd en større dyrevelferd for flere dyr dersom man spiste færre av dem, og at dem man spiste, ikke bare levde bedre liv, men også fikk en bedre død. Det finnes eksempler (men dessverre altfor få) på at man benytter mobile slakterier som slakter dyrene der de er ute og beiter, fremfor at de kjøres milevis i trange lastebiler. Kunne man hevet kravene til dyrevelferd i både liv og død for både konvensjonelt og økologisk husdyrbruk? Om dette ikke er en endelig løsning på dyrenes lidelser og vårt altfor høye kjøttkonsum, kunne det i det minste være et steg i riktig retning.

Velanders avhandling er en sviende kritikk til det økologiske husdyrbruket og er et tydelig normativt prosjekt, noe hun også eksplisitt uttrykker. En mer drøftende og spørrende form på arbeidet ville gjort arbeidet tilgjengelig for en bredere leserskare og kunne dermed også i større grad hjulpet Velanders lengre på vei til ”å forandre dyrs omstendigheter” (Velanders 2023:102). Når det er sagt, vil jeg likevel anbefale denne boken til alle som er interessert i etikken rundt den galopperende veksten i kjøttproduksjon og kjøttkonsum. Boken tar et viktig oppgjør med ideen om at vi kan kjøpe oss ut av problemet ved å handle økologisk fremfor å ta tak i de grunnleggende etiske vanskelighetene rundt det industrielle husdyrholdet. Selv om Velanders posisjonering kan være krevende for noen lesere, avdekker og viser hun frem sammenhenger som alle – både kjøttspisere og veganere – kan og bør bry seg om, og ikke minst, ta personlig og politisk stilling til.

Karen V. Lykke

Senter for utvikling og miljø
Universitetet i Oslo

Referanser

- Bastian, B. (2011) The Meat Paradox: How We Can Love Some Animals and Eat Others, *The Conversation*, March 24, 2011. <https://theconversation.com/the-meat-paradox-how-we-can-love-some-animals-and-eat-others-149>
- Berger, J. (1980) *About Looking*. London: Writers & Readers.
- Bjørkdahl, K. & K. Lykke Syse (2021) Welfare Washing: Disseminating Disinformation in Meat Marketing, *Society & Animals*, (published online ahead of print 2021). <https://doi.org/10.1163/15685306-BJA10032>
- Bjørkdahl, K. & K.V. Lykke (2023) *Live, Die, Buy, Eat: A Cultural History of Animals and Meat*. London: Routledge.
- Cole, M. (2011) From “animal machines” to “happy meat”? Foucault’s ideas of disciplinary and pastoral power applied to “animal-centred” welfare discourse, *Animals*, 1 (1):83–101. <https://doi.org/10.3390/ani1010083>
- FAO (2021) FAOSTAT. <http://www.fao.org/faostat/en/#data>
- Foucault, M. (1982) The Subject and Power, 208-227 in H.L. Dreyfus, & P. Rabinow (eds.) *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hansen, A. & K. Lykke Syse (eds.) (2021) *Changing Meat Cultures: Food Practices, Global Capitalism, and the Consumption of Animals*. London: Rowman & Littlefield.
- Joy, M. (2010) *Why We Love Dogs, Eat Pigs and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. San Francisco: Conari.
- Keller, R. (2011) The Sociology of knowledge approach to discourse (SKAD), *Human Studies*, 34 (43). <https://doi.org/10.1007/s10746-011-9175-z>
- Taylor, D. (2013) *Michel Foucault key concepts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helsedirektoratet (2021) *Utviklingen i norsk kosthold: Matforsyningsstatistikk og forbruksundersøkelser*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Velander, J. (2023) *Hur blir djur mat? En kritisk studie av den etiska djurproduktionen I svenska ekologiska organisationer*. Doktorsavhandling, Karlstad University Studies 2023:1.
- Weis, T. (2013) The Ecological Hoofprint: Introduction to the Global Meat Industry: Expanding Production, Consumption and Trade, 1-23 in B. Winders & E. Ransom (eds.) *Global Meat: Social and Environmental Consequences of the Expanding Meat Industry*. Cambridge: The MIT Press.
- World Bank (2021) *World Development Indicators*. <https://data.worldbank.org/>

**Magnus Boström. *The social life of unsustainable mass consumption*.
Lexington books, 2023.**

I introduktionen till Magnus Boströms nyligen utkomna bok *The social life of unsustainable mass consumption* möter vi avgrunden mellan kunskap och handling som präglar våra senmoderna samhällen. Det är en destruktiv situation som både naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig forskning har tydliggjort de senaste femtio åren. Det planetära nödläget är synligt och kunskapen om de existentiella utmaningar vi befinner oss mitt i finns i överflöd – ändå agerar alltför få individer, grupper, institutioner, företag eller ledare i linje med insikterna. Tröskelpunkter, planetära gränser, ekocid, våldsam utvinning av naturresurser (*extractive violence*); många är de begrepp som sätter ord på mänsklighetens allvarliga situation som skapats av några få under en minimal period av jordens historia. Då den humanvetenskapliga forskningen på några decennier tagit stora kliv framåt inom klimat-, energi-, och miljöområdet uppdragas avgrunden som består i att veta men spela ovetande för att slippa handla. Vetenskaps- och miljöhistoriska analyser har tydligt visat att kunskapen om den globala överkonsumtionen av jordens resurser med påföljande miljökatastrofer funnits tillgänglig i flera decennier. Inte minst är de tvärvetenskapliga traditionerna *agnotologi* (Oreskes & Conway 2011) och *klimatobstruktion* (Ekberg et.al. 2022) viktiga för att avslöja hur kunskapen förnekas, försenas eller blockeras. Humanvetenskapliga studier har visat att kunskapen om vårt planetära nödläge inte har tagits fullt ut på allvar och att de handlingar som kunskapen föranlett inte har svarat mot situationens allvar (läs bland annat Sundqvist i detta nummer). Allra mest upprörande, men inte så förvånande för sociologer, är kanske att kunskapen om vart vi är på väg har funnits längst hos de aktörer (till exempel fossilindustrin) som varit mest bidragande till att skapa och förvärra situationen. De skyldiga försöker spela oskyldiga. Nödläget är alltså en följd av noggrant övervägda beslut.

Det är denna klyfta mellan kunskap och handling som bildar utgångspunkten för Magnus Boström, professor i sociologi vid Örebro universitet, i hans nya bok om den ohållbara masskonsumtionen. I en världsbild som framställer människan som rationell framstår det som om att vi kommer att handla rationellt bara vi får mer kunskap, men Boströms bok klargör att så inte är fallet. Hur ska vi annars till exempel kunna förklara det faktum att beslutsfattare, investerare och makthavare fortsätter att tillåta de rikaste 10 procenten av jordens befolkning att ständigt öka sin masskonsumtion och ge upphov till 50 procent av växthusgasutsläppen? Boström påpekar inledningsvis att vi behöver kunskapssociologiska förklarande teorier som utvecklats under lång tid inom den humanvetenskapliga forskningen för att ta oss an situationen. Det är genom analyser av hur och varför masskonsumtionen fortgår mot bättre vetande som vi kan få verktyg att förändra den ohållbara situationen.

Boström har under de senaste åren teoretiskt och empiriskt inriktat sig på meso- och mikroaspekter av de delar av samhället där individer köper, delar och skapar produkter och tjänster. I denna bok griper han sig an uppgiften att sammanfatta sina breda och djupa insikter i frågan. Det är en mycket gedigen och ambitiös genomgång av den samlade forskningen. Boken är på ett sätt ovanlig i den svenska humanvetenskapliga

forskningen inom miljö-, energi- och klimatområdet. Vi har också inom detta område alltmer börjat publicera oss i tidskriftsformat: länge nu har trenden varit att svenska akademiker framför allt publicerat kortare artiklar på engelska i sakkunniggranskade tidskrifter. Det är kanske på väg att förändras? Boström tar i alla fall ett stort grepp om masskonsumtionens väsen, och hans allmänna tilltal bör kunna locka en läsekrets utanför akademien. Jag önskar att fler svenska forskare hade tid och möjlighet att skriva den här sortens böcker (på svenska eller engelska) som sammanfattar deras akademiska gärning. Boström gör det genom att återintroducera klassiska sociologiska arbeten, introducera nya och presentera mer specifika teorier om masskonsumtion under fem teman som handlar om vardagen, stratifiering, temporalitet, platser och normalisering. Det är något stort med att få läsa en helhet och se illustrationer som exemplifierar de teoretiska poängerna.

På ett annat sätt följer boken en vanlig logik för svensk forskning inom området. Under de senaste månaderna har jag läst flera böcker om miljörörelser och klimatpolitik med liknande disposition som Boströms. Dessa böcker inleds med en ganska omfattande del om makroteori som handlar om de strukturer som är styrande för ämnet som behandlas. Sedan följer några kapitel med gedigen genomgång av tidigare forskning med många viktiga insikter. Böckerna avslutas med några få slutsatser och enstaka förslag om hur vi kan ta oss ur den dystra situation vi befinner oss i.

Boström börjar således med att introducera sex makrofaktorer som styr och upprätthåller masskonsumtionen på ett strukturellt plan: global kapitalism (privat ägande, expansionism, konstant förändring), socioteknisk förändring, status, fossilbaserad kolonialism, tillväxtdogm och infrastruktur av konsumtionskultur. Efter en kort presentation av dessa styrande aspekter på makronivå argumenterar författaren, med hjälp av Berger & Luckman (2011 [1966]), för att "[a]ny external institution must also be internalized to become operative" (s. xxv). Därmed förflyttar han sig till masskonsumtionens meso- och mikronivå, där dess *sociala liv* är fokus. Eftersom Boström har sin empiriska styrka och sitt teoretiska intresse på dessa nivåer är det naturligt att framställningen koncentreras hit, men jag hade gärna velat att Boström i slutet av boken återkom till hur förändring av dessa strukturerande makrofaktorer kunde åstadkommas genom skiften på mikro- och mesonivå.

Allra mest produktiv hade en sådan återkoppling kunnat bli i fråga om den så kallade utsläppseliten. Problemen med denna grupp redovisas tydligt på sidorna 47 till 50. Det är dessa människor som sätter normerna för överkonsumtionen av jordens resurser, där till exempel den rikaste och mest idoliserade procenten av USA:s befolkning bränner fossila bränslen uppgående till 318 ton koldioxidequivallenter per person och år (det konsumtionsbaserade genomsnittet i Sverige är i genomsnitt cirka 8 ton). Det är samma grupp som med tiotals miljarder dollar varje år vidmakthåller fossilindustrins inflytande genom direkta eller indirekta investeringar i utvinningsindustrin och samma grupp som befäster dessa intressens politiska makt (nu senast avslöjades hur svenska skattepengar, som skulle gå till skolan, i stället genom Hans och Barbara Bergströms fond slussats till högnationalistiska medier som sprider desinformation om klimatkrisen skapad av olje-, gas- och kolföretag).

Boström är mycket tydlig i sina slutsatser och ställer den viktiga frågan: Har vi råd med de rika? (s. 58), precis som i Fredrik Gerttens nya dokumentärfilm *Breaking Social*. Samtidigt är det kanske inte tillräckligt att bara ställa en sådan fråga. Boströms genomgång hade kunnat vinna på att ta upp mer forskning om hur en minskning av de superrikas utsläpp faktiskt skulle kunna gå till som bland annat görs i Lund av Max Koch eller inom det stora hundramiljonersprojektet om Degrowth med centrum i Barcelona. Eftersom den rika gruppens agerande påverkar oss alla, hade det varit värdefullt att återknyta till denna grupp i diskussionsavsnittet. Boström gör en ansats i den vägen när han uppskattande lyfter fram att det finns forskning om nedväxt, ett samhälle bortom tillväxt, tillräcklighet (*sufficiency*), frivillig enkelhet, munkekonomi med mera, men tyvärr utan att gå in på vad denna forskning visat eller föreslår. Jag vet av egen erfarenhet från mina två senaste böcker *Ecological masculinities* och *Climate obstruction* att en boks struktur lätt hamnar i den vanliga humsam-logiken där den kritiska analysen tar så mycket tid och kraft i anspråk hos författaren att ambitionen att skriva lika utförligt om förslag till lösningar oftast får stryka på foten. Jag tycker att det är synd och anser att vi humanvetenskapliga forskare behöver bli bättre på att experimentera med, föreslå och utvärdera transformativa samhällslösningar. Det hade varit värdefullt med ännu mer forskning och ännu fler exempel på hur vi som samhällen kan "avgifta oss" från masskonsumtionen, som Boström skriver. Även om jag allra mest uppskattar det avslutande kapitlet, hade jag gärna läst ytterligare två kapitel av liknande slag.

I den avslutande delen av boken gör Boström en oerhört värdefull insats i att lyfta fram tre aspekter som behöver ske på en meso- och mikronivå för att masskonsumtionens makrostrukturer ska kunna förändras. Det behövs ett *transformativt lärande*, en *kollektiv organisering* i sociala rörelser för nedväxt och en fullständig *omställning av samhället*. Gott så. Jag hade dock velat se detta ännu mer utskrivet, utvecklat och tydligare kopplat till den kritiska analysen i de föregående kapitlen, och jag hade velat att dessa resonemang fick större utrymme i boken som helhet.

På sätt och vis så finns det som jag efterfrågar redan i boken. Jag uppskattar mycket att Boström i varje kapitel följer upp genomgången av tidigare forskning med en resultatdiskussion som tar konsekvenserna av studiernas rön på allvar. Dessa konsekvenser är oftast formulerade som frågor och markerade som grå textavsnitt. Efter att ha läst hela boken insåg jag att läsaren faktiskt på ett väldigt pedagogiskt vis kan ta till sig bokens innehåll och reflektera kring sin egen och samhällets masskonsumtion bara genom att läsa dessa sammanfattande ord. Här har boken också sin stora styrka på så vis att författaren på ett tydligt, modigt och helt nödvändigt sätt i dessa tider ställer frågor som: "How can society/community groups supply alternative frames of reference and role models to help individuals expose and counteract the spiral of identity deficits and unattainable ideals?" (s. 57). Just frågan om flyg och konsumtion av resor är mycket illustrativ inte minst för oss som bor i Sverige och arbetar inom akademien. Det är övertydligt att flyg inom akademien stöds och uppmuntras på makronivå (internationalisering, meritering, status, resestipendier), att det på mesonivå har mer osäker rang (interna klimatmål, klimatkompensation mellan trafikslag, klimatramverket för

alla universitet, inköp av digital mötesteknik) och att det på mikronivå tar massor av tid i anspråk och skapar ambivalens i forskarens identitet, samtidigt som det kan skapa förutsättningar för ett mycket bättre akademiskt liv.

Att Boström ställer pedagogiska frågor hjälper mig som läsare att kritiskt fundera över min egen konsumtion. Varför dröjde det nästan tio år (2007–2016) mellan det att jag tog till mig kunskapen om de skadliga effekterna av mitt flygande till dess att jag bestämde mig att stanna på marken? I boken presenteras forskning som kan förklara den normalisering av flyg som jag tidigare var med om att skapa och upprätthålla. Med hjälp av listan på legitimeringsstrategier (s. 153–156), som omfattar argument som ”det är ju bara en liten kort flygresa”, ”det är ju för vetenskapssamfundets skull”, ”andra flyger ju mycket mer än jag”, ”jag ska sluta efter denna flygresa”, ”det är så viktigt att jag får presentera mina forskningsresultat på just denna konferens i Australien”, får Boström mig att uppmärksamma hur jag resonerade för femton år sedan. Därefter lyfter han fram att det transformativa skiftet måste stödjas av minst fem läroprocesser för att få verkligt fäste (s. 168). I mitt fall kan det illustreras så att jag fick kunskap om flygresandets orättvisa, att jag lärde mig att resa på andra sätt, att jag tränade mig i att uppskatta långsammare resor på marken, att jag fann gemenskap hos andra som fattat liknande beslut och att jag föreställde mig en annan framtid där den nya praktiken är norm. I dag ser jag det som en självklarhet att finna min roll inom akademien och samtidigt stanna på marken – och Boströms bok om masskonsumtionens sociala liv har gett mig redskap och ord för att tydliggöra ovanstående mönster.

Jag tror att fylligare beskrivningar av Boströms egna empiriska studier av frivillig tillräcklighet (*sufficiency*) och dramatiskt minskad masskonsumtion under pandemiåren 2020–22 hade kunnat ge ännu konkretare redskap för förändring. Med exempel från sådana studier hade läsaren kunnat känna igen sig ännu mer, och då hade steget till ett transformativt lärande och en kollektiv omorganisering bort från masskonsumtionen varit kortare.

Boström avslutar med i mitt tycke det allra viktigaste, kanske också början på hans nästa bok? Den korta avslutande diskussionen om nödvändigheten av att samhället på djupet inser att klimatkrisen är ett kulturellt trauma där hela fossilkapitalismens existens behöver upphöra är på sätt och vis självskrivnen men likafullt omstörtande. Den stora berättelsen om vad samhället är och kan bli behöver förändras helt och hållet. Det finns glimtar av sådana öppningar i hela Boströms bok, men som han själv påpekar ligger en sådan utveckling förmodligen helt bortom masskonsumtionens sociala liv, där den endimensionella människan upprätthåller normen. Det är där bortom vi kan finna en praktik för en framtid inom de planetära gränserna.

Martin Hultman

Docent i vetenskap-, teknik och miljöstudier
Chalmers Tekniska Högskola

Referenser

- Ekberg, K., B. Forchtner, M. Hultman & K.M. Jylhä (2022) *Climate obstruction: How denial, delay and inaction are heating the planet*. London: Routledge.
- Oreskes, N., & E.M. Conway (2011) *Merchants of doubt: How a handful of scientists obscured the truth on issues from tobacco smoke to global warming*. London: Bloomsbury.
- Berger, P.L. & T. Luckmann (2011 [1966]) *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Carl Cassegård och Håkan Thörn, *I apokalypsens skugga*, Daidalos 2023.

I denna bok undersöks miljörelsens historia under perioden 1870–2020 i ett jämförande perspektiv mellan Sverige och Japan. Bokens huvudfråga lyder: Hur kan det komma sig att miljörelsen, trots att den varit närvarande i de länder som stått för merparten av miljöförstörelsen, så fullständigt misslyckats med att hejda ödeläggelsen av planeten och dess atmosfär (s. 16)?

Med hänvisning till exomarxismens fokus på den ”metaboliska reva” som Marx menade att kapitalismen skapar i ämnesomsättningen mellan samhälle och natur vill Cassegård och Thörn undersöka motsvarande reva i *tänkan* kring människans förhållande till naturen. Detta tar sig författarna an, inte genom en idéhistorisk analys, utan genom att fokusera på miljörelsens organisationsformer och handlingsstrategier, och därigenom spåra de olika naturintressen och naturbegrepp som de rymmer. Ett naturintresse innebär i denna kontext vilka föreställningar som uttrycks kring förhållandet mellan människa och natur, vilket med författarnas angreppssätt används som ett praxisbegrepp som går att få syn på genom en analys av rörelsernas kunskapsbas, strategier och strukturer. Metodologiskt har ”rörelsetexter” sökts, vilket definieras som texter som är återkommande referenspunkter i en rörelse på så vis att de blir studerade och diskuterade.

Författarna identifierar olika naturbegrepp som enligt deras mening går att spåra både inom kapitalismen och i miljörelsen. Kapitalismen utgår ifrån ett huvudsakligen *instrumentellt* naturbegrepp, där naturen ses som en resurs som ska utvinnas, vilket avspeglas i ett *exploaterande* naturintresse. Miljörelsen vänder sig konsekvent emot detta exploaterande intresse, men kan samtidigt dela ett tämligen instrumentellt naturbegrepp, till exempel genom att framhålla värdet av hållbar utveckling och utvecklingen av grön tillväxt, som bland annat är framträdande i FN:s globala mål. Andra naturbegrepp förekommer också: ett *romantiskt* naturbegrepp hänger samman med ett naturintresse där naturen ska bevaras som vildmark eller kunna tjäna ett rekreativt eller estetiskt syfte. Ett *etiskt-religiöst* naturbegrepp kan knytas till kulturella traditioner hos urfolk. Fackföreningsrörelsen tar ställning för klimatet genom ett *socialt* naturintresse och begreppet *just transition*, ”rättvis övergång”, som ska skapa ”gröna jobb”. Ytterligare ett naturbegrepp är *den andra naturen*, där naturen anses vara grundligt påverkad av människan och omformad i samspel med samhället. Den blir till det vi kallar ”miljö”, det vi skapar och det som omger oss, och leder till ett *ekologiskt* perspektiv på människans relation till naturen. Detta naturbegrepp får förnyad aktualitet genom antropocenbegreppet och när våra aktiviteter slår tillbaka mot oss genom naturkatastrofer. Författarna själva utgår ifrån ett *kritiskt-emancipatoriskt* kunskapsintresse, som i detta fall innebär att de delar miljörelsens grundläggande premisser, det vill säga ett motstånd mot det exploaterande naturintresset utifrån en marxistiskt influerad kritik av kapitalismen och dess grund i naturbehärskning, ojämlikhet, exploatering och förtryck.

Boken innehåller en omfattande genomgång av hur miljörelserna i Japan och

Sverige har utvecklats och förgrenat sig, där varje land behandlas separat och sedan jämförs under tre olika tidsperioder. Båda länderna har genomgått en omfattande industrialisering, men har också antagit relativt långtgående miljöskyddslagar och spelat en roll i utvecklingen av global miljöpolitik. Samtidigt skiljer de sig åt genom att organiseringen sett olika ut med en mer konservativ korporatism i Japan jämfört med Sveriges Saltsjöbadsanda. I beskrivningen av den svenska industrialiseringen läggs särskild vikt vid Norrland och hur denna del av landet i allt väsentligt betraktades som en koloni vars naturresurser kunde exploateras. Den ursprungliga ackumulationen, med Marx terminologi, genomfördes genom en privatisering av skogen när kronoskog överfördes till bönder, som i sin tur sålde den till sågverksbolag. Ett annat tema i boken är hur denna privatisering och kolonisering inneburit en expropriering och bortträngning av samer, inte genom fysiskt våld, men genom exotifiering, rasifiering och fysisk exploatering, det senare genom att mark beslagtogs genom statlig tvångsmakt trots tidigare avtal med staten.

De rörelsetexter som analyseras innehåller ofta en beskrivning av problemet, dess upphov, vad som behöver göras, hur och av vilka, i sin tur bottenande i olika tankefigurer som bildar en typ av berättelse i vilken rörelsen inplaceras. Här identifieras tre sådana berättelser: det gröna framsteget, apokalypsen och postapokalypsen.

Berättelsen om *det gröna framsteget* präglar den officiella politiska linjen inom internationella organisationer som EU och FN. Den bygger på idén om grön tillväxt och att det är möjligt att med tekniska lösningar inte bara förhindra en klimatkatastrof, utan även bibehålla eller till och med öka den nuvarande levnadsstandarden. Berättelsen finns också representerad i miljörörelsen, som även när den är kritisk mot rådande politik och dess oförmåga att fatta nödvändiga beslut delar politikens optimism inför *möjligheten* att förhindra klimatkrisen att gå över i katastrof. Berättelsen grundas i visshet, hopp och övertygelsen om människans förmåga att anpassa sig till nya omständigheter.

Enligt berättelsen om *apokalypsen* måste det omedelbart ske en radikal samhälls-transformation om klimatkatastrofen ska förhindras. Tekniska lösningar ses inte som en tillräcklig väg; krisen är så pass allvarlig och agerandet så pass senfärdigt att det krävs drakoniska åtgärder för att hejda den globala uppvärmningen. Berättelsen bygger på fruktan, som först när den har lett till handling kan omvandlas till hopp. Det är alliansen mellan klimatrörelsen och vetenskapen som ska möta det av kapitalismen skapade hotet. Greta Thunbergs (2019) uppmaningar till världsledare att agera innan det är för sent ett exempel på denna berättelse, liksom Andreas Malms böcker som uppmanar till radikal civil olydnad och vandalism (se t.ex. Malm 2021).

I den *postapokalyptiska* berättelsen är klimatkatastrofen redan här, och det går inte längre att stoppa den eftersom den är en konsekvens av brister i samhällssystemet. Fokus ligger därför i stället på vilken typ av handlande som är meningsfullt *trots* de olika katastrofer som kommer att präglå vår framtid, och vilket utrymme som finns för detta handlande. Ett exempel på denna berättelse finns i David Jonstads böcker *Kollaps* (2012) och *Jordad* (2016), som både beskriver samhällets oundvikliga väg mot kollapsen och vilken typ av strategier människor och samhällen behöver ha för att

utarbete större motståndskraft inför katastrofer. Här är sorg en framträdande känsla, omvandlad till förnuftig optimism när den falska förhoppningen om att lösa krisen har uppgetts. Hoppet föds genom handling som påverkar den direkta omvärlden, genom kontakt med jorden, meningsfull samvaro och inre balans.

Även om miljörelsens många förgreningar förenas i kritiken av exploateringens naturintresse, har denna kritik inte haft någon reell inverkan på hanteringen av klimatkrisen. Det främsta skälet till detta misslyckande är enligt författarna att rörelsen inte har kunnat utveckla en tillräckligt stark kritik av kapitalismen. Författarna argumenterar för att

[...] miljörelsen, liksom alla andra sociala rörelser som direkt eller indirekt har adresserat effekterna av kapitalismen har misslyckats, inte bara för att kapitalismen varit en övermäktig historisk kraft, utan för att den också till väsentliga delar har format rörelsens naturintressen, dess sociala bas, idéer och handlingsstrategier. (s. 440–441)

Den kollektiva viljan hos miljörelsen har således inte varit tillräcklig för att påverka det system som omger den. Författarna själva landar i ett ställningstagande som bygger på den postapokalyptiska berättelsen:

Vi menar att det i första hand är på grundval av en postapokalyptisk berättelse som en systemkritisk utopisk vision kan formuleras på 2000-talet. Detta är kopplat till att dess förmåga att mobilisera handling och hopp är knuten till en adekvat beskrivning av världens tillstånd. Det är av stor vikt att inte bara uppmärksamma dagens katastrofer, utan också att diagnosticera dess orsaker på rätt sätt. (s. 461)

På sådan grund kan sedan katastroferna få samspela med antikapitalistiska rörelser vid formuleringen av en mer systematisk kritik av det rådande systemet.

Miljörelsen har uppvisat stor bredd och omfattar alla väsentliga delar i den handlings- och organisationsrepertoar som sociala rörelser har att tillgå. Det enda som inte använts är väpnat motstånd. Icke våld har genomgående varit rörelsens övergripande plan och ideal, som sedan har omsatts i såväl konsensus- som konfliktorienterade strategier. Författarna påpekar att rörelsens ideal har kritiserats av representanter för den apokalyptiska berättelsen; exempelvis menar Malm att sabotageaktioner mot fossil infrastruktur borde vara en mer effektiv handlingsstrategi (Malm 2021). Här hade det varit intressant också med mer utvecklade reflektioner kring de militanta delarna av miljörelsen, hur ovanliga de än är. Finns det exempelvis återklanger från den internationella ekoterrorismen (såsom Unabombaren Ted Kaczynski) eller tendenser till radikaliseringsriktning mot ekofascism i de undersökta länderna? I takt med att omställningsrörelsen förespråkar en återgång till jorden riskerar den även att ställas inför idéer om ”blod och jord”, en ideologisk kombination som internationellt inte är okänd och som även i Sverige har lett till (en hittills mycket begränsad) aktivism (Pollack Sarnecki 2021).

Sammantaget framstår boken som en lyckad sammansmältning av teoretiska angreppssätt och metoder som författarna etablerat i tidigare böcker, till exempel Cassegårds *Towards a Critical Theory of Nature* (2021), där kritisk teori används för att analysera olika naturbegrepp, och Thörns *Rörelser i det moderna* (1997) som liksom den aktuella boken utgår ifrån rörelsetexter och spårar utopiska berättelser och handlingsformer hos sociala rörelser. Läsaren får en omfattande genomgång av miljörörelsen och teoretiska verktyg för att kunna både urskilja olika typer av miljörörelser och analysera förutsättningar för kollektiv mobilisering och systemkritik. Det är en bok som jag önskar att såväl miljörörelsen som Sociologisverige ska läsa och diskutera mycket.

Christian Ståhl

Professor i sociologi

Linköpings universitet

Referenser

- Cassegård, C. (2021) *Toward a critical theory of nature. Capital, ecology, and dialectics*. London: Bloomsbury Academic.
- Cassegård, C. & H. Thörn (2023) *I apokalypsens skugga. Miljörelser och industrikapitalism 1870–2020*. Göteborg: Daidalos.
- Jonstad, D. (2012) *Kollaps. Livet vid civilisationens slut*. Stockholm: Ordfront.
- Jonstad, D. (2016) *Jordad. Enklare liv i kollapsens skugga*. Stockholm: Ordfront.
- Malm, A. (2021) *How to blow up a pipeline. Learning to fight in a world on fire*. London: Verso.
- Pollack Sarnecki, H. (2021) *Fascismens gröna rötter. Konspirationsteorier, kris och kollaps*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Thunberg, G. (2019) *No one is too small to make a difference*. London: Penguin Books.
- Thörn, H. (1997) *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989*. Stockholm: Rabén Prisma.

Miljösociologi i går, i dag och i morgon

FÖR Knappt tre decennier sedan, år 1995, publicerade *Sociologisk Forskning* ett specialnummer på temat ”miljö och risk”. Jag var gästredaktör för numret, som innehöll artiklar skrivna av sociologer i Göteborg, Lund och Örebro. Vid denna tidpunkt var miljöfrågan inte främmande för vare sig samhället eller sociologin. Ozonskiktets uttunning hade debatterats och klimatfrågan började få allt större uppmärksamhet, inte minst genom FN:s nybildade klimatpanels (IPCC:s) första utvärderingsrapport 1990. FN:s miljökonferens i Rio 1992 lyfte frågan om hållbar utveckling och antog handlingsprogrammet Agenda 21. Inom sociologin publicerade Ulrich Beck (2000 [1986]), Anthony Giddens (1996 [1990]) och Niklas Luhmann (1986) böcker som visade att miljö- och riskfrågorna var centrala för sociologin.

1990-talet var en dynamisk period för svensk och nordisk miljösociologi. En av artiklarna (Lidskog 1995) som publicerades i det ovan nämnda temanumret av *Sociologisk Forskning* tilldelades Segerstedtspriset (som går till den artikel som bedöms ha lämnat ett särskilt värdefullt bidrag till sociologins utveckling). En nordisk workshop om miljösociologi anordnades år 1994 och finansierades av Nordiska sociologförbundet, vilket resulterade i ett specialnummer i förbundets tidskrift *Acta Sociologica*.¹ År 1996 gick nio svenska forskningsfinansiärer samman och startade forskningsprogrammet *Vägar till uthållig utveckling*. Det var det dittills största samhällsvetenskapliga och humanistiska miljöforskningsprogrammet, där två av sju involverade institutioner var sociologiska (de vid Lunds och Stockholms universitet). De miljösociologiska läroböckerna *Människa och miljö* och *Samhälle, risk och miljö* utkom i mitten av 1990-talet (Lindén 1994, Lidskog, Sandstedt & Sundqvist 1997). Sedan år 1995 finns en arbetsgrupp om miljö och risk vid Nordiska sociologförbundets konferens och sedan år 2000 finns en liknande arbetsgrupp vid Sveriges sociologförbunds konferens (Sociologidagarna).

I samhället i stort var dock miljöfrågan betydligt mindre framträdande i samhällsdebatten på 1990-talet än i dag. Det ökade intresset kan till stor del tillskrivas en framväxande medvetenhet om klimatförändringarna och dess konsekvenser. Klimatförändringar har gått från att vara en av många miljöfrågor på 1990-talet till att nu vara det miljöproblem som dominerar samhällsdebatten. Medier skriver mer om miljöproblem, och flera har anställda miljöreportrar, varav några är helt specialiserade på klimatfrågan. Allt fler miljöfrågor blir föremål för internationella förhandlingar och miljöforskning har fått allt större prioritet av forskningsfinansiärer. En mängd sam-

1 Temat för workshopen, som arrangerades av Rolf Lidskog (Örebro), Eva Sandstedt (Uppsala) och Göran Sundqvist (Göteborg), var ”Sociologiska perspektiv på det moderna samhällets risker”. Specialnumret av *Acta Sociologica* hade temat ”Environment and risk”, *Acta Sociologica*, 39(1), <https://journals.sagepub.com/toc/asja/39/1>.

hällsvetenskaper har utvecklat miljöinriktningar. Vi har till exempel miljöpsykologi, miljösociologi, miljöantropologi och ekologisk ekonomi som har egna internationella tidskrifter och internationella forskningskommittéer. Därutöver finns det en mängd breda samhällsvetenskapliga sammanslutningar, tidskrifter och konferenser på miljöområdet.

Det finns i dag en betydligt bättre jordmån för miljösociologisk forskning än vad som var fallet på 1990-talet. Men när jag gör en enkel sökning på svenska universitets hemsidor visar det sig att miljösociologin är i det närmaste osynlig. Några få universitet har kurser i miljösociologi, och då främst inom ramen för mastersprogram. Endast vid Göteborgs och Örebro universitet finns det information om miljösociologiska forskargrupper eller forskarnätverk.² Hur ska man tolka det? Är miljösociologin en marginell företeelse i svensk forskning eller är det bara så att den inte synliggörs vid våra lärosäten?

Miljöfrågans och miljöforskningens förändring

Det kan givetvis vara så att miljösociologer är ointresserade av eller oskickliga på att internt marknadsföra sig vid sina universitet. En betydligt sannolikare förklaring tror jag dock är att en förändrad förståelse av miljöfrågorna har lett till den paradoxala situationen att miljösociologin blivit mer efterfrågad men samtidigt mer osynlig.

Samhällets förståelse av miljöproblem har gått från att gälla ett avgränsat objekt i naturen till att handla om problem som berör hela samhället och alla samhällsområden. Ett tydligt exempel på detta är den internationella handlingsplanen Agenda 2030, vars mål är ett hållbart samhälle för människorna, planeten och välbefindandet. Dess 17 globala hållbarhetsmål anges vara integrerade och odelbara och omfattar de ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensionerna av hållbar utveckling (FN 2015). Agenda 2030 betonar att inte bara miljöproblem har tydliga sociala och ekonomiska dimensioner, utan omvänt också att sociala och ekonomiska utmaningar har miljödimensioner. Miljöfrågan har blivit alltmer sammanvävd med andra frågor.

En vidgad förståelse av miljöproblem är något som även kännetecknar vetenskapen. Mycket miljöforskning bedrivs numera i breda mångdisciplinära forskningsprogram och nätverk där i vissa fall helt nya discipliner utvecklas. Ett exempel är *earth system science* som studerar det dynamiska samspelet mellan geosfären och biosfären (Steffen et al. 2020). Det är inom denna disciplin som begrepp som antropocen, planetära gränser och tröskelpunkter (*tipping points*) har utvecklats. Ett samhällsvetenskapligt exempel är *earth system governance* som studerar “the interrelated and increasingly integrated system of formal and informal rules, rule-making systems, and actor-networks at all levels of human society (from local to global) that are set up to steer societies towards preventing, mitigating, and adapting to global and local environmental change and, in particular, earth system transformation, within the normative context of sustainable

² Sökningen gjordes 23-10-15 på samtliga svenska universitets hemsidor med sökorden ”miljösociologi” och ”environmental sociology”.

development” (Biermann et al. 2010: 279). Det handlar alltså om oerhört vittomfattande och ambitiösa försök att skapa kunskap om dagens miljöutmaningar.

Att miljöproblem uppfattas bredare och att miljöforskning omfattar allt fler discipliner ser jag som något positivt. Det bör innebära att den sociologiska kunskapen ses som en viktig pusselbit i förståelsen av miljöproblem och deras (många gånger bristfälliga) hantering. Allt fler forskningsprogram efterfrågar kunskap om hur man kan förändra samhället så att det blir mer hållbart. Sociologer är i viss utsträckning verksamma här, och förhoppningsvis blir de alltmer efterfrågade i detta slags mångvetenskapliga forskningsprogram. Miljösociologin synliggörs dock inte alltid i dessa sammanhang. Deltagande forskare kanske inte uppfattar sin forskning som miljösociologi, utan som politisk sociologi, vetenskaps sociologi eller generell sociologi, eller också har de tjänster som samhällsvetenskapliga miljöforskare. Det är också möjligt att de inte ser något behov av att framhålla disciplintillhörighet, även om de bedriver sociologisk forskning på miljöområdet.

Ett annat och betydligt allvarigare problem skulle vara att den sociologiska kunskapen inte efterfrågas. Det skulle å ena sidan kunna bero på att sociologin delar vissa frågeställningar och forskningsområden, såsom till exempel frågor om makt, institutionell förändring och politikens villkor, med andra samhällsvetenskapliga ämnen. Om sociologin då väljs bort kan det bli fråga om en kunskapsförlust, eftersom olika ämnen inte skapar identisk kunskap även om de kan ha ett gemensamt forskningsintresse. Det skulle å andra sidan kunna vara så att andra discipliner gör anspråk på att kunna besvara frågor som ligger utanför deras ämnesområden. Frågeställningarna och kunskapsanspråken är sociologiska, men beforskas av personer med forskarutbildning och forskningskompetens i andra discipliner.

Det finns en mängd bakomliggande skäl till att andra discipliner studerar sociologiska frågor. Ett av dem är att miljöforskningens breda och mångvetenskapliga karaktär gör det svårt för såväl forskningsfinansiärer som forskningsledare att se vilka kompetenser som krävs för att besvara ett forskningsproblem. Det här tror jag kommer att utgöra ett växande problem för den sociologiska miljöforskningen: att forskningsprogram söker besvara sociologiska frågeställningar men att det görs av forskare inom andra discipliner.³

Vad är miljösociologi?

För att ta ett steg tillbaka kan vi ställa frågan: Vad är miljösociologi? På den frågan kan man åtminstone ge tre svar. Ett är *epistemiskt* och handlar om miljösociologins kunskapsobjekt. Den vanliga definitionen är här att miljösociologi är det sociologiska studiet av relationen mellan samhälle och miljö, där samhällets beroende av miljön

3 Detta är inte en kritik av mångvetenskaplig forskning och forskarutbildningar (vetenskapen kännetecknas av att nya discipliner och forskningsområden ständigt utvecklas). Det jag pekar på är de problem som uppstår när en frågeställning kräver djup disciplinär kunskap men besvaras på ett ytligt sätt.

betonas. Det finns en utvecklad begreppsapparat och teoritraditioner om hur denna relation kan studeras (Lidskog, Mol & Oosterveer 2015). Ett annat svar är *organisatoriskt*: miljösociologi är det som organiseras och presenteras i forskningskommittéer och arbetsgrupper vid sociologförbund på internationell, regional och nationell nivå.⁴ Ett tredje svar är *empiriskt*: miljösociologi är all den miljöforskning som utförs av sociologer (oavsett benämningar, begrepp och sammanhang). Allt eftersom miljöfrågan breddas blir allt fler av sociologins forskningsområden relevanta och allt fler sociologer benägna att beröra miljöaspekter i sin forskning. Det innebär att många sociologer forskar på miljöområdet utan att för den skull definiera sig som miljösociologer.

Dessa tre olika sätt att definiera och avgränsa miljösociologin är många gånger överlappande. Den forskning som presenteras i till exempel Internationella sociologförbundets miljöforskningskommitté (RC24 Environment and Society) anknyter ofta till miljösociologiskt etablerade begrepp och ansatser (som till exempel *treadmill of production*, *metabolic rift* och *human exceptionalism*), men tillämpar också generella sociologiska begrepp och ansatser (som makt, klass och sociala praktiker). En skillnad ligger dock i att den epistemiska definitionen betonar att samhället möjliggörs och begränsas inte enbart av sociala strukturer, institutioner och praktiker, utan även av ekosystem och biologiska processer (Lockie 2015). Det är just detta som begreppet *antropocen* fångar. Samhälle och miljö är intimt sammanflätade och påverkar varandra på djupet: sociala och ekologiska krafter är sammanflätade och omformar inte bara vår planet utan även samhället (Clark & Szerszynski 2020, Lidskog & Waterton 2016). En liknande utveckling kan vi se i klimatfrågan. Det blir allt svårare att särskilja ”naturligt” och ”mänskligt” skapad klimatförändring. Klimatförändringarna är samskapade av natur, teknik, praktiker och institutioner som svårligen låter sig separeras (Hulme 2010).

Som jag ser det fångar de tre svaren olika men lika viktiga aspekter. Miljösociologin kan vara avgränsad (en subdisciplin) eller utspridd (bedriven inom många olika sociologiska forskningsområden), och den utvecklas ofta i institutionaliserade sammanhang. I Sverige är troligtvis miljösociologin framför allt utspridd, vilket kan vara en viktig förklaring till att den är så osynlig på våra lärosätens hemsidor. Många sociologer använder inte begreppet miljösociologi för att definiera sin forskning och sitt kunskapsobjekt – och det kanske inte heller är så viktigt att de gör det. Det viktiga är att den kunskap man producerar är sociologisk och att man är öppen för andra discipliners sätt att begreppsliggöra och skapa kunskap om miljöproblem samtidigt som man förhåller sig reflexivt till dem (Lidskog et al. 2022).

Samtidigt uppfattar jag det som viktigt att det även finns en avgränsad miljösociologi. Genom den får man tillgång till en forskningstradition med ansatser, teorier, begrepp och resultat såväl som till internationella forskarnätverk som ger goda

4 Fem svenska sociologer har suttit i styrelsen för den miljösociologiska forskningskommittén vid Internationella sociologförbundet (RC24 Environment and Society): Carl-Gustav Jansson (Stockholm), Mona Mårtensson (Stockholm), Mikael Klintman (Lund), Magnus Boström (Örebro) och Rolf Lidskog (Örebro).

förutsättningar för olika typer av kunskapsutbyten och samarbeten med andra miljösociologer. Det är ett av skälen till att vi är ett femtontal sociologer vid Örebro universitet som definierar oss som miljösociologer (vilket inte hindrar oss från att i vår forskning anknyta till vetenskapssociologi, konsumtionssociologi, politisk sociologi och organisationsociologi). Det har skapat viss synlighet vid vårt universitet, men framför allt är det en mycket stor tillgång i våra internationella kontakter med miljösociologiska nätverk och sammanslutningar.

Miljösociologins framtid?

Vad kan då sägas om miljösociologins framtid? En för mig rimlig gissning är att allt fler sociologer kommer att arbeta med miljöforskning. Dagens stora miljöproblem – klimatförändring, förlust av biologisk mångfald och kemikaliespridning – är inte bara olösta utan förvärras i snabb takt (Richardson et al. 2023). Allt fler forskare och experter hävdar nu att det inte längre är tillräckligt med inkrementella förändringar utan att det krävs transformativa förändringar – något som inte minst klimatpanelen betonar i såväl sin 1,5-graders rapport som i sin senaste utvärderingsrapport (IPCC 2018, 2023). Vi behöver inte längre mer kunskap *om* behovet av samhällsförändring, utan i stället om *hur* denna förändring kan ske – vad behöver förändras, hur kan det förändras och vilka är förändringens aktörer?

I denna situation har sociologin ett ansvar inte bara att skapa kunskap utan även att ge viss vägledning i arbetet med att förändra samhället. Klimatpanelens senaste rapporter betonar behovet av transformativ förändring, men saknar en kvalificerad syn på social förändring (Lidskog & Sundqvist 2022). Här har sociologin en stor och viktig uppgift att diskutera hur samhällsförändring kan ske och kritisera alltför förenklade förslag om hur man ska skapa ett klimatneutralt samhälle. Vidare innebär ett allt starkare samhälleligt förändringsbehov en stor risk för efterfrågan på en alltför snävt lösningsorienterad kunskap där man inte tar hänsyn till samhällets komplexitet. Sociologin har här en viktig uppgift, men den kräver en reflektion kring såväl epistemiska som normativa frågor: Vilken kunskap bör vi sociologer utveckla och vilken expertroll bör vi axla?

Referenser

- Beck, U. (2000 [1986]) *Risksamhället: på väg mot en annan modernitet* (Göteborg: Daidalos).
- Biermann, F., Betsill, M., Gupta, J., Kanike, N., Lebel, L., Liverman, D., Schroeder, H., Siebenhüner, B., & R. Zondervan (2010) Earth system governance: a research framework, *International Environmental Agreements*, 10:277–298. <https://doi.org/10.1007/s10784-010-9137-3>.
- Clark, N. & B. Szerszynski (2020) *Planetary Social Thought: The Anthropocene Challenge to the Social Sciences*. Cambridge: Polity Press.
- FN (2015) *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution Adopted by the General Assembly on 25 September 2015*. United Nations A/RES/70/1.
- Giddens, A. (1996 [1990]) *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Hulme, M. (2010) Cosmopolitan climates, *Theory, Culture & Society*, 27 (2–3):267–276. <https://doi.org/10.1177/0263276409358730>.
- IPCC (2018) *Global Warming of 1.5 C: An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5 C above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty*. Genève: IPCC. <https://www.ipcc.ch/sr15/>.
- IPCC (2023) *AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023*. https://report.ipcc.ch/ar6syrr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf.
- Lidskog, R. (1995) Mellan sociologi och ekologi? Om det sociologiska studiet av miljöfrågan, *Sociologisk Forskning*, 32(2): 7–36. <https://sociologiskforskning.se/sf/article/view/18585>.
- Lidskog, R., Mol, A., & P. Oosterveer (2015) Towards a global environmental sociology? Legacies, trends and future directions, *Current Sociology*, 63 (3):339–368. <http://dx.doi.org/10.1177/0011392114543537>.
- Lidskog, R., Sandstedt, E., & G. Sundqvist (1997) *Samhälle, risk och miljö. Sociologiska perspektiv på det moderna samhällets miljöproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Lidskog, R., A. Standring, & J. White (2022) Environmental expertise for social transformation: roles and responsibilities for social science, *Environmental Sociology*, 8 (3):255–266. <https://doi.org/10.1080/23251042.2022.2048237>.
- Lidskog, R. & G. Sundqvist (2022) Lost in transformation: The Paris Agreement, the IPCC, and the quest for national transformative change, *Frontiers in Climate*, 4:906054. <https://doi.org/10.3389/fclim.2022.906054>.
- Lidskog, R. & C. Waterton (2016) Anthropocene: A cautious welcome from environmental sociology?, *Environmental Sociology*, 2(4): 395–406. <http://dx.doi.org/10.1080/23251042.2016.1210841>.
- Lindén, A-L. (1994) *Människa och miljö. Om attityder, värderingar, livsstil och livsform*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Lockie, S. (2015) What is environmental sociology?, *Environmental Sociology*, 1 (3):139–142. <https://doi.org/10.1080/23251042.2015.1066084>.

- Luhmann, N. (1989 [1986]) *Ecological Communication*. Cambridge: Polity Press.
- Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S.E., Donges, J.F., Drüke, M., Fetzer, I., et al. (2023) Earth beyond six of nine planetary boundaries, *ScienceAdvances*, 9 (37): eadh2458. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>.
- Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Schellnhuber, H.J., Dube, O.P., Dutreil, S., Lenton, T., & J. Lubchenco (2020) The emergence and evolution of Earth System Science, *Nature Reviews: Earth & Environment*, 1:54–63. <https://doi.org/10.1038/s43017-019-0005-6>.

Författarpresentation

Rolf Lidskog är professor i sociologi vid Örebro universitet. En central fråga för hans forskning är hur aktörer uppfattar, bedömer och hanterar risker, inte minst på miljöområdet. Hans senaste bok är *Environmental Sociology and Social Transformation* (Routledge, 2024) författad tillsammans med Magnus Boström.

Vem bryr sig om klimatsociologen?

HAR SOCIOLOGEN PROBLEM med klimatet? Eller mindre tvetydigt formulerat: Vad är sociologens bidrag till en bättre förståelse av klimatförändringar och klimatomställning? Och mer specifikt normativt: Har sociologen något att säga som kan påskynda klimatomställningen?

Efter att under snart tjugo år forskat om klimatet som samhällsfråga och publicerat artiklar på engelska i vetenskapliga tidskrifter skrev jag för något år sedan en sammanfattande bok på svenska: *Vem bryr sig? Om klimatforskning och klimatpolitik*.¹ Mitt motiv var att skriva mer översiktligt med en förhoppning om att kunna nå ut bredare i en alltmer omfattande debatt om klimatomställning. Tanken om att ett sociologiskt bidrag saknas och är viktigt fanns också med. Sociologi är en bred vetenskap, så för att inte bli förmåten är det viktigt att säga att mitt bidrag är begränsat. Det handlar om en konceptuellt orienterad kunskapssociologi.

Efter att boken publicerats har jag fått en del läsarkontakter. Ett längre samtal kom från en man som frågade vad samhällsvetare i allmänhet och sociologer mer specifikt faktiskt gör för att bidra till en pågående klimatomställning. Vad säger vi? Vilka är våra bidrag? Bakom frågan låg ett antagande om att samhällsvetarnas bidrag är litet och dessutom otydligt, men att det skulle kunna vara betydligt större. Om bara ... ja, vadå bara? Jag blev kanske inte svarslös, men frågan bet sig fast. På vilket sätt gör då sociologer alltför lite? Är vi otydliga? Långgrandiga? Komplicerade och oförståeliga? Inte tillräckligt specifika? Eller är det så att ingen lyssnar på det viktiga vi har att säga? Förmodligen allt i en blandning. Men hur skulle då sociologer kunna bli mer relevanta?

Boken jag skrev var ett försök att göra det sociologiska tänkandet användbart, men uppenbarligen var min läsare inte nöjd. En intressant sak i sammanhanget är att bokens utgångspunkt är den stora klyftan mellan kunskap och handling, vilket kan uttryckas så att kunskapen inte används, eller som klimataktivisterna Greta Thunberg säger: makthavarna lyssnar inte på forskarna. Jag menar att detta borde väcka förvåning. Varför är det så? Min lösning handlar inte om att forskarna måste ropa högre eller att makthavarna måste börja lyssna, utan att kunskapen måste *bäddas in* på ett bättre sätt i den samhälleliga praktiken. För detta krävs ett politiskt reformarbete. Det går att göra, till och med snabbt, vilket jag försökte visa genom en kort jämförelse med covid-19-pandemin där politiska beslut och individuella handlingsrepertoarer ändrades

1 Denna text bygger på Sundqvist (2021). Vissa delar ligger nära boken. Det gäller särskilt beskrivningarna av den linjära kunskapsmodellen (som i boken presenteras på s. 33–40) och teknologiska fixar (s. 141–146). Hur kunskap förstås som socialt inbäddad beskrivs på s. 71–75 och 281–295 och som socialisationsprocesser inom ramen för sociala institutioner på s. 123–124 och 134–135. Jämförelsen mellan klimatomställning och pandemiomställning görs på s. 317–331, och hur kunskapssociologiska frågor kan ta pulsen på den svenska klimatomställningen diskuteras på s. 288–289.

i en situation där ett nödläge skulle hanteras. Plötsligt fattade politikerna beslut i frågor som de tidigare menade att de inte kunde styra över, och befolkningen mobiliserades i en konkret omställningspraktik. Klimatsituationen har också kallats för nödläge, och många säger att läget är akut och att det är bråttom att agera. Men det händer alldeles för lite – åtgärderna är otillräckliga, både i Sverige och globalt. Utsläppen ökar och en tydlig omställning saknas. Varför?

Vad betyder tanken om att kunskaperna om klimatförändringarna, och också lösningarna, behöver bäddas in i den samhälleliga praktiken? Det var här jag tänkte mig det sociologiska bidraget. Mitt svar var dock komplext och långgrandigt. Tydligen tänkte jag att det behövdes 400 sidor text. Min läsare var missnöjd. Det borde vara möjligt att ge ett kortare och tydligare svar. Jag ska nu ta chansen att göra detta och tackar gästredaktörerna för möjligheten.

Men först en liten bakgrund om sociologins *plats*. Under senare år har klimatfrågan ändrat karaktär. Från att ha varit en naturvetenskaplig fråga om atmosfärens sammansättning har den blivit en fråga om hur samhället ska förändras från fossildrivit till fossilfritt. Detta är en viktig orsak till att förväntningarna på sociologerna har ökat. Sociologin uppstod som vetenskap i en tid präglad av radikal samhällsomvandling. Under den industriella revolutionen slogs gamla gemenskaper sönder, och sociologer analyserade vilka nya som kunde uppstå i ett kapitalistiskt industrisamhälle präglad av urbanisering och individualisering. I en pågående klimatomställning framträder på nytt frågorna om samhällets organisering, hur nya gemenskaper kan uppstå och hur det klimatomställda samhället ska se ut. Och vi förväntar oss att sociologer kan ge svar.

För att kunna diskutera kunskapens användbarhet behöver vi också förstå *situationen* i det samhälle som sociologer har att analysera. Sedan en tid tillbaka är mitt huvudsakliga intresse att analysera den svenska klimatomställningen. Men hur ser den ut? Vart är den på väg? Och är den över huvud taget påbörjad?

I Sverige är det regeringen som är formellt ansvarig för klimatomställningen. Grunden är dock lagd av riksdagen som med bred majoritet har beslutat om ett mål om att Sverige ska bli världens första fossilfria välfärdssamhälle, senast till år 2045. Den nuvarande regeringen kallar sig för en grön höger som ska lösa klimatproblemen genom en intensifierad elektrifiering av samhället (Kristersson et al 2021). Den framhåller expansion av den fossilfria energiproduktionen och särskilt byggande av ny kärnkraft. För detta har den kritiserats för att vara orealistisk och senfärdig. Det tar tid att bygga nya kärnkraftverk och det är osäkert om någon vill finansiera dem. Önskedrömmar om framtida tekniska lösningar ger inga utsläppsminskningar. Snabbare lösningar måste till nu.

Vidare har vi en miljörelse – med exempel som Extinction Rebellion och Friday's for Future – som hävdar att makthavarna inte lyssnar på forskarna. ”Lyssna inte på mig, lyssna på forskarna”, som Greta Thunberg formulerar saken. Men vad menar hon, vilka är forskarna? Och varför vill hon agera lobbyist för forskarna? Miljörelsen önskar kraftfulla åtgärder nu, men har ofta oklara uppfattningar om vilka åtgärderna skulle vara, och inte minst tenderar de att negligera den demokratiska politikens logik (Stehr & Ruser 2023).

Vi finner en tro på tekniska lösningar hos makthavarna och en tro på vetenskapen

hos en kritisk miljörelse. Men är dessa två synsätt egentligen så olika? Det handlar i båda fallen om *delegering* – till tekniska lösningar respektive expertutsagor om klimatläget. Det är denna *situation* som *dominerar* klimatfrågans nuvarande *inramning*, och det är uppenbart att den saknar sociologiska insikter. Såväl vetenskapliga kunskaper som tekniska lösningar hänger i luften. De används inte i en pågående omställningspraktik. Men vem ska använda resultaten från en sociologi som avslöjar sådana ”frikopplingar”?

Jag ska nu sammanfatta mina potentiellt ”nyttiga” sociologiska tankar. Först kommer jag att ta upp de två dominerande föreställningarna om klimatet och klimatomställningen som nämndes ovan, och som enligt min mening står i motsatsställning till ett sociologiskt tänkande: *en linjär kunskapsmodell* och en tanke om *teknologiska fixar*. Sedan presenterar jag det sociologiska alternativet, där kunskaper och tekniska lösningar förstås på ett *inbäddat* sätt. Slutligen reflekterar jag över betydelsen av att förstå kunskaper och lösningar sociologiskt och hur detta kan utgöra ett bidrag till en pågående omställning av samhället.

Den linjära kunskapsmodellen och teknologiska fixar

Vetenskaplig sanning och teknisk effektivitet har av Bruno Latour (1998:165) kallats för två ”gracer” som är centrala för västerlandets självförståelse. Men enligt Latour är de bedrägliga, då de uppfattas som orsaker till förlopp de är ett resultat av. Vetenskapliga kunskaper med hög trovärdighet och teknik som anses vara välfungerande existerar inte för att de från början var sanna och effektiva. De blev sanna och effektiva när de bäddades in i stabila sociala institutioner. Det vi ofta uppfattar som en orsak är i själva verket ett resultat av komplicerade sociala tillblivelseprocesser. Denna tanke innebär en stark kritik av att förstå vetenskaplig kunskap och tekniska artefakter som socialt oberoende. I det följande ska jag redogöra för vad jag menar är dominerande tankar om vetenskap och teknik som socialt autonoma, vilka jag kallar *den linjära kunskapsmodellen* respektive *teknologiska fixar*.

Den linjära kunskapsmodellen

Klimatfrågan har alltsedan den uppstod varit tydligt forskardriven. Utan forskning skulle klimatkatastrofen fortfarande vara okänd. Denna iakttagelse har fått sitt analytiska uttryck i *den linjära kunskapsmodellen*. I denna antas kunskap vara en nödvändig förutsättning som i tiden också föregår handling, vilket i vårt fall kan sammanfattas så att klimatpolitik förutsätter klimatforskning (Soneryd & Sundqvist 2023).

FN:s klimatpanel, IPCC, som etablerades 1988, kan sägas bygga på den linjära kunskapsmodellen. Tanken är att om forskarnas röst koordineras globalt i form av ett tydligt och samstämt budskap så kommer makthavarna att lyssna. Modellen försvarar vetenskapens *autonomi*, som i detta fall betyder en vetenskapsbaserad och oberoende rådgivning som står opåverkad av politiska bedömningar. Vetenskapen ska påverka samhället medan det omvända inte gäller. Först kunskap, sedan handling, eller starkare uttryckt: utan kunskap ingen handling.

Men det är uppenbart att kunskapen ibland (eller till och med ofta) inte når fram till handlingen. Enligt den linjära modellen beror detta på *hinder*. De hinder som ofta nämns som orsak till att klimatforskningen inte får genomslag i praktiken är följande: i) en okunnig allmänhet, som inte heller bryr sig, som har det ganska bra och kanske inte tycker att frågan gäller dem själva; ii) ekonomiska intressen, som ifrågasätter och underminerar kunskapen; iii) mediernas förvrängningar, som ger oproportionerligt utrymme åt avvikande åsikter, till exempel klimatförnekare; och iv) kunskapsrelativism, som innebär att alla påståenden är lika bra, ”min” sanning likaväl som ”din”. Alltså allt det som USA:s tidigare president Donald Trump står för: okunnighet, fossila intressen, förvrängd debatt och hävdandet att det han själv påstår är rimligt och rätt. Dessa faktorer utgör inte bara hinder för kunskapen, utan i förlängningen också något som förvränger den.

Den linjära kunskapsmodellen innebär en mycket stark förnuftstro. Men situationen i dag är omvänd. Makthavarna lyssnar inte på forskarna. Kunskapen anses avgörande men blir inte viktig. Hindren tycks oöverstigliga. Här finns en paradox som mynnar ut i frågan om vi över huvud taget har kunskap.

Jag har kallat denna situation för *forskning på piedestal*. Kunskap anses viktig (den är välkänd och har hög grad av förtroende, inte minst genom IPCC:s regelbundna sammanfattningar av kunskapsläget) men omsätts inte i praktiken. Klimatfrågan har länge befunnit sig i detta läge, och det är ur denna paradox som ”Skolestrejk för klimatet” uppstått. Varför ska vi i skolan lära oss – och lära ut – kunskaper om klimatförändringarna som något viktigt när de inte tycks viktiga i det omgivande samhället? Min fråga blir då om den linjära modellen är en del av problemet. Är förnuftstron alltför stark? Mitt svar är att den bygger på en felaktig kunskapsyn. Den behöver ges ”fötter” som kan röra på sig. Kunskapen behöver tas ned från piedestalen och bli en viktig del av en förändringspraktik. Det omgivande samhället med dess olika intressen bör ses som resurser och inte som hinder. Och det är här som kunskapsociologin kommer in i bilden.

Teknologiska fixar

Tanken om möjligheten att hantera komplicerade samhällsproblem med hjälp av tekniska lösningar är gammal men nådde en höjdpunkt vid mitten av 1960-talet, då teknikoptimismen var stor. Den amerikanske kärnfysikern Alvin Weinberg (1966) myntade vid denna tid termen *teknologisk fix*, en genväg till lösning av stora och konfliktfyllda samhällsproblem genom ignorering av deras komplexitet. Visionen var teknokratisk och lyfte fram forskare och ingenjörer som samhällets bästa problemlösare. Styrkan med en teknologisk fix ligger i dess förmåga att dra nytta av enkelheten i en teknisk lösning, så att samhällelig och moralisk komplexitet reduceras till tekniska frågor. På detta sätt kan politiska och sociala svårigheter effektivt övervinnas utan att människor behöver förändra sina attityder och beteenden. Weinberg föreställde sig kärnenergin som en möjlig teknologisk fix för lösning av frågan om samhällets energiförsörjning. I dag kan Weinbergs vision uppfattas som naiv. Och hans främsta exempel, kärnenergin, visade sig kort efter att termen lanserades vara långt ifrån någon

fix. Den har tvärtom blivit ett exempel på hur tekniska lösningar förstärker politiska konflikter i stället för att erbjuda en genväg förbi dem. Alltsedan slutet av 1960-talet har kärnkraftens negativa konsekvenser gjort kärnkraften till en komplicerad teknik inbäddad i politiska kontroverser (Barthe et al 2020).

Men Weinbergs idéer har inspirerat till vidare funderingar. Innovationsforskarna Daniel Sarewitz och Richard Nelson argumenterade 2008 för att fixar är ovanliga men kan finnas om de uppfyller vissa specifika krav. Ett av kraven är att det måste finnas okontroversiella kriterier för bedömning av den tekniska lösningens effektivitet. Det måste finnas en enighet om att tekniken levererar och att leveransen är önskvärd. Tilltron till teknikens välsignelser måste vara hög och tilltron måste motsvaras av teknikens tillförlitlighet.

Sarewitz och Nelsons exempel på en möjlig teknologisk fix var inte kärnkraft utan vaccin. I ett vaccin finns effektiviteten i själva tekniken. Inga preferens- eller beteendeförändringar krävs för att den tekniska lösningen ska kunna användas. Liksom Weinberg hade Sarewitz och Nelson otur med tajmingen. Kort efter att de publicerat sitt arbete utbröt svininfluensan och obehagliga konsekvenser av det vaccin som producerades uppmärksammades. Narkolepsi drabbade många barn. Sedan dess har vaccinstånd blivit en del av vaccinet som teknisk lösning. Inte heller vaccinet har frigjort sig från moraliska och politiska konflikter, vilket enligt Weinberg var själva definitionen av en teknologisk fix.

Tekniska innovationer framställs ofta som teknologiska fixar utan att vara det. Vid en planerad övergång till ett fossilfritt samhälle utvecklas många tekniska innovationer som gärna framhålls som lösningar bortom politiska konflikter. Och ju längre in i framtiden de ligger, desto lättare kan de framställas som oemotståndliga fixar. Nya alternativa bränslen, nya generationer av kärnkraftverk, negativa utsläppsteknologier och planetär ingenjörskonst presenteras som lösningar på klimatproblemen med ambitionen att visa på en effektivitet som är oberoende av politiska preferenser.

Sociologen har en skeptisk inställning till teknologiska fixar därför att de bygger på antagandet om en autonom kraft hos tekniken. Den sociologiska ambitionen är inte att utgå från teknikens autonoma kraft, utan att förklara varför vissa tekniska lösningar är mer eller mindre politiskt kontroversiella än andra. Trots en uppenbar variation kan tekniska lösningar aldrig frigöra sig från politiska intressen och värderingar.

Men enkelheten hos en teknologisk fix (ett tänkt frigörande från politisk och moralisk komplexitet) gör den attraktiv. Uppmuntrad av stora delar av oppositionen har den nuvarande svenska regeringen skakat liv i Weinbergs tankar om en möjlig kärnkraftsfix. Hur kunde detta ske och hur kunde det gå så snabbt mot bakgrund av långvariga och djupt kontroversiella diskussioner om kärnkraftens negativa konsekvenser i form av kärnvapenspridning, härdsmältor, olösta avfallsproblem, problematisk uranbrytning, skenande anläggningskostnader och olämpliga placeringar av reaktorer i krigszoner och auktoritära regimer? Vad har vi lärt oss?

Det sociologiska alternativet: kunskapens institutioner

Den linjära modellen och tanken om teknologiska fixar bygger båda på en föreställning om kunskapens respektive teknikens autonomi som undervärderar och osynliggör politiken och därför också missförstår hur vetenskap och teknik fungerar i relation till beslut, planering och praktik. Det är i praktikens samspel som vetenskapen och tekniken befinner sig – det är där de uppstår, upprätthålls och förändras. De är aldrig autonoma och socialt oberoende. De är alltid intrasslade i sociala och materiella relationer.

Samhälleligt inbäddade kunskaper och tekniska lösningar

De tankar som ligger bakom den linjära kunskapsmodellen och teknologiska fixar utövar en djup lockelse som bör tas på allvar. Vetenskaplig sanning och teknisk effektivitet är två av det moderna västerländska samhällets viktigaste grundpelare, men de bygger på föreställningen om en autonomi som inte finns. Det är därför viktigt att visa hur dessa modeller kan omtolkas och sociologiseras. Ett sociologiskt perspektiv på vetenskaplig kunskap och tekniska lösningar handlar inte om att försvaga dem utan förstå dem bättre och konkret visa hur de genom sociala arrangemang kan bli användbara. Här gör sociologen en fundamental omtolkning genom att hävda att det inte är socialt oberoende som ger styrka utan social inbäddning.

Hur ska vi närmare bestämt tänka sociologiskt? För sociologen är vetenskap och teknik sociala institutioner. De kan alltså inte bli mer sanna och effektiva än tilltron till de sociala institutioner där de utvecklas och används. Att förstå såväl utveckling som användning av vetenskap och teknik handlar om att fokusera socialisationsprocesser inom ramen för sociala institutioner.

Socialisationen är i dag begränsad. Den tycks fungera för dem som utvecklar kunskaperna och de tekniska lösningarna, som inomvetenskapliga socialisationsprocesser, men den tycks inte fungera när det gäller den bredare användningen förstådd som samhällspraktik.

Exempelvis fungerar IPCC:s arbete som en tydlig socialisationsprocess. IPCC har många regler för det arbete som leder fram till kunskapssammanställningarna om vad vi vet och inte vet om klimatet och med vilken grad av säkerhet. Forskarna som bidrar är utvalda enligt tydliga principer, och i arbetet måste de följa formulerade riktlinjer. De utsätts för en tvingande socialisationsprocess som styr hur publicerade vetenskapliga texter om klimatet sammanfattas och värderas. Den sociala institution som inramar kunskapen, IPCC, kännetecknas av att den sorterar och väljer, ordnar och kategoriserar, skiljer mellan bättre och sämre och mellan sant och falskt. Detta är mycket påtagligt i IPCC:s arbete. Arbetssättet redovisas dessutom helt öppet i form av instruktioner till författare. Förståelsen av klimatet blir till i en social process inom ramen för en kunskapsinstitution, och att vara IPCC-författare handlar om att framgångsrikt genomgå en socialt inbäddad inläring inom ramen för en social institution. Denna institution är också platsen där frågans moraliska och politiska vikt avgörs.

Men desto sämre fungerar socialisationsprocesserna när det gäller den vidare an-

vändningen av vetenskaplig kunskap och tekniska lösningar i det samhälle som ska ställas om. Skälet till detta är avsaknad av sociala institutioner. Vi talar om klimatomställning, men det saknas institutionella arrangemang – en omställningskultur – där vi som medborgare och organisationer kan bli delaktiga för att tillsammans bedriva omställningsarbete.

Återigen kan vi jämföra med den samhällsomställning som blev resultatet av respon- sen på covid-19-pandemin. I denna blev forskningsresultat snabbt en del av politiska beslut och detaljerat myndighetsarbete, som ledde till beslut, föreskrifter, riktlinjer och rekommendationer som styrde och vägledde företag, organisationer och medborgare, vilka tillsammans blev delar av en omställningskultur. Kunskap, beslut och praktik blev delar av samma helhet med förstärkande återkopplingar. Politiska beslut om slopad karensdag gjorde det lättare för anställda att följa rekommendationen att stanna hemma från jobbet vid symptomkänning. Att hålla avstånd och tvätta händerna var enkla åtgärder som meddelades, men det infördes också tvingande restriktioner såsom begränsningar i resandet och besöksförbud på äldreboenden. Reglerna var myndigheternas försök att omsätta komplicerad vetenskap i rekommendationer för livsstilsförändringar i syfte att hantera ett komplicerat nytt virus och leva upp till den politiska ambitionen att begränsa smittspridningen. Ambitionen var att reglerna skulle vara enkla att förstå och uppfattas som motiverade. I ett uttalat nödläge socialiserades medborgarna att lära sig nya regler för att skydda både sig själva och andra. Alla visste vad som behövde göras, och uttrycket ”det ska vara lätt att göra rätt” blev en passande beskrivning. Det skapades på kort tid en kunskapsbaserad kultur där samhällets aktörer socialiserades in i en inkluderade kultur. Efterlevnaden av reglerna var hög.

Klimatomställningen har stora likheter med pandemiomställningen. Ett externt upplevt hot utgör stora risker för samhället. Kunskap finns. Den samlade forskarvärlden är enig om faran. Beslut har fattats om att begränsa utsläppen av växthusgaser (på samma sätt som beslut fattades om att begränsa smittspridningen). Kunskaperna är också tydliga vad gäller åtgärder om hur begränsningarna ska uppnås. Insikten om att de begränsningar jag kan åstadkomma också gynnar andra är utbredd.

Men där tar likheterna slut. Till skillnad från situationen i samband med pandemi- omställningen tror inte ansvariga politiker att det krävs beslut som länkar till vad företag, organisationer och medborgare faktiskt gör. I stället för att försöka skapa en inkluderande omställningskultur där samhällsaktörer socialiseras in i en klimatom- ställning med tydlig ledning och förstärkande återkopplingsmekanismer, menar de ledande politikerna att vi kan invänta teknologiska fixar som uppstår av sig själva. Som om vi i pandemifallet skulle ha låtit smittspridningen fortgå och passivt inväntat ett framtida vaccin som förväntades uppstå utan stora samhällsinsatser.

Att ta till sig kunskap kan inte gå till på något annat sätt än att man vårdar och utvecklar de institutioner som bär upp kunskapen. Detta innebär att skapa fruktbara mötesplatser mellan vetenskaplig kunskap, politiska beslut, tekniska lösningar och individuell praktik utifrån en ambition att skapa en legitim enighet kring varför något ska göras (kunskap), vad som ska göras (beslut) och hur det ska göras (tekniska lös- ningar, rutiner och livsstil). Dessa tre komponenter behöver bäddas in i en gemensam

kultur för att en omställning ska få en nödvändig institutionell kraft. Den svenska riksdagen har fattat beslut om fossilfrihet utifrån befintlig klimatkunskap, men avståndet mellan beslut och praktik är fortfarande stort. Besluten blir inte vägledande för en organiserad praktik. Organisationer och medborgare saknar institutionellt stöd och det blir då oklart vad som är rätt att göra, och det är definitivt inte lätt.

Klimatomställningens brist på social inbäddning

Utifrån den sociologiska tanken om en institutionellt inbäddad klimatkunskap och definitionerna av vetenskaplig kunskap och tekniska lösningar som socialisation till institutionell tillhörighet kan enkla frågor formuleras som tar pulsen på den svenska klimatomställningen. Svaren som ges av tänkta ansvariga politiker är naturligtvis förenklade men dock inte ironiska, utan baserade på hur beslut har fattats och hur klimatfrågan har diskuterats i Sverige under de senaste åren. Frågorna tillsammans med svaren blir till en sociologisk analys av klimatfrågans sociala inbäddning.

Fråga 1: Hur förstås problemet (klimatförändringarna)?

Svar: Som en fråga om elektrifiering och byggande av ny kärnkraft!

Fråga 2: Vilka åtgärder anses relevanta utifrån ovanstående problembild?

Svar: Att utreda möjligheterna för att underlätta byggandet av nya reaktorer, exempelvis på fler platser!

Fråga 3: Hur ska åtgärderna konkret genomföras?

Svar: Genom att ge Strålsäkerhetsmyndigheten utredningsuppdrag och att överväga nya direktiv till Vattenfall!

Fråga 4: Hur sker samspelet mellan olika aktörer i samhället: forskare–politiker–företag–organisationer–medborgare?

Svar: Närmast obefintligt samspel. Detta behövs inte, då ny kärnkraft endast berör ett fåtal aktörer: Strålsäkerhetsmyndigheten och Vattenfall.

Fråga 5: Hur skapas det kollektiva förnuft som är omställningskulturens ”själ” (det som skapar ett sammanhang mellan kunskap–beslut–åtgärder som medborgare socialiseras in i som en del av ett reformarbete som eftersträvar delaktighet, trovärdighet och legitimitet – alltså omställningsinstitutioner)?

Svar: Något nytt kollektivt omställningsförnuft behövs inte. Det finns ingen acceptans bland medborgarna för att bli delaktiga i någon klimatomställning. Bensinpriset utgör själen i den rådande kulturen, som handlar om att få vardagen att fungera genom ett lågt bensinpris i väntan på en elektrifiering av samhället som ska skapas med hjälp av ny kärnkraft. Men fram tills dess kommer utsläppen att öka. Det svenska samhället kommer dock att kunna bli fossilfritt till år 2045.

Vem drar nytta av sociologens tankar om omställningskultur?

Den sittande regeringen gick under hösten 2022 till val på att inrama klimatfrågan som en fråga om ny kärnkraft. Med ny kärnkraft kan en omfattande elektrifiering ske, och den är tänkt att ske till rimliga kostnader. Medborgarna ska inte behöva känna av någon förändring i plånboken eller i vardagens rutiner. Aktiviteter som baseras på fossila bränslen måste dock skiftas till eldrift, vilket betyder att elbil måste införskaffas vid ett framtida bilbyte.

Denna inramning av klimatfrågan är ett tydligt exempel på en förhoppning om att teknologiska fixar ska göra jobbet, i synnerhet en kärnkraftsfix. Klimatfrågan har reducerats till en fråga om ökad eltillförsel med hjälp av nya kärnkraftverk, och på vägen dit behöver inte medborgarna engageras, de kommer inte ens att märka av processen. Tekniken är önskad och tilliten till teknikomställningen hög.

Denna idé om medborgarnas vilja och intressen har visst fog för sig. Partierna som gick till val på detta program, den gröna högern, kunde bilda regering. Den dåvarande regeringen och dess stödpartier hade inget tydligt alternativ, utan utgick också de från att medborgarna inte vill inkluderas i en omställningskultur för att ställa om sin livsstil.

Utifrån denna situation kommer inte många att lyssna på forskare som utifrån IPCC:s samstämmigt sammanfattade kunskapsunderlag hävdar att ovanstående analys är helt otillräcklig. IPCC menar att allt måste ändras: alla sektorer, alla institutioner, produktion och konsumtion, det ekonomiska och finansiella systemet samt individuella livsstilar, inklusive minskad efterfrågan. Det krävs en djupgående transformativ förändring där inget och ingen kan undantas. Allt måste ändras i ett koordinerat samspel (Lidskog & Sundqvist 2022). Men i Sverige är som tidigare nämnts sådan kunskap satt på piedestal.

Den medborgare i Sverige som har en vilja till omställning och inte tror att kärnkraftsfixen löser problemen har ingen möjlighet att engagera sig i en institutionell samhällelig omställning eftersom en sådan inte finns. Samhället är politiskt stängt för alla som vill engagera sig i en samhällelig omställning. Två saker återstår för den medborgaren: att *individuellt klimatbanta* den egna livsstilen trots att landets politiska ledning säger att detta inte alls behöver göras eller att *protestera*. När det demokratiska systemets utrymme för medborgerligt deltagande är litet – vilket är ett mycket oroande svaghetstecken hos en demokrati – återstår bara protesten som möjligt engagemang. Därför tilltar nu protesterna och de blir alltmer desperata och kontroversiella.

Sociologen, som har viktiga tankar om hur en omställning kan ske, har naturligtvis inget att bidra med till ett samhälle som förlitar sig på forskning på piedestal och teknologiska fixar baserade på önskedrömmar om ny, billig och säker kärnkraft.

Men trots detta pågår klimatomställningen, om än i sin linda och på ett fragmenterat – närmast polariserat – sätt och utan samordning och ledning. Den kommer att tillta, och då kan idéer om hur kunskap byggs i gemenskaper som använder den och delar den så att kunskap och praktik utvecklas i ett förstärkande växelspel bli viktiga och användbara. Att göra klimatkunskapen relevant handlar om att skapa omställningspraktiker, vilket kommer att öka efterfrågan på klimatkunskap. Men

om sådana praktiker inte skapas blir inte kunskapen relevant. Det är i ett politiskt förändringsarbete som kunskapsrelevansen skapas.

I Sverige har omställning gjorts många gånger tidigare. Sverige är ett land med stor erfarenhet av politiskt reformarbete byggt på medborgerlig inkludering. Motstånd och konflikter har funnits, men också vilja, och ett viktigt kännetecken har varit att ta vara på det folkliga engagemanget.

Sociologin kan sägas vara vetenskapen om inkludering och gemenskap, som kan visa hur mekanismerna för byggandet av detta som jag ovan gett exempel på fungerar. Men för att detta ska bli till viktig och användbar kunskap måste den efterfrågas inom ramen för samhällliga projekt. Kunskapen som sådan kan möjligen vara inspirerande, men den kommer att hamna på piedestal om maktavarna förlitar sig på linjära modeller och teknologiska fixar. Sådana tankar diskvalificerar frågor om vad samhället är. I en värld av piedestaler och fixar finns inget samhälle.

Referenser

- Barthe, Y., Elam, M. & G. Sundqvist (2020) Technological Fix or Divisible Object of Collective Concern? Histories of Conflict over the Geological Disposal of Nuclear Waste in Sweden and France, *Science as Culture*, 29 (2):196–218. <https://doi.org/10.1080/09505431.2019.1645108>
- Kristersson, U. (2021) Här är ny klimatpolitik från Sveriges gröna höger, *Dagens Nyheter*, 12 september 2021.
- Latour, B. (1998) *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Lidskog, R. & G. Sundqvist (2022) Lost in Translation: The Paris Agreement, the IPCC and the Quest for National Transformative Change, *Frontiers in Climate*, 4:906054. <https://doi.org/10.3389/fclim.2022.906054>
- Sarewitz, D. & R. Nelson (2008) Three Rules for Technological Fixes, *Nature*, 456 (18/25):871–872. <https://doi.org/10.1038/456871a>
- Soneryd, L. & G. Sundqvist (2023) *Science and Democracy: A Science and Technology Studies Approach*. Bristol: Bristol University Press.
- Stehr, N. & A. Ruser (2023) The Political Climate and Climate Politics – Expert Knowledge and Democracy, 134–151 i G. Eyal & T. Medvetz (red.) *The Oxford Handbook of Expertise and Democratic Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Sundqvist, G. (2021) *Vem bryr sig? Om klimatforskning och klimatpolitik*. Göteborg: Daidalos.
- Weinberg, A.M. (1966) Can Technology Replace Social Engineering?, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 22 (10):4–8. <https://doi.org/10.1177/0002764201000903>

Författarpresentation

Göran Sundqvist är professor i teknik- och vetenskapsstudier (STS) vid Göteborgs universitet. Alltsedan avhandlingen *Vetenskapen och miljöproblemen* (1991) har han sociologiskt studerat miljöfrågor. Hans senaste bok, samförfattad med Linda Soneryd, är *Science and Democracy: A Science and Technology Studies Approach* (Bristol University Press, 2023).

Kontaktuppgifter

Göran Sundqvist
 Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap
 Göteborgs universitet
goran.sundqvist@sts.gu.se

Livsstilsförändring eller teknologisk fix

Tre sociologer diskuterar klimatomställningen

ENGAGERAS INDIVIDEN FÖR mycket eller för lite i dagens klimatpolitik? Idén om individualiserat ansvar har kritiserats för dess fokus på marknadslösningar och miljövänlig konsumtion. Men vad är alternativet till att människor ändrar sina levnadsvanor? Att politiker satsar på storskaliga tekniska lösningar som gör att vi kan fortsätta att leva som vanligt? Redaktörerna för temanumret har bett tre sociologer – Linda Soneryd, professor vid Örebro universitet, Göran Sundqvist, professor vid Göteborgs universitet och Ylva Ugglå, professor emerita vid Örebro universitet – att reflektera över dessa frågor.

Är det för mycket fokus på individens ansvar i klimatfrågan?

Linda Soneryd: Ja, det har åtminstone varit det. Jag tänker på budskap som ”små enkla handlingar som gör stor skillnad”, ”ta bussen i stället för bilen” och ”byt glödlampor”. Det kan ju vara bra budskap, men frågan är vad de betyder om de sprids samtidigt som kollektivtrafiken havererar och konsumtionshetsen eskalerar. För att sådana budskap ska kunna tas på allvar måste det också finnas faktiska möjligheter att förändra ett beteende. Samhällets infrastruktur kan vara både möjliggörande och begränsande. Kollektivtrafiken behöver ju till exempel vara utbyggd, pålitlig och prisvärd så att människor *kan* välja buss och tåg i stället för bil.

Det har funnits ett ganska snävt sätt att föra fram budskapet om individers ansvar, där vi många gånger tilltalats som konsumenter snarare än som medborgare. Konsumtionssamhället sänder ut motstridiga budskap. Samtidigt som det bästa vi kan göra för att ställa om egentligen är att konsumera mindre, så har fortsatt konsumtion alltjämt hög status i samhället. En del av konsumtionen kan gå under ”grön” flagg, som nya elbilar, solceller och så vidare. Men det är sällan fokus i samhällsdebatten ligger på *minskad* konsumtion. Det finns dock spännande forskning om hur vi kan minska konsumtionen, till exempel pågående projekt som leds av en sociologkollega vid Örebro universitet, Magnus Boström (2023; se även recension i detta nummer).

Det handlar också om hur budskapet om ”ansvar” kommuniceras i olika sammanhang. Det finns en del studier av politiskt initierade kampanjer med den här typen av budskap, det vill säga hur enkla förändringar i vardagen kan bidra till minskade koldioxidutsläpp. Det har till exempel Ylva forskat om.

Ylva Ugglå: Frågan om individuellt ansvar och konsumentansvar har funnits med i debatten ett bra tag och förts fram både av politiker och miljöorganisationer. När man studerar den här typen av politiska kampanjer, som avser att föra ut ett budskap till en bredare allmänhet, är det intressant att se både hur problemet som kampanjen är tänkt att vara ett svar på och dess möjliga lösningar presenteras.

Jag analyserade den kampanj som Naturvårdsverket drev i Sverige på regeringens uppdrag 2003 och den som EU-kommissionen initierade 2006 med den svenska kampanjen som förlaga. I den svenska kampanjen ville man betona klimatförändringarnas allvar och konkretisera frågan, bland annat med visualisering av dramatiska väderhändelser som svår torka och översvämningar. Samtidigt sågs det som angeläget att presentera enkla lösningar kopplade till människors vardagsliv: kolla lufttrycket i däck, cykla lite mer och så vidare. Som helhet gav kampanjen därmed en begränsad bild – ett stort problem med enkla lösningar – av den pågående klimatförändringen och dess hantering (Ugglå 2008). EU-kampanjen CHANGE hade ett liknande budskap, men här sammanfattades huvudbudskapet i en kort och kärnfull slogan: ”You Control Climate Change!” (Ugglå & Ugglå 2016). I båda fallen byggde kampanjerna på en ganska snäv syn på ”individen”, då de riktade sig till en autonom och handlingskraftig individ som till stor del sågs som frikopplad från sociala relationer och det samhälle hon lever i.

Samma år som EU-kampanjen lanserades hade David Guggenheims film *An Inconvenient Truth* premiär. Filmen som fick stort genomslag är en dokumentär om Al Gore, tidigare vicepresident i USA, och hans engagemang i klimatfrågan. I filmen får vi följa Gore på hans internationella föreläsningsturné där han presenterar sitt budskap om katastrofala följder av kommande klimatförändringar. I kontrast till det allvarliga budskapet avslutas filmen med tips på ”enkla lösningar”.

Det kanske inte är för mycket fokus på individens ansvar, men det här sättet att se på individuellt ansvar, som till stor del också har etablerats genom det här sättet att kommunicera i olika sammanhang, ger en förenklad och alltför snäv bild av både de problem vi har att hantera och vad enskilda individer kan åstadkomma.

Göran Sundqvist: Nej, tvärtom. Det beror så klart på vilket perspektiv man anlägger, men i dagens svenska klimatomställning lyser det individuella ansvaret med sin frånvaro. Den individ som vill ta ett större ansvar genom att engagera sig i frågan om hur den samhällseliga omställningen ska organiseras eller hur omställningen av den egna livsstilen ska ske saknar både möjligheter, vägledning och uppmuntran. Politiker säger ibland att det ska vara lätt att göra rätt. Men situationen är att det känns både svårt och otydligt. Och kanske allra viktigast, frågan om huruvida individuella insatser är önskvärda får inget svar. Den bild som förmedlas av ansvariga politiker är att vi som individer (medborgare) inte behöver bry oss. Regeringen, som har ansvaret för att nå målet om nollutsläpp av växthusgaser, fokuserar på en teknisk omställning som handlar om ökad elektrifiering. På detta sätt planeras det för en omställning som *inte* inbegriper människors vardagsliv och livsstil. Vi kan helt enkelt leva på som vanligt.

Men intressant är att den svenska klimatomställningen enligt den gällande kli-

mathandlingsplanen vilar på ett antal grundprinciper, där en är att den ska vara *inkluderande*. Detta betyder att alla ska känna sig delaktiga och också medverka i arbetet med att ställa om till fossilfrihet. Men när tillförsel av mer elektricitet ses som en universallösning och vikten av ny kärnkraft särskilt framhålls, reduceras det medborgerliga engagemanget till att acceptera etablering av ny teknik.

Jag, och många med mig, har jämfört den svenska klimatomställningen med hanteringen av covid-19-pandemin (Sundqvist 2021; IPCC 2022: kap. 5). I den senare men inte i den förra finner vi ett mycket tydligt fokus på inkludering av medborgaren. Vid hanteringen av pandemin lyckades man på kort tid etablera fungerande kopplingar mellan politiska beslut, som slopad karensdag och stöd till drabbade företag, och rekommendationer till medborgare om att hålla avstånd, tvätta händer och stanna hemma vid symptom på sjukdom. Utifrån ett uttalat nödläge agerade politiker, myndigheter, företag och medborgare i ett nära samspel som ledde till en snabb omställning som innefattade nya handlingsrepertoarer och livsstilsmonster. Denna omställning kan med fördel kallas inkluderande.

Trots att många talar om ett klimatnödläge så reagerar ansvariga politiker på ett helt annat sätt i frågan om klimatförändringarna än i fallet med covid-19-pandemin. Medborgarnas livsstil är här inte alls föremål för inkludering. Den svenska medborgaren har en individuell klimatpåverkan som är bland de högsta i världen, och för att nå Parisavtalets mål om en temperaturökning om högst 1,5 grader Celsius behöver den minskas med cirka 90 procent fram till år 2050. Men för att detta ska uppnås behövs enligt ansvariga politiker inga livsstilsförändringar, inga konsumtionsförändringar.

Kan teknologiska lösningar vara ett alternativ till livsstilsförändringar?

Göran Sundqvist: I Sverige satsas det nu på att utveckla en fossilfri energiproduktion som kan fasa ut fossilberoendet. Men jämfört med många andra länder är det svenska energisystemet redan i hög grad fossilfritt, så vad som planeras för är ett växande energisystem så att fossildrivna industriella processer och transporter kan elektrifieras. Elektrifiering har blivit nyckelordet. Men att likställa klimatomställning med ökad tillförsel av fossilfri energi, och en dröm om nya kärnkraftsreaktorer, är ingen oomstridd strategi. Som visas nedan bedöms den som otillräcklig av internationella experter

FN:s klimatpanel, IPCC, som sammanställer det globala kunskapsläget om klimatet och bedömer adekvata åtgärder, har länge konstaterat att det krävs snabba och långtgående förändringar inom *alla* samhällssektorer för att nå Parisavtalets mål: det behövs vad som kallas en djupgående – transformativ – samhällsförändring (Lidskog & Sundqvist 2022). Vad en sådan innebär är både oklart och omstritt, men det finns en enighet om att det handlar om systemiska samhällsförändringar som innefattar sociala, kulturella, tekniska, politiska och ekonomiska processer. Det handlar om en djupgående och medveten förändring som också innefattar värderingar och beteenden. Sådana förändringar kommer att leda till konflikter. Motstånd kommer att uppstå, nya vinnare och förlorare skapas och befintliga maktrelationer utmanas. En transfor-

mativ förändring kräver ett ledarskap som baseras på inkludering och som kan hantera målkonflikter och rättvisefrågor.

Men i dagens Sverige talar vi inte om klimatomställning som en transformativ samhällsförändring. Tvärtom förlitar sig ansvariga politiker på önskedrömmar om tekniska lösningar, som förstås som *teknologiska fixar*. En sådan fix innebär att samhällelig och moralisk komplexitet reduceras till tekniska frågor. En teknologisk fix kan användas utan att attityder och beteenden behöver förändras. Den amerikanske fysikern Alvin Weinberg, som myntade termen på 1960-talet, såg kärnenergin som en möjlig teknologisk fix, men kort efteråt uppstod stora samhällskonflikter kring kärnkraften som dödade alla tankar om en konfliktfri teknik. Sociologer har också menat att tanken på teknologiska fixar är naiv – det finns helt enkelt inte några fixar (Sundqvist 2021). Tekniska lösningar innebär alltid förändringar av människors sätt att leva, men om de blir lyckade och accepterade anpassar sig människor till dem så att de ser ut som om de fungerar av sig själva och oberoende av människor. Vi ser en tydlig ambition hos den svenska regeringen att etablera tekniska lösningar som ”fixar”, och det gäller särskilt tanken om ny kärnkraft.

Linda Soneryd: Det finns en fara i att så tydligt separera tekniska lösningar från dess samhälleliga kontext. Det behövs tekniska innovationer som en del av klimatomställningen, men problemet med teknologiska fixar är ju dels att tekniken ses som separerad från samhället, dels att tekniken ses som något slags slutgiltig lösning. Men tekniska lösningar är ju föränderliga och kan också ges ny innebörd över tid och i andra kontexter (Soneryd & Sundqvist 2023).

Göran Sundqvist: Ja, förhoppningen om teknologiska fixar innebär en avpolitisering av klimatomställningen, och när tekniska lösningar tycks stå utanför samhället innebär det också en avsociologisering av förståelsen av hela frågan.

Givet detta resonemang, behöver vi då inte mer fokus på individers ansvar i klimatpolitiken?

Ylva Ugglå: Både ja och nej. Jag tror snarare att vi behöver ändra på hur vi talar om individuellt ansvar. Betydelsen av Naturvårdsverkets och EU:s klimatkampanjer ska ju inte överdrivas, men den här typen av budskap har spridit sig och etablerats. I många olika sammanhang presenteras listor med tips på just enkla saker som vi kan göra för att leva ”klimatsmart” eller ”koldioxidbanta” utan att detta ska behöva påverka vårt sätt att leva på något genomgripande sätt, vilket till viss del är i linje med det Göran talar om som teknologiska fixar och ett ensidigt fokus på elektrifiering. Vi behöver fördjupa förståelsen av vad det innebär att göra livsstilsförändringar i ett samhälle präglad av ideal som betonar frihet, konsumtion och mobilitet. Individen måste förstås i sitt sammanhang, och hur strukturer både möjliggör och begränsar vårt handlande.

Samtidigt ska man ju inte förringa människors olika sätt att engagera sig och ta ansvar genom sina vardagshandlingar och konsumtionsval. Det här är saker Linda

och jag har skrivit om i vår bok *(O)möjliga livsstilar* (Soneryd & Ugglå 2011). Boken kom ut för över tio år sedan, men frågan om individens ansvar och olika förhållnings-sätt till det är fortfarande aktuell. Det var tydligt inför riksdagsvalet 2022, då flera partiledare antingen tog avstånd från eller anslöt sig till idén om individens ansvar för miljö och klimat. Nooshi Dadgostar (V) deklarerade i en DN-intervju att ”Vi kan inte stå i riksdagen och säga hur folk ska leva” (Hedberg & Jacobson 2022), medan Per Bolund (MP) hävdade att ”Individen har ett ansvar att ändra livsstil” (Spolander & Urisman 2022).

Linda Soneryd: Javisst är det fortfarande aktuellt, därmed inte sagt att all klimatpolitik i dag präglas av samma budskap. Det finns parallella trender och förändrade styrformer som kan gå i lite motsatta riktningar. Men en effekt av denna styrning är att vi har blivit präglade av idén om att individen har ett ansvar för klimatet (Soneryd & Ugglå 2015).

Ylva Ugglå: Ja, även om individens ansvar som Göran belyser inte är framträdande – eller till med frånvarande – i den nuvarande klimatpolitiken, så är det ändå något som många människor tagit till sig och försöker förhålla sig till i vardagslivet, till exempel när det gäller val av transporter och konsumtionsval. Det finns flera studier som visar hur människor tar frågan om individuellt ansvar på stort allvar, samtidigt som de brottas med vad det mer konkret kan innebära och använder sig av olika strategier för att hantera motstridiga krav, dåligt samvete och skuldkänslor i sin vardag.

Det är väl bra att individer känner ett ansvar för klimatet?

Linda Soneryd: Absolut, men ansvar för *vad* måste man ändå fråga sig, och *hur*. Tar vi ansvar genom att köpa miljömärkt mjölk, byta till elbil och installera solceller eller genom att kraftigt minska vår konsumtion, mobilisera oss och agera kollektivt för en mer radikal klimatpolitik? Det är problematiskt om individens ansvar är hårt knutet till konsumtion och val på en marknad om det inte finns tillräckligt med vägledning och stöd för konsumenten. Men även utbudssidan har ett ansvar: vad finns att välja på, varför investerar mitt pensionsbolag i oljesand och hur agerar ansvariga politiker och lagstiftaren för att underlätta hållbara val? Det borde vara mycket mer fokus på organisationers ansvar (både offentliga och privata) – i relation till deras makt och mandat att påverka klimatet. Det är också problematiskt om individen förstås som en isolerad och fixerad enhet. Individer befinner sig alltid i en organisatorisk kontext: som anställd, medborgare, konsument, resenär, medlem och så vidare.

Det är också problematiskt att ensidigt fokusera klimat och koldioxidavtryck eftersom miljöfrågan är så komplex. Olika miljöfrågor kan ställas mot varandra: agerar man på ett visst sätt kanske man minskar koldioxidutsläppen men ökar kemikalieanvändningen i samhället. Ska vi överlåta åt enskilda konsumenter att göra den typen av avvägningar? Vilka organisationer finns som balanserar effekter på klimat, biologisk mångfald och kemikalieanvändning?

Göran Sundqvist: Det är viktigt att sätta frågor om både tekniska lösningar och organisationer för styrning i samspel med frågorna om konsumtion och livsstil. I den senaste IPCC-rapporten görs för första gången en sammanfattning av livsstilsforskningen. Ett viktigt resultat som redovisas är att individuell beteendeförändring är otillräcklig om den inte är inbäddad i strukturella och kulturella förändringar (IPCC 2022: kap 5). Livsstilsfrågorna fungerar inte isolerat och ska därför inte heller förstås isolerat, utan måste sättas in i ett bredare sammanhang. Det är ett sammanhang som IPCC bedömer som nödvändigt, och samtidigt kan på detta sätt hyckleriet kring en tekniskt formulerad klimatomställning avslöjas. Livsstilsfrågorna är centrala för att förstå hur klimatomställningen fungerar och kan fungera, men isolerade – utan sammanhang – blir de oförståeliga och meningslösa såväl teoretiskt som praktiskt. Här finns en viktig uppgift för en sociologi som kan studera livsstil tillsammans med styrningen av de tekniska systemen.

På vilket sätt kan sociologer nyansera och fördjupa debatten – behöver debatten sociologiseras?

Göran Sundqvist: Sociologer är bra på att analysera hur frågor inramas, vad som på engelska kallas *framing*. Frågor kan förstås på olika sätt och vi bör också hålla i minnet att all förståelse är performativ: den fungerar styrande för hur samhället organiseras. Mot bakgrund av att klimatomställningen ännu inte funnit sin form, utan kan ramas in lite hur som helst – som en utsläppsfråga, en kärnkraftsfråga, en marknadsfråga, en skattefråga eller en livsstilsfråga – är det viktigt att kritiskt analysera vilka inramningsförsök som görs, hur de utvecklas och vilka konsekvenser de får. Kort sagt, vad är klimatfrågan för en fråga? Och den framåtblickande frågan blir då att analysera möjligheterna för en inramning som kan leda till en sammanhållen, inkluderande och kraftfull respons på klimathotet.

Sociologer kan på samma sätt kritiskt analysera hur tekniska lösningar presenteras. Tekniksociologin lär oss att ingen teknik fungerar autonomt, alltså oberoende av den mänskliga praktiken. Det är tvärtom den sociala praktiken som gör att tekniken blir funktionsduglig. Det är den sociala inbäddningen av de tekniska lösningarna som får dem att fungera, och när inbäddningen ”fungerar” ser det ut som de fungerar oberoende av den. Det är här styrkan i det sociala ligger. Det blir som mest osynligt när det är som starkast. Alltsedan sociologins begynnelse har det varit en viktig sociologisk uppgift att visa upp denna ”starka osynlighet”, och i den teknikfixerade svenska klimatomställningens sammanhang är behovet av sociologisk förståelse skriande.

Linda Soneryd: Maktperspektivet är centralt för sociologer, och makt kan studeras på en mängd olika sätt. Ibland blir makt ett lite för abstrakt begrepp. Organisation är ett sätt att förstå makt mer konkret (mäktiga organisationer, men också organiseringsmakt – och då närmar vi oss ett mer foucaultianskt perspektiv som också kan bli ganska konkret: Hur görs saker och av vilka? Vilka effekter får det på oss och hur vi kan se på oss själva? Men sedan finns ju en tanke om makt och resursfördelning också i

idén om ”ett gemensamt men differentierat ansvar” som lyfts fram i FN:s klimatarbete. Eftersom sociologer studerar samhället utifrån så många dimensioner – organisation, resurser, ojämlikhet, människors livsvillkor – så kan vi också bidra med en förståelse av vad den här typen av principer kan innebära i praktiken. Dels innebär de ju att ett rikt land som Sverige ska bidra mer till utsläppsminskningen än andra länder, som inte har en lika stor utsläppsskuld historiskt sett, dels innebär de att ansvar måste fördelas utifrån makten att agera.

Här kan sociologer fördjupa insikterna om vad det egentligen innebär. Hur ska enskilda individer kunna känna att de har makt att agera? Precis som Göran är inne på måste det finnas ett samhälleligt stöd – i form av regelverk, resursomfördelning, tydliga incitament – som hjälper individer. Att skjuta ansvaret nedåt utan att ge reella förutsättningar att agera leder till vanmakt. När människor dessutom ser att det finns stora orättvisor i samhället försämras också förutsättningarna för att *vilja* dela ansvar.

Ylva Ugglå: Sociologin ser människan i sitt historiska och kulturella sammanhang. I vårt nutida samhälle, som så starkt betonar valfrihet och individens autonomi, kan sociologer bidra till att lyfta betydelsen av kategoriseringar och skiktningssprinciper såsom klass, kön, etnicitet, ålder och sexualitet för att förstå olika sociala fenomen och processer, allt ifrån identitets- och meningsskapande och vardagliga praktiker till fördelning av resurser och social skiktning i samhället. Allt detta har betydelse när man studerar olika aspekter av klimatfrågan – politik, styrning och reglering, åtgärder på olika nivåer med mera. När vi nu står inför globala miljöförändringar och andra angelägna utmaningar såsom tilltagande polarisering i samhället har sociologin en viktig roll genom att belysa och utforska allt från samhällets organisering till vardagliga praktiker.

Som både Göran och Linda tar upp är frågan om makt viktig att belysa. Vilka har makt att definiera hur klimatfrågan ska förstås? Vilka har makt att besluta om frågor som är avgörande för samhällsutvecklingen? Sociologin bidrar även med perspektiv som kan hjälpa oss att finna alternativa vägar. Människor är ju inte ensidigt styrda av strukturer och hur andra – mer resursstarka aktörer – definierar och ramar in en fråga. Sociologer kan bidra i debatten genom att reflektera över och lyfta frågor om ansvar, rådande normer och strukturer, målkonflikter och annat som är av vikt för att kunna granska makthavare och politik, men även för att kunna hantera den utmaning och det ansvar som klimatförändring innebär för oss alla på olika nivåer i samhället.

Referenser

- Boström, M. (2023) *The Social Life of Unsustainable Mass Consumption*, Lexington books.
- Hedberg, K. & H. Jacobson (2022) Nooshi Dadgostar om klimatet: ”Vi kan inte stå i riksdagen och säga hur folk ska leva”, *Dagens Nyheter*, 17 augusti 2022.
- IPCC (2022) *Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change*. Working Group III contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Tillgänglig på: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/>
- Lidskog, R. & G. Sundqvist (2022) Lost in Translation: The Paris Agreement, the IPCC and the Quest for National Transformative Change, *Frontiers in Climate*, 4:906054. <https://doi.org/10.3389/fclim.2022.906054>
- Soneryd, L. & Y. Ugglå (2011) *(O)möjliga livsstilar. Samhällsvetenskapliga perspektiv på individualiserat miljöansvar*. Lund: Studentlitteratur.
- Soneryd, L. & Y. Ugglå (2015) Green Governmentality and Responsibilization: New Forms of Governance and Responses to ”Consumer Responsibility”, *Environmental Politics*, 24 (6): 913–931. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1055885>
- Soneryd, L. & G. Sundqvist (2023) *Science and Democracy: A Science and Technology Studies Approach*. Bristol: Bristol University Press.
- Spolander, J. & O. Urisman (2022) Per Bolund (MP): Individiden har ett ansvar att ändra livsstil, *Dagens Nyheter*, 10 juli 2022.
- Sundqvist, G. (2021) *Vem bryr sig? Om klimatforskning och klimatpolitik*. Göteborg: Daidalos.
- Ugglå, Y. (2008) Strategies to Create Risk Awareness and Legitimacy: The Swedish Climate Campaign, *Journal of Risk Research*, 11 (6):719–734. <https://doi.org/10.1080/13669870701746316>
- Ugglå, Y. & F. Ugglå (2016) CHANGE: The European Commission’s Climate Campaign as a Technique of Government, 24–36 i H. Bulkeley, M. Paterson, & J. Stripple (red.) *Towards a Cultural Politics of Climate Change: Devices, Desires and Dissent*. Cambridge: Cambridge University Press.

Författarpresentation

Linda Soneryd är professor i sociologi vid Örebro universitet. Hon har forskat om medborgardeltagande och demokrati inom en rad frågor såsom klimat, slutförvar av kärnavfall, vattenförvaltning, och stadsplanering. Hon är också verksam som forskningsledare på Score, Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor.

Göran Sundqvist är professor i teknik- och vetenskapsstudier (STS) vid Göteborgs universitet. Han har studerat miljöfrågor under hela sitt yrkesliv med fokus på samspillet mellan vetenskaplig kunskap och politiskt beslutsfattande. I dag är hans intresse klimatomställningen, och han är sedan 2017 adjungerad professor vid CICERO Senter for klimaforskning i Oslo.

*Ylva Uggl*a är professor emerita vid Örebro universitet. Hennes forskning handlar om reglering och hantering av miljörelaterade risker. Hon har bland annat studerat miljörepresentation, både aktörer som på olika sätt representerar miljön och hur miljö och miljöproblem representeras, till exempel i politisk och offentlig kommunikation om klimatförändring.

Kontaktuppgifter

Linda Soneryd
Örebro universitet
Institutionen för Humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap
701 82 Örebro
linda.soneryd@oru.se

A speculative conversation on climate change and sociology

THE IPCC PREDICTS fundamental changes to the biophysical world, with fundamental changes for human and non-human societies across the globe (IPCC 2023). Changing societies is the ‘origin story’ of sociology: revolutions, industrialisation, capitalism, and the break with premodern tradition. While this suggests that sociology should be well-equipped to grapple with the coming changes, there is scope, and possibly even need, to rethink, strengthen, and develop sociology’s contributions to the resolution of the climate crisis. This speculative text attempts to approach some of the dimensions of this rethinking.

In the vein of academic multilogue, this text takes on the form of a conversation. Thus, we aspire to reflect the collaborative, yet nuanced, nature of academic research, and push boundaries for how texts are normally written in our domains. It is based on an actual conversation that took place between the authors on a sunny summer’s day, when we gathered to discuss the role of sociology for the climate crisis and vice versa. The conversation transcript was cut, cleaned up, developed in places, and references were added. What remains is what we believe reflects some of the most central aspects of these questions. We discuss the following topics in order: a) how the likely magnitude of the impending societal changes renders sociology especially relevant; b) the need for sociology to enhance its framing and contributions to climate policy; c) approaches to being normative about normativity; and d) methods for studying climate futures, sociologically and beyond. Headlines are sparingly used, in order to help orient the reader, without distracting from the multilogue flow. We conclude with a brief meta-reflection on this conversation, where we also consider the influence of our personal research backgrounds.

Sara: 2023 has seen extreme weathers and temperatures, whose intensity has been attributed to climate change (O’Driscoll 2023). Globally, July was the hottest month ever recorded (NASA 2023). Rainfall, floods, wildfires, and cyclones have brought destruction across the globe (O’Driscoll 2023). We know that this is caused by greenhouse gas emissions, that humans and animals are already suffering the consequences, and that these will worsen in decades to come. We also know that change is the only answer (IPCC 2023). As such, it is clear that climate change, society, and humans are closely intertwined. Many people, disciplines, and interdisciplines are trying to make sense of these relationships, and generate knowledge and insight to better work towards just resolutions of climate change and other environmental issues. What I would like us to discuss today is where sociology is in all this, what it could contribute to this

resolution, and how it needs to develop in order to stay relevant.

Sociology's capacity for understanding large-scale societal changes

Mikael L: Sociology can of course offer many important insights into the workings of society, sociality, and humanity, but on a more aggregated level, I believe it relevant to first make a quick pass to the origins of sociology. The classical narrative goes that sociology rose with the industrialisation of Western societies, with a view to understand this change, its consequences, and how to ameliorate the human condition under the new societal conditions, so to speak, or even how to support a revolution. What did capitalism, rationalisation, the dissolution of tradition, urbanisation, etc., do to humans, and how did these work? Those questions ignited our disciplinary ancestors. In a poetic sense, sociology could then be useful in understanding both how, and with which social effects, de-industrialisation (of affluent nations) may be ushered in, including the transformation from fossil energy-dependent to fossil energy-free.

Mikael K: Perhaps I quibble here, but your term *de-industrialisation* seems very big and appears to possibly range from low-tech small-is-beautiful societies to an ever-increasing high-tech society minus fossil fuel. What place on this continuum are you referring to?

Mikael L: In this context, a societal change on par with the industrialisation of Western societies. However, the transformation now required must break with the idea of human exemptionalism, i.e. the assumption that the biophysical environment is irrelevant to modern, industrialised societies (Dunlap & Catton, 1994). This idea has justified so much exploitation, extractivism and depletion of natural resources, emissions, and urban and industrial sprawl. If we are to adhere to the planet's biophysical limits and reduce emissions, the 'ever-increasing high-tech society' (albeit without fossil fuels) is simply not possible. Hence, the relevance of sociology in this transformation is to explore and explain the social and structural consequences of "reversing the trend toward tightly coupled nature-society assemblages" (Bowden, 2017:64), and to "identify alternatives to the high-carbon, low-equity social structures that organise the modern world" (Klinenberg et al. 2020:663). In other words, by de-industrialisation I refer to processes which will inevitably lead us towards "low-tech, small-is-beautiful" societies.

Sara: Building on that - we don't yet know what magnitude of change we are looking at, both in terms of a changing climate as well as societal and systemic change, either enforced or as a result of climate change. Based on various scenario assessments, however, it seems highly unlikely that we will limit warming to 1.5, and maybe even 2, degrees (Engels et al. 2023), which would mean significant changes to the biophysical world, with likely significant changes to the social world. As such, I am inclined to believe that regardless of our intentions and actions, the magnitude of the impending changes will be industrialisation-level, meaning it will likely shake and reshape much

of society, and force or facilitate a change in how we organise ourselves, and relate to each other. Although you emphasise ‘low-tech, small-is-beautiful’, Mikael L, the actual direction is not yet determined – more direct democracy or more autocracy; stronger neoliberal, steady state or even degrowth policies; more cooperation or more competition; closed borders or no borders; new organisational systems or a patchwork of old ones; new norms or a reversion to old traditions; liberation or oppression?

Lea: I think we already now see great pressure on categories that we took for granted for centuries, such as the nation state, markets, corporations, and nature. Think of movements calling for climate passports or global climate policies that would substantially change the relevance of the nation state as a jurisdiction (Dijstelbloem 2021). The challenge of the corporation by the platform economy as the dominant form of organising work (Frenken & Fuenfschilling 2021). The rise of new socio-economic models like degrowth that question the fundamentals of economics. New laws and regulations in the area of environmental protection and animal rights suggest a rethinking of the dominant exploitative strategies of the past decades. Simultaneously, we see billionaires who want to colonise the Moon or Mars (instead of helping *this* planet), the UK government banning certain kinds of protests in the wake of Extinction Rebellion, and not to mention that all these developments intersect with - and potentially reinforce - the current reckoning in terms of categories like gender and ethnicity. The effects of climate change are expected to cause and intensify all types of societal pressures: migration, poverty, inequalities, war, conflict, crime, welfare state, work, etc. As such, climate change will lead to societal developments that sociologists are very familiar with, as well as new developments. So on the one hand, we can see climate change as yet another domain in which we can do sociological research - where we take our established categories and theories and apply them. On the other hand, I also believe that climate change will likely alter our societies to a point where we will need new categories and theories to explain social dynamics.

Engagement with policy and practice

Mikael K: These are all very good points, but I'd like to change the temporal focus for a bit, because while climate change will likely have serious effects in the future, our timeframe to act is now. Something I think sociology, and environmental sociology, could do better is engage more with policy and practice.

Mikael L: Yes, in a recent review by Davidson (2022) they note that despite its many achievements, not to mention its suitability for addressing emerging climate-related research questions, sociology still remains in the back seat in climate policy and science. Consequently, we have come some way but there is still more work to be done in order to make sociological knowledge crucial in combating the climate crisis. Here I agree with Kari Marie Norgaard that the role of individuals and individual consumption has been drastically overemphasised, and that we need to focus more sociological research on whether and how institutional, political, and economic transformation might be

achieved, including the consequences of this transformation (for example, what would it be like to live in a post-growth society?). As she succinctly sums it up, “the focus on individuals is more than a theoretical choice, it has the political function of leaving government and corporations unaccountable” (Norgaard 2018:174).

Lea: I believe an important step here is for sociology, and not only environmental sociology, to frame contributions more clearly in the context of climate research, so that this type of ‘evidence’ can more easily be used in the formulation of climate policies. Sociological research also has a long tradition of critical perspectives, which I believe is very much needed on this question. For example, we see a decoupling of discourse and practice; of the symbolic, ceremonial signalling of environmental sustainability in reports, newspapers, and social media versus its actual performance in practice (de Freitas et al., 2020). Think of greenwashing, expansion of fossil-based industries, lack of behavioural changes, etc. All these developments can be understood through existing sociological theory, and I would argue that these insights can be tremendously helpful in understanding the dynamics of climate politics and climate action.

Mikael K: I agree that the decoupling you’re talking about is definitely a big issue. It’s often hidden from most people through clever marketing tricks. Existing sociological theories can spot some of these tactics, but I don’t think they’re enough to tackle the whole problem. New theories - and revisions of the old ones - are needed to capture increasingly complicated decoupling strategies, and by extension to say something about what can be done about it, for instance policy-wise. Decoupling seems to be more and more tangled up in trade-offs and mixed messages about different types of benefits and drawbacks. For example, ecological goals are often seen as conflicting with social and economic sustainability. Plus, there’s always the argument of scientific uncertainty slowing things down (Klintman 2019). I believe the real challenge with this decoupling issue is the slowness. It’s tricky how being in power and simply saying we’re ready to ‘move in the right direction’ is often seen as an achievement in itself. And when it comes to actually picking up the pace, those calls for speed are usually brushed off as being too emotional or naive, with this dismissal being dressed up as level-headed and showing mature moderation.

Criticality and normativity

Sara: What you mention about policy processes, critical perspectives and the need for sociology to scrutinise decoupling, Lea and Mikael, ties in with questions of normativity, which seem to have become a hot topic in recent public-academic debates. Simultaneously, it’s something that has accompanied sustainability research since its inception, as well as sociology, but I believe it will become even more important to deal with these questions in the decades to come, for many reasons, including policy relevance. Normativity is perhaps used as a bit of a catch-all term for a variety of choices and practices, from taking a particular sustainability perspective as a starting point for one’s research to storming the stage of the Eurovision Song Contest (like

a researcher did in Sweden in February, 2023, to protest climate change (Westling 2023)). The debates, the criticisms, and where opinions diverge is around what is acceptable and what isn't, i.e. what is 'good' normativity (for researchers)? There are different perspectives on this (van der Hel, 2018), but I think the starting point is quite simple – and yes, I will now be normative about normativity. I assume that most of us, who are in the fields of environment-human intersections, are here because we want to support the creation of more sustainable and fair systems and practices. Being critical and reflexive researchers should ideally lead us to the conclusion that it is in the interest of these 'goals' to be critical and to scrutinise both the status quo, as well as alternative paradigms, as thoroughly as we can, and not blindly adhere to anything. How we use our position as researchers is up to each and everyone - of course there is a case for that certain actions can have effects on the legitimacy of research, but so can knowing and not doing anything.

Mikael K: Yes, but in my view, criticality is so fundamental to the principle of scientific process that it becomes almost tautological to talk in terms of critical research. Of course, any academic work should be based on a critical gaze. At the same time, I believe that we might find it difficult not to take a normative stance, because of what our sociological imagination makes visible for us, in terms of climate change impacts on poorer countries, marginalised groups, etc. Taking that as a starting point, we can attempt to adhere to a few principles around managing normativity. Firstly, we must make our normative stance clear, especially if it could make a difference for our study. Secondly, we must consistently dare ask ourselves: am I producing knowledge that just confirms my belief and normative stance? Third, we must be ready to be surprised by our research findings, and we need our readers to trust that we are ready to produce knowledge that goes against our normative stances. Lastly, we must make sure that our normative stances are well-informed, and not sweeping - we must, for instance, learn about, and learn to respond to, counter-arguments.

Studying the future, sociologically and beyond

Mikael L: Another interesting aspect, I think, is to be normative regarding something which doesn't exist, or is in an emerging state of existence, like an alternative form of societal organisation. I believe that to be policy-relevant, we can't only be reactive, we also have to do our best to study the future, but from the present. This is also an epistemological question – how do we study something that constitutes a future possibility? When it comes to economic growth-critical fields, we can study what Demaria et al. (2019) and others call nowtopian practices and projects. That is, actual initiatives and modes of existing that challenges our habitual consumerist and individualist Western lifestyle. This includes movements like voluntary simplicity and downshifting, as well as eco-villages, transition networks, and off-grid living. Another way is to study explorative scenarios and imaginaries of alternative future societies, e.g. alternative climate futures (Urry 2016), post-capitalist ideal-type futures (Frase 2016), and degrowth futures (Alexander 2021). Important to note, these types of studies do

not usually idealise what living in a post-fossil, post-growth society would be like. On the contrary, challenges and difficulties are often highlighted. Consequently, regardless of your empirical material, exploring alternative modes of existence does not imply proclaiming one vision as better or more preferable than another (as for example in normative back-casting methodology), but rather demonstrates the non-determinism of social change.

Mikael K: Sure, there are solid reasons to see social change as non-deterministic, especially to boost public involvement. But I think the idea is often over-interpreted into ‘anything could happen if we’re only radical and imaginative enough’ in sociological future studies. To move from unqualified to qualified guessing, sociologists should team up with evolutionary sociology, psychology, and anthropology (Klintman 2018). This collaboration could enhance our understanding of the interplay between basic human social drivers and the cultural, conditional, and constraining influences of our evolutionary origins on possible climate futures. Understanding the drivers of social status struggles and the constant redefinition of ‘us’ versus ‘them’ dynamics that are inherent in us but can be recanalised into, for instance, progressive climate endeavours, is essential for translating sociological research on climate futures into realistic operational strategies (Klintman 2012). On that note, there’s also a strong case for this mix of disciplines when we think about futures where humans (as well as nonhuman animals) compete and cooperate for livable spaces. Here, individual genetic variations in tolerance to extreme temperatures could play a significant role. Therefore, research on the future must be more informed about these basic conditionalities, allowing us to narrow down which futures are plausible.

Sara: While I am a firm believer in all kinds of disciplinary boundary-transgressing, I don’t quite agree that it is evolutionary psychology and the like we should turn to. I think it opens up a so-called can of worms to suggest, on the basis of an evolutionary perspective, that we can better predict what we, as humans, will, and will have to, do. Evolutionary explanations can be criticised for many things, including methodological challenges and limitations (Gannon 2002), but more than that – what do such explanations crowd out? And at what cost? I am much more inclined to look toward more open-ended possibilities and paths – which evolutionary perspectives, being based on (ideas about) what has been, may reduce to impossibilities to be disregarded and discarded.

Lea: More specifically, in the context of studying the future, we need to recognise two things. One crucial aspect is being able to navigate uncertainty, including the uncertainty of scientific evidence. This ability will be decisive for the success of climate policies. Another thing that research in the realm of sustainability has pointed to for identifying possible futures is the importance of experimentation: experimenting with new policies, new technologies, new lifestyles, new economies (Turnheim et al. 2018; Sengers et al. 2019; Fuenfschilling et al. 2019). This research highlights the need for

local participatory structures (e.g. urban living labs), the importance of plurality of solutions, and the diversity of stakeholders involved. For developing sociology, including environmental sociology, we should not only look inward, but also outward, to other disciplinary and interdisciplinary fields, where experimentation is a standard practice. Dealing with direct engagements, such as action research, will be necessary for studying climate change as well as opening up to scenario planning, visioning, futuring, or being part of living labs and other experimental settings. Expanding our theoretical and methodological practices beyond our standard disciplinary boundaries may be exactly what is needed to continue staying relevant and to better support a resolution to the climate crisis.

Conclusion

In this brief text, we have discussed four important aspects that, in our opinion, hold potential for the future of sociology – a) sociology’s aptitude in addressing large-scale change; b) the need to strengthen sociology’s climate policy contributions; c) normativity in research; and d) using sociological and broader methodologies for studying futures. We do not claim that these aspects are exhaustive or form a comprehensive research agenda. Our aim has been to strengthen, or to call for a strengthening of, the sociological voice, insight, and imagination, so that we - along with the whole community of scholars with interest in climate as a sociological issue – can better contribute to the knowledge basis needed for improving the quality of life and livability for humans, non-human animals, and other life forms. However, reflecting on our own positionality and how it has shaped our viewpoints may be both welcome and necessary.

Each of us approached the discussion with diverse backgrounds and perspectives on sociology, climate change, and the relationship of the two. Sara Skarp has thrived in many interdisciplinary, sustainability-focused settings, where the idea that education and research should be guided and justified by goals of sustainability and fairness is a normal and integral part. In this text, this is expressed through her emphasis on normativity. Mikael Klintman also has a background in interdisciplinarity and, through his research and teaching, has primarily aimed to be critical and normative by emphasising the duty of research to challenge *itself*, allowing for provocative findings for mainstream society, the researcher and their own, normative community. His emphasis on sociology embracing insights from evolutionary sister disciplines illustrates this. Mikael Linnell has a background in sociologies of risk, crisis, and uncertainty, applied in empirical areas such as disaster preparedness, and more recently focussed on social resilience and how people prepare for turbulent climate futures. This focus is telling for his insights on how to study futures. Lea Fünfschilling’s research has focused on using sociological insights from e.g. institutional theory to better conceptualise sustainability transitions. She has also worked closely with policy-makers to translate and co-create knowledge to govern sustainability transitions in various industries. Her emphasis on transdisciplinarity and experimentation is an expression

of this background. These diverse emphases and backgrounds have been decisive in the shape of this text's foci - simultaneously, this approach has enabled us to gain a deeper understanding for each other.

The conversational format has hopefully shed light on the nuances and the sometimes subtle, sometimes stark, differences between us. Hopefully, it has also made visible the incremental, connected, and complex nature of research. While this format may not be suitable for all texts, our hope is that it could inspire new forms of academic writing, or simply encourage more conversations in general.

References

- Alexander, S. (2021) *Beyond capitalist realism. The politics, energetics, and aesthetics of degrowth*. Melbourne: The Simplicity Institute.
- Bowden, G. (2017) An environmental sociology for the Anthropocene. *Canadian Review of Sociology*, 54 (1):48-68. <https://doi.org/10.1111/cars.12138>.
- Davidson, D. (2022) Climate change sociology: Past contributions and future research needs. *PLOS Climate*, 1 (7):1-3. <https://doi.org/10.1371/journal.pclm.0000055>.
- de Freitas Netto, S.V., Sobral, M.F.F., Ribeiro, A.R.B., Soares, G.R.D.L. (2020) Concepts and forms of greenwashing: A systematic review. *Environmental Sciences Europe*, 32 (1):19. <https://doi.org/10.1186/s12302-020-0300-3>.
- Demaria, F., Kallis, G. Bakker, K. (2019) Geographies of degrowth: Nowtopias, resurgences and the decolonization of imaginaries and places. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 2 (3):431-450. <https://doi.org/10.1177/2514848619869689>.
- Dijstelbloem, H. (2021) *Borders as infrastructure: The technopolitics of border control*. MIT Press.
- Dunlap, R. Catton, W. (1994) Struggling with human exemptionalism: the rise, decline and revitalization of environmental sociology. *The American Sociologist*, 25(1), pp. 5-30.
- Engels, A., Marotzke, J., Gonçalves Gresse, E., López-Rivera, A., Pagnone, A., Wilkens, J. (eds.); (2023) Hamburg Climate Futures Outlook 2023. The plausibility of a 1.5°C limit to global warming—Social drivers and physical processes. Cluster of Excellence Climate, Climatic Change, and Society (CLICCS).
- Frase, P. (2016) *Four futures. Visions of the world after capitalism*. London: Verso.
- Frenken, K., Fuenfschilling, L. (2021). The rise of online platforms and the triumph of the corporation. *Sociologica*, 14 (3):101-113.
- Fuenfschilling, L., Frantzeskaki, N., Coenen, L. (2019) Urban experimentation & sustainability transitions. *European Planning Studies*, 27 (2):219-228.
- Gannon, L. (2002) A critique of evolutionary psychology. *Psychology, Evolution & Gender*, 4(2), 173–218. <https://doi.org/10.1080/1461666031000063665>.
- IPCC (2023) Climate Change 2023: Synthesis Report. A Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.

- Klinenberg, E., Araos, M. Koslov, L. (2020) Sociology and the climate crisis. *Annual Review of Sociology*, 46: 649-669. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054750>.
- Klintman, M. (2012) *Citizen-Consumers and Evolution: Reducing Environmental Harm through Our Social Motivation*. Palgrave Pivot.
- Klintman, M. (2018) *Human Sciences and Human Interests: Integrating the Social, Economic, and Evolutionary Sciences*. Routledge.
- Klintman, M. (2019) *Knowledge resistance: How we avoid insight from others*. Manchester University Press. <http://www.manchesteruniversitypress.co.uk/9781526135209>.
- NASA. (2023) NASA Clocks July 2023 as Hottest Month on Record Ever Since 1880. Retrieved 2023-08-24 from <https://www.nasa.gov/press-release/nasa-clocks-july-2023-as-hottest-month-on-record-ever-since-1880>.
- Norgaard, K.M. (2018) The sociological imagination in a time of climate change. *Global and Planetary Change*, 163:171-176. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloplacha.2017.09.018>.
- O'Driscoll, J. (2023) The world's most extreme weather events in 2023. Retrieved 2023-08-24 from <https://www.theweek.co.uk/news/environment/960113/the-worlds-most-extreme-weather-events-in-2023>.
- Sengers, F., Wieczorek, A.J., Raven, R. (2019) Experimenting for sustainability transitions: A systematic literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 145, 153-164.
- Turnheim, B., Kivimaa, P., Berkhout, F. (Eds.). (2018) *Innovating climate governance: moving beyond experiments*. Cambridge University Press.
- Urry, J. (2016) *What is the future?* Cambridge: Polity Press.
- van der Hel, S. (2018) Science for change: A survey on the normative and political dimensions of global sustainability research. *Global Environmental Change*, 52, 248–258. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.07.005>.
- Westling, F. (2023) Forskaren Dávid Alcer stormade scenen - blev inte visiterad. Retrieved 2023-12-18 from <https://www.aftonbladet.se/nojesbladet/a/q1Qmo1/forskaren-david-alcer-stormade-scenen-blev-inte-visiterad>.

Author biographies

Sara Skarp is a postdoctoral researcher at the Department of Sociology, Lund University. Her research interests include sustainable consumption, organisation, and societal transformation, mainly in tourism, travelling, and waste. Within her research, she works to emphasize collective action and organisation, possibility, and prefigurative action in the face of climate change.

Lea Fünfschilling is an associate professor (docent) at the Department of Sociology and a member of CIRCLE (Center for Innovation), Lund University. Her research interests are interdisciplinary, located at the intersection of sociology and science and technology studies. In particular, she has contributed to the development of a distinctly institutional perspective on sustainability transitions.

Mikael Klintman is a professor of sociology at the Department of Sociology, Lund University. His research focuses on how individuals and organizations produce, manage, sort, and sometimes ignore knowledge about sustainable development, health, social well-being, and technology. In his research, Mikael utilizes complementarities between sociology, other social sciences, behavioral economic thinking, and evolutionary theory.

Mikael Linnell is a postdoc researcher at the Department of Sociology, Lund University. His research interests include social resilience and preparedness in the context of climate change. In previous projects he has written about climate change adaptation and future images of the Swedish energy transition.

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar vetenskapliga artiklar för eventuell publicering på svenska, engelska, danska eller norska. Tidskriften tillämpar anonymiserad kollegial granskning (double blind peer review), vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är granskade av minst två andra forskare utanför tidskriftens redaktion. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och avvisar manuskript som samtidigt erbjudits annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets riktlinjer för samförfattande.
3. Manuskript registreras via Sociologisk Forsknings hemsida.
4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4 000 ord och högst 10 000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript via hemsidan.
5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
6. En sammanfattning (abstract) om maximalt 175 ord, samt fem nyckelord ska bifogas.
7. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas. Ange även din titel, vetenskapliga hemvist, samt postadress.
8. Eventuella noter placeras som fotnoter i manuskriptet. Slutnoter ska inte användas.
9. Tabeller, figurer och bilder ska både inkluderas i manuskriptet samt laddas upp i separata filer i sitt ursprungliga filformat.
10. Undvik förkortningar i den löpande texten. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t. ex.", "m.fl.").
11. Vid användning av akronymer för organisationer, institutioner eller dylikt, skriv ut den oförkortade lydelsen första gången akronymen används i texten.
12. Vetenskapliga termer och begrepp bör i första hand översättas, till vedertagen svensk översättning.
13. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35). Vid flera refererade verk inom samma parentes, skriv: (Sontag 1977:35; Pilgrim & Rogers 1993:25). För litteraturhänvisningar till verk med fler än tre författare, skriv: (della Porta, Hänninen, Siisiäinen m.fl. 2015:79). För litteraturhänvisningar i vilka flera verk av samma författare anges, skriv: (Merton 1949, 1973, 1976).
14. För alla referenser i referenslistan för vilka det finns ett DOI-nummer registrerat, ska det numret anges i referensen (i den form som anges i exemplet för tidskriftsartiklar nedan).

Referenserna i referenslistan utformas på följande sätt

Bok: Durkheim, É. (2005[1897]) *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203994320>

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence. The sexual life of three generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430. <https://doi.org/10.1177/000169939603900403>

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor. Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1 500 ord. En recensionsessä, det vill säga en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2 500 ord. Recensioner laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Debatt och kommentarer

Debattinlägg ska vara högst 3 000 ord. Kommentarer till texter publicerade i tidskriften ska vara högst 1 000 ord och skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer. Debattinlägg och kommentarer laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Redaktörerna har ordet – Klimatfrågan är sociologisk
Christian Ståhl och Marcus Persson

Klimatkrisens sociologi – Gästredaktörernas introduktion
Kajsa-Stina Benulic, Karin Edberg & Karin M. Gustafsson

Har sociologisk forskning något att säga om klimatkrisen?
En forskningsöversikt av det senaste decenniets publikationer
Linn Rabe

Krisbiografier – Att skapa mening kring skogsbränder och klimatkrisens temporalitet
Linda Kvarnlöf & Sara Ekholm

Jag drabbas – det här får kommunen lösa – En intervjustudie med svenska villaägare som påverkats av översvämningar från skyfall
Anna Malmquist, Mattias Hjerpe, Erik Glaas, Tora Lundgren, Per Gyberg & Sofie Storbjörk

Att energigemenska – Energigemenska som arena för klimatomställningens praktiker och politik
Fredrik Envall, J. Daniel Andersson & Harald Rohrer

Livet från den ljusa sidan – Sociologi och föreställningen om det radikalt annorlunda
Mikael Linnell

Recensioner

Miljösociologi i går, i dag och i morgon
Rolf Lidskog

Vem bryr sig om klimatsociologen?
Göran Sundqvist

Livsstilsförändring eller teknologisk fix – Tre sociologer diskuterar klimatomställningen
Linda Soneryd, Göran Sundqvist & Ylva Uggla

A speculative conversation on climate change and sociology
Sara Skarp, Lea Fünfschilling, Mikael Klintman & Mikael Linnell

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association

www.sociologiskforskning.se